

Doktori (PhD) értekezés

Fábián Éva

2017

NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM
Hadtudományi Doktori Iskola

Fábián Éva

**A politika és a hadügy viszonyának megjelenése a francia
hadelméletben 1945–2012**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Fregán Beatrix (PhD)

.....

Budapest, 2017

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
1. KORSZAKOK ÉS KONCEPCIÓK A FRANCIA KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKÁBAN 1945–2012.....	16
1.1 A IV. KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1946–1958)	20
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	32
1.2 AZ V. KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1958–2012)	33
1.2.1 Charles de Gaulle (1958–1969) – a grandeur büvkörében.....	34
1.2.2 Georges Pompidou (1969–1974) – a neogaulle-izmus	44
1.2.3 Valéry Giscard d’Estaing (1974–1981) – a mondializmus	58
1.2.4 François Mitterrand (1981–1995) – hidegháborún innen és túl.....	68
1.2.5 Jacques Chirac (1995–2007) – változó világpolitikai körülmények közepette.....	78
1.2.6 Nicolas Sarkozy (2007–2012) – a rupture ígérete	90
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	98
2. AZ EGYETEMES ÉS FRANCIA HADELMÉLET ARCULATVÁLTÁSAI 1945–2012	100
2.1 HIDEGHÁBORÚ ÉS INDIREKT HADVISELÉS	111
2.1.1 A Liddell Hart-i indirekt hadviselés	118
2.1.2 A gerilla- és partizán-hadviselés elméleti rendszerének fejlődése a hidegháborúban	124
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	141
2.2 HADELMÉLETI VÁLTOZÁSOK A HIDEGHÁBORÚ UTÁN.....	142
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	150
2.3 A FRANCIA HADELMÉLET A HIDEGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN.....	151
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	174
2.4 A FRANCIA HADELMÉLET A HIDEGHÁBORÚ UTÁN	175
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	184
3. FRANCIA BIZTONSÁG- ÉS HADELMÉLET (ESETTANULMÁNYOK)	186
3.1 AZ ELSŐ INDOKÍNAI HÁBORÚ	187
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	203
3.2 AZ ALGÉRIAI HÁBORÚ.....	204
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	217
3.3 A TENGERI KALÓZKODÁS ELLENI KÜZDELEM ÉS FRANCIAORSZÁG.....	219
ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK.....	230
ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK, TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK, AJÁNLÁSOK ÉS A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA	232
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	245
MELLÉKLETEK.....	271
A SZERZŐ JELEN ÉRTEKEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE	296

BEVEZETÉS

„...a jelent is csak úgy érthetjük meg, ha megértjük a múltat...”¹

A magyar hadtudomány problémája, bizonyos fokú egyoldalúsága véleményem szerint egyebek mellett abban tükröződik, hogy – elsősorban katonapolitikai okok miatt – csupán néhány hadtudományi és hadelméleti rendszert hangsúlyoz: a rendszerváltozás előtt a szovjet-orsz, a kilencvenes évek óta pedig elsősorban az amerikai források elemzése és felhasználása van túlsúlyban. Ennek eredménye, hogy más rendszereket kevésbé méltat figyelemre, vagy kevés figyelmet szentel ezeknek. Ilyenek például a nagy múltú francia hadtudományi és hadelméleti iskolák is. Ezért tartom szükségesnek a modern francia hadtudomány közelmúltbeli (1945–2012 közötti) kutatási eredményeinek doktori (PhD) értekezésben történő összefoglalását. A téma iránti személyes érdeklődésem a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem biztonság- és védelempolitika szakán 2006-ban megkezdett, valamint a 2004-es franciaországi Erasmus tanulmányaimhoz nyúlik vissza, melyet az Université de Paris-Sud XI (Dél-Párizs – XI. Egyetem) Jean Monnet Karán végeztem. Ebben az időszakban kaptam inspirációt arra, hogy érdeklődésem a francia kül- és biztonságpolitika, valamint a francia hadelméleti kérdések irányába forduljon.

Hatvanhét év egy ember életében nagy idő, egy ország hatvanhét évének történéseit és rendelkezésünkre álló hadtudományi munkáit feldolgozni pedig nagy feladat. Jelen értekezésem – a hazánkban fellelhető forrásokat és a dolgozat terjedelmi korlátait figyelembe véve, valamint az általam eddigiekben fellelt, főként történelmi, biztonságpolitikai és hadelméleti munkák feldolgozásával – célja elsődlegesen az összefüggések feltárása és bemutatása, sok esetben a történelem segítségét használva, annak érdekében, hogy az 1945–2012 közötti időszakot tekintve, a hadügy és a politika viszonyának megjelenési formáit a francia hadelméletben feltárjam.

A történelmi szemlélet szükségességére és buktatóira módszertani fejtegetésében már Carl von Clausewitz német katonai teoretikus és történész – akinek világnézetére a nagy francia forradalom, a napóleoni háborúk és a 19. század elejének európai nemzeti felszabadító mozgalmak voltak nagy hatással – is felhívta figyelmünket.

¹ DAVIDSON, Basil: *Gerillaháborúk Afrikában*. – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1984. – p. 36.

Ahogy *A háborúról*² című fő művében, az I. kötet II. könyvének hatodik, *A példák* című fejezetében megfogalmazta: „*A történelmi példák mindent megvilágítanak, és emellett a tapasztalati tudományok területén a legnagyobb bizonyító erejük van. Ez különösen a hadművészetre áll.*”³ Előző gondolatmenetét folytatva a következőket fűzi a történelmi szemlélet szükségességének dilemmájához: „*Roppant nehéz a történelmi eseményeket úgy szemléltetni, vagy előadni, hogy bizonyítékul szolgáljanak, mivel az írónak többnyire sem eszköze, sem ideje, sem lehetősége nincs hozzá. Mégis állíthatjuk, hogy valamely új vagy vitás elv meghatározásához egyetlen alaposan feltárt eset tanulságosabb tíz más, csupán futólag érintett eseménynél. (...) megállapíthatjuk egyúttal azt is, hogy mindig a hadtörténelem legújabb eseményeiből kell meríteniük, ha eléggé ismertek, és feldolgozták már őket.*”⁴ Jelen dolgozatban ezen elvet követve kívánom az 1945–2012 közötti időszak Franciaországának politikája és hadügye közötti összefüggéseket feltárni és elemezni.

Clausewitz a franciaországi hadelméleti kutatásokra is nagy hatással volt. Nagy Miklós Mihály megfogalmazása szerint: „*A clausewitzi életmű egyetemes jelentőségét jól szemlélteti az is, hogy annak elméleti feldolgozására a múlt század egyik legjelentősebb filozófusa és szociológusa, Raymond Aron (1905–1983) vállalkozott.*”⁵ Aron egy jelentős, kétkötetes monográfiát írt Clausewitzről és életművéről, amely *Gondolatok a háborúról, Clausewitz*⁶ címmel jelent meg 1976-ban. Raymond Aron meghatározó munkájának tartom továbbá az ezt megelőzően, még 1962-ben megjelent *Háború és béke a nemzetek között*⁷ című könyvét. Ebben a szerző úgy fogalmazott, hogy a háború az emberi természet és társadalom szükségszerű velejárója. Véleménye szerint a háborúzásra való hajlamnak egyszerre

² A mű eredeti címe: *Vom Kriege*. „*Clausewitz nagy, nyolc könyvre tagozódó műve a háború minden vonatkozását felöleli. (...) a háború filozófiai alapjainak kutatása, valamint a háború és a politika kapcsolatainak fejtegetése révén, az olvasók szélesebb körének érdeklődésére is számot tarthat.*” (MONOSZLAY Gyula: *Clausewitz szerepe és művének jelentősége a hadtudomány terén* (Bevezető). – In. CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról*. – Bp.: Zrínyi Kiadó, 1961–1962. I. kötet. – p. 13.)

³ CLAUSEWITZ: *A háborúról I...*, i. m. – p. 174.

⁴ *Uo.* – p. 179.

⁵ NAGY Miklós Mihály: *Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája*. – In. Gócze István (szerk.): *Állam és katona*. – Bp.: Dialóg Campus Kiadó, 2017. – p. 107–118.

⁶ ARON, Raymond: *Penser la guerre, Clausewitz. I. L'âge européen. (Gondolatok a háborúról, Clausewitz. I. Az európai korszak.)* – Paris: Éditions Gallimard, 1976. és UŐ.: *Penser la guerre, Clausewitz. II. L'âge planétaire. (Gondolatok a háborúról, Clausewitz. II. A globális korszak.)* – Paris: Éditions Gallimard, 1976.

⁷ ARON, Raymond: *Paix et Guerre entre les nations*. – Paris: Calmann-Lévy, 1962. A könyv angol nyelven Richard Howard és Annette Baker Fox fordításában jelent meg: UŐ.: *Peace and War: A Theory of International Relations*. – Garden City, NY: Doubleday & Company, 1966.

vannak biológiai, pszichológiai és szociológiai gyökerei.⁸ Szerinte a háború egyedi társadalmi jelenségnek tekinthető, amelynek létrejöttéhez történelmileg konkrét feltételek szükségeltetnek.⁹

Ahogy a második fejezetben látni fogjuk, Clausewitz hatása André Beaufre és David Galula elméleti munkáiban is megjelenik. Beaufre tábornok tetemes mennyiségű művei közül értekezésemben elsődlegesen a *Bevezetés a stratégiába, az Elrettentés és stratégia, A támadás stratégiája, a Stratégia holnapra. A modern háború katonai problémái, A forradalmi háború. A háború új formái*, valamint *A történelem természete* című könyveinek¹⁰, illetve *Európai–amerikai együttműködés* címmel megjelent tanulmányának¹¹ elemzésére fókuszáltam. Dolgozatomban David Galula *A felkelések elleni hadviselés: elmélet és gyakorlat*¹² című írását elemeztem részletesebben.

A kutatási témámhoz kapcsolódó francia hadelméleti szakirodalom feldolgozása során úgy tapasztaltam, hogy például a Pierre Gallois és a Charles Ailleret által publikált írásnak csak egy része és az is csak korlátozott példányszámban található meg a magyarországi könyvtárakban. Értekezésemben Gallois tábornok *Hadászat az atomkorszakban*¹³ című írásával foglalkoztam. Ailleret tábornok publikációi közül pedig a következők voltak iránymutatóak: *A fegyverzet története*¹⁴ és a *Vélemény a „rugalmas reagálás” stratégiai elméletről*¹⁵ című könyve, illetve *A biztonság szervezete és az új hadseregek fejlődése*¹⁶ címmel megjelent tanulmánya. Utóbbi

⁸ ARON: *Paix et Guerre...*, i. m. – p. 354.

⁹ *Uo.* – p. 354., 395.

¹⁰ BEAUFRE, André: *Introduction à la stratégie.* – Paris: Libraire Armand Colin, 1963.; UŐ.: *Dissuasion et stratégie.* – Paris: Armand Colin, 1964.; UŐ.: *Stratégie de l'action.* – Paris: Armand Colin, 1966.; UŐ.: *Stratégie pour demain. Les problèmes militaires de la guerre moderne.* – Paris: Libraire Plon, 1972.; UŐ.: *La guerre révolutionnaire. Les formes nouvelles de la guerre.* – Paris: Libraire Arthème Fayard, 1972.; UŐ.: *La Nature de l'Histoire.* – Paris: Libraire Plon, 1974.

¹¹ BEAUFRE, André: *European–American Cooperation (Európai–amerikai együttműködés.)* – In: *Strategy for the West. American–Allied relations in transition.* (Stratégia a Nyugat számára. Az átalakulóban lévő amerikai–szövetséges kapcsolatok.) – New York: Crane, Russak&Company, Inc., 1974. – p. 225–240.

¹² GALULA, David: *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice.* – Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2006. – Forrás: <http://ready4itall.org/wp-content/uploads/2013/05/Counterinsurgency-Warfare-Theory-and-Practice.pdf>, letöltés: 2017. július 01.

¹³ GALLOIS, Pierre: *Stratégie de l'âge nucléaire. (Hadászat az atomkorszakban.)* – Paris: Calmann-Lévi Éditeur, 1960.

¹⁴ AILLERET, Charles: *Histoire de l'armement.* – Paris: Presses Universitaires de France, 1948.

¹⁵ AILLERET, Charles: *Opinion sur la théorie stratégique de la „flexible response”.* – In: *Revue de Défense Nationale*, 1964. augusztus–szeptember (20. évf.) 8–9. sz. – p. 1323–1340.

¹⁶ AILLERET, Charles: *L'organisation de la sécurité et les progrès des armes nouvelles.* – In: *Politique étrangère*, 2006. 71. évf. 4. sz. – p. 839–848.

írását Ailleret elsőként ugyanezen folyóirat 1957. évi 1. számában publikálta. Eddigi kutatási eredményeim alapján kijelenthetem, hogy tudományos problémának tekinthető egyrészt az, hogy a hidegháborús időszak francia hadtudományi forrásai korlátozott mennyiségben lelhetők fel hazánkban, szemben a kilencvenes évek óta tapasztalható trenddel, illetve összességében mindezen írások feldolgozása sem tekinthető teljesnek. Az egyetemes és francia hadelmélet vizsgálata során, a másodlagos forrásokat tekintve, ugyanakkor hasznosnak találtam Hajma Lajos *Nyugati szakírók a háborúról* című, 1968-ban a Zrínyi Katonai Kiadó gondozásában megjelent könyvét, amely a második világháború utáni időszak legtekintélyesebbnek tartott nyugati hadelméleti képviselőinek műveit és főbb nézeteit mutatja be.¹⁷

Mentségül, a francia kül- és biztonságpolitika területét tekintve már valamivel könnyebb a helyzetünk. A hidegháborús időszakban megjelent kiadványokhoz többnyire könnyen hozzáférhetünk. A kilencvenes évek változásai és az internet elterjedése óta pedig a releváns ismeretanyagokat a világhálón keresztül egyre könnyebben elérhetjük. A rendelkezésre álló, valamint bárki számára letölthető, elsősorban francia és angol nyelvű, szakmai forrásművek tekintetében – véleményem szerint – Franciaország világviszonylatban nézve az elsők között áll. Szakirodalmi kutatásaim során ugyanakkor azt is megállapítottam – amely szintén tudományos problémát jelent –, hogy mindezen források hazai feldolgozása eddig még csak részben történt meg. Jelen értekezésben ugyanakkor ezen feldolgozásokat mint másodlagos forrásokat is hasznosítottam. Ilyen, számomra rendkívül hasznos forrást jelentett Gazdag Ferenc *Franciaország története 1918–1995* című könyve.¹⁸ Ahogyan a megjelenést követően a könyvről publikált recenziómban¹⁹ megfogalmaztam, műve jó alapot tekinthető a 20. századi Franciaország történetének mélyrehatóbb és részletesebb megismeréséhez. Az írás főként a francia nyelven megjelent monografikus munkákra, memoárookra, a kiterjedt szakirodalomra (a kötet végén található *Irodalmi tájékoztató* és *Ajánló bibliográfia* figyelemre méltó), a szerző kutatói eredményeire és oktatói tapasztalataira épül. A könyv írója véleményem szerint egyensúlyba hozta a francia kül- és belpolitikai, illetve gazdasági- és társadalomtörténeti szempontokat a két világháború közötti, a második

¹⁷ HAJMA Lajos: *Nyugati szakírók a háborúról*. – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1968.

¹⁸ GAZDAG Ferenc: *Franciaország története 1918–1995*. – Bp.: Kossuth Kiadó, 2011.

¹⁹ FÁBIÁN Éva: *Gazdag Ferenc: Franciaország története 1919–1995*. – In. *Külügyi Szemle*, 2011. 10. évf. 2. sz. – p. 198–201.

világháború alatti, majd az azt követő kétpólusú nemzetközi rendszer eseményeivel. „A témával részleteiben foglalkozó fiatal kutatók, egyetemi hallgatók számára hasznos kiindulási pontot ad, ugyanakkor az érdeklődő olvasóközönségnek is kedvet teremthet Franciaország múlt századbeli történéseinek részletesebb megismerésére.”²⁰

A fentiek alapján úgy gondolom, hogy a rendelkezésre álló – francia hadelméleti, valamint kül- és biztonságpolitikai – ismeretanyagok feldolgozása valódi hadtudományi kihívást jelent. Mindezek átfogóbb, részletesebb feltárásának hiányában pedig eddig még nem volt bizonyítható azon gondolat, miszerint a francia hadügy, valamint politika alakulása és mindenkori fejlődése között szerves kapcsolat található, ahogyan az sem, hogy a francia hadtudomány 1945 utáni, az egyetemes hadtudomány fejlődési tendenciáit követő előrehaladása az indirekt hadviselés irányába mozdult el. Továbbá az sem volt így igazolható, hogy mindezen fejlődési folyamatra hatással volt a helyi háborúk gerilla-hadviselése, majd a kilencvenes évek utáni módosulások a biztonsági környezetben.

A fentiekhez szorosan kötődik az úgynevezett francia kivételesség (*exception française*) fogalmának és megjelenési formáinak vizsgálata, amelyet néhány, a francia témában otthonosan mozgó kutató – mint a későbbiekben idézett Gazdag Ferenc és Szűcs Anita²¹ – kiemelten kezel. Azonban ennek során a hadügy és a politika összekapcsolódását eddig még nem vették figyelembe. Természetesen ez nem – a témában egyébiránt elismerésre méltó szerzők felé történő – kritika megfogalmazása részemről, hanem véleményem szerint a jellegzetesen francia jelenség hatással volt, és van az egymással szimbiózisban élő hadügyi és politikai események alakulására, amelyre Franciaország gazdasági kényszerei és korlátai voltak és vannak további befolyással.

Ennek megfelelően az értekezés kutatási célkitűzéseinek a következőket tekintem:

1. Ismertetni és elemezni az 1945–2012 közötti időszak francia kül- és biztonságpolitikai prioritásait. Ennek során bizonyítani a francia kivételesség és

²⁰Uo. – p. 201.

²¹GAZDAG Ferenc: *Franciaország és az iraki konfliktus*. – In. *Külügyi Szemle*, 2007. 6. évf. 2–3. sz. – p. 116–133.; SZÜCS Anita: *Az „exception française” erodálódása és a megváltozott francia nagyhatalmiság. Franciaország kettős válsága*. PhD értekezés. – Bp.: Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, 2006. – Forrás: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/14/01/szucs_anita.pdf, letöltés ideje: 2008. december 25.; UŐ.: *Az „exception française” és a francia nagyhatalmiság*. – In. *Külügyi Szemle*, 2006. 5. évf. 3–4. sz. – p. 89–110.

az ország gazdasági kényszereinek megjelenését és hatását, valamint – amennyiben kimutatható – a hadügy és politika kölcsönhatását.

2. Bemutatni a hidegháborús időszak egyetemes hadelméletét, különös tekintettel az indirekt és gerilla-hadviselés témájában született forrásokra. Továbbá bemutatni és elemezni Carl von Clausewitz fő művének legfontosabb eredményeit és azok franciaországi hatását.
3. Lényegre törően ismertetni a hidegháború utáni időszak módosulásai következtében létrejött változásokat az egyetemes hadelméletben.
4. Bemutatni és elemezni a hidegháború időszakából rendelkezésünkre álló jelentősebb francia hadelméleti munkákat, valamint ugyanezen bemutatást és elemzést elvégezni a hidegháború utáni időszak francia hadelméletét illetően a 2012-ig terjedő időszakban.
5. Igazolni az egyetemes hadtudományi fejlődés hatását és a hadelmélet indirekt elemeinek térnyerését a franciaországi hadelméleti kutatásokban, valamint bizonyítani, hogy erre a folyamatra a helyi háborúk gerilla-hadviselése és a hidegháború utáni megváltozott biztonsági környezet kihívásai további hatással voltak.
6. A francia katonai teoretikusok – elsődlegesen a francia nukleáris elrettentő erővel és a NATO-val kapcsolatos – írásainak és nézeteinek feldolgozásával bizonyítani a francia kivételes szerepre törekvés megjelenését, valamint a hadügy és a politika kölcsönhatását.
7. Esettanulmányok segítségével igazolni, hogy az 1945–2012 közötti évek Franciaországában a hadtudományi-hadelméleti kutatások, valamint az ezek nyomán létrejövő iskolák és a francia kül- és biztonságpolitika egymással szoros összhangban fejlődött. Valamint bizonyítani az ezen folyamatra ható francia kivételesség és a gazdasági kényszerek jelenlétét.

„A történettudomány a rövid 20. századként határozza meg az első világháborút lezáró békeszerződésektől a hidegháborús szembenállás végéig, azaz a Szovjetunió által vezetett politikai-katonai-ideológiai tömb felbomlásáig terjedő időszakot. Ezen időszak egyik legmarkánsabb jellemzője, hogy a szent szövetségi rendre támaszkodó hatalmi egyensúly struktúráját egy attól jelentős mértékben eltérő berendezkedés váltotta fel a világ szinte minden szegletében. Monarchiák tűntek el, új államok és nagyhatalmak bukkantak fel, az eddigiektől eltérő célokkal nemzetközi és regionális

*szervezetek jelentek meg, amelyek közül sok a mai napig tevékenyen részt vállal a világ eseményeinek alakításában. A nemzetközi élet egyéb szereplői is más köntösben tűntek fel az átrendeződött viszonyok közepette.*²² Véleményem szerint a múlt század történései kihatással vannak napjaink életére is. Balogh András sorozatszerkesztő így fogalmazott a *Rövid XX. század* monográfiásorozat, Franciaország 1918–1995 közötti történetét feldolgozó darabjának előszavában: „*A 20. században kialakult vagy megerősödött társadalmi és politikai eszmék – legyenek ezek nemesek vagy kifejezetten nemtelenek – egyáltalán nem tűntek el. A jelen összes nemzetközi konfliktusa mélyen gyökeredzik az előző század történéseiben. (...) A múltat nem lehet eltörölni. Amit tehetünk: próbáljuk kissé megérteni.*”²³ Ez az oka, hogy doktori értekezésem tematikájának meghatározása során fontosnak tartottam, hogy a kilencvenes éveket megelőző időszakot is nagyító alá vegyem, mivel véleményem szerint ennek segítségével átfogóbb, ugyanakkor pontosabb képet nyerhetünk a hidegháború utáni időszokról, napjaink biztonsági környezetéről és korunk (nem csak francia) társadalmát érintő kihívásokról is.

Választott témám tudományos célkitűzéseinek megvalósítása érdekében az alábbi hipotéziseket fogalmaztam meg:

- 1. A második világháború utáni francia hadelméleti iskolák, követve az egyetemes hadtudományi fejlődés tendenciáit, elsősorban az indirekt hadviselés irányába haladtak, oly módon, hogy a folyamatra közben hatott a gyarmati és helyi háborúk gerilla-hadviselése, majd a kilencvenes évek utáni módosult biztonsági környezet.*
- 2. Az 1945–2012 közötti időszakban a francia hadtudomány a francia kül- és biztonságpolitikával szoros összhangban fejlődött.*
- 3. A politikai és a katonai dimenziók kölcsönhatását növekvő mértékben a gazdasági kényszerek és korlátok befolyásolták, amelyet – francia sajátosságként – folyamatosan átsző az állam önmagáról alkotott kivételességképe, az exception française.*

Hipotéziseim vizsgálatának és bizonyításának érdekében jelen doktori értekezésemben az alábbi témaköröket fejtem ki:

²² FÁBIÁN: *i. m.* – p. 198.

²³ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 7.

Az értekezés *1. fejezete* áttekintést ad a francia kül- és biztonságpolitika 1945–2012 közötti időszakának főbb törekvéseiről. A fejezet első részében az 1945–1958 között fennálló IV. Francia Köztársaság, második részében pedig az V. Francia Köztársaság 1958–2012 közötti kül- és biztonságpolitikai prioritásai kerülnek bemutatásra és elemzésre. Az áttekinthetőség érdekében utóbbi egységet további részekre osztottam az egymást követő francia köztársasági elnökök – Charles de Gaulle (1958–1968), Georges Pompidou (1968–1974), Valéry Giscard d’Estaing (1974–1981), François Mitterrand (1981–1995), Jacques Chirac (1995–2007) és Nicolas Sarkozy (2007–2012) – elnöki periódusai alapján. A fejezetben a nemzetközi környezetbe illeszkedő francia kül- és biztonságpolitikai törekvések és ezek változásai kerülnek áttekintésre és elemzésre, mint az Európa-politika, a francia–német kapcsolatok, a francia nukleáris elrettentő erő, Franciaország atlanti kapcsolatai, Franciaország keleti politikája, valamint a volt gyarmati területekkel és a világ fennmaradó részeivel fennálló kapcsolatok. A fejezet feldolgozása során, hipotéziseimmel összhangban, a francia különutas viselkedést és az *exception française* folyamatos jelenlétét szándékoztam bizonyítani, ahogyan azt is, hogy ezek, valamint Franciaország gazdasági kényszerei és korlátai a francia kül- és biztonságpolitikai lépésekre mennyire nagy hatással voltak a vizsgált időszakban. Továbbá – amennyiben az kimutatható volt – a francia hadügy és politika kölcsönhatását is bizonyítottam. Az értekezésem témájában rendelkezésre álló bőséges – magyar, angol és francia nyelvű – szakirodalom primer forrásai közül az egyik legérdekesebbnek és legváltozatosabbnak Georges Pompidou elnök írásait, interjúit és beszédeit tekintem.²⁴ A fejezeten belül továbbá bemutatásra és elemzésre kerülnek a francia Fehér Könyvek²⁵ is mint a francia védelempolitika alapidokumentumai, valamint a francia katonai koncepciók módosulásai, amellyel a hadügy és a politika összefonódását is kívánom bizonyítani. A franciák hagyományos nemzetvédelmi

²⁴ POMPIDOU, Georges: *Entretiens et Discours 1968–1974. (Interjúk és beszédek 1968–1974.)* – Paris: Librairie Plon, 1975. I. kötet; UŐ.: *Entretiens et Discours 1968–1974. (Interjúk és beszédek 1968–1974.)* – Paris: Librairie Plon, 1975. II. kötet; UŐ.: *Le noeud gordien (A gordiuszi csomó.)* – Paris: Librairie Plon, 1974.; UŐ.: *Pour rétablir une vérité (Egy igazság helyreállítására.)* – Paris: Flammarion, 1982. – ISBN 2 08 064470 X

²⁵ A Fehér Könyvek az elkövetkezendő évek nagy stratégiai orientációit határozzák meg. Ezen alapszöveg alapján történik a francia biztonság megőrzésére szolgáló prioritások, keretek és eszközök meghatározása. A Fehér Könyv az úgynevezett katonai tervezési törvény (Lois de Programmation Militaire – LPM) alapját is jelenti, amely mindenkor az aktuális Fehér Könyv alkalmazásának feltételeit rögzíti. (Forrás: <http://accés-defense.com/index.php/2016/12/04/les-livres-blancs-de-la-defense/>, letöltés ideje: 2017. augusztus 02.) Jelen értekezésemhez három – az 1972–73-as, az 1994-es és a 2008-as – Fehér Könyv kapcsolódik (a felsorolt Fehér Könyvek forrásait mind jelen értekezés törzsszövegének lábjegyzet részében, mind pedig a *Felhasznált irodalom* részben megtalálhatjuk).

politikájának Hervé Coutau-Bégarie²⁶ szerint három fő eleme van. Az első a nemzeti terület védelme, amelynek elsődleges eszköze az elrettentés. E cél elérése érdekében Franciaország önálló, független eszközöket használ, melyeket nem rendel alá más szövetségi politikának. A második az Európával szembeni szolidaritás, amely nem feltétlenül esik egybe a NATO-szövetségesekkel szembeni szolidaritással. (Az 1966-os de Gaulle-i visszavonulás óta számos többoldalú együttműködésben vett részt Franciaország, de ezek inkább voltak reklámfogások.) A harmadik a világ fennmaradó részével szembeni politikai magatartás, ahol a politikai intervenciók a mindenkori francia érdekekhez igazodnak. Ide tartoznak a különböző békefenntartó tevékenységek és humanitárius segítségnyújtások, egyre inkább nemzetközi együttműködés formájában jelentkezve.²⁷

Az értekezés 2. fejezetében az egyetemes hadelmélet arculatváltásaival, valamint mindezek kapcsán a francia hadelmélettel foglalkozom. Elsőként a második világháború utáni időszak hidegháborús éráját, majd a kilencvenes évek utáni korszakot helyezve górcső alá. A fejezet bevezetőjeként, az elméleti alapok rögzítése érdekében, az értekezéshez kapcsolódó legfontosabb fogalmakat tisztázom, valamint bemutatásra és elemzésre kerülnek Clausewitz fő művének legfontosabb eredményei és azok franciaországi hatása. Ezt követően a hadelmélet indirekt elemeinek hidegháború alatti terjedése kerül tárgyalásra, majd ugyanezen időszak gerilla- és partizán-hadviselése elméleti rendszerének fejlődése. A következő alfejezetben a hidegháború után bekövetkezett hadelméleti változások áttekintését végeztem el, amelyben a modern hadügy és hadelmélet útkereséséről és a mára egyetemes hadelméleti problémává vált terrorizmusról ejtettem szót, teljes mértékű tudatában annak, hogy utóbbi témakörből már önálló értekezések születtek. Az utolsó két alfejezettel célom, hogy a jelentősebb francia hadelméleti gondolkodók műveinek bemutatásával és elemzésével tárjam fel a francia állam hidegháború alatti és utáni hadelméletét. A fejezet feldolgozása során, hipotéziseimmel összhangban, célom, hogy bebizonyítsam a hadelmélet indirekt elemeinek térnyerését a francia hadelméletben, ahogyan azt is, hogy erre az ország helyi háborúinak gerilla-hadviselése, majd a biztonsági környezetben a kilencvenes évek után bekövetkezett

²⁶ A politikatudományok és a stratégiai tanulmányok doktora, a katonai gondolkodás fejlődéstörténetének szakértője, számos francia szaklap vezető szerkesztője és igazgatója.

²⁷ COUTAU-BÉGARIE, Hervé: *Stratégie de la France au XXIe siècle (Franciaország stratégiája a XXI. század hajnalán.)* című előadása. Elhangzott a Zrínyi Miklós Egyetem Zrínyi-előadójában 2008. február 19-én.

változások további hatással voltak. Ezen kívül francia katonai teoretikusok (mint Charles Ailleret, Pierre Gallois és André Beaufre) műveiben szereplő, a francia nukleáris elrettentő erőre és a NATO-ra vonatkozó nézetek feldolgozásával a francia kivételes szerepre törekvést, valamint a hadügy és a politika kölcsönhatását kívántam bizonyítani. A fejezettel kapcsolatos kutatásaimhoz a Défense Nationale és a Politique étrangère folyóiratok 1945–2012 közötti számaint is előszeretettel használtam, amelyek értekezésem első fejezetét tekintve is hasznos forrásoknak bizonyultak. A két folyóiratból hivatkozott és felhasznált források értekezésem *Felhasznált irodalom* részében található. A kilencvenes évek utáni francia kutatásokat tekintve, főként az IFRI (Institut français des relations internationales–Nemzetközi Kapcsolatok Francia Intézete), az IFAS (Institut français d'analyse stratégique–Francia Stratégiai Elemző Intézet) és az IRIS (Institut de Relations Internationales et Stratégiques–Nemzetközi és Stratégiai Kapcsolatok Intézete) keretein belül tevékenykedő francia kutatók publikációit hasznosítottam.²⁸

Disszertációm *3. fejezetének* a *Francia biztonság- és hadelmélet* címet adtam, amely az értekezés első fejezetében bemutatott és feldolgozott francia hadelméleti iskolák módosulásainak folyamatát dolgozza fel a kül- és biztonságpolitikai koncepciók változásainak függvényében, három esettanulmány segítségével. Ebben a (hazai és egyetemes) hadtudomány kutatómódszertanát figyelembe véve hadtörténelmi példák, valamint közelmúltbeli események feldolgozásával és elemzésével támasztottam alá azon hipotézisemet, hogy a francia hadelmélet, valamint a kül- és biztonságpolitika az 1945–2012 közötti időszakban egymással összhangban fejlődött, ahogyan azt is, hogy az elemzésre került eseményekre a francia kivételesség és az ország gazdasági korlátaiból fakadó kényszerei voltak hatással. Ebben a fejezetben a következő három esettanulmány található: a francia indokínai háború és az algériai

²⁸ BOZO, Frédéric: *La relation transatlantique et la „longue” guerre contre le terrorisme. (A transatlanti kapcsolat és a terrorizmus elleni „hosszú” háború.)* – In. *Politique étrangère*, 2002. 67. évf. 2. sz. – p. 337–351. – Forrás: http://www.persee.fr/doc/polit_0032-342x_2002_num_67_2_5183, letöltés ideje: 2017. július 10.; GÉRÉ, François: *La guerre asymétrique. (Az aszimmetrikus háború.)* – In. *Libération*, 2001. szeptember 25. – Forrás: http://www.liberation.fr/tribune/2001/09/25/la-guerre-asymetrique_378207, letöltés ideje: 2017. január 28.; MARTIN, Alexandre, CORIOU, Loïck: *Définir un conflit asymétrique. (Egy aszimmetrikus konfliktus meghatározása.)* – In. *Le Monde International*, 2003. március 31. – Forrás: http://www.lemonde.fr/international/article/2003/03/31/definir-un-conflit-asymetrique_315022_3210.html, letöltés ideje: 2017. február 09.; HECKER, Marc: *De Marighella à Ben Laden. Passerelles stratégiques entre guérillos et djihadistes. (Marighellától Bin Ladenig. Stratégiai átjárhatóságok a gerillák és a dzsihadisták között.)* – In. *Politique étrangère*, 2006. 71. évf. 2. sz. – p. 385–396.; HUYGHE, François-Bernard: *Les nouvelles formes du conflit. (A konfliktus új formái.)* – Forrás: https://www.huyghe.fr/actu_442.htm, letöltés ideje: 2017. január 28.

háború mint az irreguláris háborúk megjelenési formái. Elemzésre került továbbá a szomáliai partok mentén folyó kalózkodás elleni küzdelemben történő francia részvétel mint a kilencvenes évek utáni békeműveletek egyike. A reguláris hadviselésre példát jelentő 1956-os szuezi konfliktus megfelelően illeszkedett volna értekezésemnek ezen fejezetébe, terjedelmi korlátok miatt viszont azt csak röviden, az első fejezetben tárgyaltam. Az elemzések során módszertani segítséget jelent Horváth Csaba *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai* című egyetemi tankönyve, amely a katonai, hadművészeti szempontú értékelés logikáját követi az egyes helyi háborúk elemzése során a következő területek figyelembe vételével: a háborús térség katonai-földrajzi értékelése, a szembenálló felek ereje és elhelyezkedése, a szembenálló felek szándékai és tervei, valamint a hadműveletek lefolyása.²⁹ Az első két alfejezet feldolgozása során főként a nyomtatott, magyar, francia és angol nyelvű, az utolsóhoz elsősorban az interneten található, angol és francia nyelvű forrásokat használtam.³⁰ Harmadik esettanulmányomhoz Jean-Bernard Véron, az IRIS egyik kutatójának 2011-es tanulmánya³¹ és François Gaulme – aki több mint két évtizeden keresztül napjaink afrikai kontinensének problémái kutatásával foglalkozott – írása³² is segítségemre volt.

Értekezésemben alkalmaztam az indukció módszerét, vagyis a leíró kutatást a vizsgált terület helyzetének megismerésére, illetve a feltáró kutatást a különböző információk egymáshoz való viszonyának elemzése céljából, nyomtatott és internetes források feldolgozása segítségével. Továbbá alkalmaztam a dedukció, azaz az analógia módszerét is. Eszerint a rendelkezésemre álló magyar, francia és angol nyelvű, primer és szekunder források elemzését és feldolgozását végeztem el.

²⁹ A tapasztalatok és az értékelés kapcsán a következő szempontok dominánsak: a haderőnemek szerepe, a fegyvernemek jelentősége, a vezetés, a technikai eszközök alkalmazásának tapasztalatai, a logisztikai rendszer működése, a háború veszteségei előerőben és technikában. (HORVÁTH Csaba: *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai*. Egyetemi tankönyv. – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtörténelmi tanszék, 1999. – p. 6.)

³⁰ Elsődlegesen a <http://fundforpeace.org> a <http://www.defense.gouv.fr> és a <http://eunavfor.eu/> internetes oldalakon található releváns információkat használtam fel.

³¹ VÉRON, Jean-Bernard: *La Somalie: cas d'école des États dits „faillis”*. (Szomália: az úgynevezett „bukott” államok iskolapéldája.) – In. *Politique étrangère*, 2011. 76. évf. 1. sz. – p. 45–57.

³² GAULME, François: „États faillis”. „États fragiles”: *concepts jumelés d'une nouvelle réflexion mondiale*. („Bukott államok”. „Törékeny államok”: *Egy új világelképzelés fogalomparjai*.) – In. *Politique étrangère*, 2011. 76. évf. 1. sz. – p. 17–29.

Kutatásaim során magyarországi szakirodalom-gyűjtést végeztem. Forrásaimat egyrészt a könyvtári cédulázás során fellelt nyomtatott művek, valamint – elsődlegesen a kilencvenes évek utáni hadelméleti változások és részben a francia kül- és biztonságpolitika prioritásainak vizsgálata során – az interneten összegyűjtött információk adták. Az internetes források felhasználását az tette szükségessé, hogy munkámat a legfrissebb tényekre is alapozni kívántam, amelyeknek tetemes része már elektronikus úton áll rendelkezésünkre. Forráskutatásaim során különösen nagy segítséget jelentett a Francia Nemzeti Bibliográfia³³ kiadványait tartalmazó internetes oldal, valamint a dolgozat *Felhasznált Irodalom* részében felsorolt weboldalak.

Témám feldolgozása során 1945 előtt született műveket – mint már hangsúlyoztam, Clausewitz *A háborúról* című kiváló elméleti-filozófiai munkáját nem hagyhatjuk figyelmen kívül – is felhasználtam. Ezek, úgy gondolom, a mai napig megőrizték értéküket, és segítségükkel fontos következtetéseket vonhatunk le a közelmúltra és a jelenre vonatkozóan is. Morus Tamás, Machiavelli és Montesquieu írásai a későbbi évszázadok katonai gondolkodóira, azok hadelméleti munkáira nagy hatással voltak.³⁴ A Szun Ce Vu által írt, a világ legrégebbi hadtudományi írását pedig a nyugat az 1970-es években fedezte fel, és mai napig fennálló alapigazságai és aktualitása miatt azóta is idézik, akár a mindennapi életben is: „*A felülkerekedni akarás, a győzelemre törekvés örök érvényű, ezért hat még évezredek múltán is*”³⁵ – írja az Előszóban a fordító. Jelen értekezésben Szun Ce művének Édes Bálint *A hadviselés tudománya* címmel megjelent fordítását használtam.³⁶

Értekezésemre vonatkozó kutatásaimat, valamint a műhelyvitámon kapott észrevételek és vélemények alapján elvégzett javításaimat 2017. augusztus 27-én zártam.

³³ A Francia Nemzeti Bibliográfia gyűjti össze a Franciaországban kiadott vagy terjesztett és a Francia Nemzeti Könyvtártól kötelezpéldány címen kapott dokumentumok bibliográfiai feljegyzéseit. Internetes elérhetősége: <http://bibliographienationale.bnf.fr/>.

³⁴ Értekezésemben a következő műveket használtam fel: MORUS Tamás: *Utópia*. – Bp.: Szent István Társulat, 2002.; MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről*. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1962. I–II. kötet.; MACHIAVELLI, Niccolò: *A fejedelem*. – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1991.

³⁵ SZUN CE: *A hadviselés tudománya*. – Bp.: Göncöl Kiadó, é.n. – p. 13.

³⁶ Szun Ce kínai szerző – Padányi József által a „hadművészeti kánon hét könyvének” nevezett – legmeghatározóbb hadtudományi munkájából hazánkban négy fordítás született. Ezek időrendi sorrendben Tőkei Ferenc: *A hadviselés törvényei* (1963), Édes Bálint: *A hadviselés tudománya* (1996), Tokaji Zsolt: *A hadakozás regulái* (1997) és *A háború művészete* (2006) címmel megjelent fordításai. (PADÁNYI József: *Egy kínai hadtudós gondolatai (Szun Ce: A hadviselés törvényei)*. – In. Göcze István (szerk.): *Állam és katona*. – Bp.: Dialóg Campus Kiadó, 2017. – p. 7–16.)

1. KORSZAKOK ÉS KONCEPCIÓK A FRANCIA KÜL- ÉS BIZTONSÁGPOLITIKÁBAN 1945–2012

A korábbi századokkal ellentétben a XX. századi Franciaország története nem mondható dicsőségesnek, mivel formailag ugyan mindkét világháborúból győztesként került ki, de nagyhatalmi pozícióját gyakorlatilag minden vonatkozásban elveszítette. A hidegháború során a középhatalmi besorolás folyamata kiteljesedett. Franciaország óriási – 1939-ben még a második legnagyobb gyarmattartó ország volt – gyarmatbirodalmának felbomlását történelmi-politikai kudarcként élte meg (1. számú melléklet). Ugyanúgy az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió szuperhatalomkénti megjelenését és rivalizálását is. Az előző időszaktól eltérő szerepbe és helyzetbe került az állam, amelynek útkeresése számtalan ellentmondást hozott. Egyetérthetünk Gazdag Ferenc véleményével, miszerint a francia közgondolkodást uraló francia kivételesség tudat továbbélését súlyos veszteségek akadályozták. Megfogalmazása szerint az *exception française*, a franciák „önreflexív víziója”, amelynek gyökerei az 1789-es francia forradalomhoz nyúlnak vissza, amikor – az alaptétel szerint – létrejöttek azon lényegi értékek, amelyeken a nyugati civilizáció és ennek modernitása nyugszik. Ez a nyugati civilizáció fejlődése során egyfajta programot jelentett, ezért a francia politikai elit jelentős része mindezt a vezetésre való természet adta jogosítványként értelmezi. Véleményem szerint ez a beállítottság mindegyik vizsgált elnöki periódusban jelentkezett az V. Köztársaság története folyamán, de a IV. Köztársaságban is megfigyelhető volt mindamellett, hogy utóbbiban az atlanti befolyás volt domináns, amelynek háttérében gazdasági kényszerek álltak. A szabadság, az egyenlőség és a testvériség alapeszméit mint az egyetemessé alakuló – sajátos felfogásuk szerint kifejezetten francia – értékeket a franciák szerint kizárólag országuk képviseli. Az V. Francia Köztársaság elnökei, de Gaulle óta – függetlenül jobb- vagy baloldaliságuktól – egyforma beállítottságú stratégiát vallottak magukénak a francia nagyhatalmiság (*grandeur*), az európai integrációs összefogást ennek szolgálatába állító (*Europe puissance*) hozzáállás, valamint mindazon koncepció kapcsán, amelyben a gall államot identitásának

központi motívuma és a történelmi szerep jogosítja fel a nagyhatalmi törekvésekre, nem pedig valós képességei és lehetőségei.³⁷

Az ország pozíciójának második világháború utáni megrendülésének egyik megjelenése, hogy kihagyták az európai rendezésből.³⁸ A IV. Köztársaság időszakában Franciaország nehezen találta meg helyét a nemzetközi politikában, ugyanakkor a gazdasági talpraállás és számos, későbbiekben beérett kezdeményezés ebben az időszakban indult útjára, ilyen volt például az európai integráció is. Az V. Köztársaság hidegháborús története véleményem szerint azt bizonyítja, hogy az országnak sikerült a nemzetközi környezetben megtalálnia a helyét. A francia kül- és biztonságpolitikát átszövő, a nemzetközi kapcsolatokban sajátos színfoltot jelentő kivételesség tudat, úgy gondolom, Charles de Gaulle tábornok feltűnésével és 1958-as köztársasági elnökké választásával vált dominánssá. Jelen fejezetben megbizonyosodhatunk majd arról, hogy a tábornok-elnök hogyan is állította vissza mindezt a francia közgondolkodásban, amely az őt követő elnöki periódusokban is hangsúlyos maradt. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy de Gaulle elnöki időszakában rajzolódott ki Franciaországról a köztudatban az az eléggé ellentmondásos kép, hogy sokszor megpróbálkozott azzal, hogy tovább nyújtózkodjon, mint ameddig a takarója ért. Eszerint továbbra is nagyhatalmi ambíciókkal rendelkezett, holott ehhez mind képességei, mind pedig lehetőségei hiányoztak. Gazdasági képességeinek korlátozottsága legszembetűnőbben a volt gyarmataival kapcsolatos politikájában fejeződött ki, ugyanakkor az Európa-politikájának is mindenkori mozgatórugója volt. Utóbbi, Franciaország kül- és biztonságpolitikai prioritásait tekintve, az első helyen áll, az európai politika alakításában a francia állam a mai napig tevékenyen részt vállal. Elsődlegesen a gazdasági kényszerpálya motiválta az akkori nyugatnémet állammal való szorosabb együttműködést is, a páros ugyanakkor az európai integráció motorjának számít a mai napig.

A hidegháború során létrejött bipolaritás stratégiai előnyöket és politikai lehetőségeket biztosított Franciaország számára. Emiatt a hidegháborús francia külpolitikát erősebbnek tekinthetjük, mint ahogyan azt a kilencvenes évek változásai óta tapasztalhatjuk. A hidegháború utáni gyengülés további oka Németország

³⁷ GAZDAG: *Franciaország és...*, i. m. – p. 116–133.

³⁸ Az 1945. február 4–11. közötti jaltai, majd a július 17–augusztus 2. közötti potsdami konferenciákra nem hívták meg. Így alakult ki bennük az úgynevezett Jalta-komplexus, amely igaz, árnyékot vetett a francia politikára, ugyanakkor láthatjuk majd, az megőrizte kivételességének hangsúlyozását.

egyesülése volt, amely így már nemcsak gazdasági, hanem politikai értelemben is felzárkózott és lehalmozta francia partnerét. A biztonság fogalmának bővülése miatt új típusú francia felfogás vált szükségessé a nemzetközi politikában, ahol az együttműködés és az újszerű megoldások váltak hangsúlyossá, a francia kivételesség megtartása mellett. A hidegháború megszűntével a nagyhatalmiság klasszikus diplomáciai feltételrendszere megbomlott, Franciaország kilencvenes évek előtti kivételes szerepének alapja – az állandó ENSZ BT-tagság³⁹, a nukleáris nagyhatalmiság, a globális érdekeltség, az európai integráció meghatározó hatalmának szerepe és azon tény, hogy bármely vitás politikai kérdésben figyelembe veszik a szavát a világban – megszűnt, ugyanakkor az ENSZ továbbra is lehetőséget teremtett arra, hogy Franciaország nemzetközi szinten hallassa hangját. A multilateralizmus így külpolitikájuk részévé vált, amely szerintük az unilateralista amerikai politikával áll szemben. Szűcs Anita értekezésében igazolásra került, hogy Franciaország nagyhatalmi elvárásai újbóli rögzítésének szükségessége miatt a politikai költségek is nőttek.⁴⁰ Gazdag Ferenc írásában a francia identitásválságot három területen ábrázolja, ezek az alapvető republikánus eszmék (a hatalmi identitás eszmei háttere), a hatvanas években felállított jóléti társadalom modellje és az ország hatalmi státusának megrendülése a megváltozott nemzetközi rendszerben.⁴¹ Frédéric Bozo szerint a megváltozott nemzetközi körülmények és feltételrendszer egy változó, megújuló francia magatartást igényeltek és igényelnének a mai napig. Így a francia állam szövetségi rendszerekkel, és szinte valamennyi kontinens országával, így magával Európával fennálló kapcsolatainak módosítása vált szükségessé, valamint az, hogy a kilencvenes évek, majd különösen 2001. szeptember 11. óta halmozottan felmerülő új típusú biztonsági kihívásokra megfelelő reakciókkal válaszoljon az ország.⁴²

A francia kivételesség jelenléte és a gazdasági meghatározottság bizonyításához szükséges, hogy Franciaország kül- és biztonságpolitikájának tárgyalása során több dimenziót vizsgáljunk. A legjelentősebb, mint említettem, az Európa-politika. Ennek legkézenfekvőbb oka maga az ország elhelyezkedése, illetve az, hogy egy

³⁹ 1945 júniusában a San Francisco-i konferencián megalakult az ENSZ. Franciaország az ENSZ Biztonsági Tanácsának egyik állandó tagja lett és az a mai napig.

⁴⁰ SZÜCS: *Az „exception française” erodálódása...*, i. m.

⁴¹ GAZDAG: *Franciaország és...*, i. m. – p. 116–133.

⁴² BOZO, Frédéric: *Franciaország és a NATO: a közeledés határai.* – In. *Európai Szemle*, 1997. 8. évf. 2. sz. – p. 29–44.

középhatalmi státusszal bíró, önmagát folyamatosan újradefiniálni kénytelen, mindazonáltal hatalmi ambíciókkal bőségesen megáldott országról beszélünk. A hidegháborús időszak európai összefogásainak egyik legsikeresebb momentuma a mára Európai Uniónak nevezett integrációs szervezet, amelynek legfőbb motorját mindenkoron a francia–német tandem jelentette, függetlenül attól, hogy – történelmi okok következtében – bizonyos időszakokban erőteljes lehülés következett be kapcsolatukban. A két állam érdekeit tekintve, még a bipoláris rendszer fennállásának évtizedei alatt is nagy jelentősége volt a Középkelet-Európa államaival ápoltnak vagy éppen csak ápolni kívánt kapcsolatoknak, amelyek kapcsán Németország helyzeti előnyben volt, ebben a hidegháború első évtizedei sem okoztak kárt. Ezzel szemben Franciaország hagyományos érdekeltségei inkább a déli, mediterrán és a Maghreb-területekhez⁴³ kötődnek. Ugyanakkor az angolszász világ sem áll tőle – földrajzilag sem – távol. Utóbbihoz szervesen kapcsolódik az atlanti szövetséggel kapcsolatos dimenzió, amelyet Franciaország kül- és biztonságpolitikájának tárgyalása során szintén érdemes vizsgálni, illetve nem utolsósorban, a hatvanas évek folyamán létrehozott, francia nukleáris elrettentő erő, vagyis a *force de frappe* dimenziója. Utóbbi három dimenzió, valamint az önálló európai védelemre történő francia törekvés vizsgálata során úgy gondolom, a hadügy és a politika kölcsönhatását is bizonyíthatjuk, amelyhez további segítséget nyújthat a francia katonapolitikai koncepciók változásainak és az 1972–73-as, az 1994-es és a 2008-as Fehér Könyvek elemzése. Jelen értekezésben a kül- és biztonságpolitikai korszakok és koncepciók 1945–2012 közötti időszakának tárgyalását, a hipotéziseimben megfogalmazottakat is figyelembe véve, a nemzetközi környezetbe illesztve igyekeztem tárgyalni (2. számú melléklet), amelynek során nagy segítségemre volt Fischer Ferenc *A kétpólusú világ 1945–1989*⁴⁴ és Zbigniew Brzezinski *A nagy sakkasztala. Amerika világelsősege és geostratégiai feladatai*⁴⁵ című munkája.

⁴³ A „maghreb” szó nyugatot (ahol a Nap lenyugszik) jelent, amelyen a Nílus völgyétől nyugatra, az Atlanti-óceánig elhelyezkedő arab országokat értjük, tágabb értelemben Marokkót, Algériát, Tunéziát, Mauritániát és Líbiát. Utóbbi kettő hovatarozása körül viták zajlanak, azonban Marokkó, Algéria és Tunézia egyértelműen Maghreb-ország, és főleg a francia szakirodalom alkalmazza rájuk a kifejezést.

⁴⁴ FISCHER Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Tankönyv és atlasz. – Bp.–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2005, 2014.

⁴⁵ BRZEZINSKI, Zbigniew: *A nagy sakkasztala. Amerika világelsősege és geostratégiai feladatai*. – Bp.: Európa Könyvkiadó, 1999.

1.1 A IV. KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1946–1958)

A második világháborúból győztes vesztesként került ki Franciaország. Jogilag – az antifasiszta koalíciónak köszönhetően – a győztesek közé tartozott, azonban a vesztesekre hasonlított, a háborúban óriási károkat szenvedett. Ezek a veszteségei – noha nem voltak akkorák, mint a Szovjetunióé, Németországé és a kelet-európai országoké – jelentősek voltak: emberveszteségei az első világháborús veszteségeik felét jelentették, mindehhez hozzájött az alacsony születésszám és a kivándorlás magas száma. Az összesen másfél milliós emberveszteséget a háború végétől a hetvenes évek végéig pótolta az a demográfiai hullám, amelyet – a születések száma és az átlagéletkor növekedése mellett – a rendkívül magas bevándorlási hullám kísért. Továbbá a társadalmi kohézió alacsony volt, az ország társadalmi és morális válságba jutott és áttekinthetlenné vált a belpolitika. A nemzetközi politikában is meggyengült Franciaország pozíciója, Gazdag Ferenc megfogalmazása szerint az *„európai rendezést illetően Párizsnak a nélküle kialakított álláspontokhoz kellett igazodnia. Megszállási övezetet Németországban, állandó tagságot a Biztonsági Tanácsban is jórészt Churchill⁴⁶ kitartó támogatása következtében kapott. Ráadásul nagyhatalmi státusának megroppanása aláásta pozícióit a gyarmatokon is”⁴⁷*. A német-kérdésben de Gaulle tábornok, a második világháború francia ellenállásának vezetője, a francia nézőpont szövetségesekkel történő elfogadtatására törekedett a francia biztonság garantálásához, a potsdami konferenciára viszont nem volt Franciaország hivatalos, hogy a Ruhr- és a Saar-vidékkel kapcsolatos elképzeléseit érvényesítse. Az infrastruktúrát és az ország gazdasági helyzetét érintő károkat csak nehezen, külső segítséggel tudta a francia állam helyreállítani. A károk helyreállítása és a biztonság növelése érdekében Franciaország az európai államokhoz hasonlóan dollárkölcsönért és katonai védelemért folyamodott, amelyeket az Amerikai Egyesült Államok a Marshall-segély, majd a megalakuló NATO formájában nyújtott, és a segítség fejében bizonyos feltételek elfogadását várták európai partnereiktől.

A második világháború utáni franciaországi politikai élet eleinte egységes volt, azonban 1945-ben, az alkotmányos berendezkedésről folyó vita során az ideiglenes

⁴⁶ Sir Winston Leonard Spencer Churchill (1874–1965): brit politikus. 1911 óta különböző miniszteri tárcákat birtokolt, majd 1940–1945 között Nagy-Britannia miniszterelnöke lett. 1945–1951 között a konzervatív parlamenti ellenzék vezére, majd 1951–1955 között ismételt miniszterelnök.

⁴⁷ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 40.

kormány⁴⁸ pártjainak egysége szétesett, belpolitikai csatározásoknak utat nyitva. 1945 decemberében, de Gaulle második Ideiglenes Kormányának megalakulása után, a szocialista Robert Capdeville javaslatot tett a hadügyi költségvetés – amely addig a tábornok érinthetetlen felségterületének számított – húsz százalékos csökkentésére. Ez megérlelte de Gaulle-ban a lemondás gondolatát, amelyet véglegessé tett, hogy azt a Nemzetgyűlés meg is szavazta. Úgy vélte, hogy – nem tanulva a III. Köztársaság hibáiból – ismét egy működésképtelen parlamenti rendszert akarnak életre kelteni, noha Franciaország élén egy erőskezü egyéniségnek kellene állnia, aki mentes a parlamenti ellenőrzés béklyóitól, és hatalma független a parlamenti erőviszonyok alakulásától.⁴⁹ A IV. Köztársaság Alkotmánya⁵⁰ 1946. december 24-én lépett életbe, amelyben gyenge köztársasági elnöki funkciót hoztak létre. Franciaország 15. Alkotmányának egyik alapelve szerint a Nemzetgyűlés a közhatalom forrása és a nép akaratának hordozója.⁵¹ „A IV. Köztársaságot mindvégig jellemző kormányzati instabilitás mindenesetre a III. Köztársaság gyakorlatával való analógiák alapján előre látható volt, s ezt az új alkotmányt elutasító de Gaulle nyíltan kifejezésre is juttatta híres bayeux-i beszédében (1946. június 16.).”⁵²

A korábbiakban vázolt gazdasági nehézségek társadalmi elégedetlenségeket szültek. Ezek megoldását a francia vezetés a Truman-elv 1947. március 12-i közzétételében, majd a Marshall-terv június 5-i meghirdetésében (a Marshall-beszéd időpontja) látta, utóbbi az újjáépítés felgyorsítását helyezte kilátásba amerikai segítséggel. Ennek feltétele volt a kommunisták eltávolítása a hatalomból, így az antifasiszta egységkormány – ahogy a többi nyugat-európai országban is – megszűnt Franciaországban, a korábban meghatározó kommunista párt⁵³ kizárásával a kormányból.⁵⁴ Az évek előrehaladtával megfigyelhető az FKP elszigetelődése és

⁴⁸ Az „Ideiglenes Kormány lényegében a Francia Nemzeti Felszabadítási Bizottság volt, csak új elnevezéssel.” (GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 41.)

⁴⁹ 1946. január 20-án de Gaulle visszavonult Colombey-les-Deux-Églises-be, családi birtokára.

⁵⁰ 1946. október 13-án népszavazással fogadták el a IV. Köztársaság alkotmányát, amely 1958. október 5-ig állt fenn.

⁵¹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 46.

⁵² *Uo.* – p. 47.

⁵³ FKP–Francia Kommunista Párt

⁵⁴ Ezalatt a belpolitika lassan jobbra tolódott. Az 1947. április 7-i strasbourggi gyűlés után 1947. április 14-én de Gaulle bejelentette a Francia Népi Tömörülés (Rassemblement du Peuple Français–RPF) létrejöttét Bayeux szellemében, a bonapartizmushoz közel álló elképzelésekkel. Tagja volt többek között Jacques Soustelle és André Malraux, havilapja a *Liberté de l'esprit* volt, amelyet Claude Mauriac szerkesztett. (GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 62.)

értelmiségi bázisának elvesztése, amely véleményem szerint a Franciaország gazdasági kényszereinek köszönhető erősödő atlantizálódást mutatta.

A gazdasági problémák kezelésére további lehetőséget kínáló, 1946 márciusában előterjesztett, a Tervezési Tanács⁵⁵ vezetőjéről, Jean Monnet francia gazdasági szakemberről elnevezett Monnet-terv⁵⁶ a nehézipar gyors fejlesztését kívánta megvalósítani. Franciaországnak ehhez szénre volt szüksége, amely a Ruhr-medencében és a Saar-vidéken rendelkezésre állt. Tehát a francia gazdasági determináltság a két területtel kapcsolatos követeléseket illetően is szignifikáns volt. A tervet a Marshall-segély időtartamához – 1947–1951 – igazították, utóbbiból a franciák az angolok után a második legtöbbet kapták, és a szabadon felhasználhatóság aránya náluk volt a legmagasabb. A Marshall-terv időszaka megalapozta az ötvenes évek gyors francia gazdasági fejlődését, amely kompenzációt is jelentett cserébe a német kérdésben tett francia diplomáciai engedményekért, és ösztönzést a nyugat-európai integráció létrehozására, amelyben Franciaországnak főszerep jutott. John Foster Dulles, amerikai külügyminiszter nyilatkozata jól érzékelteti az akkori amerikai törekvéseket: *„Nincs Németország problémájának más megoldása, mint az, hogy Németországot vagy legalábbis akkora területét, amekkora szabad, bevonjuk a Nyugat keretébe, annak integráns részeként. Ámde ez az integráció nem jöhet létre addig, amíg maga a Nyugat nem integrálódott. Nem helyezhetünk be egy képet egy keretbe, amíg nincsen keret.”*⁵⁷

A világháborút követően Franciaország kezdetben (a de Gaulle-i) önálló és konzervatív nézeteket vallott a német kérdésben, amelynek megjelenését az 1947. március 4-i angol–francia, vagyis dunkerque-i szerződésben is láthatjuk, amely a német veszély felélédeése elleni biztosítékokat tartalmazta.⁵⁸ Az ekkori külügyminiszter, Georges Bidault, a de Gaulle-féle politikát képviselte.⁵⁹ 1947. november 25-én, a londoni négyhatalmi konferencián azonban már hangsúlyozta, hogy tarthatatlan a német-kérdés addigi francia álláspontja, így 1948 májusában a

⁵⁵ Conseil de Plan.

⁵⁶ Plan de modernisation et d'équipement–Modernizálási és felszerelési terv.

⁵⁷ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 59.; Az amerikaiak célja Európai Újjáépítési Programjukkal (ERP–European Recovery Program) a gazdasági szubvenció és a regionális gazdasági csoportosulások, főleg egy nyugat-európai, támogatása volt.

⁵⁸ Az 1944. decemberi moszkvai szovjet-francia kölcsönös segítségnyújtási egyezmény nyolc pontjából négy Németországgal foglalkozott, és a de Gaulle–Bidault páros nevéhez köthető, amely egy német agresszió esetén azonnali segítségnyújtást jelentett Franciaország számára.

⁵⁹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 58.

francia területek csatlakoztak a Bizóniához. Véleményem szerint ez a korábban említett, a gazdasági kényszerek miatt kialakult atlantizálódás erősödését mutatja, ahogyan a következő események is. A Nagy-Britannia, Franciaország és a Benelux-államok közötti⁶⁰ brüsszeli egyezmény (regionális védelmi szerződés) megkötésére 1948. március 17-én került sor, amely a német agressziós politika kiújulásának esetére – a franciák kérésére – intézkedéseket helyezett kilátásba, azonban az utalás az összehangolt cselekvés a béke és a gazdasági stabilitás veszélyeztetése esetén már a szovjet külpolitikai törekvésekkel egyenértékűvé tett kommunista terjeszkedés veszélyére célzott. 1948. július 24-től az új francia külügyminiszter Robert Schuman lett, amellyel nemcsak a régi nagy ellenféllel kapcsolatos francia politika, hanem a külpolitika is megváltozott. Schuman hangsúlyozta a nacionalizmussal szemben a kibékülést, és az új irányvonalat a következőképpen fogalmazta meg a Nemzetgyűlésben: „*Küzdenünk kell Európa újjáépítéséért, és kutatnunk kell... azon eszközök után, amelyek Németországot kibékítik az európai civilizációval.*”⁶¹

Úgy vélem, a fenti megállapításom következő állomásának Franciaország NATO-csatlakozása tekinthető. 1949. április 4-én a NATO⁶² alapító okmányát francia részről Schuman látta el kézjegyével. A csatlakozást de Gaulle és az RPF is sürgette, amellyel kettős céljuk volt: védelem a szovjetekkel szemben, mivel biztonságukat más eszközzel ekkoriban még nem tudták garantálni, valamint segítség gyarmati háborúikban. A gyarmatok megtartásának célja, mint a későbbiekben láthatjuk, a francia kivételesség újjáéledését és az ország gazdasági korlátait fejezi ki. A NATO kapcsán de Gaulle egyenesen úgy nyilatkozott, hogy el kell érni azt, hogy annak intézményei Franciaországban legyenek. Franciaország biztonsága a NATO-hoz csatlakozással erősödött, azonban akadályozta nagyhatalmi törekvéseit a későbbiek folyamán. Az atlanti szövetségben nyíltan a kivételes partner szerepére törekvő francia magatartás véleményem szerint az *exception française* megjelenése. A német állam katonai erejét tekintve ugyanakkor a franciáknak továbbra is – a történelmi előzményeket tekintve, úgy gondolom, érthető okokból – félelmei voltak: ellenezték a nyugatnémet állam újrafelfegyverzését, helyette annak katonai egységeit egy

⁶⁰ Gyakorlatilag Belgium, Luxemburg és Hollandia csatlakozott a dunkerque-i szerződéshez.

⁶¹ Idézi: GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 59.

⁶² North Atlantic Treaty Organization–Észak-atlanti Szerződés Szervezete. A NATO-val egy új atlanti rendszer jött létre, célja a szovjet veszély és a kommunista terjeszkedés megakadályozása volt. A tizenkét állam által létrehozott szervezetben az Amerikai Egyesült Államok vezető szerepet tölt be a mai napig.

európai haderőbe vonták volna bele, amelynek élén a franciák állnának, a francia állam akkori európai vezető szerepre való törekvését mutatva. Az ötletet a németek és az amerikaiak egyaránt elutasították.

A második világháborút követően, fokozódó igény jelentkezett a nyugati hatalmak részéről egy nyugat-európai integráció létrehozására, amelynek fontosabb állomásai voltak: a Churchill 1946. szeptemberi zürichi beszédében elhangzott kezdeményezés egy nyugat-európai politikai integráció létrehozására, az 1948. májusi hágai találkozó felhívása egy európai nemzetgyűlés összehívására, az Európa Tanács létrehozása Strasbourg székhellyel 1949. május 5-én és az Európa Parlament felállítása 1949 szeptemberében. A nyugati hatalmak, így a gazdasági problémákkal küzdő Franciaország német megszállási politikája is lassan megváltozott. Céljuk a német ipar minél hatékonyabb bekapcsolása volt „*abba a haditermelésbe, amellyel szemben a koreai háború mellett a franciák mind erőteljesebbé váló indokínai háborúja is fokozott követelményeket támasztott. Márpedig az európai haditermelés jelentős növelését a Ruhr–Rajna–Saar-vidék minél szervezettebb kiaknázása és a termelésbe való bekapcsolása nélkül el sem lehetett képzelni.*”⁶³ 1950. május 8-án francia–amerikai külügyminiszteri tanácskozás zajlott Párizsban Robert Schuman és Dean Acheson között,⁶⁴ az ezt követő napon a francia külügyminiszter egy váratlan sajtófogadást tartott a Szajna-parti Quai d’Orsay Óratermében, amelyen egy nagyszabású gazdasági tervet terjesztett elő.⁶⁵ Ez volt a már korábban is említett Monnet-terv, amit Schuman-tervnek is szoktak nevezni. A közös szervezet alatt működő francia–német szén- és acéltermelés megvalósítását tartalmazó tervhez való csatlakozás lehetősége más országok előtt is nyitva állt, így a két ország között elképzelhetlenné és gazdaságilag lehetlenné is vált volna egy háború.⁶⁶ A tervet Acheson támogatta, csatlakozott hozzá Konrad Adenauer kancellár, Olaszország és a Benelux államok. Így az 1951. április 18-i Párizsi Szerződéssel létrejött az Európai

⁶³ KENDE István: *Forró béke–Hidegháború. A diplomáciai kapcsolatok története 1945/56.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1970. – p. 197.

⁶⁴ Az amerikaiak itt támogatásukról biztosították a franciákat az indokínai háború kapcsán.

⁶⁵ Május 9-ét az 1985-ös milánói csúcstalálkozó óta Európa-napként ünnepeljük. (VINCZE Hajnalka: *Uniós forgatókönyv a múltból.* – Forrás: <http://www.nol.hu/cikk/318026>, letöltve: 2008. február 04.)

⁶⁶ 1950. szeptember 19-én New Yorkban találkoztak Acheson, Schuman és Ernest Bevin brit külügyminiszterek. A tanácskozás közleményében többek között leszögezték, hogy országaik Németország egységének megvalósulásáig a nyugatnémet kormányt ismerik el egyetlen szabad és törvényesen megalakított német kormányként, valamint kifejezték szándékukat a Német Szövetségi Köztársaság integrálására a szabad nemzetek közösségébe. Döntés született továbbá a nyugatnémet területeken állomásozó erők növeléséről és megerősítéséről is.

Szén- és Acélközösség⁶⁷, amelyet hat ország írt alá: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Olaszország és a Német Szövetségi Köztársaság, Nagy-Britannia távolmaradásával. „A Montánunió életbelépése nagy siker volt személyesen Schumannnak és a szupranacionális Nyugat-Európa híveinek”⁶⁸, előbbi 1963-ban úgy fogalmazott: „Európa nem egy nap alatt, és nem is összeütközések nélkül jön majd létre. Semmilyen tartós dolog nem valósul meg könnyedén.”⁶⁹ Állítását a történelem igazolta. Az ESZAK ténylegesen 1952. július 25-én alakult meg, javarészt az okirat ratifikálásának nehézségei miatt.⁷⁰ „A Montánunió létrehozása annyiban volt francia érdek, hogy így a kisebb ipari kapacitással rendelkező francia ipar összeforrott a hatalmas kapacitású Ruhr-vidékkel, amely területileg már az NSZK-hoz tartozott. A francia számítások azonban csak részben váltak valóra. Az amerikai tőke ugyanis különösen érdekeltté vált a nyugatnémet ipar fejlesztésében és így (...) alighogy megalakult a Montánunió, a nyugatnémet nehézipar túlhaladta a francia nehézipar termelését és sokkal gyorsabb ütemben növekedett nála.”⁷¹ A Montánunió okiratát a Saar-vidék nevében Franciaország külügyminisztere, Schuman látta el kézjegyével, tervük annak francia szférába történő besorolására irányult.⁷² Az ESZAK-ot létrehozó államok ezt követően – az 1957. március 25-i Római Szerződéssel – elkötelezték magukat az Európai Gazdasági Közösség⁷³ megalapítására. Alapját az áruk és a szolgáltatások széles spektrumú közös piaca jelentette: 1968. július 1-jén teljesen eltörölték egymás között a belső vámokat.

A NATO Tanácsának ezzel párhuzamosan zajló, 1950. szeptember 14–18. közötti, New York-i üléséről kiadott, 1950. szeptember 26-i kommunikéban már az előfutárát láthatjuk azon tervnek, hogy az NSZK-t a NATO-tagok közé felvegyék. Ennek gyakorlati megvalósulására azonban még – a nyugati országok közvéleményének érthető tiltakozása miatt – várni kellett. Nem sokkal később René Pleven, francia miniszterelnök, 1950. október 24-én közzé tette a Pleven-tervként ismertté vált nyilatkozatát a közös nyugat-európai védelmi hadseregről, amely a nyugat-németországi fegyveres erőket is magába foglalta volna, annak megszervezését egy

⁶⁷ ESZAK: más néven Montánunió.

⁶⁸ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 71.

⁶⁹ SCHUMAN, Robert: *Európáért*. – Pécs: Baranya Megyei Könyvtár, 1991. – p. 26.

⁷⁰ A Montánunió ellenzéke Franciaország parlamentjében volt a legnagyobb, azonban végül itt is megszavazták a tervezetet 377:232 arányban.

⁷¹ KENDE: *Forró béke...*, i. m. – p. 205.

⁷² Az 1955. októberi népszavazás során a Saar-vidék hovatartozását illetően 67% az europaizálás ellen és az NSZK-hoz csatlakozás mellett szavazott. Mindez 1957. január 1-jétől lépett hatályba.

⁷³ EGK: más néven Közös Piac.

nyugat-európai NATO-hadseregbe illesztette. Hangoztatta továbbá a nyugati közösség védelmének szükségességét minden lehetséges keletről érkező kommunista támadástól, minél keletebbre tolva a védelmi határokat. A közös európai haderő létrehozásának nem titkolt célja – és a hadügyi, valamint a politikai dimenziók összekapcsolódásának egyik megjelenése – az akkoriban jelentősen korlátozott francia katonai erő lehetőségeinek növelése volt, amelyhez Nyugat-Európát kívánták felhasználni. 1951 februárjától tárgyalások indultak meg az Európai Védelmi Közösség⁷⁴ létrehozásáról, amely 50 évre szólt volna. Franciaországban nagy belpolitikai csatározások folytak erről. A négyéves EVK-vita Raymond Aron szerint a Dreyfus-per óta a legnagyobb politikai-ideológiai vita volt Franciaországban. De Gaulle is ellenezte, az új francia kabinet, Pierre Mendès France-szal az élen pedig akkoriban már inkább az indokínai rendezéssel foglalkozott. 1954. augusztus 30-án a francia parlament leszavazta az EVK tervet.⁷⁵ Sikertelensége okának tekinthető, hogy *„közös haderőt akart felállítani egy olyan Európában, amely e lépés megtételére még éretlen, a nemzeti szuverenitás ezzel járó korlátozására pedig túlságosan megosztott volt.”*⁷⁶ Így az NSZK-val kapcsolatosan másik verzió lépett életbe.

1954. október 19–23. között aláírják a párizsi szerződéseket, amelyek 1955. május 5-én léptek életbe: a sikertelen EVK helyét a Nyugat-európai Unió vette át. Ezzel gyakorlatilag a brüsszeli egyezmény kibővült az NSZK-val és Olaszországgal, valamint azon kiegészítést is tartalmazta, hogy amerikai csapatokat állomásoztatnak Nyugat-Európában (az NSZK területén is). Nem sokkal ezt követően az NSZK-t – bizonyos feltételekkel – meghívják a NATO-ba, ugyanakkor az NDK-t a nyugati hatalmak továbbra sem ismerték el.⁷⁷ Georges-Henri Soutou francia történész szerint a párizsi szerződések sikerének fontos előfeltétele volt Pierre Mendès France és Konrad Adenauer találkozója 1954. október 19-én La Celle Saint-Cloud-ban, amely lehetővé tette a francia–német vitás ügyek összességének rendezését a későbbiekben, különösen a deportálások, a franciaországi német katonai temetők, vagy a Saar-vidék

⁷⁴ EVK; CED–Communauté européenne de Défense

⁷⁵ FISCHER: *i. m.* – p. 137.

⁷⁶ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 72.

⁷⁷ Válaszul május 7-én a Szovjetunió felmondta az 1942-es brit–szovjet, valamint az 1944-es francia–szovjet szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási egyezményt, és május 14-én létrehozták a Varsói Szerződést, amelynek egyik alapító tagja a Német Demokratikus Köztársaság lett. (FISCHER: *i. m.* – p. 137–140.)

hovatarozását illetően. A La Celle Saint-Cloud-i tárgyalásoknak köszönhető a későbbi, Elysée palotában aláírt, francia–német kétoldalú együttműködés is.⁷⁸

„Jóllehet a háború utáni rendezés követelményei a francia külpolitika figyelmét érthetően Európára, illetve a kialakuló új hatalmi egyensúly tényezőire koncentrálták, az első, lényegesebb kihívások Párizst a gyarmatok felől érték.”⁷⁹ A IV. Köztársaság Alkotmánya alapján – amely a gyarmatpolitikát tekintve a föderalista elgondolás és az asszimiláció közötti kompromisszum eredménye volt – létrejött a Francia Gyarmatbirodalom kifejezést felváltó Francia Unió⁸⁰. A kifejezés először 1945. március 24-én hangzott el az ideiglenes kormány gyarmatügyi minisztere, Paul Giacobbi szájából. A Francia Unió „olyan »népek és nemzetek közössége«, amelyek a jogok és feladatok egyenlőségére alapozzák egységüket. Franciaország pedig arra törekszik, hogy elvezesse ezeket a népeket az öngazgatás szabadságához.”⁸¹ Elnöke a köztársasági elnök volt, és a bennszülött fogalmat felváltotta az őslakos. Létrehozták a tengerentúli megyéket⁸² – élére a francia kormány illetékes minisztere által kinevezett kormányzó került, mellette működött a konzultatív jogokkal felruházott helyi parlament – és a tengerentúli területeket⁸³. Ezek az anyaországgal együtt alkották a Francia Köztársaságot. Voltak még gyámság alatt álló területek, valamint a Franciaországhoz protektorátusi szerződéssel kötődő államok, amelyek társult államokká váltak. Mindezek együttesen alkották a Francia Uniót. Az Alkotmány alapján e területek számára a kollektív fejlődés lehetőségét ígérték, az unióból történő kilépés lehetőségét azonban kizárták. Ez a korszak gyarmattartóinak magatartásától eltérő volt, amellyel Franciaország kedvezőtlen helyzetbe hozta magát, illetve nyilvánvalóvá tette, hogy a franciák alulértékelik

⁷⁸ SOUTOU, Georges-Henri: *L'émergence du couple franco-allemand: un mariage de raison. (A francia–német páros megjelenése: egy indokolt házasság.)* – In. *Politique étrangère*, 2012. 77. évf. 4. sz. – p. 729.

⁷⁹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 51.

⁸⁰ Union Française: A Francia Unió előzményeiről, létrehozásáról, alkotmányos háttéréről, felépítéséről és problémáiról Henri Grimal írásának 126–132. oldalán olvashatunk bővebben. (GRIMAL, Henri: *La décolonisation 1919–1963. (A dekolonizáció 1919–1963.)* – Paris: Collection U/Série „Histoire contemporaine” dirigé par René Rémond. Librairie Armand Colin, 1965.) Ezzel „François Borella jogász szavaival –, az ősi francia szokás szerint, csak a szótárt változtatták, s új palackba tették a régi bort.” (BORELLA, F.: *L'évolution politique et juridique de l'union Française depuis 1946.* – Párizs: Librairie générale de droit et de jurisprudence, 1958. – p. 499. Idézi: SALGÓ László: *Gyarmatpolitika Napóleontól de Gaulle-ig.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1977. – p. 195.)

⁸¹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 52.

⁸² Algéria, Martinique, Guadeloupe, Guyana, Réunion

⁸³ Mauritánia (az ország második világháború utáni dekolonista törekvéseiről lásd a 3. számú mellékletet.), Szenegál, Guinea, Elefántcsontpart, Dahomey, Szudán, Felső-Volta/a mai Burkina Faso, Niger, Gabon, Csád, Togo, Kamerun, Oubangui-Chari/a mai Közép-afrikai Köztársaság, Madagaszkár.

gyarmati népek háborús tapasztalatait.⁸⁴ Az Alkotmány továbbá előírta, hogy a gyarmatok számára szerves alaptörvényeket⁸⁵ kell készíteni, amelyek a jogi kereteket határozzák meg. A gyarmatokról szóló korábbi vitákban is megfigyelhető kettősség tükröződött az Alkotmányban. A preambulum – Franciaország a tengerentúli területeivel a jogok és feladatok egyenlőségére alapozott uniót alkot – az antikolonialista tendencia visszatükröződése volt, azonban a VIII. fejezetet a konzervativizmus uralta, amely a politikai autonómia elérését célzó törekvések megakadályozását fogalmazta meg.⁸⁶ Az előbbi általánosan megfogalmazott szándéknyilatkozat volt, míg utóbbi politikai gyakorlat, amelyek között húzódozó mély szakadék a IV. Köztársaság politikáját több mint tíz éven keresztül meghatározta.⁸⁷

A második világháborút követően a franciák gyakran éltek katonai erővel is gyarmataikon, ha külpolitikai érdekeik érvényesítéséről volt szó. Ezen területekre a háborút megelőző időszakban nyersanyagot és tőkét vittek ki, valamint a francia lakosság kivándorlása is jellemző volt. Mindezen eszközökkel a kapcsolatokat is erősíteni kívánta az akkori francia állam. A francia gazdaság második világháború utáni újjáépítése hatalmas erőfeszítést igényelt, így a gyarmatok óriási nyersanyagbázisa és piacainak kihasználása előtérbe került. A második világháború utáni módosult francia gyarmatpolitika első érvényesítésére Indokínában került sor, 1946. november 23-tól nyolc éven keresztül, amelyet értekezésem utolsó fejezetében elsőként elemzek majd. Hasonló okok vezették a francia magatartást Marokkóban és Tunéziában is. A Madagaszkáron történt események pedig – amelynek során a malgas nép függetlenségi törekvéseire válaszul a francia telepések és a szenegáli gyarmati hadsereg megtorló hadjáratot indított – a franciák későbbi véres algériai

⁸⁴ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 53.

⁸⁵ statut organique

⁸⁶ Az anyaország és a gyarmatok kapcsolataiban a második világháború után megújítási akarat jelentkezett, amelyre két példa volt: Franciaország részt vett a San Francisco-i charta aláírásában, amely célként jelölte meg az emberi jogok garantálását, és arra kérte a gyarmattartó nemzeteket, hogy vegyék figyelembe a függő nemzetek politikai törekvéseit, valamint az alkotmányozó Nemzetgyűlés munkájába 64 tengerentúli helyet irányoztak elő. A politikusok nagy része egyetértett abban, hogy a régi gyarmati rendszert meg kell szüntetni, köztük volt Léon Blum is, aki 1946. decemberi felszólalásában a gyarmati nemzetek önkormányzását jelölte meg végső célként. Ugyanakkor sokan úgy gondolták, hogy a tengerentúli nemzetek még nem érték el azt a fejlettségi szintet, hogy önálló kormányzásra képesek legyenek. 1946. április végén a francia parlament a dakari szocialista képviselő Lamine-Gueye javaslatára egy olyan különleges törvényt fogadott el, amely a tengerentúli területek összes lakóját ugyanazon állampolgári jogokkal ruházta fel, mint a francia nemzetiségűeket. Mindez nem az állampolgárság, hanem az emberi jogok nyilatkozata által előírt jogok megadását jelentette és a nők továbbra sem kaptak szavazati jogot. A Lamine-Gueye törvény 1946. május 7-én lépett hatályba. (GRIMAL: i. m. – p. 126–132.)

⁸⁷ *Uo.* – p. 130.

módszereit idézték. „A hivatalos források is 80 ezer áldozatról beszéltek. A szigetre ezt követően hosszú időre síri csend borult...”⁸⁸ Paul Kennedy történész Franciaország törekvését arra, hogy nagyhatalmi rangját gyarmatain keresztül tartsa fenn, miközben gazdaságilag gyenge volt, és csak amerikai segítséggel tudott talpra állni, „*folie des grandeurs*”-nek, „*nagyzási hóbortnak*” tartotta.⁸⁹ Való igaz, a francia kivételesség, így az ország nagyhatalmi ambíciói és Franciaország gazdasági szükségletei egyszerre jelentkeztek a gyarmati területekkel kapcsolatos francia politikában.

1956. július 26-án Gamal Abdel Nasszer⁹⁰ államosította a Szezi-csatornát, így Guy Mollet francia miniszterelnök 1956. szeptember 10-én tárgyalásokat kezdett Anthony Eden brit kormányfővel. Ennek eredménye a történelem első angol–francia entente cordiale-ja („szíves egyetértés”-e) lett a Földközi-tenger keleti medencéjében. Célként tűzték ki a Szezi-csatorna elfoglalását és Nasszer kormányának megbuktatását. További francia indok volt, hogy abban az időszakban Egyiptom közvetlen gazdasági, politikai és katonai segítséget nyújtott az algériai felkelésnek és az FLN⁹¹-nek. Az algériai felkelők számára az 1952-es egyiptomi forradalom győzelme példát jelentett. A vesztes indokínai háború után a franciák úgy gondolták, hogy Nasszer ezredes rendszerének megdöntésével helyreállíthatják a rendet Algériában. Véleményem szerint ez a magatartás nemcsak a francia hatalmi ambíciók, hanem gazdasági kényszereik kifejeződését és a katonai-politikai dimenziók összekapcsolódását is jelenti: „Az egész arab világ egyharmadát reprezentáló Egyiptom, rendkívüli hadászati jelentőségű földjével, kárpótlást kínált az elvesztett Indokínáért. És ami a legfőbb: garanciát, biztosítékot ígért a »túlsó part«, Algéria megmentéséhez.”⁹²

Nagy-Britannia, Franciaország és Izrael villámháború-jellegű katonai megoldás mellett döntött titkos sevres-i találkozójukon 1956. október 24-én, az Amerikai Egyesült Államok előzetes megkérdezése nélkül. A támadás időpontjaként november

⁸⁸ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 54.

⁸⁹ A dekolonizáció időszakának lezárulása óta – változó sikerekkel, de – a francia állam kiemelt hangsúlyt helyez a volt gyarmati területeivel fennálló kapcsolataira, a frankofónia keretei között pedig ezek szélesítésére. A minden eszközzel támogatott francia „rayonnement” (kisugárzás) hordozója az „Organisation International de Francophonie”, a franciául beszélő államok nemzetközi szervezete.

⁹⁰ Az egyik legkarizmatikusabb arab politikusnak nevezték. Az 1950-es és 1960-as években az arab nacionalista eszmék egyik fő képviselője volt, a nasszerizmussal – az iszlámtól független, arab nacionalista ideológiával – jelentős hatást gyakorolt az arab országok XX. századi történetére.

⁹¹ FLN–Front de Libération Nationale.

⁹² SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 241.

7-ét határozták meg, azonban elképzeléseiken módosítottak az akkori kelet-európai események, amely a szuezi–magyar „ikerválság”-hoz vezetett: „Moszkva kelet-európai lekötöttsége lehetőséget kínált arra, hogy mindaddig, amíg Moszkvát »tűzoltószerpe« s a másik nagyhatalmat, az USA-t elnökválasztási kampánya köti le, az előrehozott támadás a »Torreádor-terv« keretében Izrael a Szentföldről kiindulva a Sinai-félszigeten át gyorsan előrenyomuljon a Szezi-csatornáig.”⁹³ A katonai támadást Izrael 1956. október 29-én indította meg a Kades-1 hadműveleti tervnek megfelelően. Csapataik egészen a Szezi-csatornáig nyomultak, november 4-én pedig elfoglalták Sarm-es-Sejk-et, amely kiemelt stratégiai fontosságú városnak tekinthető a Sinai-félsziget sarkában. „Egy egész éjszakán át tartó, angol repülőgépanyahajókról indított szőnyegbombázás után, 1956. november 5-én angol ejtőernyősök értek földet Egyiptomban, majd francia csapatok, így például az idegenlégiósok is, partra szálltak egy olyan katonai kaland keretében, melynek merészsége megrázta, s annak nyílt agressziós jellege pedig megdöbbentette a világot.”⁹⁴ (4. számú melléklet) A francia egyiptomi expedíciós csapatok főparancsnoka André Beaufre tábornok volt, aki Algériában állomásozott. Tíz ejtőernyős hadosztállyal és hét gyorsan mozgó gépesített hadosztállyal indult útnak Port Said felé. Beaufre véleménye az volt, hogy a szuezi akció egy 25. órában végrehajtott intervenció. Az ellenzékben lévő de Gaulle szükségesnek tartotta az akciót, azonban a Guy Mollet-kabinetet bábkormányának tekintette. Úgy fogalmazott, hogy a „London és Párizs részvételével végrehajtott közös expedíció során a különféle fegyvernemű és szintű francia katonai erők az angolok parancsnoksága alatt álltak, és elég volt Washington és Moszkva briteknek címzett felszólítása ahhoz, hogy a mieink is visszavonuljanak.”⁹⁵ Véleménye szerint a szuezi intervenció kudarcának oka annak időzítése volt, hiba volt a magyarországi forradalommal egy időpontra tűzni. A sikertelen szuezi kaland Franciaország közel-keleti tekintélyét megtépázta, és mérföldkő abból a szempontból, hogy az Amerikai Egyesült Államok

⁹³ FISCHER Ferenc: *i. m.* – p. 164.

⁹⁴ *Uo.* – p. 164.

⁹⁵ DE GAULLE, Charles: *A reménység emlékiratai – I. Az újjászületés 1958–1962.* – Szeged: Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, 2003. – p. 13. De Gaulle *A reménység emlékiratai* című, az 1958–1969. közötti évek franciaországi történetének de Gaulle-i verzióját bemutató munkája eredetileg három kötetből állt volna: *A megújulás 1958–1962, Az erőfeszítés 1962–1965* és *A vég 1966–1969.* 1970. november 9-i halála miatt az első kötet készült el teljesen, amely még halálát megelőzően egy hónappal megjelent. A másodikból az első két fejezet készült el, amelyek 1971-ben jelentek meg. „Habár a Háborús emlékiratokéval azonos forma klasszikus stílust és a gondolatok széles tárházát vonultatja fel, a hangnem mégis kevésbé hősiés, sokkal nyugodtabb *A reménység emlékirataiban* (...) egy sokkal nyugalmasabb időszak elemzését végzi el.” (DE GAULLE: *i. m.* – p. 5.)

(Eisenhower elnök telefonbeszélgetése Edennel, amely akkor egy milliárd dollár amerikai hitelt jelentett) és a Szovjetunió (az 1956. november 5-i Bulgaryin rakéta ultimátum) egyértelműen Franciaország és Nagy-Britannia tudomására hozta, meddig mehetnek el a nemzetközi politikában. Franciaország számára ez azt is jelentette, hogy katonai, gazdasági és diplomáciai tevékenységének jelentős részét Algériára kellett irányítania.⁹⁶

Az 1956-os szuezi kaland kudarcra de Gaulle – aki a francia grandeur visszaállításának gondolatát továbbra sem adta fel – visszatérését készítette elő. Az utolsó fejezetben elemzem azt, hogy az algériai háborúba lassan belefulladó ország vezetése végleg a tábornok visszahívása mellett döntött. 1958. június 1-jén a francia Nemzetgyűlés teljhatalmú, új kormányt iktatott be, élén de Gaulle-lal, aki 1958. június 3-án megkapta a felhatalmazást az Alkotmány teljes revíziójára, amelyet népszavazással kellett a francia néppel jóváhagyatnia.⁹⁷ A népszavazáson a franciák 80%-a igent mondott az új alkotmányra. De Gaulle – aki rajongott a nagy francia történelmi mozzanatok emlegetése és felelevenítése iránt – már szeptember 4-én, ünnepélyes keretek között átnyújtotta azt a francia nép számára a párizsi Köztársaság téren.⁹⁸ 1958. október 4-vel életbe lépett az V. Köztársaság Alkotmánya, amellyel egy erős elnöki hatalmon alapuló, félpreszidenciaális köztársaságot hoztak létre.⁹⁹ A gaulle-ista párt is megújult, és Unió az Új Köztársaságért¹⁰⁰ néven indult a novemberi törvényhozói választásokon, amelyen a mérsékelt jobboldallal parlamenti többséget szerzett. 1958. december 21-től de Gaulle lett az V. Köztársaság elnöke, lemondva kormányfői posztjáról.¹⁰¹

⁹⁶ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 242.

⁹⁷ A kormány által szeptember 3-án elfogadott alkotmány alapján az elnök „bizonyos területeket fenntartott magának: a nemzetvédelmet, a külpolitikát általában, és nem utolsósorban a gyarmati ügyek kérdéseit. Az elnöki palotában a köztársasági elnök szakértőiből szinte egy árnyékkormány működött.” (GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 89.)

⁹⁸ 1871. szeptember 4-én proklamálták a III. Köztársaságot. A francia nép figyelmének múltba terelése segítő jóbort jelentett, emlékeztetve őket a „gloire”-ra, nemzetük hajdani dicsőségére.

⁹⁹ „1958-ban de Gaulle létrehozta a sokkal szilárdabb ötödik köztársaságot, amely alapítóját is túlélte, s amely mélyreható gazdasági, társadalmi és kulturális változásokat tett lehetővé.” (HAHNER Péter: *Franciaország története*. – Bp.: Műszaki Könyvkiadó, 2002. – p. 245.)

¹⁰⁰ UNR–Union pour la nouvelle République.

¹⁰¹ Mivel az V. Köztársaság létrehozásával a köztársasági elnök a kormányt irányító államfővé vált, a miniszterelnök neve és szerepe is megváltozott, ezért nevezik franciául „premier ministre”-nek, azaz „első miniszternek”.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A IV. Köztársaság időszaka főbb kül- és biztonságpolitikai eseményeinek bemutatásával bizonyítani kívántam egyrészt a hipotézisemben megfogalmazott katonai és politikai dimenziók kölcsönhatását, a francia kivételesség megjelenését és az ország gazdasági kényszerei általi meghatározottságát. Az eseményeket ugyanakkor a nemzetközi környezetbe helyezve tárgyaltam és elemeztem. A második világháború után létrejött IV. Francia Köztársaság nem bizonyult hosszú életűnek, igaz, ennek időszaka alatt elindult az ország gazdasági fellendülése, és a nyugat-európai integráció is jelentős előremozdulást mutatott. Utóbbi egyik kulcsszereplője Franciaország volt. Útkeresése során az ország a kezdetekben az 1949-ben létrejött atlanti szövetség irányába mozdult el, annak alapító tagja volt. Véleményem szerint az atlanti beállítottság erősödésének háttérében elsődlegesen Franciaország második világháború utáni gazdasági problémái álltak. Ugyanakkor – lehetőségeitől függetlenül – a NATO-n belül már az akkori francia állam is kivételes szerepének hangsúlyozására törekedett úgy, hogy ehhez a nyugat-európai integrációt – amelynek létrehozása során gazdasági kényszerei miatt még az ősi ellenségnek tekinthető németekkel is hajlandó volt együttműködni, feladva szélsőséges németellenes külpolitikáját – igyekezett felhasználni. Franciaország védelmét ebben az időszakban önállóan még nem tudta megvalósítani, a IV. Köztársaság politikusai ennek biztosítását, valamint a francia fegyveres erők erősítését egy nyugat-európai védelmi közösség létrehozásával képzelték el, a katonai és politikai dimenziók kölcsönhatását mutatva, ugyanakkor mindez akkor csak elképzelés maradt, a terv nem valósult meg.

A francia nagyhatalmi törekvések kifejeződése a gyarmati területeikkel kapcsolatos kül- és biztonságpolitikai magatartásuk is. A Francia Unió létrehozásával céljuk ezen területeik további – elsődlegesen gazdasági – kiaknázása volt, ugyanakkor a dekolonizációt egyre kevésbé voltak képesek megakadályozni. A gyakran fegyveres eszközök használatához és humánusnak legkevésbé sem tekinthető módszerekhez (például Madagaszkáron, Indokínában vagy a Maghreb-országokban) folyamodó Franciaország politikája már történelmi kérésben volt, azonban ez a politika – amely ebből nyilvánvalóan adódóan katonai lépésekre is hatással volt – az algériai háborúval az országot gyakorlatilag a polgárháború szélére sodorta, és a IV.

Köztársaság pályafutásának is véget vetett. Ennek további előfutára volt a Franciaország nagyhatalmi törekvéseit szintén jól kifejező 1956-os szuezi válság.

1.2 AZ V. KÖZTÁRSASÁG IDŐSZAKA (1958–2012)

Mielőtt az V. Köztársaság kül- és biztonságpolitikai eseményeinek tárgyalásába és elemzésébe kezdenék, szükségesnek tartom annak működési hátterét nagyvonalakban áttekinteni. A legújabbkori francia történelemben az V. Köztársaság élén álló személy Európa többi országához képest szélesebb jogkörrel rendelkezik, alkotmányuk esszenciáját jelenti. Utóbbi megalkotása során két célt tartottak szem előtt. Az állami autoritás erősítését a köztársasági elnöknek nyújtott széles jogokon keresztül, úgy hogy ezalatt a parlamenti rendszer alapvetően ne sérüljön. A parlamentnek felelős miniszterelnök – ő a köztársasági elnök politikai elképzeléseinek gyakorlati kivitelezője, ezért fontos kettőjük harmóniája – az, aki kormányoz. Így egy sajátos politikai berendezkedés született: a francia fél-elnöki, más néven félprezidenciális rendszer. A Nemzetgyűlés jogait erősen – természetesen valamiféle mozgásteret hagyva – korlátozták.¹⁰² Véleményem szerint ezen különleges politikai berendezkedés az, amely a francia kül- és biztonságpolitika sajátosságát és a francia kivételesség hangsúlyozásának eszközét jelenti.

Ebben a sajátos francia politikai rendszerben a köztársasági elnök számos jogosítvánnyal és lehetőséggel rendelkezik a bel- és külpolitika terén egyaránt. Ő határozza meg a főbb irányokat, egyszemélyben képviseli az országot a nemzetközi fórumokon, így az Európai Unióban is, birtokolja a nukleáris fegyverek titkos kódját, kinevezi a miniszterelnököt, a kormányt és a legfontosabb közhivatalok vezetőit, illetve fel is oszthatja a parlamentet.¹⁰³ *„A képviselők és a szenátorok által képviselt oligarchikus, illetve a választópolgárok által képviselt demokratikus tényező mellett a hosszú ideig hatalomban maradó államfő képviseli a monarchikus tényezőt, az egy személyben megtestesülő nemzeti egységet – amely a sajátos francia hagyományok miatt nagyon is népszerű. Sokkal könnyebb ugyanis egy (1962 óta közvetlen*

¹⁰² A 2000-es alkotmánymódosításban a társbérleti rendszer (cohabitation) megszüntetése volt az oka elsődlegesen annak, hogy a köztársasági elnök mandátumát hétről öt évre csökkentették, így az elnökválasztásokat alig egy hónappal követik a parlamenti választások, mivel de Gaulle utódaival egyre több politikai elem került az elnöki funkcióba.

¹⁰³ LOPPERT Csaba: *A Sarkozy-koktél (Az új francia köztársasági elnök receptje az előtte álló kihívásokra)*. – In: Valóság, 2007. 50. évf. 6. sz. – p. 105.

*népszavazással megválasztott)*¹⁰⁴ *közismert személyiséghez kötődni, mint egy több száz fős képviselőtestülethez.*¹⁰⁵ Mindezek alapján úgy gondolom, hogy az V. Köztársaság kül- és biztonságpolitikája csak a mindenkori köztársasági elnökök periódusaival összefüggésben érthető meg, így jelen alfejezetet ennek megfelelően tagoltam.

1.2.1 CHARLES DE GAULLE (1958–1969) – A GRANDEUR BŰVKÖRÉBEN

A második világháború után nem sok idő telt el, és a francia kivételesség de Gaulle-féle megújulását tapasztalhattuk, amely szoros relációban állt a francia kül- és biztonságpolitika alakulásával. A későbbiekben látjuk majd, hogy a francia külön út kereteinek keresése és tartalmi feltöltése az ő elnöksége alatt kapott hangsúlyt, de minden követője próbálta használni ennek eszközeit. Két domain riservé¹⁰⁶-je a gyarmatbirodalom és a tengeren túli birtokok sorsa, valamint a külügyek¹⁰⁷ (beleértve a diplomáciát és a hadsereget) voltak. A kül- és biztonságpolitika területén, hatalomra kerülése után a legfontosabb teendői az algériai háború befejezésének módjához, az Amerikai Egyesült Államokkal és a NATO-val fennálló francia kapcsolatok jövőjéhez és a nyugat-európai integrációval kapcsolatos politikához kapcsolódtak.¹⁰⁸

Az algériai válság rendezése során, amely a legsürgetőbb kérdést jelentette, a tábornok-elnök egyáltalán nem volt könnyű helyzetben, mivel több szempontot kellett figyelembe vennie: a francia monopoltőke érdekeit, akik a Szahara megtartását szorgalmazták¹⁰⁹, az algériai ultrák szempontjait, akik a legkisebb változást is ellenérzéssel fogadták, valamint az FLN nemzeti függetlenségi törekvéseit.¹¹⁰ De Gaulle 1958. június 4-én Algériába utazott¹¹¹, hogy a lázongó

¹⁰⁴ Az Európai Unió számos tagországában választják közvetlenül a köztársasági elnököt. Ilyen például Portugália és Ausztria. Jogkörük azonban eltérő a francia mintától, nem annyira széles területet ölel fel.

¹⁰⁵ HAHNER: *i. m.* – p. 257.

¹⁰⁶ A köztársasági elnök számára fenntartott terület.

¹⁰⁷ De Gaulle külügyminisztere Maurice Couve de Murville – legközelebbi bizalmasa – volt tíz éven keresztül.

¹⁰⁸ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 91.

¹⁰⁹ A szaharai terület óriási gazdasági jelentőségét mutatja, hogy 1954 után a területre történő tőke kivétel hihetetlen ütemben felgyorsult, és a francia bankvilág és a nagyipari cégek 1957 áprilisában négy nagy társaságot hoztak létre. A francia olajérdekeltségek beruházásai 1959-ben az AGEFI (Az AGEFI a Nouvelle Agence Economique et Financière társaság által szerkesztett, 1950-ben alapított svájci napilap. Internetes elérhetősége: <http://www.agefi.fr/>) 1960. március 9-i adatai alapján elérték a 200 milliárd (régi) frankot, azonban a többi szektorból 250 milliárd frankot repatriáltak Franciaországba, vagy más biztos felvevő piacokra.

¹¹⁰ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, *i. m.* – p. 271.

hadsereget némileg csillapítsa, majd az új francia Alkotmány proklamálását követően, 1958 augusztusában, Fekete-Afrikában tett körutat. Az algériai és afrikai ügyet együtt próbálta kezelni, és egyre tisztábban látta, hogy a dekolonizáció immáron feltartóztathatatlan. A formális függetlenség megadása a hatvanas években, az afrikai államok nagy dekolonizációs hulláma során már kevésnek bizonyult, azonban a Francia Unió széthullását követően Franciaország továbbra is törekedett pozícióinak – ezáltal gazdasági érdekeltségeinek¹¹² – fenntartására, így szinte az összes nyugat- és egyenlítő-afrikai országgal, valamint Madagaszkárral kétoldalú és csoportos szerződéseket kötött. Párizs főként az ekkor kötött katonai segítségnyújtási egyezményeken keresztül biztosítja a francia jelenlétet az afrikai államokban. Algériában visszautasították a kizárólag gazdasági fejlesztést nyújtó de Gaulle-féle Constantine-tervet, ez már akkoriban kevésnek bizonyult a függetlenség elérésére vágyó ország számára. *„Az események, főleg a személyes tapasztalatok (...) a mindenkori realitásokat respektáló tábornokot nagyon hamar álláspontja felülvizsgálatára kényszerítették. Kezdetben maga sem hitte, hogy a »francia Algéria« hitvallásától eljut az »algériai Algéria« valóságáig. De a hatalomra jutásától eltelt nem egészen három hónap elégséges volt annak szakaszos felismeréséhez, hogy a régi klasszikus gyarmatosítás módszerei túlhaladottak.»*¹¹³

1958. szeptember 20-i rennes-i beszédében már hangsúlyozta az integráció kivitelezhetetlenségét, majd 1959. szeptember 16-i beszédében elismerte az algériai önrendelkezést. *„Az algériai franciák keserűen csalódtak abban az emberben, akiről azt hitték, egyetlen reményük lehet. (...) 1961. április 22-én tábornokok egy csoportja puccsot szervezett az V. Köztársaság ellen. A terrorizmus, a gyilkosságok, a rémtettek mindennapossá váltak.»*¹¹⁴ Körülbelül egymillió európai hagyta el Algériát. Az OAS¹¹⁵ pedig – 1961. szeptember 8-án és 1962. augusztus 22-én – két terrormerényletet követett el de Gaulle ellen, mindkettőt eredménytelenül.¹¹⁶ Az

¹¹¹ A Főkormányzóság erkélyéről, az összegyűlt tömeghez a következő, elhíresült szavakat intézte: *„Megértettem Önöket!”* (DE GAULLE: *A reménység emlékiratai...*, i. m. – p. 40.)

¹¹² *„A politika és a gazdaság éppúgy elválaszthatatlan egymástól, mint a cselekvés és az élet.”* – fogalmazta meg de Gaulle. (DE GAULLE: *A reménység emlékiratai...*, i. m. – p. 103.)

¹¹³ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 269.

¹¹⁴ FISCHER: *i. m.* – p. 190.

¹¹⁵ Organisation d'Armée Secrète: 1961 februárjában hozták létre Madridban mint a kolonializmust pártoló, szélsőjobboldali eszméket képviselő és „francia Algéria” megtartásáért harcoló, többségében francia katonákból álló szervezetet. A rövid életű szerveződés első parancsnoka – a Spanyolországból irányító – Salan tábornok, mottója pedig a következő volt: *„L'Algérie est française et le restera.”* („Algéria francia és az is marad.”)

¹¹⁶ HAHNER: *i. m.* – p. 259.

eviani tárgyalásokat 1962. március 18-án megállapodással zárták. Algéria függetlenségét az anyaországi népszavazók 90,6%-a erősítette meg. Gazdag Ferenc megfogalmazása szerint ennek és a parlamenti többségnek köszönhetően „1962 folyamán a tábornok-elnök belpolitikai helyzete megerősödött. (...) Ebben a helyzetben de Gaulle kezdeményezett: a francia külpolitikában párhuzamosan került sor a francia függetlenség, a grandeur megszilárdítására, ennek elismertetését célzó lépésekre, valamint egy bonyolult és ellentmondásos keleti politika megkezdésére.”¹¹⁷

De Gaulle *A reménység emlékirataiban* a korábbi atlanti elkötelezettség csökkentésének szükségességét és Franciaország megváltozott nemzetközi szerepét hangoztatta és így fogalmazott: „Szerintem országunk Európában és a világban képes önálló cselekvésre, és önállóan is kell cselekednie (...) Ez a függetlenség nyilvánvalóan azzal jár, hogy biztonsága érdekében országunknak az elrettentés modern eszközeivel kell rendelkeznie. Nos hát, meg kell szereznie magának!”¹¹⁸ Az ötvenes évek végére a hidegháború két szuperhatalma között a kölcsönösen garantált elrettentés egyensúlya alakult ki, az Amerikai Egyesült Államok új stratégiája pedig 1961-től a „rugalmas reagálás” doktrínája lett. A nyugat-európaiakban akkoriban felmerülő aggályok kapcsán – vagyis milyen feltételek mellett védelmez tovább az amerikai atomernyő – a francia állam a saját nemzeti nukleáris erő kifejlesztésének útját választotta¹¹⁹, létrehozva a force de frappe-ot, a francia nukleáris elrettentő erőt, amely úgy gondolom, a francia különutas politikának és az exception française megjelenésének egyik legjobb bizonyítéka. De Gaulle szerint Franciaország védelmének kizárólag franciának kell lennie. Továbbá az elgondolás alapján mindez az „európai Európa” atomhatalmának magvát és Franciaország ebben vezető szerepének alapját adná, amelyet politikai nyomásgyakorlásra is fel kívántak használni. Erre de Gaulle-nak annál is inkább szüksége volt, hogy tárgyalóképes és erős partnernek tekintsék nemzetközileg. Atombombája és hordozóeszközei

¹¹⁷ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 106.

¹¹⁸ DE GAULLE: *A reménység emlékiratai...*, i. m. – p. 156.

¹¹⁹ Az 1963. augusztus 5-i moszkvai atomcsendegyezményhez – amely a légkörben, a víz alatt és a világűrben folytatott nukleáris kísérleteket tiltotta meg – Franciaország és Kína nem csatlakozott, nemzeti nukleáris erejük kifejlesztésén dolgoztak, illetve Mao Ce-tung a keményvonalas kommunista álláspontot képviselte, az akkori Hruscsov-féle békés egymás mellett élés elvével szemben. De Gaulle szerint továbbá ez a gyakorlatban csak korlátozott jelentőségű lépés, mert nem tiltja meg a hordozóeszközök és indítóállomások építését. Ezt megelőzően egy évvel Franciaország ugyanezért nem csatlakozott az ENSZ tizennyolc hatalmi leszerelési konferenciájához sem. (GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 109.)

kifejlesztését saját eszközeivel kezdte meg. Az Amerikai Egyesült Államokból hazatérő tudósok – mint az Irène és Frédéric Joliot-Curie házaspár – segítségével már az ötvenes években megkezdődtek az erre irányuló kutatások, de Gaulle visszatérése után pedig felgyorsultak. Franciaország „*az első atombombát 1960. február 13-án robbantotta fel a Szaharában lévő Reganne-ban, majd ugyanez év április 1-jén a másodikat. Ezek alapján állították 1963-tól hadrendbe a francia elrettentő erők első generációját, amely ötven Mirage-IVA típusú bombázóból állt. A francia hadászati erők második generációját – 18 darab 2700 kilométer hatótávolságú rakétát – 1969 után telepítették a provence-i Albion-fennsíkon.*”¹²⁰ A francia hadászati erökhöz tartoztak az 1961-ben és 1963-ban vízre bocsátott Foch és Clemenceau repülőgép-hordozók is. 1965. november 26-án lőtték fel az első francia mesterséges holdat, illetve 1967. március 29-én avatták fel az első francia atom-tengeralattjárót, a „Rettenthetetlent” („Le Redoutable”), amely 1971. december 1-jén lépett szolgálatba.¹²¹ 1968. augusztus 24-én Fangatufán, a polinéz szigetvilág egyik korallzátonyán hajtották végre az első sikeres francia hidrogénbomba-robbantást.¹²² A „force de frappe” tervének alapja – amelyben a politika és a hadügy újabb kölcsönhatása figyelhető meg – egy katonai és egy politikai doktrína volt, utóbbi de Gaulle-tól származik, amelyet legszembeütőbben 1960. október 9-i Chambéryben elhangzott beszéde tartalmazott. Eszerint „*Franciaországnak saját honvédelemmel kell rendelkeznie, mint ahogy korábban is rendelkezett ilyennel; nekiünk is rendelkezniünk kell az úgynevezett elrettentő eszközökkel (...) Atomfegyverek nélkül nem lehetünk európai nagyhatalom, nem lehetünk szuverén nemzet, hanem csupán egy integrált csatlósállam.*”¹²³ A force de frappe hadászati elgondolása először Pierre Gallois tábornok 1960-as – a következő fejezetben elemzett – *Hadászat az atomkorszakban*¹²⁴ című könyvében jelent meg, ennek tudományos megfogalmazása André Beaufre tábornok munkájában látható. Beaufre tábornok azon, a *Bevezetés a stratégiába*¹²⁵ című – a későbbi fejezetben szintén részletesen elemzett – művében is

¹²⁰ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 104. A hidegháborús időszak öt atomhatalma 1945–1986 közötti atomrobbantási kísérletei számának alakulásáról lásd az 5. számú mellékletet.

¹²¹ FISCHER: i. m. – p. 248.

¹²² A téma kapcsán mindenekelőtt Kiss Anita Júlia írását, valamint az eredeti tanulmányt ajánlom az olvasó figyelmébe. KISS Anita Júlia: *A francia hidrogénbomba megszületése.* – In: Klió, 2002. 11. évf. 2. sz. – p. 166–167.; BENDJEBBAR, André: *Archives secretes–Le „vrai père” de la bombe H. (Titkos dokumentumok–A hidrogénbomba „igazi atyja”).* – In: L’Histoire, 2001. szeptember. 257. sz. – p. 64–70.

¹²³ HAJMA: i. m. – p. 246.

¹²⁴ GALLOIS: i. m.

¹²⁵ BEAUFRE, André (Général): *Introduction...*, i. m.

megfogalmazott elméletével értett egyet de Gaulle, amely szerint „*az egyik nagyhatalommal szövetséges harmadik erő fellépésével szűkül a két nagy cselekvési szabadsága, tehát erősödik a stratégiai stabilitás.*”¹²⁶ A force de frappe politikai és stratégiai koncepciója 1966-ra nyerte el végső formáját. Charles Ailleret tábornok, akkori vezérkari főnök azt a körkörös védelem (défense à tous azimuts) elvének nevezte el. A tous azimuts alapján a force de frappe feladata Franciaország védelme bármilyen irányból érkező támadással szemben, elrettentő erejével nyilvánvalóvá kellett tennie az ellenség számára, hogy az általa okozott veszteségek nagyobbak, mint amekkorát az ország legyőzésével szerezne.

A korábbi feltétel nélküli atlantizmus gyökeresen módosult. De Gaulle elnökké választása után azonnal szorgalmazni kezdte az atlanti szövetségen belüli változtatások végrehajtását, hangot adott a NATO nukleáris politikájára, integrált katonai szervezetre és az Amerikai Egyesült Államok vezető szerepére vonatkozó reformjavaslatainak, és ellenezte, hogy a francia atomtőő¹²⁷ NATO (ezáltal amerikai) ellenőrzés alá kerüljön, jelezve a francia kivételesség további erősödését. Ugyanakkor az amerikaiak a franciák azon – de Gaulle 1958. szeptember 14-i keltezésű, az amerikai Eisenhower elnöknek és az angol Harold Macmillan miniszterelnöknek küldött – elképzeléseit nem fogadták el, amelyek a szövetség brit–francia–amerikai hármas irányítására vonatkoztak. Ezt számos, inkább demonstratívnak tekinthető lépés követte francia részről, de néhány már jelezte távolodásukat a NATO-tól. Ilyen volt a földközi-tengeri flotta 1959-es kivonása a szövetség integrált parancsnoksága alól, amelyet 1963-ban az észak-atlanti haditengerészeti erők kivonása követett.¹²⁸ Továbbá a francia légteret teljes francia ellenőrzés alá vonták, valamint de Gaulle megtiltotta, hogy a franciaországi területen állomásozó amerikai fegyveres erők ott nukleáris fegyvereket tároljanak. De Gaulle egy önállóbb és függetlenebb francia kül- és biztonságpolitika kialakítására törekedett az atlanti szövetségen belül, ezen álláspontját az új amerikai elnök, J. F.

¹²⁶ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 104.

¹²⁷ A francia nukleáris erőt mint a NATO biztonságához hozzájáruló elemet az atlanti szövetség 1974-ig nem fogadta el.

¹²⁸ VAÏSSE, Maurice: *La France et L'OTAN: une histoire. (Franciaország és a NATO: egy történet.)* – In. *Politique étrangère*, 2009. 74. évf. 4. sz. – p. 864. Maurice Vaïsse a Párizsi Politikatudományok Intézetének egyetemi oktatója. Kutatási területe a nemzetközi kapcsolatok története. Ismertebb művei: *La Grandeur, Politique étrangère du général de Gaulle 1958–1969. (A Grandeur, De Gaulle tábornok külpolitikája 1958–1969.)* – Paris: Fayard, 1998.; *La Puissance ou l'influence? La France dans le monde depuis 1958. (Hatalom vagy befolyás? Franciaország a világban 1958 óta.)* – Paris: Fayard, 2009.

Kennedy tudomására is hozta.¹²⁹ Megbeszéléseiken szóba került az amerikai vietnami háborúja is. „Amikor Kennedy beiktatása után, 1961 májusában Párizsban járt, de Gaulle tábornok óvta az elnököt illúzióitól: »Attól a pillanattól kezdve, hogy a nemzetek öntudatra ébrednek, semmiféle idegen hatalomnak, bármilyen erős legyen is, nem lehet esélye a győzelemre. (...) Előre megmondom, minden áldozatuk és költség ellenére lépésről lépésre feneketlen katonai és politikai mocsárba fognak süllyedni.«”¹³⁰ A NATO-val kapcsolatos ellentétek mellett a francia elnök nyilvánosan elítélte a Kongóval kapcsolatos akkori amerikai politikát, és visszautasította az ENSZ-haderőben történő részvételt, valamint Fidel Castro Kubájával sem kívánta megszakítani a diplomáciai kapcsolatokat. Az eredetileg 1969-re, a francia atoműtőerő hadrafoghatóságára tervezett szakítás korábban következett be a MacNamara-féle rugalmas válaszáadás doktrína és a tömeges megtorlás doktrínájának logikájára épült francia elrettentési doktrína között kialakult ellentét miatt. Utóbbi a legkisebb támadásra is atomcsapást helyez kilátásba, a franciák úgy vélték, a nukleáris elrettentésnek csak így van értelme.¹³¹ De Gaulle 1966. február 21-i sajtókonferenciáján jelentette be, hogy Franciaország kilép a NATO integrált katonai szervezetéből, amellett, hogy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének továbbra is tagja maradt. Mindez az 1945 utáni francia történelem egyik legjelentősebb lépése volt.¹³² Hangsúlyozta, hogy kormánya hajlandó tárgyalni és együttműködni a szervezet vezetőivel, és országa a Washingtoni Szerződés 5. cikkelye értelmében kész részt venni a szövetséges államok kollektív védelmében, azonban innentől kezdve számos alkalommal lépett fel ellenzékként. A francia kilépés hivatalos dátuma 1966. március 7. volt. A döntés következtében visszahívták az összes, a NATO katonai törzsében szolgálatot teljesítő francia katonát, hazarendelték a szövetség fegyveres erőinek kötelékében állomásozó összes francia csapatot, és beszüntették az ország területén található NATO-támaszpontok és repülőterek működését. Az addig Franciaországban helyet kapó NATO-

¹²⁹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 105.

¹³⁰ DE GAULLE: *A reménység emlékiratai...*, i. m. – 268–269. Idézi: SALGÓ László: *Neokolonialista és globális érdekek az Egyesült Államok indokainai politikájában.* – In. *Külpolitika*, 1974. 1. évf. 1. sz. – p. 86.

¹³¹ 1972-ig, az első Fehér Könyv megjelenéséig „francia doktrína” hivatalos formában nem létezett. A NATO és Franciaország által alkalmazott doktrínák ellentmondásainak kezelésére, mint majd látni fogjuk, a felek között számos szerződés született a későbbi években.

¹³² Ugyanakkor 1968 végén, a belpolitikai válság és a frank elleni külső támadás során de Gaulle amerikai segítségért folyamodott, cserébe beleegyezett, hogy a francia haditengerészet részt vegyen a NATO-szövetségesek közös hadgyakorlatain, mutatva Franciaország mindenkori gazdasági korlátait.

főparancsnokságokat más országokba telepítették. Az AFCENT (Szövetséges Haderők Közép-Európában) központja a Fontainebleau-i kastély konyhaépületéből a hollandiai Brunssunba, a SHAPE Rocquencourt-ból Monsba, a NATO Főtítkársága pedig Brüsszelbe költözött. Mindez óriási költségekkel járt. Franciaország kivonult az 1963-ban alakult Védelmi Tervező Bizottságból, az 1966-ban létrejött Nukleáris Tervezőcsoportból, de a nukleáris védelem kérdéseivel foglalkozó bizottságban továbbra is részt vett. Kivonult továbbá a NATO Katonai Bizottságából, ahol 1996-ig egy fő megfigyelővel képviseltette magát. 1967. április 1-jén hatályba lépett a külföldi katonai jelenlétet megtiltó rendelkezés is. Franciaország kilépett a SEATO¹³³-ból is. „*Megteremtődött a lehetőség a francia biztonságpolitika második pillérének, az enyhülés pillérének felépítéséhez. De Gaulle azzal, hogy az enyhülési politika útjára lépett (...) visszakanyarodott a második világháború végén vallott biztonságpolitikai koncepciójához, amely szerint Franciaország biztonságát az garantálja, ha egyszerre támaszkodik a Keletre és a Nyugatra.*”¹³⁴

A két szuperhatalmi tömb között egyensúlyozó francia politika egyik első lépésének tekinthető a diplomáciai kapcsolatok felvétele a Kínai Népköztársasággal 1964. január 27-én, első nyugati államként, az amerikaiak ellenzése ellenére. Ennek tekinthetjük továbbá de Gaulle javaslatát a Szovjetunió bevonására az európai rendezésbe.¹³⁵ A szovjet–francia kapcsolatok már ezt megelőzően léteztek – lásd Hruscsov 1960. márciusi párizsi látogatását –, azonban ezeket ellentétek jellemezték.¹³⁶ Illetőleg a francia–oroszkötődések I. világháború előtti hagyománya sem múlt el nyom nélkül. Gazdasági és tudományos kapcsolataik jelentősek voltak. 1966. június 20–július 1. között de Gaulle a Szovjetunióba látogatott, ahol több mint 14 ezer kilométert tett meg, valamint a szovjet vezetőkkel körülbelül 26 órán keresztül tárgyalt, amely kivételes programnak számított akkoriban. „*A détente,*

¹³³ South-East Asian Treaty Organization (Organisation du traité de l'Asie du Sud-Est – OTASE): 1954. szeptember 8-án írta alá az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Ausztrália, Pakisztán, Thaiföld, Új-Zéland és a Fülöp-szigetek a manilai szerződést a Fülöp-szigeteken, amely létrehozta a Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezetét. A manilai szerződés keretében az Amerikai Egyesült Államok nemcsak a dél-vietnami rezsimet, hanem más kommunistaellenes rezsimeket is támogatott Délkelet-Ázsiában. Walter Lippmann, amerikai publicista szerint mindez: „*az első olyan hivatalos eszköz a modern időkben, amely arra szolgál, hogy lehetővé tegye a belügyekbe való nemzetközi beavatkozást.*” (Idézi: KENDE: *Forró béke...*, i. m. – p. 249.)

¹³⁴ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 118.

¹³⁵ FISCHER: *i. m.* – p. 249.

¹³⁶ Például a német békeszerződés, Moszkva kapcsolatai az FLN-nel és az 1961. május 1-i U2-es kémrepülőgép ügye, illetve Hruscsov 1961 őszén az ENSZ-közgyűlés elé terjesztett javaslata miatt az összes gyarmati terület felszabadítására, amelyet de Gaulle személye elleni támadásnak tekintett.

entente, coopération (enyhülés, egyetértés, együttműködés) hármasságára támaszkodó francia enyhülési politikának Moszkvában nem is annyira szövetségesre, mint inkább »ellensúlyra« volt szüksége egyfajta különleges viszony alapján.»¹³⁷ A szovjetek és a kelet-európai szocialista országok felé történt nyitás összhangban állt de Gaulle tömböktől mentes Európa elképzelésével, amely Franciaország vezetésével a két szuperhatalom közötti közvetítő és kiegyenlítő szerepet játszaná, amely a francia kivételesség újabb megjelenése. A Kelet-Európával kapcsolatos nyitási kísérletei azonban az 1968. májusi diáklázadás miatt lezárultak. Mindezen lépései ugyanakkor oldották a hidegháború addigi éveiben jellemző nemzetközi feszültségeket.

Az atlanti szövetségre vonatkozó de gaulle-i „Hármas Direktórium” javaslat visszautasítása és a nassau-i megállapodás volt az 1963-as francia–nyugatnémet szerződés közvetlen előzménye. Az amerikai–brit nassau-i alku alapján az amerikaiak Polaris rakétákat szállítottak a briteknek az amerikai technológiai segítséggel épített rakétahordozó tengeralattjáró egységekhez, amelyeket a NATO multilaterális egységeihez (multilaterális atoműtőerő–MLF) kapcsoltak. A megbeszélések a franciák nélkül folytak. De Gaulle válaszul 1963. január 14-i sajtótájékoztatóján megvétózta a britek közös piaci belépését, mondván a közösség ne váljon egy amerikaiaktól függő atlanti közösséggé. Továbbá aggályait fogalmazta meg az amerikaiak európai érdekeltségével kapcsolatban, szerinte azok számára Nyugat-Európa védelme a szovjet fenyegetéssel szemben másodrangúvá vált, és elutasította az MLF-ben történő francia részvételt.¹³⁸

A francia kivételesség további erősödése volt tapasztalható de Gaulle ekkori Európa-politikájában, miszerint célja egy francia irányítás alatt álló és a két szuperhatalomtól független, saját politikával rendelkező Európa megteremtése volt, amelyben a nemzeti tényező primátusa uralkodik, és elutasította a szupranacionalizmust. Ennek megvalósításához a nyugatnémet partner segítségét kívánta felhasználni. 1958. szeptember 14-én Konrad Adenauer Colombey-ba látogatott, és inentől kezdve az intenzív tárgyalások a két állam között gyakoribbá váltak. 1960 júliusában Rambouillet-ben találkoztak, a két fél megegyezett a Fouchet-terv elindításában (1961–1962), amely a hatok politikai uniójának projektje volt. A terv 1962. áprilisi

¹³⁷ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 119.

¹³⁸ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 108–109.

bukása a francia–nyugatnémet közeledést nem akasztotta meg. 1962 júliusában Adenauer pozitív választ adott de Gaulle azon javaslatára, hogy a Fouchet-terv szellemével és többnyire a tartalmával is megegyező, de immáron csak a két országra vonatkozó együttműködést hozzanak létre: a majdani, 1963-as Elysée-szerződés.¹³⁹ Franciaország – noha képességei mindezt nem nagyon tették lehetővé – korábbi nagyhatalmi státuszát kívánta visszaszerezni, ezzel a nagypolitikába visszatérni, és az Amerikai Egyesült Államoktól történő függetlenedést próbálta megvalósítani, így az európai tervekben vezető szerepet vállalt. Az akkori de Gaulle-i vezetés az örök vetélytársban lehetőséget látott. A vesztes Németország kettéosztott területének felén a győztesek – főleg Franciaország – politikai és katonai mozgásterét egyaránt igyekeztek szűkre szabni, így a nyugatnémet politika érdeke kifejezetten azok lassú és óvatos tágítása volt, távlati célkitűzései között pedig az ország újraegyesítése szerepelt. Történelmi sérelmeiket félretéve, ezek ösztönözték a két, különböző hatalmi pozíciójú országot az együttműködés iránti elkötelezettségre.¹⁴⁰ Franciaország az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjaként beleszólást kapott a világpolitika kérdéseibe, és nukleáris hatalomként stratégiai előnyei voltak Németországgal szemben. Utóbbinak 1990-ig kellett várnia az újraegyesítésre és a nemzeti szuverenitás elemeinek visszaszerzésére. „Európa legkülönösebb házasságára” 1963. január 22-én az Elysée-palotában került sor.¹⁴¹ A Konrad Adenauer és a Charles de Gaulle által aláírt, erősen technikai jellegű megállapodásnak köszönhető, hogy az európai kontinens integrációját hajtó francia–német tandem stabil keretnek bizonyult később. A könnyű franciaországi becikkelyezést azonban a Bundestag ellenállása követte, amely egy olyan politikai bevezető csatolásával volt csak hajlandó a szerződést megszavazni, amelyben épp a de Gaulle által elutasított elvek szerepeltek, amelyek elkerülésére társul hívta őket. Kennedy 1963. júniusi bonni tárgyalásai növelték csalódottságát.¹⁴² Az együttműködés helyébe a kapcsolatok folyamatos romlása lépett, amelynek háttérében a hatvanas évek nemzetközi életének változásai – ez az enyhülés koegzisztencia-politikájának időszakába való átmenet – álltak. Az 1965-ös EGK

¹³⁹ SOUTOU: *i. m.* – p. 730.

¹⁴⁰ SZEMPLÉR Tamás: *A francia–német kapcsolatok az Európa-politika kulcskérdései tükrében a XXI. század küszöbén: Folyamatosság vagy változás?* Doktori (PhD) értekezés. – Bp.: Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, 2000. – Forrás: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/140/01/szemler_tamas.pdf, letöltés ideje: 2009. január 03.

¹⁴¹ De Gaulle úgy nyilatkozott: „*A két hajdani ellenség összefogása szükséges, de nem elégséges feltétele Európa megszerveződésének.*” (DE GAULLE: *A reménység emlékiratai...*, *i. m.* – p. 142.)

¹⁴² SOUTOU: *i. m.* – p. 732.

válságban „Bonn nyíltan Párizs ellenfelévé vált (...) A hidegháborús tömbpolitika fellazulásával azonban az NSZK¹⁴³ kezdte elveszteni korábbi központi szerepét, míg Franciaország jelentős politikai játékkeret nyert, amely egy dinamikus és rugalmas nemzeti külpolitika számára kínált esélyeket. Ez a folyamat a nyugat–nyugati érdekellentétek növekedéséhez vezetett, amelynek gyújtópontjába az NSZK került.”¹⁴⁴ Zbigniew Brzezinski¹⁴⁵, észak-amerikai geopolitikus véleménye a francia–nyugatnémet szerződés kapcsán az volt, hogy „Franciaország Európaként akar újjászülni, Németország megváltást remél Európa által.”¹⁴⁶ Franciaország elsődleges célja egy egyesült és független Európa létrehozása volt a nyugatnémetek segítségével, de francia vezetéssel, az amerikai befolyás párhuzamos csökkentésével. Brzezinski szerint emiatt „Franciaország lényegében két komoly politikai dilemmával találja magát szemben. Egyfelől szeretné megőrizni Európa számára az amerikai biztonság politikai elkötelezettségét (...) miközben folyamatosan csökkenteni óhajtja az amerikai jelenlétet. Másfelől, szeretné fenntartani – az európai egyesülés politikai és gazdasági motorjaként – a francia–német partneri viszonyt, de úgy, hogy közben Németország még véletlenül se tehesen szert vezető szerepre.”¹⁴⁷

De Gaulle 1958-as elnökké választásának kezdete óta gyengítette kapcsolatait Izraellel, az 1967. június 5-én kitört hatnapos háború után pedig leállította az Izraelbe irányuló francia fegyverexportot¹⁴⁸, és az ENSZ-ben a Szovjetunióval együtt agresszornak ítélte a zsidó államot. A hatnapos háborút követően de Gaulle megszakította az Izrael és Franciaország közötti kapcsolatokat és az arab világ viszonyrendszerében a két nagyhatalomtól független francia politika létrehozására törekedett. Az újszerű megközelítés célja a térség stratégiai egyensúlyának fenntartása volt, és történelmi előzményekre támaszkodott. Lépéseivel a francia gazdasági és politikai lehetőségeket kívánta a térségben növelni, ami nem maradt

¹⁴³ Charles de Gaulle a Német Demokratikus Köztársaságot nem ismerte el, a megnevezést sem szívesen használta, ehelyett Németország keleti részét Pankovnak – amely a szovjetek által megszállt Kelet-Berlin egyik városrésze volt – nevezte.

¹⁴⁴ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 113.

¹⁴⁵ Henry Kissingert követte hivatalában, Jimmy Carter amerikai elnök nemzetbiztonsági főtanácsadója is volt.

¹⁴⁶ BRZEZINSKI: i. m. – p. 84.

¹⁴⁷ *Uo.* – p. 88–89.

¹⁴⁸ 1968. december 25-én az izraeli légierő támadást hajtott végre a bejrúti repülőtér ellen, emiatt de Gaulle azonnali hatállyal leállította az izraeliek által megrendelt és már kifizetett Mirage-ok szállítását. A döntés ellen az amerikai vezetés mellett még a francia kormány néhány tagja is tiltakozott.

eredmény nélkül a későbbi időszakra nézve sem.¹⁴⁹ Politikája különbségének további megnyilvánulása volt, hogy 1967 júliusában, Kanadában a montreali világkiállítás alkalmából tett látogatásán „megéljenezte a »szabad Quebecet« (1967), amit a kanadai szövetségi kormányzat a belügyekbe való beavatkozásnak tekintett.”¹⁵⁰

Összességében a szuperhatalmi versengés egyensúlyában lehetővé vált, hogy Franciaország újra nagyobb szerepet játszhasson, függetlenül attól, hogy nem túl erős gazdasági és katonai képességekkel rendelkező középhatalomnak minősült. Ezzel de Gaulle-nak 1958-tól egyre több lehetősége volt a francia kivételesség hangsúlyozására és arra, hogy – országát különutas szerepkört játszó állammá téve – a tömböktől mentes politika szószólója legyen, amely a gaulle-ista kül- és biztonságpolitika egyik legfontosabb vezérfonala volt.¹⁵¹ Lépéseinek sok esetben gátat szabtak Franciaország gazdasági korlátai, azonban a lendületet, úgy vélem, nem törték meg. Az őt követő elnökök kül- és biztonságpolitikájában a de Gaulle-i hagyományok kontinuitása figyelhető meg.

1.2.2 GEORGES POMPIDOU (1969–1974) – A NEOGAULLE-IZMUS

Politikai szempontból a gaulle-ista UDR¹⁵²-től függő Pompidou – aki a második világháború befejezése előtt lépett be de Gaulle ideiglenes kormányába, majd Franciaország felszabadulása után a tábornok személyes munkatársainak egyike lett – véleménye szerint a gaulle-izmus „nem doktrína, hanem magatartás.”¹⁵³ Egy együttműködésre nyitott, ugyanakkor határozott külpolitikát, egy elsődlegesen nemzeti védelmet, valamint gazdasági fejlődést jelentett számára.¹⁵⁴ Elnöki kampánybeszédében hangsúlyozta, hogy magát a gaulle-ista hagyományok egyik leghűségesebb őrzőjének tekinti, ugyanakkor nem kívánta a tábornok stílusát utánozni. Így a nyitott és a párbeszéd politikájának szükségességét hangsúlyozta: Franciaország gazdasági helyzete sokkal törekenyebb volt, mint 1968 májusa előtt

¹⁴⁹ A terület a francia külkereskedelmi forgalom szempontjából jelentős, amelyben a haditechnika és a fegyverexport szignifikáns. A Közel-Kelet államaiba érkező franciaországi beruházások pedig szintén jelentősek, és stratégiai ágazatokat (energia, gáz- és olajipar, tengervíz-sótlanítás) érintenek.

¹⁵⁰ HAHNER: *i. m.* – p. 260.

¹⁵¹ GAZDAG: *Franciaország és az iraki...*, *i. m.* – p. 116–133.; De Gaulle az 1968-as párizsi diáklázadások, majd az 1969. április 27-i – a területi igazgatás és a Szenátus reformjáról szóló – referendum eredménye nyomán 1969. április 28-án lemondott köztársasági elnöki posztjáról, és visszavonult Colombey-les-deux-Églises-be.

¹⁵² Union pour la défense de la République–Unió a Köztársaság védelméért. Ez hamarosan jellegzetes jobboldali párttá vált, megszerezve a jobboldali csoportok támogatását is.

¹⁵³ POMPIDOU: *Entretiens I....*, *i. m.* – p. 16.

¹⁵⁴ *Uo.* – p. 16.

gondolták volna. De Gaulle után mozgalmá megállapodott a jobboldalon, vezetőjévé a pártvezér lépett elő. Pompidou időszakában a neogaulle-izmus¹⁵⁵ elsődlegessé vált, ezzel a jobboldali, konzervatív, technokrata nézetrendszer került előtérbe, és azóta az elnök a pártok fölött lebegő, azonban azoktól távolságot tartó pártvezér, akinek tekintélyét nem csupán személye, hanem hivatala is adja, tehát a karizma – így véleményem szerint az *exception française* képviselete – átruházhatóvá vált.¹⁵⁶

Kül- és biztonságpolitikájában az „eredetileg hétévesre tervezett elnöki mandátum első éveit során (...) visszalépés volt megfigyelhető”¹⁵⁷ a de Gaulle-éhoz képest. A gaulle-izmus sok terhes elemet magával hordozó, merev politikáját meg kellett változtatnia a gazdasági kényszerek, valamint a bel- és nemzetközi politikában bekövetkezett változások miatt. A defenzív politika kialakulása egyrészt annak köszönhető, hogy de Gaulle halála után¹⁵⁸ a gaulle-ista mozgalom gyengült, és a baloldal erősödött. Másrészt pedig annak, hogy azon „nyitott kérdések, amelyek Európában a francia nagyhatalmiság érvényesítését segíthették – elsősorban a német kérdés az NSZK 1970–73 között kötött ún. keleti szerződéseivel, valamint a (...) Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi megállapodással¹⁵⁹ – időközben rendeződtek.”¹⁶⁰ Az NSZK politikai erősödése miatt a kizárólagos nyugat-európai francia vezető szerep megkérdőjeleződött, továbbá csökkent a szovjet faktor, valamint Franciaország a fejlődő országok számára „Nyugat-Európa kapujává” vált, azok a nagyobb gazdasági kapacitással rendelkező nyugat-európai országok felé fordultak.

Elődjétől eltérően keveset beszélt a grandeur-ról, de sokat a dignité-ről, vagyis a méltóságról. „A világ kemény, Franciaország még sebezhető, jóléte törékeny. Ami

¹⁵⁵ „Ez a korszak hozza el a gaulle-izmus kopásának első jeleit is (...) Ezzel párhuzamosan az is kiderült, hogy a gaulle-izmus életképes politikai áramlat de Gaulle nélkül is: ekkor válik a gaulle-izmus egy valódi jobboldali politikai kultúrává, (...) ezt a jelenséget nevezzük neogaulle-izmusnak.” (BALÁZS Gábor: *Egy francia jelenség: a gaulle-izmus.* – Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/egy-francia-jelenseg-a-gaulle-izmus>, letöltés ideje: 2014. november 23.)

¹⁵⁶ SOÓS Eszter: *Charles de Gaulle és a karizma mindennapivá válása.* – In. Politikatudományi tanulmányok. – Bp.: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának III. Konferenciája, 2012. április 20. – p. 32. – Forrás: www.ajk.elte.hu/file/politanulmanyok2012.pdf, letöltés ideje: 2015. március 18.

¹⁵⁷ DUBY, Georges: *Franciaország története II. Az új idők 1852-től napjainkig.* – Bp.: Osiris Kiadó, 2007. – p. 460.

¹⁵⁸ 1970. november 9-i halálát Pompidou így jelentette be: „Franciaország megözvegyült.”

¹⁵⁹ Nyugat-Berlin jogállásának szabályozására az 1971. szeptember 03-i megállapodásban került sor a Szovjetunió, az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország között.

¹⁶⁰ KIS Aladár (szerk.): *Egyetemes történet 1945–1975. A második világháború befejezésétől a Helsink-i konferenciáig.* – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. I. kötet. – p. 189.

mindenek előtt számít, az a gazdasági hatalom és a nemzetvédelem mivel, ahogy már bebizonyosodott, mindig egyedül vagyunk.”¹⁶¹ – nyilatkozta elnöksége első éveiben, amelyeket a következő sikerek koronáztak meg: politikai szilárdság, gazdasági és ipari terjeszkedés, a társadalmi folyamatok és kapcsolatok javulása, a nyugat-európai integráció fejlődése, enyhülés az Amerikai Egyesült Államokkal való kapcsolatokban és megállapodás kötése az Azori-szigeteken a pénzügyi kérdésekről¹⁶², a Kelet-Európa államaival fennálló kapcsolatok erősítése, az afrikai államok új szükségleteihez és igényeihez igazodó együttműködési politika elfogadása, valamint Franciaország befolyásának terjesztése a Közel-Keleten. Mindezek véleményem szerint elsődlegesen a francia gazdasági korlátok enyhítésére szolgáltak, amelyben továbbra is jelen volt a francia kivételesség kifejeződése. A politikai hangulat változása és a külső feszültségek erősödése miatt *„a hetvenes évek elejétől a francia külpolitikában fokozatos változások következnek be, a de Gaulle által megkezdett nacionalista vonal lényeges jellemzőinek megtartása mellett.*”¹⁶³ A stílus- és orientációváltás nem jelentette a gaulle-izmus végét, de annak elpolgárosodása volt jellemző: elsősorban kihasználni próbálta a nemzetközi erőviszonyokat. Ez az 1971-es pénzügyi válság, majd főleg az 1973-as energiaválság idején volt tapasztalható, amelyek Franciaország gazdasági problémáit (is) növelték. Pompidou 1973-ban több állam- és kormányfővel találkozott, mint az azt megelőző években.

A gazdasági stratégiai irányváltásnak köszönhetően – amely a protekcionizmus megszűnését és kifelé forduló gazdaságpolitikát jelentett, köszönhetően Franciaország hetvenes évekre történt felzárkózásának a világ legfejlettebb ipari hatalmai közé – hatalmas mértékű változás következett be: a francia vállalatok megjelenhettek nemcsak a Közös Piacban, hanem a világ többi államában, főként a fejlődő országok piacain. Az amerikai és a nyugatnémet tőke egyre nagyobb mértékben áramlott az országba, főleg az indirekt – mint az EGK vagy Svájc – csatornákon keresztül elsősorban a francia gazdaság csúcspárágáiba: a kohászatba, a fémiparba, a gépgyártásba, az elektronikába, a vegyiparba és az élelmiszeriparba.¹⁶⁴ Pompidou fontosnak tartotta, hogy a francia vállalatok elérjék a nemzetközi

¹⁶¹ POMPIDOU: *Entretiens I....*, i. m. – p. 19.

¹⁶² Az 1971 decemberi Nixon–Pompidou találkozóknak köszönhetően a két ország kapcsolatai javultak és Pompidou tovább enyhítette a feszültségeket a NATO-val. A következő, gazdasági kérdéseket is érintő, találkozójukra 1973 májusában került sor, Reykjavíkban.

¹⁶³ BALÁZS József, GAZDAG Ferenc: *Fegyverek a Diadalív alatt. Franciaország biztonságpolitikájáról.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1983. – p. 67.

¹⁶⁴ BALÁZS: i. m.

dimenziót, és általa elfogadják a versenyt elsődlegesen a világpiacon.¹⁶⁵ A francia gazdaság lehetőségeinek növekedése így módot adott egy aktív francia külpolitika folytatására, amely főleg az Európa- és a mediterrán politikákat érintette, azonban – a hetvenes évek válságai nyomán – világszintű külpolitikát jelentett. A „*francia gazdasági fejlődés iránya egybeesett azzal a – világméretekben tapasztalt – jelenséggel, amelyet a gazdaság növekvő politizálódása, a politika és a gazdaság fokozódó összefonódása jelentett.*”¹⁶⁶ A jelenség már de Gaulle időszakában megindult, azonban a „*70-es évek jó példái annak, hogy a francia gazdaság, s ezen belül főként a katonai célokra termelő rész miként függ az energiaellátástól, s ez hogyan befolyásolja a kül- és biztonságpolitikát.*”¹⁶⁷ A francia gazdaságfejlődésben meghatározó szerepet játszott a tőkés világ legfejlettebb centrumaitól – az Amerikai Egyesült Államoktól, az EGK-tól és főként az NSZK-tól – történő függés is. Ugyanakkor Franciaország dominanciát alakított ki volt gyarmatain, főként az afrikai országokban és frissen szerzett befolyási övezeteiben, valamint felújította kapcsolatait a Maghreb-államokkal és Indokína egyes országaival. Az 1971-es pénzügyi válságra hivatkozva a francia elnök és külügyminisztere több fórumon is hangoztatta, hogy a Közös Piac tagállamainak össze kell fognia és közös politikát kell meghatároznia válaszul a dollár árfolyamának ingadozása kapcsán kialakult helyzetre. A frank zóna államaival is konzultációkat kezdeményeztek a válság kezelésére. Az 1973. október 6–24. közötti negyedik arab–izraeli háború okozta energia- és nyersanyagár-robbanás – a négyszeres olajár-emelkedés – és az ezt követő, éveken át tartó világgazdasági válság nemcsak a nyersanyagszegény, a Közös Piaci átlagnál nagyobb energiatartó francia gazdaságra volt hatással, hanem változásokat indított el külpolitikájában is. Pompidou 1973. október 31-én a nyugat-európai integráció ülésén az európai összefogást, a politikai és gazdasági-pénzügyi cselekvést hangsúlyozta. A Michel Jobert¹⁶⁸–Pompidou páros a francia nagyhatalmítás megőrzéséhez új területeket keresett, megpróbálva megtartani az eddig megszerzetteket is, amelyekben a gazdasági megfontolások – mint az energiaimport és a fegyverpiac – jelentősen segítettek. Az olajválság kezelésében történt francia különállásra jó példa volt, hogy Jobert volt az egyetlen a nyugati

¹⁶⁵ POMPIDOU: *Entretiens I...*, i. m. – p. 230.

¹⁶⁶ BALÁZS, GAZDAG: i. m. – p. 65.

¹⁶⁷ *Uo.* – p. 6.

¹⁶⁸ A gaulle-ista Jobert az 1973. márciusi törvényhozási választások után került a külügyminiszteri tárca élére, és az elnökkel kivételesen jó és közeli kapcsolata volt. Úgy gondolom, ez az oka, hogy Pompidou utolsó elnöki éve erősen gaulle-ista beállítottságú volt.

államok képviselői közül, aki elutasította a Nemzetközi Energiaügynökség létrehozására tett amerikai javaslatot, majd elutazott Algírba, ahol Houari Boumédiène elnökkel találkozott, és közösen előkészítették az ENSZ 1974. áprilisi, a nyersanyagkérdésnek szentelt rendkívüli ülészakát. A világgazdasági válság miatt nőtt a francia társadalomban a feszültség, romlott Franciaország közérzete, ugyanakkor a gazdasági növekedést nem fogták vissza.¹⁶⁹

Pompidou egy modern Franciaországot kívánt létrehozni: „*Ha Franciaországból egy modern országot akarunk létrehozni, az egyet jelent azzal, hogy lehetővé tesszük számára, hogy fenntartsa a helyét a külfölddel szemben, hogy független állam maradjon, amelynek megvan a saját politikája, amelynek megvan az, amit én úgy hívnék, hogy befolyás, vagy inkább – egy általam kedveltebb kifejezéssel élve – jelenlét. Tehát szeretném kiterjeszteni a francia jelenlétet.*”¹⁷⁰ Ezt egyrészt azon területeken kívánta kiterjeszteni és növelni, ahol már jelen volt, valamint a hozzá közel eső régiókban, így Európában, illetve az észak- és fekete-afrikai területeken. Ez a kijelentés véleményem szerint jól bizonyítja, hogy a francia kivételességgel átitatott nagyhatalmi törekvések Pompidou időszakában is tovább éltek.

Külpolitikája központi elemét az Európa-politika jelentette, amelyre jó példák a következő dátumok és események: az 1969-es hágai konferencia, Nagy-Britannia 1973-as belépése a Közös Piacba, az 1972-es párizsi konferencia, az 1973-as koppenhágai konferencia, az Európa erősítését szolgáló kezdeményezések, a „monetáris kigyó” létrehozása és az elmaradott régiók fejlesztésére szolgáló regionalizálás, amelynek fő kedvezményezettjei Nagy-Britannia és Olaszország régiói voltak.¹⁷¹ Ilyen volt továbbá azon célja, hogy 1980-ra létrejöjjön az Európai Unió, amely már politikai integrációt jelentett volna, és az önálló európai védelmi politika létrehozásának előfeltétele lenne, valamint Európa kapcsolatainak stabilizálása az Amerikai Egyesült Államokkal. Pompidou idejében is megmaradt az a de Gaulle-i hozzáállás, miszerint országát az európai integráció egyik fő motorjának tekintette, és úgy gondolom, lépései meg is feleltek ennek a szerepnek.

¹⁶⁹ A külpolitika folytatásához Pompidou-nak szüksége volt arra, hogy a francia gazdaság erős legyen, és gyorsan fejlődjön. A szisztematikus gazdasági és ipari fejlődést elősegítő politika Pompidou időszakában mélyen megváltoztatta Franciaországot, továbbá a világon először Franciaországban alakult környezetvédelmi és természetvédelmi minisztérium.

¹⁷⁰ Mindezt a Time Magazinnak adott, 1970. február 23-i interjújában nyilatkozta. POMPIDOU: *Entretiens I...*, i. m. – p. 111.

¹⁷¹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 140.

Az Amerikai Egyesült Államokkal folytatott kapcsolatokban is de Gaulle véleményét osztotta, miszerint az európai közösségnek kizárólag európainak kell lennie, ugyanakkor szerinte ez nem egyenlő a tengerentúli állammal fennálló – főként kereskedelmi, gazdasági és pénzügyi – kapcsolatok megszakításával, ez a kijelentés nyilvánvalóan az ország akkori gazdasági korlátaiból fakadt. „Az Európai Közösség bővítése¹⁷² kapcsán a franciák mindig a közösségen belüli hatalmi egyensúlyt tartották szem előtt. De Gaulle mélységesen ellenezte az angolok tagságát, mert az amerikaiak kinyújtott kezét látta benne (...) Ezzel szemben Pompidou, megrettenve a német Ostpolitik akkori sikerétől, az angolok csatlakozásától remélte az egyensúly helyreállítását.”¹⁷³ A brit csatlakozásról szóló szerződést 1972. január 22-én írta alá Pompidou és a brit miniszterelnök, Edward Heath. 1973-tól Nagy-Britannia, Írország és Dánia a Közös Piac tagjává vált. A brit csatlakozás ellensúlyt jelentett az NSZK túlzott politikai és gazdasági befolyásával szemben, amely a franciák számára a britek csatlakozásának okát jelentette, azonban a francia konföderációs elképzelések kivitelezését megnehezítette. Továbbá ezentúl Franciaországnak szembesülnie kellett az egyesült Európának a sajátjával szöges ellentétben álló megjelenésével. Nagy-Britannia szerint a közösségnek az atlanti térségbe integrálódó és a világg piacra nyitott szabadkereskedelmi övezetnek kell lennie, tekintve, hogy az intervenció és protekcionista rendelkezések csak mesterséges és költséges akadályokat jelentenek a világkereskedelem előtt, márpedig a közösség rendeltetése, hogy beolvadjon a világg piacba.¹⁷⁴ Mindezek mellett Franciaország továbbra is európai vezető szerepének hangsúlyozására törekedett. 1973 novemberében külügyminisztere a Nyugat-európai Unió közgyűlésén síkra szállt az európai védelmi politika mellett.¹⁷⁵ Majd ugyanezen év decemberében Koppenhágában a kilenc NATO-tagállam közül az egyik aláírója volt annak az európai identitásról szóló nyilatkozatnak, amelyben egységes fellépésre kötelezték magukat a felek a világpolitikai ügyekben. Az európai

¹⁷² Az EGK bővítéséről szóló népszavazást 1972. április 23-án tartották Franciaországban, ahol a szavazók 67,7%-a igennel, 32,3%-a nemmel szavazott a három új tagállam felvételére.

¹⁷³ VARGA Tamás: *A francia külpolitika térvészése a hidegháború utáni nemzetközi rendszerben.* – Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/DQDVXB/2009_155_varga_tamas.pdf, letöltés ideje: 2014. november 23. – p. 5.

¹⁷⁴ CSIZMADIA Sándor: *A francia geopolitika. Európai vagy atlanti Európa.* – Forrás: <http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a-francia-geopolitika-europai- vagy-atlanti-europa/>, letöltés ideje: 2014. november 30.

¹⁷⁵ Pompidou az 1973. szeptember 27-én az Elysée-ben tartott sajtókonferencián úgy nyilatkozott, hogy az európai biztonság és védelem az atlanti szövetségben kell, hogy megvalósuljon. Egy önálló európai biztonság- és védelempolitika létrehozásához politikai unió is szükséges, erre a Közös Piacot nem tartotta alkalmasnak.

összefogás erősítésének szükségességéről – az 1973-as szovjet–amerikai megegyezés kapcsán – Pompidou 1974. január 3-án is beszélt újságírók előtt.

A hatvanas évek végén az enyhülési politika világméretű kibontakozásának lehettünk szemtanúi. Franciaország ugyanakkor a nyugati szövetségen belül továbbra is sajátos helyet foglalt el, ezért „szélesebb keretrendszeren belül kellett megfogalmaznia ismét saját enyhülési politikáját.”¹⁷⁶ A biztonsági törekvések háttérében a Franciaország által korábban megszerzett külpolitikai előnyök elvesztésétől való félelem állt.¹⁷⁷ A nyugat-európai országok közül elsőként fogadta el a volt szocialista országok 1966–69-es javaslataival induló, egy európai biztonsági és együttműködési értekezlet megtartására vonatkozó javaslatot, azon feltétellel, hogy annak napirendi pontjai közé fog tartozni az emberi jogok kérdése is. Az 1969 szeptemberében csatlakozó Franciaország az EBEÉ folyamatában, a francia kivételességgel összhangban közvetítő szerepet kívánt betölteni a szocialista és a nyugati kormányok között, hogy mindez lehetőséget adjon országára számára egy sajátos politika folytatására. Pompidou 1971. szeptemberi nyilatkozata alapján Franciaország biztonságának garantálásához egymással párhuzamosan szükséges az enyhülési politika folytatása és a hatékony nemzetvédelem¹⁷⁸ mint egymást támogató tényezők. Az elnök mindezt 1973 nyarán is hangsúlyozta, a francia nukleáris erők meglétének fontossága mellett. Az enyhülés a franciák szerint „mindenekelőtt politikai, nem pedig katonai kérdés. Ezért Franciaország az enyhülést politikai fejlődésre és az azt kiegészítő gazdasági, tudományos és kulturális együttműködésre helyezte a hangsúlyt.”¹⁷⁹ Az EBEÉ lefolyására és a munka modalitására vonatkozó francia javaslatot a szovjetek támogatták, ehhez Pompidou 1973. januári, moszkvai útja nagyban hozzájárult. Az értekezlet 1973. július 3–1975. augusztus 1. között került megrendezésre, a hat nyelven elkészült, körülbelül 400 oldalas Helsinkai Záróokmányt 1975. augusztus 1-jén a helsinki Finlandia Palotában írta alá harminchárom európai állam, az Amerikai Egyesült Államok és Kanada. „Ekkor alakult ki az európai biztonságról és a

¹⁷⁶ BALÁZS, GAZDAG: *i. m.* – p. 69.

¹⁷⁷ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 140.

¹⁷⁸ 1972 végétől 1974 elejéig a biztonság jelentősége tetőzött a francia külpolitikában. Pompidou számára a nemzetvédelem alapvető feladata a felkészülést jelentette egy olyan konfliktusra, amely akár totális is lehet. 1969. november 03-i beszédében emlékeztette hallgatóközönségét arra, hogy egy modern államban előfordulhatnak globális, gazdasági, pénzügyi, szellemi és ideológiai fenyegetések. Így nem szabad a védelmet egy kizárólagos fegyveres konfliktusra korlátozni. A védelem számára egy nemzet fizikai és szellemi teljesítőképeségét jelentette, amelyekkel ellenállhat azon nyomásoknak, amelyek kívülről a függetlenségét, így a létét fenyegetik. POMPIDOU: *Entretiens I...*, *i. m.* – p. 369.

¹⁷⁹ BALÁZS, GAZDAG: *i. m.* – p. 70.

sokoldalú tárgyalásokról vallott francia álláspont is, amely egy összetett és komplex elgondolást tartott szem előtt. Eszerint az enyhülés blokkpolitika-ellenes értelmezése logikusan vezet a sokoldalú kapcsolatokkal szemben a sok irányú, de kétoldalú kapcsolatok előnyben részesítéséhez, ugyanakkor a kölcsönös és kiegyensúlyozott haderőcsökkentési tárgyalások elutasításához. Ezt a koncepciót nevezték később az »Európai biztonsághoz vezető indirekt út« politikájának.»¹⁸⁰

A kelet–nyugat viszonyrendszert tekintve elődjéhez hasonlóan Pompidou is az önálló francia védelmi politika mellett állt. A NATO-hoz fűződő kapcsolatok normalizálódtak, Franciaország nem kívánt visszatérni annak kötelékébe, mindemellett próbált egyenlő távolságot tartani mind a keleti, mind a nyugati bloktól. Az 1972–74 közötti Nixon–Brezsnyev-féle, a stratégiai fegyverekről szóló és akkor még nagy reményekkel kecsegtető tárgyalások (ezek vezettek a SALT-I egyezményhez), valamint az NSZK Ostpolitik miatt – amely a szociáldemokrata Willy Brandt hatalomra kerülése nyomán indult el az NSZK-ban – a Párizs–Moszkva közötti kapcsolatok jelentősége csökkent.¹⁸¹ A francia külpolitika felismerte, hogy a szovjet faktort a hatvanas évekhez képest korlátozottabban használhatja fel, azonban kapcsolataikat tovább ápolták. A párbeszéd folytatásának okai között szerepelt a hasonló nézőpont az arab–izraeli és a német kérdésben, valamint a vietnami háború kapcsán. A szovjetekkel fennálló jó kapcsolat, ahogy korábban említettem, az enyhülési folyamat alakítása szempontjából is fontos volt, ezzel próbálta a francia külügy azt elkerülni, hogy az Amerikai Egyesült Államok, az NSZK és a Szovjetunió kisajátítsa annak alakítását. *„A rendszeres legfelsőbb szintű egyeztetést az is megkönnyítette, hogy Pompidou és Leonid Iljics Brezsnyev, a Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának főtárgyalója jól megértették egymást.»*¹⁸² Ugyanakkor Pompidou nem írt alá a szovjetekkel barátsági egyezményt és a NATO–VSZ tárgyalásokon a fegyverzetcsökkentésbe nem engedte beleszámolni a francia erőket. Összességében *„a magas szintű kontaktus (...) mindvégig megmaradt, a francia–szovjet dialógus elvesztette korábbi példaszzerű, különleges jellegét.»*¹⁸³ A szovjet blokk országai nagy jelentőséget tulajdonítottak de Gaulle függetlenségi

¹⁸⁰ BALÁZS, GAZDAG: i. m. – p. 71.

¹⁸¹ *„A rövidesen megfigyelhető német gazdasági térhódítás sikeressége azért is figyelemre méltó, mivel az induláskor az NSZK a térség országai közül még csak Romániával volt szabályos diplomáciai kapcsolatban.»* (KECSKÉS D. Gusztáv: *Franciaország. Közép-Kelet-Európa és Magyarország Georges Pompidou elnöksége idején, 1969–1974.* – In. *Múltunk*, 2011. 56. évf. 3. sz. – p. 130.)

¹⁸² *Uo.* – p. 131.

¹⁸³ *Uo.* – p. 135.

politikájának és a térség államaival folytatott aktív „keleti politikájának”, így „örömmel kommentálták a gaulle-ista elveket valló Georges Pompidou győzelmét (...) ugyanis a folytonosságot képviselte számukra.”¹⁸⁴ A térség országaival továbbra is a kétoldalú kapcsolatfejlesztésen volt a hangsúly, Franciaország ellenezte a NATO–VSZ és a Közös Piac–KGST közötti közvetlen tárgyalásokat. A de Gaulle-féle prioritizálást¹⁸⁵ megtartották: a legfontosabb partner a Szovjetunió volt, ezután következett Románia, Lengyelország és Jugoszlávia. Romániával egy egyre markánsabb, független külpolitikát preferált Franciaország. 1973. február 9-én Pompidou elismerte és felvette a diplomáciai kapcsolatokat az NDK-val, ugyanakkor összességében a francia érdeklődés a térség iránt csökkent. A nyugatnémet előretörés „a francia külügyet kezdettől fogva zavarta, Párizs mégsem érezte magát ösztönözve, hogy lényegileg módosítsa Közép-Kelet-Európára vonatkozó politikáját, noha a »német veszélyre« régióbeli tárgyalópartnerei is számos esetben figyelmeztették.”¹⁸⁶ 1971. október 1-jén a Kínai Népköztársaság kormánydelegációja – köztük Mao Ce-tung elnök és Csu En-laj miniszterelnök – tett látogatást Franciaországban, amelyet Pompidou 1973. szeptember 11–17. között viszonzott.

Pompidou elnöksége alatt a francia–amerikai kapcsolatok – a két szuperhatalmi tömb közötti francia hintapolitikának köszönhetően – valamelyest enyhültek, és a NATO-val is szorosabbra fűzték a kapcsolatokat, köszönhetően a hetvenes évek elejére rugalmasabbá vált amerikai politikának Richard Nixon elnökké választásával. Pompidou első hivatalos útja 1970. február 23–március 3. között az Amerikai Egyesült Államokba, Washingtonba vezetett, ahol az együttműködés és az atlanti szövetségben történő francia szerepvállalás folytatásának szándékát hangsúlyozta.¹⁸⁷ A vietnami háború kapcsán Pompidou sok nyilatkozatot adott amerikai lapoknak, és a korábbi francia állásponthez képest visszakozott, miszerint közöttük Vietnamban az eljárásban, nem pedig a célokban található különbség, és a megbékélés érdekében szívesen vállalja a segítségnyújtást. A még de Gaulle idején kimunkált

¹⁸⁴ *Uo.* – p. 129.

¹⁸⁵ Az 1968-as csehszlovákiai és az 1956-os magyarországi beavatkozás után a francia diplomácia tudatta annak szovjet támogatású vezetésével, hogy nem neheztelnek rájuk, de egy ideig nem akarnak magasabb érintkezést. Továbbá de Gaulle Csehszlovákia 1968-as megszállását „üzemi balesetnek” tekintette, amely az enyhülésen és együttműködésen alapuló keleti politikát nem befolyásolja. (DUBY: *i. m.* – p. 579.)

¹⁸⁶ KECSKÉS: *i. m.* – p. 136.

¹⁸⁷ Franciaország az amerikai közvélemény szemében ekkoriban népszerűtlen volt, mivel Mirage repülőgépeket adott el Líbiának, amelynek élén álló fiatal katonatisztek felszólították az Amerikai Egyesült Államokat, hogy ürítsék ki legnagyobb katonai támaszpontjukat, a Wheelus Field-et.

földközi-tengeri francia koncepcióból azonban nem engedett. Franciaország katonapolitikai koncepcióját illetően 1969 elején hivatalos állásfoglalás jelent meg, miszerint az addigi „körkörös védelem” koncepcióját felváltva „egy Keletről jövő ellenség” ellen szerveznék meg védelmüket. Michel Fourquet tábornok, a francia hadsereg vezérkari főnökének (1968–1971) vezetésével folytak a vizsgálatok a francia hadászati koncepció és a NATO akkori rugalmas reagálás doktrínája közötti közeledésre. 1969 márciusában nyilatkozott úgy a tábornok, hogy az új hadászati elv a de Gaulle-i időszak *défense à tous azimuts* koncepcióját váltaná fel, sőt Fourquet szerint ennek köszönhetően a francia haderő szoros koordinációban kerülne bevetésre a NATO-szövetségesekkel egy háború esetén. Hangsúlyozta, hogy hagyományos erőkkel és eszközökkel történő támadás esetén arra hasonló szinten kell válaszolni, mindemellett a hagyományos erőket fel kell szerelni harcászati atomfegyverekkel. Mindez a korábbi elképzelésnél enyhébb volt, mivel az még a hadászati atomeszközök azonnali alkalmazását írta elő. A NATO-szövetségesek elgondolásához hasonlóan tehát megmaradt a „nukleáris elrettentés”, azonban a nézetkülönbség megmaradt a NATO és a francia vezetés között az „atomküszöb” és a hadászati atomeszközök bevetésének időpontját illetően. Mivel a védelmet egy keletről várható ellenséggel szemben szervezték meg, a francia haderőket Kelet-Franciaországban csoportosították, illetve francia atom-tengeralattjárók kapcsolódtak az angol és az amerikai tengeralattjárók járőrözési tevékenységéhez. Emellett Franciaország az amerikaiakkal és további hat NATO-tagországgal együtt részt vett egy tengeralattjáró-bemérő berendezés építésében az Azori-szigeteken.¹⁸⁸ Összességében *„bebizonyosodott, hogy Párizs NATO-politikája nem eredményez gyökeres szakítást a partnereivel, legfeljebb ellensúlyt keres az USA hegemoniájával szemben, annak európai befolyását szeretné csökkenteni.”*¹⁸⁹ Ezzel véleményem szerint továbbra is a francia európai vezető szerep létrehozása és ennek segítségével egy különleges státus biztosítása volt a célja. Ugyanakkor Franciaország és a NATO-

¹⁸⁸ A NATO 1970. december 3–4. közötti brüsszeli miniszteri tanácsülésén Nixon elnök a Nyugat-Európában állomásozó amerikai csapatok létszámának növelését ígérte, amelyet csak a kelet–nyugat között létrejövő fegyverzetcsökkentési megállapodás esetén redukálnának. Az elnök javaslatával az európai tagállamok – köztük a franciák is – egyetértettek. Ugyanakkor a munkáspárti angol hadügyminiszter, Denis Healey javaslatának köszönhetően létrejött Eurocsoportban – amelyet 1993-ban feloszlattak – Franciaország nem vállalt részt, csak a hadifelszerelés beszerzése terén megvalósuló lehetséges együttműködés, tehát gazdasági érdekei kapcsán volt jelen tárgyalásokon.

¹⁸⁹ PÁLFY József: *Furcsa házasság. Franciaország és a NATO.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1980. – p. 54.

tagok között egyre sűrűbben kötettek kétoldalú megállapodások.¹⁹⁰ Összességében tehát az akkori francia atlanti politikát a kettősség jellemezte, míg az ország a NATO-tól való függetlenség lehetőségeit kereste, atlanti partnereivel együttműködni igyekezett.¹⁹¹ A francia hadi potenciál kivonásával megnőtt nyugatnémet Bundeswehr NATO-n belüli szerepe miatt továbbá megindult a francia közeledés az NSZK felé, akiknek nemcsak új katonapolitikai elképzelések közös kimunkálását, hanem atomvédelmüket is felkínálták.

Az 1972–1973-as kétkötetes (első) francia Fehér Könyv a védelemről¹⁹² kiadását Michel Debré honvédelemért felelős államminiszter irányította. Nyilvánvaló célja a gaulliste védelmi politika szentesítése volt az utána következő politikai elit számára, így abban a hadügy és politika kölcsönhatása fejeződik ki. Az előszó rögzíti, hogy Franciaország védelmének legfőbb célja az ország függetlenségének és biztonságának megóvása és a béke megőrzéséhez való hozzájárulás. A nemzeti függetlenség megőrzésében a lakosság is részt vesz, elsősorban a sorkatonai szolgálattal, amely morális kötelességet is jelent. Az ország védelme tágabb értelemben a Földközi-tengeri térség védelmében való részvételt is feltételezi. A kül- és védelempolitika egyik fontos ténykérdése, hogy nem kíván egyik hatalmi blokktól sem függő helyzetbe kerülni. A függetlenség fő zálogát a körkörös nukleáris elrettentésben látja. Ennek három fő komponense van: szárazföldi, légi és tengeri. Az 1971-től rendszeresített Mirage IV ballisztikus rakétákkal felszerelt repülőgépek, a nukleáris tengeralattjárók konkrét védelmet biztosítanak az esetleges fenyegetések ellen. Támadás esetén ezenkívül számítani kell a nemzeti ellenállásra is, amely ellehetetlenítené a potenciális megszállást. Tehát a nemzeti elrettentés több módon valósulhat meg: az állandó területi védelem, a force de frappe és a nemzeti ellenállás révén. Katonai értelemben fel kell készülni klasszikus műveletekre, amelyek válságtól függően elhúzódhatnak, mivel, a dokumentum megfogalmazása szerint, a villámháborúk kora lejárt. Ezt a következtetést véleményem szerint a második világháború utáni időszak gyarmati háborúiból levont tanulságok alapján fogalmazták meg. A katonai eszközök tekintetében kombinálni kell a szárazföldi és a légi vagy haditengerészeti eszközöket. Konkrét fenyegetés esetén, amely a francia

¹⁹⁰ BALÁZS, GAZDAG: *i. m.* – p. 72.

¹⁹¹ PÁLFY: *i. m.* – p. 54.

¹⁹² Első kötete 1972 júniusában, második kötete pedig 1973 februárjában jelent meg Michel Debré előszavával.

létérdekeket veszélyezteti, nukleáris eszközök alkalmazását veheti fontolóra a francia állami vezetés.¹⁹³ A Fehér Könyv külön figyelmet szentel a sorkatonai szolgálatnak, amely egy évig tart. Megerősíti ennek szükségességét mind a haderő, mind a társadalom részéről. A fiatalok felnőtté válásának egyik fontos állomása is egyben, hiszen felelősséget vállalnak az ország védelmében. A védelmi szféra pénzügyi vonatkozásai is megjelennek természetesen a Fehér Könyvben, amely azonban csak nagyon általános értelemben és óvatosan kezeli ezt a témát. Táblázatokat mutat be a pénzügyi tételek növekedéséről 1959 óta és egyértelműsíti az elrettentés költségeinek vállalását. A Fehér Könyv egyik érdekes része a katonai státusz semlegességéről szól, ami minden bizonnyal a néhány évvel korábbi belső politikai és társadalmi konfliktusok miatt fontos. Kizárja a politikai pártokhoz való tartozás lehetőségét katonák számára, de ellenőrzött keretek között gyakorolhatnak olyan állampolgári tevékenységeket és feladatokat, amelyek összeegyeztethetők a katonai hierarchiával. A haderőben meglévő politikamentes gondolkodás zökkenőmentessé teszi a válságokban való katonai részvételt.¹⁹⁴

A force de frappe-ot illetően, az „*a hurráhangulat, amely a de Gaulle-i atomtervek kezdetén uralkodott, (...) eloszlott.*”¹⁹⁵ Pompidou fontosnak tartotta a nukleáris energia meglétét és fejlesztését az energetikai függetlenség biztosítása miatt. Továbbá Franciaország nukleáris stratégiája, nemzeti atomműtereje mint Franciaország védelmének és függetlenségének legfőbb biztosító elnökségének ideje alatt is fejlődött, áttértek a dúsított uránt alkalmazó amerikai technológiára. Az uránium beszerzését az ország saját források mellett a frankofón afrikai országokkal kötött egyezményekkel kívánta garantálni. 1968–1971 között huszonöt–harminc stratégiai rakétát gyártottak, amelyeket földalatti silókban helyeztek el: „*A rakéták*

¹⁹³ Deák János egyik 2008-as írásában megfogalmazottak szerint „*a katonai stratégia teljes egészében a politikának van alárendelve napjainkban is, az határozza meg céljait, feladatai jellegét és általános irányultságát. A katonai stratégia mindenkor az államok azon törekvéseit szolgálta, hogy a fegyveres erőiket és eszközeiket miként tudják alkalmazni politikai céljaik elérése érdekében. (...) A ma értelmezett fogalmi körben megjelent a nemzeti katonai stratégia mint a nemzeti biztonsági stratégiából levezetett, a katonai biztonsággal, a nemzeti katonai erő létrehozásával, fenntartásával, fejlesztésével, illetve alkalmazásával összefüggő hivatalos állami nézeteket tartalmazó dokumentum. (...) a katonai stratégia mint az egyetemes hadtudomány szakága – általános értelmű, a nemzeti katonai stratégia pedig specifikus tartalommal bír.*” (DEÁK János: *A katonai stratégiák változásai és fejlődésük lehetséges irányai.* – In: *Hadtudomány*, 2008. (18. évf.) 1–2. sz. – p. 56. – Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2008/1_2/055-069.pdf, letöltés ideje: 2017. június 30.)

¹⁹⁴ Forrás: <http://www.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/pdf/le-livre-blanc-sur-la-defense-1972.pdf>, letöltés ideje: 2017. július 27.

és https://www.defense-et-republique.org/1Fichiers/defense%20textes/1972_00_00_LB_V2.pdf, letöltés ideje: 2017. július 31.

¹⁹⁵ PÁLFY József: *i. m.* – p. 73.

150–200 KT hatóerejű atom-robbanófejeket képesek 3–4000 kilométer távolságra eljuttatni. A rakéták indítóállás-körletének építését a »Plateau d'Albion«¹⁹⁶ területén 1962-ben kezdték meg.¹⁹⁷ 1971-ben az Albion-fennsíkon telepítették a nukleáris rakétákat. Együttműködést kötött e területen Németországgal, és a Nemzetközi Atomenergia Ügynökségnek is tagja volt. Összességében a de Gaulle-féle atompolitikát folytatta, hangsúlyozva, hogy „*az atomütoerő kevésbé drága, mint a konvencionális haderő.*”¹⁹⁸

A Közel-Kelet és a NATO kapcsán, a hatnapos háború óta Franciaország a de Gaulle által megkezdetteknek megfelelően Izrael magatartását kritikusan szemlélte, mindamelllett, hogy Izrael állam létét és biztonságát tiszteletben tartotta. Az Amerikai Egyesült Államok által a Négyek Konferenciáján előadott, az Izrael–Egyiptom közötti konfliktus rendezésére vonatkozó tervvel kapcsolatban a francia elnök a következőket nyilatkozta: „*úgy gondoljuk, hogy a Védelemnek (...) valóban nemzetinek kell lennie, és hogy ennek eredményeként azt nem lehet egy másik ország parancsnokságába tisztán és egyszerűen integrálni, legyen szó akár barátról, akár szövetségesről, pláne olyan körülmények között, hogy, előre, az összes cselekvési szabadságától megfosztják.*”¹⁹⁹ Ez az igény azonban nem jelentette azt, hogy ne akarnának továbbra is jó kapcsolatokat fenntartani az Észak-atlanti Szövetséggel.

„*Az Észak–Dél kapcsolatok terén úgy látszott, hogy a francia vezetők elsőséggben kívánták részesíteni az egyébként világosan sosem definiált »mediterrán politikát«, melynek fő motivációja (...) az olajutánpótlás biztosítása, valamint az arab országokhoz fűződő kivételes kapcsolatok szorosabbá tétele volt.*”²⁰⁰ Tehát egyszerre álltak a háttérben a gazdasági okok, valamint a francia befolyás megtartásának igénye. A „mediterrán politikát” tekintve, Pompidou céljai közé tartozott az európai közösség kiegyensúlyozása Spanyolország csatlakozásával Közös Piachoz és a latinok bevonásával az európai védelmi közösségbe, továbbá a kivételes kapcsolatok létrehozása a Maghreb-országokkal, és végül, de nem utolsósorban az európai érdekek védelme és képviselése a Közel-Keleten a francia befolyás egyidejű fenntartásával. Pompidou idejében a térségre vonatkozóan megmaradt a de Gaulle-i

¹⁹⁶ Albion-fennsík.

¹⁹⁷ PÁLFY József, NOVÁK Zoltán: *A NATO húsz éve.* – Bp.: Zrínyi Könyvkiadó, Kossuth Könyvkiadó, 1970. – p. 234.

¹⁹⁸ POMPIDOU: *Entretiens I...., i. m.* – p. 381.

¹⁹⁹ POMPIDOU: *Entretiens I...., i. m.* – p. 371.

²⁰⁰ DUBY: *i. m.* – p. 461.

irányvonal: hangneme viszont csak az 1973-as Jóm Kippúri háború után, a gazdasági kényszerek hatására élénkült meg.²⁰¹

Az afrikai térség államaival nőtt a magas szintű látogatások száma és a kapcsolatok intenzitása, amellyel gazdasági korlátait igyekezett Franciaország kompenzálni. 1971–1972-ben Pompidou hivatalos látogatásokat tett Fekete-Afrikában: 1972 januárjában Nigerben, amely a világ egyik legszegényebb országa volt, viszont óriási urániummezőkkel rendelkezett, amelyek kiaknázását Franciaország már akkoriban szorgalmazta. 1972 novemberében Felső-Voltában, 1971. február 3–12. között pedig a dél-szaharai övezet frankofón országaiban, mint például Szenegálban és Elefántcsontparton járt. 1973. november 13-án került megrendezésre Párizsban az afrikai országok államfőinek találkozója. 1971. december 23-án megkötötték a francia–algériai egyezményt, ezzel harmadával csökkentették az algériai bevándorlók számát Franciaországban, ugyanakkor még ebben az évben közeledés indult meg Algéria felé, amelynek hátterében a kóolaajszükséglet állt. 1973 januárjában Pompidou Etiópiába látogatott, majd 1973. június 4-én aláírták a francia–madagaszkári egyezményeket. Ez alapján a francia csapatoknak legkésőbb szeptember 1-jéig el kellett hagyniuk a szigetet. *„Az amerikai diplomáciával szembeszálló és a harmadik világbeli országok kizárólagos partnereként fellépő Franciaország képe már-már a gaulle-ista diplomácia legszebb éveit idézte. (...) a Dávid által Góliát ellen bátran vívott küzdelem arra utalt, hogy De Gaulle szelleme még eleven, és hogy a rendszer a merész külpolitikában meglelheti azt az eszközt, amely kompenzálja a belső nehézségeket.*”²⁰²

1973-tól munkaképességét korlátozta súlyos betegsége, ennek ellenére élete utolsó hónapjaiban is Franciaország helyzetének konszolidálásán dolgozott. 1974. április 2-i halálhíre váratlanul érte mind a hazai, mind a nemzetközi közvéleményt.²⁰³ *„Pompidou egy modern, nemcsak a múltjából élő Franciaországot képzelt el, felfogásában a teljesítmény és a hatékonyság kulcsfogalmak*”²⁰⁴. Ez véleményem szerint kül- és biztonságpolitikáját is jellemezte, amelynek során ugyanakkor a de Gaulle-i hagyományokat és a francia kivételesség hangsúlyozását is megtartotta, az

²⁰¹ Jobert az arab országokat támogatta az arab–izraeli konfliktus során, ugyanakkor a francia diplomácia nem sok részt vállalt a konfliktus rendezésében.

²⁰² DUBY: *i. m.* – p. 462.

²⁰³ Hivatalos közlés szerint Waldenström-szindrómában, a vérrák egyik igen ritka fajtájában halt meg.

²⁰⁴ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 141.

ország növekvő gazdasági nehézségei ellenére. Így találó Edouard Balladeur megfogalmazása személyével kapcsolatban: „*egyvalami kétségbevonhatatlan: Franciaország soha olyan mély változásokon nem ment keresztül, mint az alatt a tizenkét év alatt, amikor miniszterelnök, majd köztársasági elnök volt.*”²⁰⁵

1.2.3 VALÉRY GISCARD D’ESTAING (1974–1981) – A MONDIALIZMUS

Az 1974. május 5-i és 19-i köztársasági elnöki választásokon a függetlenek vezérét, Pompidou korábbi gazdasági- és pénzügyminiszterét, Valéry Giscard d’Estaing-et választották az V. Francia Köztársaság új elnökének,²⁰⁶ aki „*a hagyományos társadalmi elit összeköttetésekkel rendelkező tagja volt.*”²⁰⁷ Kül- és biztonságpolitikájának egy részét tekintve „*felvállaltan a De Gaulle-i örökség letéteményesének tekintette magát.*”²⁰⁸ Ennek megnyilvánulása az ügyek közvetlen és személyes intézésére törekvés volt. „*Mindezt azonban a rá jellemző stílusban (...) és ebben a problémák összetettségével tisztában lévő szakember folyton felülkerekedik a stratégián vagy a diplomatán.*”²⁰⁹ Új elemet vitt a francia külpolitikába a mondializmus²¹⁰ koncepciójával, illetve a kockázat nélküli változás jelszavát vallotta. A mondializmus – amelynek megfogalmazása szerint fel kell váltania a grandeur elvét – Franciaországnak a világon mindenütt jelenvalóságát jelentette. Alapvetően a mondializmus és a de Gaulle-féle grandeur megegyezik, azonban eltérő a kiindulópontjuk. Míg utóbbi alapja a historizáló Franciaország-kép, amelynek megvalósításához próbált alkalmas nemzetközi klímát teremteni a tábornok-elnök, addig a Giscard-féle megítélés szerint a nemzetközi politikát globális szemlélet alapján kell felépíteni, mivel az emberiség is globalizálódik. Szerinte a hatvanas évekig domináló bipoláris világrenddel azért kell szakítani, mert a világban a klasszikus hatalmi centrumok mellett újak jöttek létre a Közel- és a Távols-Keleten.²¹¹ Ugyanakkor úgy vélem, a Giscard-i koncepcióban is domináns tényező maradt a francia kivételesség.

²⁰⁵ POMPIDOU: *Entretiens I...*, i. m. – p. 21.

²⁰⁶ A második fordulónban François Mitterand a szavazatok 49,19%-át szerezte meg, amely már a baloldal erősödését mutatta.

²⁰⁷ PRICE, Roger: *Franciaország története*. – Bp.: Maecenas Könyvkiadó, 1994, 2001. – p. 325.

²⁰⁸ DUBY: i. m. – p. 465.

²⁰⁹ *Uo.* – p. 466.

²¹⁰ mondialisme

²¹¹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 152.

Külpolitikáját tekintve a mondializmus mellett „*a Földközi-tenger medencéjére vonatkozó fejtegetései a legérdekesebbek. Szerinte e térség szerepe Európa és a világ jövője szempontjából fokozatosan és feltartóztathatatlanul növekedni fog. Ennek oka a centrális földrajzi fekvés és a térségben található államcsoportok komplementaritása.*”²¹² A technológiailag fejlett és szakképzett munkaerőben bővelkedő Európa, valamint az energiahordozókban, nyersanyagokban és munkaerőben gazdag Közel-Kelet és Afrika komplementaritását jelenti mindez. Európának Giscard szerint a földközi-tengeri térség és ennek fejlődése jelentheti a lehetőséget a gazdasági nehézségek leküzdésére,²¹³ tehát megállapítható, hogy a térség iránti érdeklődés háttérében elsődlegesen Franciaország akkori gazdasági kényszerei álltak. Azonban ebben a régióban a francia külpolitikának akkoriban kevés esélye volt az amerikaival szemben, ugyanakkor a francia önállóság demonstrálását sem kívánta feladni Giscard, így a nyugat-európai integráció, a biztonság és az enyhülési politika területei, valamint az afrikai és a közel-keleti térség került fókuszba.²¹⁴

Külpolitikai téren Giscard sikereit és Franciaország vezető szerepre törekvésének növekedését az Európa-politikában fedezhetjük fel. A nyugat-európai integrációval kapcsolatosan ő is arra törekedett, hogy Európa ne váljon a nagyhatalmak manővereinek és alkudozásainak tárgyává. Célja egy konföderációs Nyugat-Európa megvalósítása volt, gondolatmenete szerint „*a szuverén országok közeledését közös politikai felelősségvállalásnak kell követnie, majd e közös felelősséget egy integrációs szervezetre kell átruházni.*”²¹⁵ Európa-politikája fókuszába a nyugatnémet állammal való kapcsolatokat helyezte, ezzel próbálva Franciaország gazdasági korlátait áthidalni. Nagyon jó kapcsolatban volt annak akkori kancellárjával, Helmut Schmidttel, amelyet rendszeres találkozóik is bizonyítottak. A francia–amerikai kapcsolatokat Giscard igyekezett pozitív irányba terelni, a feszültségeket csökkenteni, azonban a különbségek óhatatlanul felszínre kerültek mind a Nyugat-Európával kapcsolatos kérdések, mind pedig például Vietnam és Kambodzsa kapcsán. A francia külpolitika az 1973-as arab–izraeli háború és az olajválság miatt az Amerikai Egyesült Államokkal szemben felszínre törő nyugat-

²¹² *Uo.* – p. 153.

²¹³ *Uo.* – p. 153.

²¹⁴ *Uo.* – p. 154.

²¹⁵ *Uo.* – p. 154.

európai érdekkülönbségeket a javára tudta fordítani.²¹⁶ A francia–nyugatnémet kapcsolatok biztonságot érintő – legfontosabb – kérdésében fontos változás történt. „A francia gazdasági problémákkal és belpolitikai gondokkal szemben tanúsított nyugatnémet megértés fejében Giscard elfogadta, hogy összeegyeztethető a szuverenitás a biztonságpolitikai szövetséggel (...) Az NSZK érdekeltté vált abban, hogy gazdasági túlsúlyának tudatos korlátozásával politikai előnyöket biztosítson Franciaországnak (...) Az NSZK magatartását találóan nevezte a nemzetközi szakirodalom enyhe iróniával »d’après vous Valéry« (»csak ön után, Valéry«) módszernek.”²¹⁷ A kapcsolatok módosulása mind a két fél számára kedvező megoldást jelentett, egyrészt Franciaország politikai lehetőségeit növelte, míg a nyugatnémet állam hatékonyabban tudta politikai és gazdasági érdekeit érvényesíteni így, mintha közvetlenül gazdasági hatalmát felhasználva tette volna. Giscard és Helmut Schmidt annál is inkább egymásra találtak, mivel mind a ketten ellenszenvvel viseltettek az 1977-től amerikai elnök Jimmy Carter iránt, akinek politikai lépései veszélyes folyamatok elindítóját jelentette számukra a kelet–nyugat egyensúlyára nézve. A francia–német páros együttműködése kapcsán fontos esemény az Európai Monetáris Rendszer²¹⁸ 1978. április 8-i létrejötte, amelynek valutáját²¹⁹ 1979. március 13-án vezették be. Célja – az ECU-övezet pénzügyi stabilitásának megteremtése mellett – a tagállamok gazdaságának EGK-ba történő integrációja volt.²²⁰ Az Európai Tanács²²¹ megalakítása az 1974. augusztus 27-i francia kezdeményezésnek volt köszönhető, és kapcsolódott Giscard előbb már említett konföderációs elképzeléseihez. 1979. június 10-e az EGK számára további jelentős előrelépést jelentett, ekkor tartották meg az első európai parlamenti választásokat.²²² Ugyanakkor a franciák az integráció déli bővítése – Spanyolország és Portugália felvétele – kapcsán, főként történelmi és mezőgazdasági okok miatt, vonakodtak.

²¹⁶ Emiatt „politikailag a korábbiaktól lényegesen eltérő helyzetet használhatott ki, amely végül nagyjából a francia kívánságoknak megfelelő közös Európa-politikához vezetett.” (Uo. – p. 155.)

²¹⁷ Uo. – p. 157.

²¹⁸ EMS.

²¹⁹ ECU–European Currency Unit: A nemzeti valuták aggregátuma, az országok gazdasági teljesítménye alapján súlyozva. (DUBY: i. m. – p. 585–586.)

²²⁰ SOUTOU: i. m. – p. 733.

²²¹ Az 1986-ban felállított Európai Tanács „valamennyi tagország állam- és kormányfőjét tömöríti, tevékenysége minden területre kiterjed, és ami a legfontosabb, csak egyhangú szavazással dönt.” (GAZDAG: Franciaország története..., i. m. – p. 158.)

²²² Ezeket azóta ötévente tartják. A strasbourgi Európai Parlament francia–német kezdeményezésre, általános választások nyomán alakult meg, első elnöke, Giscard elnök bizalmasa, Simone Veil volt.

Elődjéhez hasonlóan nyitottá vált a NATO felé, így elfogadottabb lett francia körökben az a nézet, hogy a NATO ellen hagyományos erőkkel indított támadás esetén Franciaország az első perctől fogva a szövetségesei mellett harcolna a nukleáris erők bevetésétől függetlenül. Összességében a NATO katonai szervezetéből való kivonulást francia részről a progresszív détente²²³ fázisa követte. Franciaország egyre nyitottabbá vált szárazföldi erőinek a NATO védelmi céljaira történő alkalmazására, amelynek hatóköre fokozatosan bővült. A force de frappe kérdésében azonban, továbbra is távolságtartónak mutatkozott.²²⁴ Ezzel az aktuális Fehér Könyv alapján – a hadügy és a politika kölcsönhatását mutatva – céljuk kizárólag nemzeti területük védelme volt. 1974. december 14–16. közötti matrinique-i találkozójukon Giscard és Ford elnökök megegyeztek abban, hogy a Franciaország és a NATO közötti együttműködés az európai biztonság meghatározó tényezője,²²⁵ jelezve a francia törekvést az európai vezető szerepre és az atlanti szövetségben belüli kivételes kapcsolatokra, így a francia kivételesség továbbvitelére.

A hadügyi és a politikai dimenziók kölcsönhatásának további megjelenése volt, hogy „1976 májusában jelentette be Giscard d'Estaing, hogy egy új, hat évre szóló (1977–1982) katonai fejlesztési programot terjeszt a Nemzetgyűlés elé, amely az ország biztonsági követelményeinek megfelelően nemcsak a nukleáris, hanem a hagyományos erők korszerűsítését is előirányozza.”²²⁶ A tervezetet Giscard, a vezérkari főnök Guy Méry²²⁷ és Jacques Chirac kormányfő dolgozta ki a NATO és a francia stratégia összehangolására. Ezt ismét nem sikerült megoldani, azonban „három konkrét probléma kiemelésével mégiscsak közelebb hozta őket egymáshoz”²²⁸, amelyek a következők voltak: taktikai atomfegyverek, hagyományos haderők és a nyugat-európai védelmi rendszer komplexuma. Mindezt az 1976. június 19-i, immáron negyedik Lois de Programmation Militaire, vagyis a katonai tervezési törvény (77-531-es számú törvény)²²⁹ hagyta jóvá. Méry tábornok szerint a sanctuarisation du territoire national elvét a sanctuarisation élargie à l'espace de

²²³ Enyhülés.

²²⁴ TÜRKE András István: *De Gaulle-től Sarkozyig: Franciaország és a NATO viszonya (1996–2009)*. – In: *Külügyi Szemle*, 2009. 8. évf. 2. sz. – p. 65–87.

²²⁵ VAÏSSE: *i. m.* – p. 866.

²²⁶ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 159.

²²⁷ Utódjával Giscard Vanbremeersch tábornokot nevezte ki 1980. július 20-án, aki – 1981. február 12-én bekövetkezett hirtelen halála miatt – csak hat hónapig láthatta el feladatát.

²²⁸ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 159.

²²⁹ Forrás: <http://mjp.univ-perp.fr/defense/lpm1977.htm>, letöltés ideje: 2017. augusztus 11. (A hivatkozott forráson keresztül az ezt megelőző és azt ezt követő katonai tervezési törvények egyaránt elérhetők egészen a 2009–2014 közötti időszakra vonatkozóan.)

l'Europe occidentale-nak kell felváltania, ami azt jelenti, hogy Franciaország teljes kívülállóságát az őt körülvevő Európától a kiszélesített biztonsági terület elvének kell lecserélnie, tekintve, hogy az állam korlátozott képességekkel rendelkezik.²³⁰ A tábornok továbbá elvetette országa esetleges katonai részvételét egy, a NATO kereteiben megvalósuló európai védelemben, azonban nem zárta ki, hogy olyan katonai összecsapásban vegyen részt, amelytől annak biztonsága függ, a határain túli területeken vagy akár közvetlenül a határain.

A leszerelési tárgyalásokkal kapcsolatosan Párizs elutasító volt, úgy gondolták, hogy mindezek a félelem egyensúlyának stabilizálódását szolgálják, valamint – és elsődlegesen emiatt ellenkeztek – fékezik a független francia stratégia alapját jelentő nukleáris erők fejlesztését.²³¹ Ez a francia magatartás csak a hetvenes évek közepétől enyhült valamelyest, és 1979 januárjában csatlakoztak a genfi tárgyalásokhoz. Azonban a Bécsben zajló MBFR-tárgyalásokkal²³² kapcsolatban továbbra is azon a véleményen voltak, hogy az az egymással szembenálló két katonai tömb közötti megbeszélés, ami ellentétes a francia enyhülési politika elképzeléseivel, amely az államok közötti két- és többoldalú kapcsolatokat preferálja.²³³ A baloldali politikai erőktől érkező bírálatokra reagálva, a minisztertanács 1977 augusztusában bejelentette, hogy Franciaország a leszerelésről komplex tervet tesz közzé, amelyre 1978 májusában, az ENSZ X. rendkívüli leszerelési ülészakán sor is került. Céljuk ezzel az aktív politika folytatásának hangsúlyozása volt a leszerelés és az enyhülés területén, azonban tartalmazta a korábbi francia fenntartásokat a leszerelési tárgyalásokkal szemben. Leszerelési koncepciójuk három alapelve a következőket jelentette: „(1) mindennemű leszerelési programnak tekintetbe kell vennie valamennyi állam jogát a biztonságra; (2) a leszerelés nem válhat a két szuperhatalom ügyévé, hanem minden állam közös ügyének kell lennie; (3)

²³⁰ VAÏSSE: *i. m.* – p. 866.

²³¹ Giscard időszakában nagy sikereket könyvelhettek el a nukleáris fegyverzet és a telekommunikációs rendszerek fejlesztése terén.

²³² Mutual Balanced Force Reductions–Kölcsönös Haderőcsökkentési Tárgyalások.

²³³ „A minisztertanács 1979. január 10-i üléséről kiadott közleményben, közvetlenül a Guadeloupe-on tartott négyoldalú csúcstalálkozó után a francia kormány azt hangoztatta, hogy Párizs támogatja ugyan a SALT-II megkötését, de nem áll szándékában részt venni az ún. szürke zónába tartozó fegyverek korlátozásáról szóló tárgyalásokon.” (GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 162.)

*figyelembe kell vennie a különböző régiók helyzetkülönbségeit és a stratégiai vonatkozásokat.*²³⁴

Eleinte Giscard is a két szuperhatalom közötti egyensúlyozó politikát folytatta²³⁵, azonban az ország gazdasági kényszerei következtében „*egyre érezhetőbb volt, hogy Franciaország inkább atlanti partnerével szimpatizál*”²³⁶. Ez azonban véleményem szerint nem jelentette a feltétel nélküli atlantizálódást. Az 1973-as és 1974-es olajválságot követően a francia elnök Washington felé történő közeledését jelezte a korábban már említett, 1974 decemberében Martinique szigetén megrendezett Giscard–Ford-találkozó, amelyen közös nyilatkozatot fogadtak el Franciaország és a NATO közötti együttműködésről, ugyanakkor a franciák továbbra sem kívántak visszatérni annak katonai szervezetébe. 1974 novemberében – az európaiak közül egyedülként – elutasítják a csatlakozást a Nemzetközi Energiaügynökséghez. A hetvenes évek közepére – amikor az Amerikai Egyesült Államok politikai nehézségekkel állt szemben, a Szovjetunió pedig befolyásának kiterjesztésére törekedett Afrikában, SS20-as rakétákat telepített Európában, majd 1979. december 25-én bevonult Afganisztánba – a francia politika újra hintapolitikába kezdett. Giscard és Schmidt egyaránt elítélték az afganisztáni szovjet beavatkozást, amely jó alkalom volt arra, hogy erősítsék a francia–német együttműködést az európai identitás népszerűsítésének irányában az enyhülésen belül, mutatva ezzel a távolságtartást az amerikai politikától, amelyet akkoriban elővigyázatlannak tartott Franciaország.²³⁷ Brezsnjevvel ugyanakkor a francia elnök különösen jó kapcsolatokat tartott fenn, illetve a szovjetek szövetségeseivel is igyekezett jó viszonyt ápolni. Giscard úgy vélte, hogy az 1975. augusztusi helsinki egyezmény a második világháború utáni európai status quót rögzíti, így a szovjet fenyegetés Európában elmúlt, valamint a további – ekkoriban elsődlegesen a harmadik világ felé irányuló – szovjet terjeszkedésnek biztonsági okai vannak. Másrészt meg volt arról győződve, hogy az ideológiák korának vége, és a két tömb szembenállása nem tart már sokáig. Így Párizs – európai szövetségeseivel ellentétben, akik az Amerikai

²³⁴ *Uo.* – p. 163.

²³⁵ A kelet–nyugati kapcsolatokban Giscard a de Gaulle-i téziseket már csak kiindulópontnak fogadta el, voltak azonban olyan magatartásformák, amelyek állandósultak. Az egyik ilyen volt, hogy Párizs továbbra is az önkéntes, de csökkenő tekintélyű döntőbíró szerepében tetszelgett, amely egyre többször a nyugat-európai érdekek védelmének köntösébe burkolózott. Továbbá a hazai kommunista és nem kommunista erők tevékenysége miatt, a lényeges kérdésekben – mint a nemzetvédelem vagy az ország függetlensége – nacionalista és populista kifejezéseket használtak. (*Uo.* – p. 163–164.)

²³⁶ DUBY: *i. m.* – p. 466.

²³⁷ SOUTOU: *i. m.* – p. 733–734.

Egyesült Államok helyzete miatt nyugtalankodtak – a szovjetek barátjának próbált mutatkozni, a párbeszédet és az együttműködést, ezzel különutas hozzáállását is hangsúlyozva. A hetvenes évek második harmadától megváltozó nemzetközi feltételek megkérdőjelezték – a Giscard által Nyugat-Európának szánt világpolitikai szerep lehetősége mellett – a francia enyhülési politikát is.²³⁸ Az 1966-os békés egymás mellett élés alapokmányához továbbra is tartotta magát a francia külpolitika. Új elem: a politikai enyhülést ideológiai enyhülésnek kell kiegészítenie. A francia elnök „1975 októberében Moszkvában tett látogatása után kiadott közlemény kimondta: a két ország minden erejével arra törekszik, hogy maradéktalanul teljesítsék a záróokmány valamennyi ajánlását”²³⁹. Mindezt pedig főként kétoldalú megállapodásokkal tartotta megvalósíthatónak a francia elnök.²⁴⁰ A nyolcvanas évek elejétől jelentkező kis hidegháborúnak köszönhetően növekvő nemzetközi feszültség felerősítette a két szuperhatalom tábora közötti szembenállást, egyúttal szűkítette a két rendszer közötti francia közvetítési lehetőséget. Ugyanakkor az ekkorra kialakított francia külpolitikai stratégiába továbbra is szervesen illeszkedett a béke bármilyen áron való megőrzésének célja, a kelet–nyugat politikát tekintve a kettőjük közötti viszony stabilizálása lett a cél. Giscard 1980-as varsói utazása során Brezsnyevvel is találkozott, amely konkrét eredményekkel nem járt, ellenben nem tüntette fel jó színben az elnököt, „*azt a kellemetlen benyomást keltette, hogy Franciaország egy olyan országgal szemben akar megbékélési politikát folytatni, amely nem sokkal korábban lerohanta és katonai megszállás alá vonta Afganisztánt.*”²⁴¹

A Közel-Kelet és a Maghreb térségében a francia szerepvállalás lehetőségei sokat változtak, azonban Giscard a nyitás politikáját alkalmazta, amellyel gazdasági hiányosságait akarta kompenzálni, egyúttal a francia jelenlét visszatérését megvalósítani. A Giscard-féle mondializmus koncepciójához kapcsolódik az 1975 decemberében Párizsban megrendezett Észak–Dél tanácskozás, illetve ezt megelőző

²³⁸ Az enyhülési politika Giscard-féle változata négy kérdésre fókuszált: az érintett államok biztonsága; az államok közötti kapcsolatok elveinek tiszteltetésben tartása, a függetlenség, az államok szuverén egyenlősége, a más államok belügyeibe történő be nem avatkozás és a határok sérthetetlensége; a személyek szabad utazásának és az eszmék szabad áramlásának elve; a különböző társadalmi berendezkedésű országok közötti politikai, kulturális, gazdasági és műszaki-tudományos együttműködés. (GAZDAG: *Franciaország története..., i. m.* – p. 164–165.)

²³⁹ *Uo.* – p. 166.

²⁴⁰ *Uo.* – p. 166.

²⁴¹ DUBY: *i. m.* – p. 466.; Összességében Giscard időszaka alatt Franciaország túlzottan közel került a Szovjetunióhoz, amelyben változást a következő elnök, Mitterrand hozott, aki majd csatlakozik az atlanti szövetséghez az SS20-as rakéták kérdéséről.

látogatása az algériai fővárosban. A konferencián az OPEC-országok, az olajjal nem rendelkező harmadik világbeli országok és a fejlett államok képviselői vettek részt, azonban 1978 végére kudarcosnak mutatkoztak. Szuez térségében diplomáciai lépésekkel próbálta helyettesíteni a gazdasági érdektelenséget Franciaország és Egyiptom között. Az 1973-as arab–izraeli háborút követően, 1980 márciusában tett egy nagyszabású közel-keleti utat, amelynek során először vetette fel, hogy a palesztinoknak joguk van a hazájukhoz. Ezen javaslat a velencei és a luxemburgi közös piaci csúcstalálkozókat követően az Európai Közösség javaslatává vált, amely az arab–izraeli konfliktust globálisan kívánta rendezni a palesztin probléma megoldásával és Izrael biztonságának garantálásával. Ezt megelőzően a francia külügyminiszter 1974-ben találkozott Jasszer Arafattal, majd 1975-ben megnyitották a PFSZ²⁴² párizsi irodáját, amely nagykövetségként működött. Továbbá Franciaország jelentős erőket bocsátott az ENSZ Libanoni békefenntartó egysége rendelkezésére, amelynek az izraeli kivonulás felügyelete volt a feladata. Az algériai kőolajimport pótlására irányuló diplomáciai lépések elnöksége alatt intenzívebbé váltak az 1979–1980-ban kirobbant második olajválság francia gazdaságra mért káros hatásainak és emiatt kialakult korlátainak köszönhetően.²⁴³ „*A mérleg francia oldalról egyértelműen pozitív: Franciaország a hetvenes években biztosította közel-keleti kőolajimportját, a fegyverszállításokkal tartós kereskedelmi többletet sikerült elérnie és (...) sikerült betörnie egy addig jobbra angolszász érdekszférába.*”²⁴⁴ Franciaország célja volt további befolyási övezetek kialakítása a térségben, amelyre ekkoriban reális lehetőséget látott.²⁴⁵ Összességében, „*bár komoly nyereségeket is elkönnyvelhet (a korábbinál nagyobb diplomáciai tekintély, kereskedelmi sikerek, energetikai biztonság), Franciaország mégsem tudta teljes mértékben megvalósítani egy új gazdasági világrend létrehozását célzó törekvéseit.*”²⁴⁶

Afrika-politikájában a de Gaulle idejében dekolonizált kontinens örökségének megőrzésén munkálkodott Giscard, és nem csak a korábbi gyarmatait jelentő fekete-afrikai államokkal igyekezett a kapcsolatokat szorosabbra fűzni, ezzel a francia

²⁴² Palesztin Felszabadítási Szervezet

²⁴³ Míg Tunéziával és Marokkóval sikerült elsimítani valamelyest kapcsolatait, Algériával azok romlottak, pláne az 1962-es eviani egyezmény szaharai kőolajhagyatékát rendező szerződés 1970-es lejárta után. Ennek oka egyrészt a szocialista típusú algériai fejlődés, másrészt pedig az amerikai befolyás növekedése előtti meghajlás volt. (GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 169.)

²⁴⁴ *Uo.* – p. 169.; Az Öböl-monarchiákkal kereskedelmi megállapodásokat kötött, az iráni sahhal annak 1979. februári bukásáig jó kapcsolatokat ápolt.

²⁴⁵ *Uo.* – p. 169.

²⁴⁶ DUBY: *i. m.* – p. 583.

befolyást kiterjeszteni. A legtöbb állammal védelmi megállapodást kötött, néhány ország – Gabon, Togo, Elefántcsontpart, Csád, Közép-Afrika, Szenegál, Kamerun – pedig katonai bázisokat is átengedett a franciáknak. Az Elysée-palotában ebben az időszakban is volt külön Afrika-ügyi tanácsadó, valamint működött az évente megrendezésre kerülő francia–afrikai csúcstalálkozó rendszer. A francia politika folytatásának tekinthetők katonai beavatkozásai 1976–1977-ben Dzsibutiban, a szomáliai fenyegetés ellensúlyozása és 1977 szeptemberében Nyugat-Szaharában a mauritániai kormány támogatása céljából a területi függetlenségért küzdő Polisario Front ellen, valamint Csádban és Zaire-ben a hatalmon lévő kormányok támogatása érdekében. Csádban évek óta tartott a bomlás folyamata, a törzsi vezetők egymás ellen folytatott harcai miatt az ország részekre hullott. 1975. április 13-án katonai puccsal döntötték meg a déli területek vezetőjének, Félix Tombalbaye-nek a hatalmát, őt magát pedig meggyilkolták. Az utód a szintén déli származású Malloum tábornok lett. 1977 júniusa és 1978 februárja között a teljes északi területet a tubbuk törzse szerezte meg, akik 1978 áprilisában támadást indítottak déli irányba, kiegészülve a Gukuni líbiai erővel, és sikert könyvelhettek el. Malloum tábornok – aki 1975-ben még a francia erők visszavonását kérte – segítséget kért. A franciák kiképzőtiszteket küldtek a déli N’Djaménába, azonban a város ellen induló támadások miatt Giscard nagyobb erők bevetését rendelte el, amelynek során visszaverték Kadhafi és a tubbuk erőit.²⁴⁷ Zaire 1977 tavaszán Shaba tartományban kezdett háborúba, és még ez év folyamán Franciaország repülőgépeket szállított Mobutu elnök segítségével, mellettük elsődlegesen Marokkó, de több volt francia gyarmat is segítséget nyújtott. 1978 májusában a helyzet még rosszabbra fordult, az addig határon túli területeken élő, úgynevezett „katangaiak” háromezer harcosa lépett Dél-Zaire területére Angolából, és május 13-án elfoglalták Kolwezi városát, ahol jelentős – mintegy kétezer-ötszáz-kétezer-hétszáz fős – európai lakosság élt, mint az itteni rézbányák tisztviselői, családjukkal együtt. Mobutu elnök az események kezdetén azonnali katonai segítséget kért a franciáktól, akik a 2.

²⁴⁷ D’ESTAING, Valéry Giscard: *Hatalom és élet*. – Bp.: Európa Könyvkiadó, 1992. – p. 190–200.; A Franciaország és Líbia közötti kapcsolatokban a legnagyobb kockázatot a Csáddal szembeni politika jelentette, ahol hatalmas uránérclelőhely található. A francia–líbiai kapcsolatok további romlását egy 1980 végére Tripoliban befejezett olajtárgyalás-sorozat fékezte meg. Ennek alapján „1981 januárjában a francia Société Nationale Elf Aquitaine (SNEA) öt kőolaj-kitermelési szerződést írt alá a líbiai olajvállalattal, a National Oil Corporationnel (NOC). A szerződés alapján az Elf Aquitaine három kitermelési területet kapott a leggazdagabb körzetekben: a Sidra-öböl menti sivatagban, a tunéziai határ melletti Hamadában, egyet pedig a Földközi-tengeren.” (GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m.– p. 170.)

idegenlégiós ejtőernyőszereget vetették be. A majd egyhónapos katonai műveletet a franciák június 15-én fejezték be, és összességében sikeresnek volt mondható.²⁴⁸ Ugyanakkor Közép-Afrikában, Jean Bédel Bokassa „1976. december 4-én a Francia Köztársaság elnökének jelenlétében koronáztatja magát császárrá – Giscard részvétele ebben a tragikomikus színjátékban jelentős mértékben megtépázza Franciaország nemzetközi tekintélyét. Az ország rövidesen a legmélyebb nyomorba süllyed (...) Bár Franciaország rövidesen megbuktatja a császárt (s helyére egy csatlósát, David Dackót ülteti), a zsarnoki rendszer kezdeti támogatása – amelynek magyarázatát sokan a Bokassa által küldött ajándékokban vélik felfedezni – komoly árnyékot vet az államfő személyére. »Bokassa gyémántjait« gyakran felemlegetik majd az 1981-es választási kampányban”²⁴⁹. Összességében Giscard Afrika-politikájának alapját a de Gaulle-i dekolonizáció jelentette, amelybe neokolonialista elemeket vitt, azonban a de Gaulle-i időszaktól eltérő nemzetközi környezet és főként az ország gazdasági korlátai „egy sor új elemmel színezte ezt a vonalvezetést, amelyek közül a leginkább figyelemreméltó a francia Afrika-politika multilateralizálásának tendenciája volt.”²⁵⁰ 1975 februárjában aláírták a lomói megállapodást, ezzel a fejlődő országok – 46 afrikai, karib-tengeri és csendes-óceáni ország – vám- és korlátozásmentességet kaptak az Európai Közösség felvevő piacán, illetve nyersanyagaikat az úgynevezett STABEX-rendszeren belül exportálhatták.²⁵¹

Giscard elnökségét összességében a Franciaország defenzív magatartására épülő világpolitikai szerepvállalás jellemezte, és a külpolitikájában „tapasztalható folyamatosság kiegyenlítően hatott a belpolitikára is, ám a kormány politikáját igazából a nemzetközi színtér kiismerhetetlenségéről és felfordulásáról kialakult – az államfő által állandóan és igen alaposan kihasznált – kép segítette.”²⁵² A kül- és biztonságpolitikai prioritásaiban megfigyelhető hangsúlyeltolódásokat véleményem szerint a francia állam újabb gazdasági korlátai, valamint a nemzetközi környezet módosulásainak köszönhetően az *exception française* érvényesítésének gyakran korlátozott lehetőségei befolyásolták.

²⁴⁸ D’ESTAING: *Hatalom...*, i. m. – p. 200–219.

²⁴⁹ DUBY: i. m. – p. 590.

²⁵⁰ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 172–173.

²⁵¹ Az öt évre szóló megállapodást 1979 októberében további öt évvel hosszabbították meg. Továbbá a francia állam pénzügyi-gazdasági és kereskedelmi együttműködésről szóló bilaterális egyezményeket kötött számos afrikai állammal.

²⁵² GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 467.

1.2.4 FRANÇOIS MITTERRAND (1981–1995) – HIDEGHÁBORÚN INNEN ÉS TÚL

Mitterrand megválasztásával megtörtént, „*amit de Gaulle tábornok (...) valószínűleg sohasem tudott volna elképzelni. Hogy az általa létrehozott elnöki hatalom középpontjába a franciák azt az embert válasszák meg, aki 1958 óta legkövetkezetesebb ellenfele volt...*”²⁵³ Aki ráadásul a politikai baloldalt képviselte. Raymond Aron megfogalmazásában „*nem is annyira a baloldal győzött, mint inkább a jobboldal követett el öngyilkosságot.*”²⁵⁴

Eleinte „*az új szocialista elnök szövetségei előtt a radikális belső intézkedéseket*”²⁵⁵ *külpolitikai kontinuitással és a nyugati szövetségi rendszerhez való tartozás hangsúlyozásával ellensúlyozta.*”²⁵⁶ Az atlantizmus erősítésével nyugat-európai szövetségeit és Washingtont próbálta megnyugtatni.²⁵⁷ Az Amerikai Egyesült Államok és Franciaország közötti kapcsolatokat ugyanakkor ekkoriban az ambivalencia jellemezte: a franciák az amerikai stratégiai döntések támogatói voltak, de a legtöbb gazdasági kérdést illetően és a nyugat-európai integrációval kapcsolatban vitában álltak egymással. „*A francia fél különösen nehezményezte, ha az amerikai nyomás az Atlanti Szövetségben sérülékenyebb helyzetű NSZK-n keresztül érkezett. Hatványozottan jelentkeztek az érzékenységek az európai biztonsággal és az európai védelmi identitással kapcsolatos kérdésekben.*”²⁵⁸ Véleményem szerint ennek háttere elsődlegesen a francia állam európai vezető szerepre való törekvése volt. Ugyanakkor a francia nyugatnémet együttműködést az ország továbbra is fontosnak tartotta, és új fejleményként Franciaország képviselői már egyre rendszeresebben vettek részt a NATO katonai testületeinek munkájában. Meglátásom szerint Mitterrand külpolitikája a kezdetekben aktív és kezdeményező volt, nem utolsósorban pedig – pláne kommunista támogatói szemszögéből nézve – nem várt fordulatokat hozott: „*szilárdan kitartott Franciaország európai és atlanti szövetségei mellett, 1983-ban még a Pershing-rakéták Európába telepítését is*

²⁵³ BARACS Dénes: *Mitterrand–franciaországi változások.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1981. – p. 9.

²⁵⁴ Idézi: PRICE: *i. m.* – p. 331.

²⁵⁵ Kormányába négy kommunista miniszter került, valamint radikális és baloldali irányultságú gazdasági és szociális intézkedéseket hozott. (GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 209.)

²⁵⁶ *Uo.* – p. 209.

²⁵⁷ Gazdag Ferenc szerint Mitterrand atlantizmusa egyrészt a IV. Köztársaság időszakába gyökerezik, amikor is első kormányzati tapasztalatait szerezte, másrészt (az Amerikai Egyesült Államokkal szemben köztudottan bizalmatlan) de Gaulle-lal való mindenkori szembenállása is az atlantizmus felé mozdította el kül- és biztonságpolitikáját. (*Uo.* – p. 209–210.)

²⁵⁸ *Uo.* – p. 212.

elfogadta. (...) A külügyekben Mitterrand a de Gaulle által megkezdett úton haladt tovább, némi módosítással: valamivel keményebb álláspontot képviselt a Szovjetunióval szemben, és valamivel közelebb került az Egyesült Államokhoz és Izraelhez, mint elődei.”²⁵⁹ A harmadik világgal kapcsolatos politikája az elődjeihez hasonló eredményeket hozott, „Mitterrand mégis végrehajt egy diplomáciai bravúrt: sikerül oly módon új irányt szabnia Franciaország közel-keleti politikájának, hogy közben nem veszíti el az arab világ szimpátiáját.”²⁶⁰ Ennek első lépése volt, hogy nem sokkal megválasztása után eltörölte többek között az Izraellel folytatott kereskedelmet korlátozó, még Giscard által meghozott záradékokat és 1982 májusában hivatalos látogatást tett Izraelben. „A Knesszetben elmondott híres beszédében kinyilvánítja a francia politika új vezérelveit: a palesztinoknak joguk van »hazájukra« (amely a későbbiekben »állami« formát ölthet), Izrael azonban joggal várhatja el a palesztinoktól az ország hivatalos elismerését. A zsidó állam továbbá jogosult az általa megfelelőnek ítélt biztonsági garanciákra, és elvárhatja a határok sérthetlenségének elismerését is. Amíg mindez nem következik be, a felek kölcsönösen ismerjék el egymást, s törekedjenek a konfliktus tárgyalásos rendezésére.”²⁶¹ Ezzel a francia külpolitika befolyása az ügyben igaz, nem nőtt, azonban az ENSZ libanoni – FINUL – missziójában a franciák is részt vettek. 1981–1983 között hat alkalommal találkozott az 1980-ban megválasztott Ronald Reagannel, és 1984-ben hivatalos látogatást tett az Amerikai Egyesült Államokba. Az atlantizálódás erősödését mutatja a szovjet vezetőkkel addig folytatott éves csúcstalálkozók megszüntetése, továbbá az is, hogy az Elysée-szerződés huszadik évfordulóján „a Bundestagban elmondott beszédében arra bátorítja a német képviselőket, hogy ne utasítsák el a NATO rakétáinak országukba való betelepítését. Beszédében a következő megjegyzéssel próbálja leszerelni az atlanti szövetség rakétáinak betelepítése ellen tiltakozó pacifisták érveit: »Keleten eurorakéták vannak, Nyugaton pedig pacifisták.»”²⁶²

1984-ben azonban Franciaország – úgy gondolva, hogy az erőegyensúly ismét helyreállt – visszatért a korábbi hintapolitikához, így Mitterrand 1984 júniusában a Szovjetunióba látogatott, ahol találkozott Konsztantyin Csernyenkóval, felújítva a

²⁵⁹ HAHNER: *i. m.* – p. 267.

²⁶⁰ *Uo.* – p. 267.

²⁶¹ *Uo.* – p. 267.

²⁶² DUBY: *i. m.* – p. 580.

korábbi párbeszédet. 1985-ben Gorbacsov hatalomra kerülésekor a francia keleti politika újból az enyhülés irányába állt. Ez az időszak a reagani csillagháborús tervezet²⁶³ kezdeményezése is, amely az amerikai–francia kapcsolatokban lehülést eredményezett. Ennek nyilvánvaló oka, hogy az SDI megvalósításával a stratégiai erőviszonyok felborulásától és a force de frappe leértékelődésétől tartottak a franciák. 1985-től többször is kifejezték nemtetszésüket a nukleáris védőernyő kiépítését célzó amerikai törekvésekkel kapcsolatban, és féltették diplomáciai pozícióikat is. Az 1985-ben francia kezdeményezésre létrehozott és az európai integráció tagállamaiban a mai napig aktívan működő és véleményem szerint sikeres EURÉKA kutatási-fejlesztési program ennek apropóján született meg, amellyel a cél Európa technológiai felzárkóztatása, valamint az amerikai és japán technológia ellensúlyozása, de legalábbis fölényük enyhítése volt. A program közösségi forrásokat biztosít a tagállamok vállalatainak a csúcstechnológiai kutatás fejlesztésére.²⁶⁴

Gorbacsov első nyugati útját 1985 végén Franciaországba tette, látogatását a francia elnök 1986 júliusában viszonzta. „*Mitterrand minden erejével az enyhülési folyamatot támogatta, különös figyelemmel a rövid- és közepes hatótávolságú rakéták leszerelésére, a szovjet peresztrojckára és Közép-Európa társadalmainak demokratikus fejlődésére.*”²⁶⁵ A gazdasági kapcsolatokat ugyanakkor ezzel a régióval nem fejlesztette. A középkelet-európai rendszerváltozásokra és általában véve a bipoláris világ felbomlására a mitterrand-i diplomácia meglehetősen nehézkesen és zavarodottan reagált, még 1991 novemberében is arról tárgyalt az elnök Gorbacsovval, hogy Franciaország mindent megtesz, hogy a szovjet államszövetség valamilyen formában fennmaradjon.²⁶⁶ A kilencvenes években Mitterrand továbbra is támaszkodott külpolitikájában az EBESZ²⁶⁷-re. „*Az 1990. november 19-i csúcstalálkozón elfogadott párizsi charta aláírói lemondanak arról, hogy esetleges nézeteltéréseiket katonai erővel próbálják megoldani, továbbá hitet*

²⁶³ SDI–Strategic Defense Initiative–Hadászati Védelmi Kezdeményezés; Ezt Clinton elnök állította le 1993-ban.

²⁶⁴ Internetes weboldala: <http://www.eukanetwork.org/>

²⁶⁵ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 212.

²⁶⁶ *Uo.* – p. 212–213.

²⁶⁷ Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (Organization for Security and Co-operation in Europe–OSCE): Az EBEÉ 1992-es intézményesítését jelenti. A páneurópai biztonsági szervezet jelenlegi nevét az 1994-es budapesti konferencián kapta. Székhelye Bécsben található, amely az ENSZ Alapokmány VIII. fejezete által meghatározott regionális szervezetnek tekinthető.

tesznek a közös, demokratikus és európai értékek mellett.”²⁶⁸ További Gorbacsov–Mitterrand-találkozókra 1991. május 6-án Moszkvában és 1991. szeptember 30–31-én Latche-ban került sor. Mitterrand a Szovjetunió december 8-i felbomlásáig és Gorbacsov december 25-i lemondásáig támogatta a szovjet főtitkárt,²⁶⁹ jelentős történelmi személyiségnek tartotta, akinek köszönhetően véget ért a hidegháború, és elindult a leszerelési folyamat, valamint saját hazájában is előkészítette a terepet a szabadságjogok győzelmének. Ugyanakkor a francia elnököt – Moszkva támogatásával – saját európai helyzete megőrzésére való törekvés is motiválta. Úgy gondolom, hogy ennek segítségével próbálta európai vezető szerepét megőrizni a jelentős változások közepette. A Szovjetunió felbomlását követően az Oroszországgal fennálló francia külkapcsolatok ugyanolyan kivételes figyelemben részesültek, mint korábban a Szovjetunióval. „*Kozirev orosz külügyminiszter 1992. novemberi látogatása után hangsúlyozta, hogy formálódóban van az orosz–francia szövetség, amely mint mindig, az európai egyensúly fontos elemének számít. Egy évvel később Édouard Balladur miniszterelnök fogalmazott úgy, hogy Franciaországnak privilegizált kapcsolatokat kell kiépíteni Oroszországgal.*”²⁷⁰

Az első hét elnöki esztendőben a francia–nyugatnémet kapcsolatok az 1963-as egyezmény alapján folytak, azonban a bipoláris világ felbomlásával a francia külpolitika elvesztette orientációs pontjait. Ennek legfájóbb eleme a német egység megvalósulása volt, amely a két fél kapcsolatában erőteljes lehülést okozott. Úgy gondolom, és a későbbiekben is láthatjuk majd, hogy az egységes Németország megvalósulásával a francia állam elvesztette az európai integráció legmeghatározóbb hatalmának szerepét és ez az *exception française* továbbélése elé súlyos akadályokat gördített. 1988–1989 folyamán a francia–német ellentéteket jelezte, hogy a nyugatnémet fél a hagyományos fegyverek csökkentését a rövid hatótávolságú nukleáris eszközök csökkentésével akarta összekapcsolni, amelyet Párizs hevesen visszautasított. 1989 végén–1990 elején a francia diplomácia a német egyesülésről tárgyalt a szovjetekkel és a britekkel. 1990 februárjában Kohl kancellár Párizsba látogatott, ahol megegyeztek, hogy a német egység következményeinek megtárgyalására össze kell hívni egy rendkívüli, nyugat-európai csúcsot. A németek ugyanakkor – az angolokkal egyetemben – elutasították az integráció gazdasági és

²⁶⁸ DUBY: *i. m.* – p. 594.

²⁶⁹ *Uo.* – p. 594.

²⁷⁰ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 214.

pénzügyi uniójának megteremtéséről szóló kormányközi tárgyalások előrehozatalát. A párizsi diplomácia kényszeredetten vette tudomásul a német egység gyors megvalósulását, amelyre az 1990. márciusi keletnémet választások, valamint az egységes Németországot a NATO kereteibe bevonni kívánó amerikai koncepciók közzététele tette fel a pontot. A 4+2 tárgyalások a francia–német kapcsolatok legmélyebb pontját jelentették a második világháború óta. *„Itt és ekkor omlott össze az a mitterrand-i Európa-kép, amelynek alapja a legyőzött Németországgal való aszimmetrikus megbékélés, illetve ennek prolongálása volt. Egy szuverén és egységes Németország helyreállítása szinte automatikusan Franciaország európai szerepének leértékelődését és növekvő gazdasági konkurenciát jelentett. (...) Mindehhez hozzáadódtak az amerikai politika Németország felé tett gesztusai”*.²⁷¹ A német fél azonban számos megnyugtató gesztust tett a franciák felé és a felmerülő ellentétek ellenére – például a jugoszláv válsághoz való viszonyulás kapcsán²⁷² – találkozóikon hangoztatták, hogy a francia–német párosnak kell továbbra is az akkoriban átmenetileg válságba került európai integrációt továbbblendítenie. Zbigniew Brzezinski szerint a két német állam egyesülése drasztikusan megváltoztatta az európai politika paramétereit. *„Ez egyszerre volt geopolitikai vereség Oroszország és Franciaország számára. Az egyesült Németország nemcsak hogy nem volt többé Franciaország kisöccse a politikában, de automatikusan és vitathatatlanul Nyugat-Európa első számú hatalma lett.”*²⁷³

Európa-politikájában ugyanakkor sikeres volt Mitterrand. 1983-tól mind gazdasági, mind pedig diplomáciai téren az európai kezdeményező szerep hangsúlyozásában látta az elszigeteltségből kivezető utat, így elnöksége jelentősen hozzájárult az európai integráció elmélyüléséhez. Célkitűzéseiben egyszerre voltak jelen a szocialista és a gaulle-ista felhangok, így abban a francia kivételesség megjelenése kimutatható: az integráció fejlődésének felgyorsítását szerette volna elérni úgy, hogy Európa építése együtt járjon az amerikai dominancia alóli emancipálódással, ebben pedig Franciaország vezető szerepével. Három fő cselekvési irányt határozott meg Európa-politikájában: bővítés, gazdasági együttműködés elmélyítése és nemzetek feletti politizálás. Kezdeményezésére Jacques Delors-t 1984-ben az EU Bizottság

²⁷¹ *Uo.* – p. 217.

²⁷² A Jugoszláv államalakulat szétesése esetében két verziót tartott lehetségesnek: Jugoszlávia fennmaradását a szövetségi viszonyok újratárgyalásával, vagy a jugoszláv állam lassú és tárgyalásos úton, nemzetközi ellenőrzés felügyelete alatt történő szétválását.

²⁷³ BRZEZINSKI: *i. m.* – p. 91.

elnökévé választották, valamint a nyolcvanas évek elejétől kezdve sokat tett az integráció fellendítéséért és az europesszimizmus oldásáért. Az 1985-ben létrehozott Egységes Európai Okmány inspirálója a francia–német (Mitterrand–Kohl) páros volt, legyőzve a britek ellenállását, és Mitterrand oldotta fel 1986-ban a spanyol és portugál belépést akadályozó dél-franciaországi mezőgazdasági embargót. 1985 júniusában írták alá Spanyolországgal és Portugáliával a csatlakozási szerződést, a hivatalos belépés dátuma 1986. július 1-je lett. Mitterrand nevéhez köthető továbbá a „szocialista Európa”, az „audiovizuális Európa” és a „szolidáris Európa” kezdeményezések is, utóbbi a fejletlenebb régiókat támogatta.²⁷⁴ Az európai integráció a Mitterrand-i időszakban elmélyült, így a nemzetek feletti és föderális elv egyre jobban érvényesült, amely a gaulle-isták erősödő ellenállását váltotta ki. Az integrációellenes erők megerősödését jelezte, hogy az 1990 januárjában aláírt schengeni egyezményt, amely a személyek szabad mozgását tette lehetővé, Franciaország csak halogatásokkal tudta életbe léptetni. A kilencvenes évek politikailag átrajzolt Európájában a közösség tagállamai már az Európai Unióról szóló szerződésről tárgyaltak, amelyet az Európai Tanács 1991. december 9–10-én fogadott el Maastrichtban, majd 1993-ban lépett hatályba. A Maastrichti Szerződés a francia elnök számára azon stratégia fontos állomását jelentette, amellyel a francia nagyhatalmi érdekeket Európára támaszkodva tudta érvényesíteni, ezzel az *exception française*-t érvényre juttatni. Az akkoriban megosztott francia politikai élet és társadalom az 1992. szeptember 20-i népszavazáson igen heves viták, és csak 51%-os többséggel fogadta el az Európai Unió létrehozásáról szóló szerződést, jelezve Mitterrand és a baloldal népszerűségének csökkenését. Az Európai Unió szerződésének elfogadása Franciaország szempontjából kétségkívül diplomáciai sikert jelentett, amelyhez az akkor már egyesült Németország is jócskán hozzájárult. A francia elnök ezt követően beleegyezett Ausztria és a skandináv országok tagfelvételébe, tovább javítva a francia–német kapcsolatokat. Mitterrand az európai biztonság- és védelempolitika – amely a Maastrichti Szerződés V. cikke alapján az Európai Unió egyik pillére – terén elutasított minden közösségi megoldást. Az EU sokat köszönhet ugyanakkor a francia politikának, hogy a GATT OWT-vé, vagyis világkereskedelmi szervezetté alakult, valamint „*a vámtételek fokozatos csökkenése*

²⁷⁴ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 225. Még Mitterrand és Kohl kezdeményezte, de már Chirac idejében született döntés, 1995 novemberében Madridban egy közös európai pénz, a majdani euró létrehozásáról.

mellett a franciák elérték saját (ezen keresztül nem kis részben az európai) kulturális termékeik védelmét is."²⁷⁵

Elnöksége elején Mitterrand még antimilitarista nézeteket vallott. Nehezen barátkozott meg a nukleáris elrettentés gondolatával is, és időbe telt, mire elfogadta, hogy a nukleáris fegyverek elsősorban politikai, és nem katonai eszközök: a francia függetlenségi politika központi elemét jelentik és biztosítják országa befolyását a világban. Egy 1983. novemberi televíziós adásban azonban már az ezzel való azonosulást hirdette. Így mint a fegyveres erők főparancsnoka, az általa gyakorta bírált de Gaulle-féle felfogást, a francia fegyveres erők erőteljesen privilegizált kezelését folytatta,²⁷⁶ amelynek legfőbb elemei a következők voltak. Franciaország szolidáris tagja a NATO-nak, azonban 1966 óta nem vesz részt annak integrált katonai struktúrájában. Ugyanakkor Mitterrand, főként elnöksége kezdetén, számos pozitív lépést tett a NATO-val történő katonai együttműködést illetően. 1983 júniusában fogadta az Atlanti Tanácsot, valamint fontos támogatást jelentett az ország az atlanti szövetség számára az eurorakéták ügyében.²⁷⁷ Azonosult továbbá azon irányvonallal, hogy a francia fegyveres erők elsődleges feladata a nemzeti függetlenség védelme, de e tevékenysége alatt tekintettel van szövetségesei érdekeire is. Valamint elfogadta, hogy a függetlenség biztosításának elengedhetetlen eleme a force de frappe, amely a gyengének az erős elleni elrettentése, és mindhárom haderőnemben megtalálható. Nukleáris fegyvereinek modernizálását és erre vonatkozó kutatási programjait Franciaország egészen a berlini fal leomlásáig nem lassította és a kilencvenes évek utáni változásokat követően sem csökkentette²⁷⁸, ahogyan az ország új védelmi stratégiáját sem gondolta újra, hogy rugalmasabbá tegye az ország csapásmérő erejét. A NATO-val szemben pedig a hidegháború utáni időszakban is a korábbi politikát folytatta. Ugyanakkor 1990-ben két hónappal csökkentette a sorállomány katonai szolgálati idejét, ami a korábbi ígéretekhez képest igaz, kevesebb volt, de elégedettséget keltett mind a fiatalok, mind a vezérkar köreiben. A korabeli nyugat-európai országokhoz hasonlóan Franciaországban is elindult a professzionális és a sorozott hadsereg alternatívájának vitája. A francia

²⁷⁵ *Uo.* – p. 226.

²⁷⁶ Ez a történeti kontinuitás megtartása mellett politikai megoldást is jelentett, mivel „*kézenfekvőbb volt a széles társadalmi legitimitációt biztosító gaulle-ista vonal folytatása, semmint a nyertes párt szakadásával fenyegető másik út választása.*” (*Uo.* – p. 220.)

²⁷⁷ VAÏSSE: *i. m.* – p. 866–867.

²⁷⁸ 1990–1995 között az alábbi lépéseket fogantatosította Mitterrand: az Albion-fennsíkon található kísérleti telep felszámolása, valamint a Mururoa-zátonyon folytatott kísérletek beszüntetése.

intervencionista politika igényelte volna olyan fegyveres erők megteremtését, amelyek a politikai igény szerint bárhol alkalmazhatók.

Az 1994-es, immáron második, Fehér Könyvnek a szovjet katonai tömb felbomlására, a hidegháború megszűnésére és a növekvő számú katonai műveletekre kellett válaszokat adnia. A politika és a hadügy közös fejlődésének újabb megjelenését jelenti egyrészt aszerint, hogy célja a francia elrettentési képességek hozzáigazítása volt a megváltozott nemzetközi környezethez, másrészt a hagyományos fegyveres erők új szerepének megfogalmazására törekedett az új nemzetközi rendszerben. Fontos alapját képezte továbbá a francia hadsereg 1996-ban, már Chirac idejében megindult professzionalizációjának, ugyanakkor maga a dokumentum azt eredetileg nem irányozta elő. Az 1994-es Fehér Könyv létrehozását Mitterrand akkori miniszterelnöke Edouard Balladur kezdeményezte, amelynek megalkotásában jelentős szerepe volt François Léotard francia védelmi miniszternek is. Mitterrand-nak csak egyetlen megkötése volt Balladur-rel szemben a dokumentumot illetően: a francia védelem „lelke”, vagyis a francia nukleáris elrettentő képesség továbbra is a köztársasági elnök hatáskörében maradjon, a védelem hagyományos eszközeit illetően meghagyta a szabad választás lehetőségét miniszterelnökének. Láthatjuk tehát, hogy a nukleáris elrettentő erő Franciaország stratégiai koncepciójának a megváltozott nemzetközi környezetben is nélkülözhetetlen alapja maradt. Az 1993-as Maastrichti Szerződésre és ehhez kapcsolódóan az ESDP²⁷⁹-re is reagált az új Fehér Könyv. Eszerint Franciaország együttműködési hajlandóságát fejezte ki európai partnereivel, különösen Nagy-Britanniával és Németországgal, amelyet tovább pontosít a dokumentum azzal, hogy az európai védelem megteremtése ezen három ország azon akaratán keresztül történik, amely együttműködésük elmélyítése általi biztonsági érdekeik összehangolására, és szükség esetén katonai eszközök közös alkalmazására vonatkozik. Az 1994-es Fehér Könyv elismeri, hogy az európaiaknak saját katonai képességekkel kell rendelkezniük. Az Európai Uniónak biztosítania kell az európai védelmi identitást, amelyet megkönnyít a NATO meglévő eszközeihez történő hozzáférés. Tehát Franciaország elgondolása alapján az EU ezen új képessége a NATO kiegészítése lehetne. Az 1994-es Fehér Könyv elfogadja a NATO új misszióit, nevezetesen a békefenntartó műveleteket, és hajlandó részt vállalni

²⁷⁹ European/Common Security and Defence Policy, ESDP/CSDP–európai (illetve a lisszaboni szerződés életbe lépését követően: közös) biztonság- és védelempolitika.

bennük, azonban hangsúlyozza, hogy a kapcsolatok fejlődése nem jelenti azt, hogy Franciaország különleges katonai helyzete a NATO-n belül megváltozna. A dokumentum alapján, a NATO integrált katonai szervezetét illetően Franciaország a kapcsolatokat az 1966-ban megkezdetteknek megfelelően kívánta továbbra is folytatni.²⁸⁰

A korabeli nyugat-európai szociáldemokrata mozgalomban többé-kevésbé általános volt a harmadik világgal szembeni rokonszenv, így a francia szocialisták körében is. Ez Mitterrand elnökké választásával a hivatalos politika szintjére került, amelynek elsődleges iránya – politikai-ideológiai megfontolások miatt – először Latin-Amerika volt, ennek a következő példái voltak: a chilei Salvador Allende támogatása, nyitás Fidel Castro Kubája felé, a nicaraguai sandinista mozgalom támogatása a nyolcvanas években, valamint Mitterrand 1981. október 20-i mexikói látogatása. Nem utolsósorban pedig a fejlődő világ támogatása itt volt a legolcsóbb. Ugyanakkor ugyanezen rokonszenv nem nyilvánult meg a kezdetekben Afrika vagy Ázsia felé, amelyek történelmileg jobban egybeestek a francia érdeklődéssel.²⁸¹

Franciaország azonban lassan visszatért hagyományos befolyási zónájához, Afrikához, amelynek okait az ország gazdasági kényszereiben találhatjuk meg: *„erről a kontinensről származik a francia nyersanyag-behozatal jelentős része, nem is említve, hogy ugyanez a térség – a Közel- és Közép-Kelettel²⁸² együtt – a francia ipari termelés egyik legnagyobb felvevőpiaca.”²⁸³* A mitterrand-i Afrika-politika is az elődök által alkalmazott, az afrikai vezetőkkel folytatott közvetlen kapcsolattartást és a francia-afrikai csúcstalálkozókat használta,²⁸⁴ amelyek 1973 óta rendszeresek és amelyeknek minden páratlan évben Franciaország, minden páros évben egy afrikai ország a házigazdája. A találkozókkal az alapvető cél az egymás közötti kapcsolatok

²⁸⁰ <http://www.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/pdf/le-livre-blanc-sur-la-defense-1994.pdf>, letöltés ideje: 2017. augusztus 06.

²⁸¹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 226–227.

²⁸² Az arab világgal fennálló különleges kapcsolatok előnyeit Franciaország főként a fegyverkereskedelem terén élvezte. Ugyanakkor a fokozódó közel-keleti szerepvállalás miatt növekvő számú terrormerénylet áldozatává vált az ország határainon belül és kívül egyaránt: lásd az 1982-es Marboeuf utcai és Rosiers utcai merényleteket, az 1986-os robbantásokat a Champs-Élysée-n, majd ugyanezen év szeptemberének terrorhullámát, de akár az 1983. októberi bejrúti öngyilkos merényletet, vagy a libanoni túszejtéseket 1985–1986 során.

²⁸³ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 228.

²⁸⁴ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 229.

erősítése, a részt vevő államok száma pedig az évek során nőtt.²⁸⁵ „Így az exkluzív klubból fokozatosan »frankofón csúcstalálkozó« lettek, ahol nemcsak az afrikai, hanem más frankofón államok is részt vettek. (...) Az 1991-es párizsi frankofón találkozón fogadták el a résztvevők az ún. Chaillet-nyilatkozatot, amely célul tűzte ki a francia nyelvet használó országokban a demokrácia fejlesztését és a gazdasági fejlődést. Állandó szervezetként hozták létre a Frankofónia Állandó Tanácsát. 1994-ben Franciaország 5 milliárd frank támogatást nyújtott az afrikai frankövezet államainak.”²⁸⁶ A Mitterrand-érában az Elysée-palota úgynevezett afrikai titkársága is folytatta tevékenységét, amelynek élén a mindenkori elnök egyik bizalmasa állt.

A fejlődő országokkal kapcsolatban a francia kivételesség megjelenéseként és politikájuk folytatásaként a katonai segítségnyújtás is fontos maradt. Franciaország „a »Manta« hadművelet során háromezer katonából álló egységet (amelyet kétezer Sese Seko Mobutu által küldött zairei fegyveres egészít ki) vetett be Csádban a líbiai fenyegetés elhárítása érdekében. Az 1984 végén aláírt francia–líbiai szerződés értelmében a megszálló csapatoknak rövid időn belül el kellett volna hagyniuk Csádot, ami nem történt meg, így két évvel később Mitterrand elnöknek személyes megbeszélést kellett folytatnia Kadhafival Kréta szigetén.”²⁸⁷ 1989–1990-től ismételt változások jelentkeztek az Afrika-politikában. Franciaország igyekezett a marxista rezsimek demokratikus átalakítását megvalósítani Beninben, Togóban, Kamerunban, Gabonban, Zairében, Csádban, azonban a legtöbb helyen ugyanazon diktátorok kerültek vissza a hatalom élére, akik a korábbi rendszerben is voltak, így nem vált be a francia demokrácia-export. Véleményem szerint igaznak bizonyult Shuman kijelentése: „A demokráciát végképp nem lehet csak úgy rögtönözni; Európa a kereszténység több mint egy évezredét szentelte annak, hogy kiformalja.”²⁸⁸ A demokrácia exportjának kudarcra után, a Ballardur kormány időszakában, a terület államai gazdasági és pénzügyi helyzetének javítását, valamint világgazdaságba való integrálását célozták meg, és 25 milliárd frank adósságukat törölték el. A katonai beavatkozások humanitárius akciókká alakultak át. 1993-ban Ballardur elküldte az összes addigi Afrika-szakértőt, és „ezzel a lépéssel egy 1958-tól meglevő, alapvetően

²⁸⁵ Mitterrand elnöksége alatt is történt a korábbi Bokassa gyémántokhoz hasonlatos botrány. Az 1994-es Burundiban megrendezett francia–afrikai csúcstalálkozóra szánt keretet elsikkasztották, amely keretet később választási kampányok és luxuskidadások finanszírozására használták fel.

²⁸⁶ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 231.

²⁸⁷ DUBY: i. m. – p. 591.; Az 1989. augusztusi Csád–Líbia közötti algíri egyezmény rendezte a két ország kapcsolatait, azonban a francia–líbiai kapcsolatok nem váltak konfliktusmentessé.

²⁸⁸ SCHUMAN: i. m. – p. 65.

*a gyarmatosítás időszakát idéző gyakorlatot, a hozzá kiépített formális és informális hálózatot számolta fel”.*²⁸⁹

A francia diplomácia egyre kevésbé rendelkezett elégséges eszközzel ahhoz, hogy az afrikai területeken az Amerikai Egyesült Államok térnyerését, de akár új, nem frankofón afrikai hatalmak – Uganda, Angola, Dél-Afrika – megjelenését megakadályozza. Katonai és humanitárius akciói miatt pedig Mitterrandot is azon vád érte, hogy Afrika csendőreként folytatja politikáját a kontinensen. Továbbá a francia külpolitikát igen nehéz helyzet elé állította az Öböl-háború, mivel addig Irak első számú támogatója volt, és Mitterrand-nak sem sikerült meggyőznie Szaddám Husszeint, hogy vonuljon ki az általa 1990 augusztusában megszállt Kuvaitból, holott korábban Irán elleni háborújában a francia diplomácia Irakot támogatta. Így Franciaország is részt vett az Irak elleni, immáron amerikai vezetésű ENSZ-hadműveletben²⁹⁰, amely 1991. január 17-én indult meg. Franciaország a Daguet-hadosztályát küldte Kuvait felszabadítására. Az 1994 szeptemberéig, az oslói megállapodásig tartó közel-keleti békefolyamatot szintén az Amerikai Egyesült Államok irányította, jelezve Franciaország közvetítési képességének és befolyásának elvesztését a térségben. *„Az Öböl-háború csak formailag volt Dél–Dél konfliktus Irak és Kuvait között, valójában a hidegháború utáni Amerika uralta – rivális katonai ellenpólus nélküli – új (az olajmezők feletti kontrollt biztosító) világrend kialakításának részét képezte már, s emellett az Észak–Dél világrend konfliktus egy fontos mozzanata volt.”*²⁹¹

A hidegháború megszűnése után a világ változásnak indult, emiatt a francia kül- és biztonságpolitika addigi alapjai javarészt megszűntek, így a francia kivételesség továbbélése is kérdésessé vált, ugyanakkor Franciaország gazdasági korlátai is módosultak. Véleményem szerint Mitterrand mindezt – igaz, nem azonnal, de – felismerte, azonban – néhány kivételt leszámítva, elsődlegesen az Európa-politika területén – a megváltozott nemzetközi és biztonsági környezetnek megfelelő francia kül- és biztonságpolitika kimunkálása az őt követő elnökökre maradt.

1.2.5 JACQUES CHIRAC (1995–2007) – VÁLTOZÓ VILÁGPOLITIKAI KÖRÜLMÉNYEK KÖZEPETTE

²⁸⁹ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 231.

²⁹⁰ A szövetséges csapatok támadását a 678-as számú ENSZ határozattal engedélyezték.

²⁹¹ FISCHER: i. m. – p. 364.

1995. május 7-én vette át Mitterrand elnöki hatalmát utódja, a gaulle-ista Jacques Chirac, akinek elődjéhez hasonlóan két elnökséget szavazott meg a francia szavazótábor. A jobboldali RPR²⁹² első embere külpolitikáját a világpolitikai változásokhoz próbálta igazítani, mivel Franciaországnak ebben az időszakban egyre inkább az angolszász logika által vezérelt gazdasági globalizációs folyamatba kellett beilleszkednie,²⁹³ valamint a francia kivételesség is leszálló ágba került.²⁹⁴

Ahogy korábban láthattuk, Franciaország és a NATO közötti kapcsolatok enyhülése már a kilencvenes évek változásai előtt megindult, ebben fontos szerepet játszott a katonai szövetség egyre szükségesebbé vált átalakulási folyamata is.²⁹⁵ Ez nemcsak az európai önállóság dimenziójára volt kihatással, hanem az atlanti szövetség funkcionális kérdéseit is érintette. A két terület a francia politikában már a kezdetek óta egymáshoz szervesen kapcsolódó kérdés volt, Franciaországnak nagyon gyorsan be kellett ismernie, hogy az európai védelem kérdése önerőből még sokáig nem megoldható, és NATO-ügy marad. A franciák által szorgalmazott Nyugat-európai Unió²⁹⁶ mint a NATO európai ellenpólusa a kilencvenes években a Balkánon zajló véres eseményekkel összefüggésében rögtön megmutatkozott, hogy az európai opcióval szemben a szövetség szerepvállalásai felértékelődnek: nyilvánvalóvá vált az európai katonai kapacitások korlátozottsága és az esetek többségében ezeknek az atlanti szövetség katonai eszközeitől való függősége.²⁹⁷ Az események, illetve az európai identitással a Bush adminisztrációnál finomabb eszközökkel bánó Bill Clinton és az európai kérdésekben immáron kevésbé maximalista Chirac közeledése, az atlanti vita csillapodásához vezetett. Így Franciaország anélkül, hogy a NATO európai pillérének gondolatához csatlakozott volna, de facto elismerte a NATO és az Európai Unió/Nyugat-európai Unió közötti feltétlen komplementaritást.²⁹⁸ 1994-ben, a mitterrand-i időszakban, François Léotard, francia védelmi miniszter már részt vett

²⁹² Rassemblement pour la République–Tömörülés a Köztársaságért.

²⁹³ SZÜCS: *Az „exception française” és...*, i. m. – p. 105.

²⁹⁴ Ahogy Szűcs Anita megfogalmazta: „*A Pax Gallica hatalmi tartalékai igen hamar kimerülnek.*” (Uo. – p. 107.)

²⁹⁵ BOZO: *Franciaország...*, i. m. – p. 29–44.

²⁹⁶ Utóbbi 1999-ben szüntették meg.

²⁹⁷ ABOVILLE, Benoît: *Les soixante ans de l’OTAN: un point de vue européen. (A NATO hatvan éve: egy európai nézőpont.)* – In: *Politique étrangère*, 2008. 73. évf. 1. sz – p. 93. Benoît Aboville 2001–2005 között a NATO francia nagykövete volt.

²⁹⁸ BOZO: *Franciaország...*, i. m. – p. 29–44.; Attól függetlenül, hogy a Chirac-i politika számos ballépést elkövetett NATO-ügyben, az 1999-es koszovói válság óta olyan mértékű francia részvétel tapasztalható a nemzetközi konfliktusok kezelése kapcsán, hogy szakértők többsége hangoztatta, hogy Franciaország gyakorlatilag visszaintegrálódott az atlanti szövetségbe. (GAZDAG: *Franciaország és az iraki...*, i. m. – p. 116–133.)

a NATO-tagállamok informális sevillai találkozásán. 1995. december 5-én pedig Chirac külügyminisztere, Hervé de Charette az Észak-atlanti Tanács ülésén bejelentette, hogy a francia állam a jövőben rendszeresen részt vesz a védelmi miniszterek találkozóin, ezt a feladatot hosszú idő után elsőként Charles Millon védelmi miniszter látta el.²⁹⁹ Chirac 1996. február 2-án döntött úgy, hogy Franciaország képviselője ismét elfoglalja helyét a NATO Katonai Bizottságában, valamint kapcsolatai javítására törekszik a SHAPE-pel és az alárendelt parancsnokságokkal, francia tisztek vesznek részt a Katonai Bizottság alá rendelt nemzetközi vezérkari munkában. A hiányok leküzdésének, a francia erők szerepe újrafogalmazásának, valamint az európai védelem kialakításának több állomása volt. Az 1996-os nürnbergi francia–német nyilatkozat, az 1996-os berlini csúcs,³⁰⁰ az 1998. december 15-i Saint-Malo-i brit–francia nyilatkozat, a párizsi francia–német tanács, valamint a Cologne-ban és Helsinkiben tartott európai csúcstalálkozók, utóbbiak az ESDP kezdetét jelentették. Párizs célja az európai pillér erősítésének láthatóvá tétele volt az európai védelmi identitás megteremtésével az Észak-atlanti Szövetség Szervezetén belül, anélkül, hogy a NATO-t helyettesíteni kívánták volna, vagy konkurenciát teremteni számára – ez állt a Saint-Malo-i nyilatkozatban is.³⁰¹ A britek még az 1980-as években hasonló alternatívát szögeztek le, így a franciák számítottak támogatásukra. Mindezzel véleményem szerint a francia politika lehetőséget látott az *exception française* erősítésére. Bernard de Bressy egyik írásában például egészen odáig ment, hogy kijelentette: Franciaország – önálló nukleáris elrettentő erejével – vezető szerepet játszhat abban, hogy az Európai Unió védelme nukleáris téren is integrálódjon. Egy tisztán európai elrettentő erő az európai biztonság- és védelempolitika legfőbb eleme lehetne. Véleménye szerint a NATO Nukleáris Tervezőbizottságának európai megfelelőjét is kialakíthatnák, amelynek két legfőbb tagja természetesen a két európai nukleáris hatalom, Franciaország és Nagy-Britannia lenne.³⁰²

A fenti változások mellett ugyanakkor Chirac leszögezte, hogy hadereje nem tér vissza a Szövetség integrált katonai szervezetébe, tehát Franciaország továbbra sem

²⁹⁹ VAÏSSE: *i. m.* – p. 869.

³⁰⁰ NATO-eszközök az európai CJTF (Combined Joint Task Forces–Vegyes Összetételű Összhaderőnemi Alkalmi Kötelékek) számára.

³⁰¹ DE BRESSY, Bernard: *Défense ou intervention: la paradoxe européen. (Védelem vagy beavatkozás: az európai paradoxon.)* – Défense Nationale, 2000. április (56. évf.), 4. sz. – p. 5.

³⁰² *Uo.* – p. 10–11.

vett részt a Védelmi Tervbizottság és a Nukleáris Tervezőbizottság ülésein. Továbbra is hangsúlyozták, hogy haderejük nem lesz a NATO parancsnoksága alá rendelve és alávetve sem automatikusan olyan határozatok végrehajtásának, amelyeket Franciaország nem írt alá. Tehát a de Gaulle-i alapok a megváltozott körülmények ellenére is megmaradtak. Miközben a reintegráció megvalósult elemei elengedhetetlen és alapvető feltételei voltak annak, hogy francia katonák is részt vehessenek a boszniai IFOR misszióban 1993–2004 között, amelynek parancsnokságát a NATO látta el.³⁰³ Az Észak-atlanti Szövetség és Franciaország kapcsolatát illetően a másik sarkalatos kérdést a szövetség 1990. évi londoni csúcsa kapcsán felvetett, a NATO politizálására irányuló elkötelezettség jelentette. A francia ellenállás változásának először a kilencvenes évek elején, 1992–1994 folyamán lehettünk tanúi. Ilyen volt a csatlakozás a NATO-békepartnerséghez és a szövetség – addig ellenzett – kibővítési elvéhez, valamint állásfoglalásaik a boszniai konfliktus kapcsán. Utóbbi tekintve attól kezdve vált bizonyossá, hogy a NATO – mint a kollektív biztonsági szervezetek³⁰⁴ megerősítője – tölthet be elsődleges szerepet, amelyhez a franciák segítséget nyújtanak.³⁰⁵ A francia–NATO közeledés a francia politika szövetségesekkel szembeni alapvető fejlődésének és az új stratégiai helyzethez való alkalmazkodásának szimpla okozata, amely francia részről intézményi³⁰⁶ és operatív³⁰⁷ közeledést egyformán feltételezett a teljes és a feltétel nélküli reintegrálódás nélkül. Dr. Túrke András István szerint Franciaország NATO katonai szervezetébe történő reintegrációja a 2000-es évek elején fokozatosan haladt előre, a megtorpanást 2003 jelentette, amikor a NATO erős nyomás alá helyezte az iraki intervenciót ellenző Chirac országát (Belgiummal és Németországgal együtt). Azonban a 2004-es „Flag to post” egyezmény alapján 150 helyet kapott a NATO katonai szerveiben, valamint bekapcsolódott a NATO katonai képzésébe is.³⁰⁸

A 2001. szeptember 11-én történtek komoly hatalmi pozícióban lévő országokat készítettek nem pusztán állásfoglalásra, hanem konkrét intézkedések megtételére is, mint amilyen a 2003-ban Irak ellen meginduló háború és az azt megelőzően

³⁰³ TÜRKE: *De Gaulle-tól...*, i. m. – p. 65–87., Később, az 1999. március 24-én indult Allied Force NATO-műveletben Franciaország volt a második legnagyobb résztvevő, 10,8%-kal.

³⁰⁴ Lásd ENSZ.

³⁰⁵ BOZO: *Franciaország...*, i. m. – p. 29–44.

³⁰⁶ Vagyis a szövetség nem integrált szervezeteibe történő visszatagozódás, amelyből a NATO – hidegháború alatti – stratégiája miatt maradt távol a mindenkori francia vezetés.

³⁰⁷ Lásd a brüsszeli CJTF elfogadását.

³⁰⁸ TÜRKE: *De Gaulle-tól...*, i. m. – p. 65–87.

kibontakozott nemzetközi vita is volt. Az afganisztáni intervenció után másodjára, nem kevés Amerika-ellenességgel, az arab világ szószólójaként fellépő francia diplomácia az iraki háborút ellenző, úgynevezett béketábor vezetője lett,³⁰⁹ amely véleményem szerint a francia kivételesség továbbélésének újabb megjelenése. A nemzetközi jog tiszteletét és a felmerülő nemzetközi konfliktusok esetén az ENSZ és a nemzetközi intézmények prioritását kihangsúlyozó francia diplomácia nem pusztán a katonai fellépés nemzetközi jogi értelemben vett legalitásához elengedhetetlen BT-határozat megszületése kapcsán húzta keresztbe az amerikai számításokat. Összességében az amerikai politikával szemben helyezkedett el, és azon álláspontjának adott hangot, hogy Irak kapcsán elsődleges célja az Egyesült Nemzetek Szervezete által megfogalmazott célkitűzés, vagyis Irak lefegyverzése. Ez szemben állt az amerikai külpolitikai célkitűzéssel, amely legfőbb célpontjának magát Szaddám Husszeint jelölte meg. A területtel³¹⁰ kapcsolatos események 2003 februárjában–márciusában gyorsultak fel, és noha Párizs még mindig a béketábor élharcosának kiáltotta ki önmagát, már az esetleges háború megindításának esetére is óvatos lépéseket tett. A már régóta a saját válságaival küzdő ország az iraki kérdés kapcsán a multipoláris nemzetközi rendszer élharcosává válhatott és azzá is vált. A belpolitikában pedig a képlet egyszerű volt, a politikai erők többsége Chirac oldalán állt. Azonban az európai közösség formálódóban lévő közös kül- és biztonságpolitikáját gyengítette. Az unió tagállamainak bizonyos része – köztük a vita után nem sokkal újonnan csatlakozó közép-európai államok – az amerikaiak pártjára álltak. Hiába a francia érvek az iraki tömegpusztító fegyverek nemlétezéséről – amelyek utólag bebizonyosodtak –, a francia politika képességek hiányában nem tudta a megszerzett morális győzelmet politikai győzelemmé változtatni, így a közel-keleti térségben korábban játszott széles mozgásterét és manőverezési lehetőségeit visszaszerezni.³¹¹ Az Irak elleni offenzíva 2003-ban megindult, de az ezt megelőző vita – többek között – ráirányította a figyelmet a közös kül- és biztonságpolitika kapcsán nem túl egységes európai véleményekre és annak gyengeségeire: „Az Amerikával való kapcsolat jellege szerinti európai megosztottság az ismert

³⁰⁹ GAZDAG: *Franciaország és az iraki...*, i. m. – p. 116–133.

³¹⁰ A franciák biztos pozíciója a térségben 1983-ban Libanon kapcsán, majd az első Öböl-háborúban dőlt össze. Menteni a menthetőt, a francia diplomácia aktivizálódott. 1995-től a térség országait érintő francia politika kereteit az Európai Unió mediterrán stratégiája nyújtotta. A multilateralizmus alkalmazását láthattuk a spanyol–német–olasz–francia kezdeményezésben, amely a térség biztonságának erősítése érdekében jött létre, később pedig a Barcelona-folyamatban (majd a Sarkozy-féle ClubMed ötletben). Azonban a Közel-Keleten az amerikai döntéseknek van súlya.

³¹¹ GAZDAG: *Franciaország és az iraki...*, i. m. – p. 116–133.

szakadásokkal járt, melyet legjobban a francia–brit ellentét jellemez számos kérdésben, többek között az erő alkalmazása, a nemzetközi rend és az európai védelempolitika tárgyában. Az ENSZ Biztonsági Tanácsában Irakkal kapcsolatban kifejtett eltérő álláspontjuk mellett mindkét ország élesített rendkívül ellentétes retorikáján: francia oldalról a multipolaritás magasztalása; brit oldalról az unipoláris világ előnyben részesítése volt a jellemző”³¹².

1995 folyamán Franciaország – a nemzetközi közvélemény tiltakozása ellenére – még kísérleti atomrobbantásokat hajtott végre, amellyel a de Gaulle-i szellemhez hűen demonstrálni kívánta a modernizált francia nukleáris arzenált, ezáltal Franciaország katonai elrettentő erejét. A biztonsági környezet módosulásaihoz történő alkalmazkodásnak megfelelően, ezután a kísérleteket Chirac befejezettnek nyilvánította, és végleg bezárta a Mururoa-zátonyt, majd 1996 szeptemberében aláírta a nukleáris kísérletek teljes moratóriumáról szóló megállapodást. A katonai és politikai dimenziók összekapcsolódásának további megjelenését jelenti, hogy megindította a védelmi szektor átalakítását, és 1995-től a katonai kiadások lefaragásába kezdett. Ezen kívül az állami fegyvergyártó cégek³¹³ terén is reformokat hajtottak végre, ösztönözve azokat, hogy az új világpolitikai helyzetben alkalmazható fegyveres erők igényeit vegyék figyelembe. Valamint megindult a francia fegyveres erők átalakításának folyamata is.³¹⁴ A francia katonai szolgálat szemléletbeli felfogása alapján a nemzet saját védelméért maga felel, így a sorkatonaság rendszere az egyik legfontosabb francia hagyományt jelentette.³¹⁵ Az 1994-es Fehér Könyvben megfogalmazott gondolatsor a kötelező sorkatonai szolgálatról a Jourdan-törvény újrafogalmazása volt. A francia társadalom képviselőinek eltérő véleménye volt 1994 folyamán a katonai szolgálat jövőjét illetően. Ennek reformja kapcsán Chirac már

³¹² GNESOTTO, Nicole: *EU, USA: A világról és az egymásról kialakított kép.* – In: VINCZE Hajnalka (szerk.): *A transzatlanti vita: Tanulmányok.* – Bp.: Zrínyi Kiadó, 2006. – p. 41. Nicole Gnesotto az European Union Institute for Security Studies-EUISS (Európai Unió Biztonsági Tanulmányok Intézete) igazgatójaként publikált a tanulmánykötetben.

³¹³ GIAT-Groupement industriel des armements terrestres (Internetes oldala: <http://www.giat-industries.fr/>)

³¹⁴ Ez alapján Franciaországban megszüntették a sorozásos rendszert, és 1996-ban professzionális hadsereg kiépítésébe kezdtek a brit haderő mintájára.

³¹⁵ A struktúra – természetesen némi módosításokkal tarkítva, de meghagyva az alapvető elveket – még a nagy francia forradalom idején, 1789. szeptember 05-én jött létre a Jourdan-féle törvénnyel. (PATAKI Zsolt: *Sorozott vagy profi hadsereget Franciaországnak.* – In: Új Honvédségi Szemle, 1997. 51. évf. 9. sz. – p. 127–135.) Továbbá a fiatalok társadalomba történő beillesztésének legfőbb és legkézenfekvőbb eszköze jelentette. (FREGÁN Beatrix: *A francia haderő átalakítása és aktuális problémái.* – Forrás: http://old.honvedelem.hu/hirek/kiadvanyok/kutatas/doktorandusz/fregan_beatrix, letöltés ideje: 2008. december 19.)

1995-ös megválasztása után szinte rögtön felszólalt, a létszám csökkentését, a modernizációt és a hivatásos hadsereg megteremtését tűzte ki céljául, mindezt pedig 2015-ig kivitelezhetőnek is tekintette. A posztbipoláris rendszerben megszűnt az állandó fenyegetettség érzése, de olyan regionális válságok (polgárháborúk és más krízishelyzetek) bontakoztak ki még Európában is, amelyeket szükséges volt a megfelelő módon kezelni és olyan – a nemzeti jelleget minden esetben megtartva – képességeket kellett kifejleszteni, amelyekkel a haderő korábban még nem rendelkezett. Kisebb létszámú, de nagyon jól kiképzett mobilis erőkre volt szükség, amelyek gyorsan és könnyen bevethetők, így vált szükségessé – többek között – a profi hadseregek megteremtése.³¹⁶ Fregán Beatrix írása³¹⁷ alapján maga a francia haderő korszerűsítése egy többéves és nemcsak a katonai, hanem a polgári élet minden szegmensét érintő tervezési folyamattal kezdődött. Ez a hivatásos haderő kialakításán kívül a vezetési szintek reagálóképességének átgondolását, valamint a katonai szervezetek átstrukturálását is érintette. Chirac – elnökké választása után nem sokkal – felfüggesztette a sorozásos hadsereget, és létrehozták annak hivatásos modelljét, amelynek – a kiadások ellenőrzése mellett – alapja a haderő áttelepítésének képessége volt. A védelmi politika irányait, valamint a 2002-ig szóló költségvetést az 1997–2002-es periódusra vonatkozó katonai tervezési törvény – amelyet a parlament 1996. július 2-án hagyott jóvá – pontosította. A hivatásos haderőre történő átállás határidejét 2002-ben állapították meg, ameddig három fő cél megvalósítása volt a fontos: a hivatásos hadsereg létrehozása és a létszámcsökkentés végrehajtása, a csapatok fegyverzetének, felszerelésének modernizálása, illetve a hadiipar átalakítása. Az 1994-es Fehér Könyvben szereplő elveken alapuló, 1996. február 22-én elindított, „Haderő 2015” program a francia hadsereghez négy lényeges hadműveleti feladatot rendelt, ezek az elrettentés, a megelőzés, a harctevékenység és a védelem voltak.³¹⁸ Az átalakítással ütőképesebbé és nagyobb reagálóképességgel rendelkező alakulattá változott francia haderővel vált lehetővé (főként a koszovói válságot követően) Franciaország nemzetközi szerepvállalásainak erősítése, legyen szó akár a terrorizmus elleni harcról, akár a nemzetközi békefolyamatban játszott szerepvállalásairól.³¹⁹ A nagymértékű átalakítás-fejlesztés

³¹⁶ PATAKI: *i. m.* – p. 127–135.

³¹⁷ FREGÁN: *i. m.*

³¹⁸ MALLETT, Jean-Claude: *Stratégie et modèle d'armée 2015. (A Haderő 2015 stratégiája és modellje.)* – In. Défense Nationale, 1996. július 14. (52. évf.) Numéro Spécial – p. 25.

³¹⁹ FREGÁN: *i. m.*

tehát azért volt fontos, mivel maga a hadsereg – a diplomácia hatékony eszközeként és a francia hatalmi eszme nélkülözhetetlen velejárójaként – túlterheltté vált.

A Kelet–Nyugat konfrontáció megszűnésével együtt megszűnt a közvetlen és azonnali fenyegetés Franciaország nyugati határainak közelében, ugyanakkor szükségessé vált a francia biztonság átgondolása a koncentráció, az együttműködés, az átláthatóság és a katonai erők viszonya értelmében.³²⁰ A politika és a hadügy kölcsönhatását bizonyítja Lanxade admirális, akkori vezérkari főnök véleménye is, amely szerint – figyelembe véve a szövetségesi, a válságkezelési és a nemzetek védelmi autonómiája korlátozásának területeit – Franciaország védelempolitikáját illetően három fő célkitűzés határozható meg: az első a nemzeti érdekek védelme, a második az európai védelem létrehozásában való részvétel, a harmadik pedig a hozzájárulás a nemzetközi stabilitáshoz és békéhez.³²¹ Ennek megfelelően, a megújult francia katonai stratégiában a megelőzésen van a hangsúly és négy egymást kiegészítő képességre támaszkodik: az elrettentésre, hogy az ország legfontosabb érdekeit megvédjék, a megelőzésre, amelynek célja a konfliktusok megelőzése, a cselekvésre, vagyis Franciaország részvételére a válságok megoldásában, valamint a nemzeti terület és erők védelmére. Ebben a stratégiában egy újfajta egyensúly jelenik meg a nukleáris és a hagyományos erők között.³²² Eszerint összességében – és ezt tartalmazta az 1994-es Fehér Könyv is – továbbra is szükség volt a francia nukleáris elrettentő erőre, azzal együtt, hogy a területen kívüli válságok kezelése a francia fegyveres erők professzionalizálódásának és műveleti képességének növelését igényelték.³²³

Chirac Európával kapcsolatban elnöksége kezdetén a következőképpen fogalmazott: *„Azzal, amit ez alatt a negyven éves időszak alatt véghezvittünk, meg lehetünk elégedve. De a hidegháború végén egy másik világgal kell szembenéznünk. Ideje, hogy Európa ismét megtalálja önmagát, határozottabban fogalmazza meg identitását a földgolyó többi részével szemben, valamint demokratizálja intézményeit. És hogy Franciaország legyen ennek a megújulásnak a szíve, és önmagára jellemzően*

³²⁰ LANXADE, Jacques: *La défense française dans le nouveau cadre géostratégique. (A francia védelem az új geostratégiai keretben.)* – In. Défense Nationale, 1995. augusztus–szeptember. (51. évf.) 8–9. sz. – p. 8.

³²¹ *Uo.* – p. 10–11.

³²² *Uo.* – p. 19.

³²³ *Uo.* – p. 19–21.

*bizonyítsa határozottságát, a »nehéz idők erényét«.*³²⁴ A kijelentés a francia kivételesség továbbélését bizonyítja, amely, elődjeihez hasonlóan, Chirac Európapolitikáját is meghatározta. Az Amerika-ellenesség, a kelet-európai rendszerek összeomlása és a német egység kapcsán kialakított elképzelések alakították ki a franciák 1996-os, kormányközi konferenciára készülő elképzeléseit, valamint az „elmélyülni, aztán kiszélesedni” koncepciót. A hosszabb távú francia tervek azt követően körvonalazódtak élesebben, ahogy egyre egyértelműbbé vált, hogy Európa újraegyesítése nagy valószínűség szerint az Európai Unió bővítésével fog majd realizálódni. Franciaország politikájának kiindulópontja a Valéry Giscard d’Estaing és a Jacques Delors által felvázolt kétprojektes elképzelés, a „vouloir vivre ensemble” (együtt élni akarás)³²⁵ és a „vouloir agir ensemble” (együtt cselekedni akarás) volt.³²⁶ A korábbi tapasztalatok miatt az eredeti francia elképzelések visszafogottabbakká váltak: a „*l’Europe puissance megvalósítása az európai integráció létrehozásával kézzelfogható közelségbe került, majd a hidegháború utáni bővülésekkel ijesztő módon erodálódásnak indult.*”³²⁷ Franciaország partnereivel egy közös európai védelmet kívánt kiépíteni a NATO-ba való visszatérés nélkül. 1996-ban az alapító szerződések módosítására kormányközi konferenciát hívtak össze. Így született meg az 1997. október 2-án aláírt Amszterdami Szerződés, amely változásokat hozott az európai kül- és biztonságpolitika terén is. Már a hetvenes évek óta a közösség egy közös valuta létrehozására törekedett. 1999. január 1-jén vezették be az eurót, először még csak a nem készpénzes pénzügyi tranzakciókra.³²⁸ 2000 márciusában fogadták el a lisszaboni stratégiát – amely az európai gazdaság modernizálásáról, valamint ennek világszinten történő versenyképessé tételéről szolt

³²⁴ CHIRAC, Jacques: *Egy új Franciaországért.* – Bp.: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 1997. – p. 62.

³²⁵ Lényege, hogy a közösséghez tartozást alapvetően nem objektív tényezők (például közös eredet), hanem szubjektív elemek, azaz az együttélésre irányuló határozott szándék, az összetartozás és a sorsközösség vállalása határozza meg. Ezt a franciák változatlan formában alkalmazzák az európai integrációra is. (VINCZE Hajnalka: *A francia Európa-politika prioritásai: SVKI Védelmi Tanulmányok.* – Bp.: Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 2000. – p. 91–92.)

³²⁶ A francia modell kiindulópontját a volt brüsszeli bizottsági elnök (1985–1995), Jacques Delors és Valéry Giscard d’Estaing fejlesztette tovább. Azonos helyzetelemzésből indultak ki: a koppenhágai döntés következtében a kontinens újraegyesítése elkerülhetetlenül az Európai Unión belül valósul majd meg, és ez a fejlemény alapjaiban veszélyezteti a szoros politikai integráció létrehozására vonatkozó hagyományos francia célkitűzést. Lényegében azonos következtetésre is jutottak: a két folyamat – a bővítés és a szorosabb politikai integráció – éles szétválasztásának szükségességére. (Uo. – p. 84.)

³²⁷ SZÜCS: *Az „exception française” és..., i. m.* – p. 105.

³²⁸ Az érmék és a bankjegyek kibocsátására 2002-ben került sor az eurózónának nevezett 12 tagállamban, amely napjainkra világviszonylatban is jelentőssé és az egyik fontos fizetésre, illetve tartalékképzésre használt valutává vált (az amerikai dollár mellett).

olyan nagy vetélytársakkal szemben, mint például az Amerikai Egyesült Államok vagy az újonnan iparosodott országok. A 2000. december 7–10. között megrendezett nizzai csúcs az úgynevezett amszterdami maradékokra fókuszált, a Nizzai Szerződést 2001. február 26-án írták alá, amelynek legnagyobb jelentősége, hogy lehetővé tette az Unió keleti irányú bővítését és az ezt követő intézményi átalakítást is célul tűzte ki.³²⁹ A 2000. július 1-jétől december 31-ig terjedő időszakban soros francia EU-elnökség idejére kialakult azon pragmatikus francia megközelítés, amely szerint a franciák a bővítés-elmélyítés koncepciók párhuzamos végrehajtását, de inkább az Unió struktúrájának rugalmasabbá tételét helyezték a hierarchia tetejére, a bővítést csak történelmi kötelességnek tekintették, amelynek semmiképpen nem szabad az integráció távlati céljait, vagyis a politikai unió végcéljának megvalósulását akadályoznia. „*Franciaországnak ki kell jelentenie, hogy ezentúl kész a jelöltségeket kizárólag a csatlakozási kritériumok alapján vizsgálni. A »nagy Európa« dinamikus és befogadó támogatójának kell mutatkoznia, ami hagyományos álláspontjának gyökeres megváltozását jelenti.*”³³⁰ Lionel Jospin 2000. május 4-én a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen elmondott beszéde alapján, a bővítés nem okozhatja az európai gondolat puszta szabadkereskedelmi zónává hígulását. Ugyanakkor Franciaországnak szüksége volt arra, hogy Németországgal szoros szövetségben legyen, hogy érvényesíthesse koncepcióját. A fő irányvonalakban ekkoriban egyetértés volt Párizs és Berlin között az integráció kapcsán. Az LCI Pierre Moscovici, európai ügyekkel megbízott miniszterrel készült, 2000. május 22-i interjújának egyik mondatát idézte ennek apropóján Vincze Hajnalka, miszerint „*amikor Franciaország és Németország egyetértenek, akkor Európa előrehalad.*”³³¹

Chirac ciklusa végére ugyanakkor a korábban valamennyire normalizálódott német–francia kapcsolatok nem voltak túlzottan jók. 2003-ban ünnepelték az Elysée-szerződés³³² 40. évfordulóját. Az évforduló kapcsán közösen elfogadott politikai nyilatkozat – amelyben a gazdaságpolitikai kérdésekben igaz, nem jutottak dűlőre

³²⁹ FREID Mónika: *Statisztikai portré az Európai Unióról I.* – In. Európai Tükör, 2007. 12. évf. 10. sz. – p. 164–167.

³³⁰ D’ESTAING, Valéry Giscard: *Manifeste pour une nouvelle Europe fédérative. (Kiáltvány egy új föderatív Európáért.)* – In. *Revue des Affaires Européennes*, 1995. – p. 1. Idézi: VINCZE: *A francia Európa-politika...*, i. m. – p. 78–79.

³³¹ *Uo.* – p. 103.

³³² Az Elysée-szerződés hosszú távon igen sikeresnek tekinthető, amelynek háttérében Franciaország és Németország hosszú távú érdekei álltak. A kialakult egyensúly, valamint gyakorlati együttműködések során jött létre a francia politikai hatalom, illetve a német gazdasági erő közötti törekeny egyensúly, amelyre a kilencvenes évek változásai során és ezek után is számos példát láthattunk. (SZEMLÉR: i. m.)

egymással, mivel a franciáknak a növekvő német gazdasági és politikai erőfölénnyel volt gondjuk – az összefogást kifejezetten európai dimenzióba emelte. Tartalmilag érintette az unió kül- és biztonságpolitikáján belül a védelmi politika bizonyos kérdéseit, a hadiipari együttműködés lehetőségét és a harmadik országokkal szembeni stratégiákat. Az Irakhoz kötődő – akkoriban igen aktuális – kérdésben egységes fellépést próbált mutatni a két állam, és minden döntésük során hangsúlyozták az ENSZ Biztonsági Tanácsának elsődlegességét, valamint azt, hogy a háborút tekintik a legrosszabb megoldásnak, s ezt – néhány kisebb uniós tagállammal együtt – elkerülendőnek tartják.³³³ Az Irak apropóján 2003 januárjában ismételten összeállt páros közeledése teljes mértékben újszerű a hidegháborús időszak hasonló lépéseihez viszonyítva, azonban azt terhelte egyrészt Schröder szavazategyűjtő pacifizmusának, másrészt Chirac neogaulle-izmusának összeférhetlensége.³³⁴

Az Afrika-politikában a kilencvenes éveket követően a francia diplomácia új közegben találta magát, Franciaország befolyása hanyatlóban volt, nem volt képes tovább a rend és a stabilitás fenntartására, valamint az ezen országok felzárkózásához szükséges gazdasági és pénzügyi támogatást sem tudta már biztosítani. Politikai és gazdasági korlátainak kompenzálásaként, „*Afrikában is eljött tehát a multilaterális együttműködés ideje*”³³⁵, az ország a nemzetközi szervezeteken, például az ENSZ-en keresztül igyekezett befolyását a területen érvényesíteni és ezzel a francia kivételesség továbbélését biztosítani. Gérard Claude³³⁶ szerint az afrikai vezetőkkel fenntartott kivételes kapcsolatai és a kontinens ügyeinek vitele egy „afrikai Chirac”-ot mutattak, aki két elnöki mandátuma alatt fenntartotta a francia befolyást és, amennyiben szükséges volt, beavatkozását a hagyományos befolyási övezeteiben. Ugyanakkor a chirac-i időszak a francia jelenlét hatékonysága megkérdőjeleződésének és a francia érdekek újradefiniálásának időszakát is jelentette a fekete kontinensen, különösen a nem frankofón afrikai területeken.³³⁷ A de Gaulle és Pompidou időszakokban széleskörű afrikai hálózattal és befolyással

³³³ GAZDAG Ferenc: *A francia–német együttműködés évtizedei: negyvenéves az Elysée-szerződés.* – In. Európai Utas, 2003. 14. évf. 1. sz. – p. 21–24.

³³⁴ GAZDAG: *Franciaország és az iraki...*, i. m. – p. 116–133.

³³⁵ DUBY: i. m. – p. 605.

³³⁶ A *Géopolitique et relations internationales en Méditerranée (Geopolitika és nemzetközi kapcsolatok a Mediterránumban.* – Paris: Ellipses, 2007) szerzője, napjaink történetének professzora, kutatási területe a migrációs és geopolitikai kérdések a mediterrán térségben.

³³⁷ CLAUDE, Gérard: *Chirac „l’Africain”.* Dix ans de politique africaine de la France, 1996–2006. (*Chirac, „az afrikai”.* Franciaország Afrika-politikájának tíz éve, 1996–2006.) – In. *Politique étrangère*, 2007. december. 4. sz. – p. 905.

rendelkező, Giscard által eltávolított, majd Mitterrand által is szolgálaton kívül tartott Jacques Foccart, a szürke eminenciás, 82 évesen került vissza az afrikai ügyek viteléhez, amikor 1995-ben Chirac-ot választották meg köztársasági elnöknek. 1997 márciusáig a francia elnök Afrika-politikájának legfőbb inspirálója volt. Foccart utódjai már az új korszak afrikai valóságának kiváló ismerői voltak, akiknek tanácsait Chirac mindig is nagyon figyelembe vette. Ezek az új tanácsadók az afrikai kontinenssel fennálló kapcsolatok természetét a Foccart-i időktől teljesen eltérő alapokra kívánták helyezni.³³⁸ Az 1990-es évek kezdetével megváltozott a világ geopolitikai környezete, emiatt a nyugati hatalmak és az afrikai államok között fennálló kapcsolatok módosítására is szükség volt két alapelv figyelembevételével: benemavatkozás, valamint a rendszerek demokratizálásának támogatása az afrikai államok területén. A nemzetközi diplomáciában megjelenő új alapelvek Franciaország – amely számos régi érdekekkel, valamint még a gyarmati rendszer maradványaival rendelkezett Afrikában, valamint ezen afrikai rendszerek és Párizs között a kapcsolatok kivételesek voltak – hagyományos befolyási övezeteiben sokszor nem voltak alkalmazhatók. Claude szerint Chirac Afrika-politikájának vizsgálata három cselekvési területen nagy folytonosságot mutat: privilegizált területek (Maghreb-államok, Szenegál, Gabon és Elefántcsontpart mint a legfőbb befolyási övezetek), intervencionizmus és fejlesztési segítség.³³⁹ A franciák hagyományos afrikai befolyási övezeteit tekintve, a Chirac-i időszakban a francia jelenlét csökkent, amelynek egyik oka az amerikai diplomácia megjelenése, elsősorban a nyersanyagok kiaknázása és a terrorizmus elleni harc kapcsán. A második ok a francia–afrikai kapcsolatok lehülése, amelynek előzménye közé tartozott, hogy Franciaország népszerűtlen afrikai vezetőket támogatott, valamint forrása a francia migrációs politika is.³⁴⁰ A harmadik ok a katonai együttműködési politika új orientációit jelenti – ez egy szélesebb doktrínában helyezkedik el – amely három új alapelven nyugszik: az állandó francia jelenlét csökkentése a kontinensen, az új veszélyekkel szembeni multilateralizáció és azon akarat, hogy az afrikaiakat abba az irányba tereljük, hogy a saját konfliktusaikban részt vállaljanak. Francia visszahúzódás volt tapasztalható frankofón Afrikában, a katonai és humanitárius

³³⁸ *Uo.* – p. 907.

³³⁹ *Uo.* – p. 908–913.

³⁴⁰ *Uo.* – p. 914–915.

szerepvállalásban, valamint a beruházások területén.³⁴¹ Ugyanakkor a francia diplomácia új horizontjai nyíltak meg az addig hanyagolt afrikai területeken. Mindez négy irányban valósult meg: Dél-Afrika, Nigéria, Angola és Mozambik. Ennek háttérében stratégiai és gazdasági okok egyaránt álltak.³⁴²

A francia állam Jacques Chirac időszakában sem mondott le tehát arról, hogy meghatározó világpolitikai tényező legyen, viszont az új világrendben új típusú politikai és gazdasági korlátokkal találta szemben magát, így ennek megfelelően próbálta megtalálni helyét és a francia kivételesség továbbvitelének módozatait. Úgy gondolom, e főbb vonások az őt követő elnökségnek is alapvető jellemzői maradtak.

1.2.6 NICOLAS SARKOZY (2007–2012) – A RUPTURE ÍGÉRETE

Nicolas Sarkozy³⁴³ 2006-os *Vallomások* című írásában úgy fogalmazott: „*azt hiszem, hogy a gaulle-izmus eszméje és módszere ma is sok tekintetben időtálló. Tovább megyek: hazánkban igenis időszerű a gaulle-izmus, hiszen a jelenlegi helyzet sok tekintetben hasonlít az 1958-ashoz.*”³⁴⁴ Az új elnök teendőit 2007. május 16-án vette át, akire – a gaulle-ista jobboldallal együtt – nagy várakozásokkal tekintettek mind belpolitikailag, mind pedig a nemzetközi életben. Ez véleményem szerint a következő kérdésben foglalható össze. Vajon képes lesz-e az új elnök – és ha igen, milyen módon – arra, hogy Franciaország helyét a megváltozott és folyton módosuló nemzetközi környezetben megtalálja?

A *Politique Internationale* 2007 tavaszi számában adott nyilatkozatában Sarkozy a Chirac-i időszakot jellemző módszerekkel való szakítást, vagyis a rupture-t emelte ki. Külpolitikájában a korábbi prioritásokat tekintve megmaradt a kontinuitás, ugyanakkor megfogalmazása szerint Franciaországot a megelőző időszak inaktivitásából kívánta kimozdítani. A legelső lépésnek a nemzetközi Irak-vita kapcsán is megingott Európa-politika³⁴⁵ rendezését tartotta, mivel az arab országok

³⁴¹ *Uo.* – p. 915.

³⁴² *Uo.* – p. 916.

³⁴³ 2004 novemberében Franciaország legjelentősebb, 2002 tavaszán alakult, jobboldali pártjának, az Unió a Népi Mozgalomért Párt (UMP–Union pour un Mouvement Populaire) első emberévé választották a szavazatok 85%-ával. (VIDA László: *Sarkozy győzelme.* – In. HVG, 2007. 29. évf. 19. sz. – p. 11.)

³⁴⁴ SARKOZY, Nicolas: *Vallomások.* – Bp.: Századvég Kiadó, 2006. – p. 235.

³⁴⁵ A kutatók szinte egybehangzóan állították az Európai Unió polgárainak mély identitásválságát. Továbbá Chirac elnöksége alatt Franciaország jelentős mértékben elveszítette az európai integráció folyamatában korábban játszott központi szerepét: Németország szerepe növekedett. Az iraki

körében szerzett népszerűség sem volt képes ellensúlyozni azon veszteségeket, amelyeket a francia megnyilvánulás Európában okozott.³⁴⁶ Az uniós tagállamok külpolitikai összetartását pedig tovább csökkentette az új tagállamokkal szembeni francia kritika.³⁴⁷ Sarkozy tehát a francia külpolitika hagyományos céljait kívánta folytatni, mindezeket azonban új csomagolásban. Túrke András István úgy fogalmazott: „Sarkozy külpolitikájának fő pillére a mediatizált lépéseken túl a talán minden eddiginél jobban a belpolitikai célok szolgálatába állított diplomácia.”³⁴⁸ Összességében nézve elnöksége alatt számtalan kezdeményezés elindítója volt, kevés olyan kérdést találhatunk, amelynek megoldására ne vázolt volna fel az elsők között tervet. „A fő problémákat jól felismerte és definiálta. Reaktív, pragmatikus stratégiája azonban a látványosságon túl csak kevés esetben tudott hosszú távon is valóban hatékony választ adni a sokszor komplex kihívásokra. Ráadásul a 2008-ban kirobbant gazdasági válság, a szokványos francia külpolitikai eszközök háttérbe tolása és az a tény, hogy az ötödik köztársaságban az államfőnek dukáló »domaines réservés«-k túlzott hangsúlyt kaptak elnöksége idején (gyakorlatilag szinte csak díszletként használta a külügyi apparátust, és minden nemzetközi kérdésben egyedül, szűk tanácsadói körében döntött), mind gyengítették elképzelései megvalósulásának esélyeit.”³⁴⁹

A 2008-as – immáron harmadik – Fehér Könyv megalkotásának szükségességét Sarkozy már 2007 májusában, elnökválasztási kampánya során hangoztatta. Az 1994-est elavultnak tartotta, tekintettel a nemzetközi környezetben azóta végbement fejlődésre. A 2008-as Fehér Könyv nem titkolt célja volt továbbá, hogy az a 2009–2014-es időszakra vonatkozó katonai tervezési törvény alapja legyen, valamint a

offenzívát megelőző nemzetközi konfliktus sem volt jó hatással a lassanként kiüresedő francia–EU kapcsolatokra.

³⁴⁶ Entretien avec Nicolas Sarkozy Président de la République Française conduit par la redaction de Politique Internationale: La France, puissance d'avenir. (A *Politique Internationale* c. folyóirat interjúja Nicolas Sarkozy-vel, a Francia Köztársaság elnökével: Franciaország, a jövő hatalma) – Forrás:

http://www.politiqueinternationale.com/revue/print_article.php?id=613&id_revue=115&content=texte, letöltés ideje: 2008. február 19.

³⁴⁷ GAZDAG: *Franciaország és az iraki...*, i. m. – p. 116–133.

³⁴⁸ TÜRKE András István: „Bilan”: A Sarkozy-féle új francia kül- és biztonságpolitika irányvonalai. – In: MKI-Tanulmányok, 2008. július 1. – p. 5. – Forrás:

http://kki.gov.hu/download/d/0a/b0000/Tanulmanyok_2008_22_%E2%80%9EBilan%E2%80%9D-A_Sarkozy-f%C3%A9le_%C3%BA.pdf, letöltés ideje: 2017. március 02.

³⁴⁹ FEJÉRDY Gergely: *Stílusváltás a francia külpolitikában 2012. május 6. után.* – In: MKI-Tanulmányok, 2012. szeptember 20. – p. 5. – Forrás:

http://kki.gov.hu/download/a/a9/b0000/Tanulmanyok_2012_21_St%C3%ADlusv%C3%A1lt%C3%A1s_a_francia_k%C3%BC.pdf, letöltés ideje: 2017. március 02.

politikai és a katonai dimenziók kölcsönhatását igazolja. A dokumentum szerzője – Sarkozy felkérésére – Jean-Claude Mallet védelmi miniszter lett. A globalizáció, a nemzetközi pénzügyi válság és a növekvő számú katonai műveletek korában született Fehér Könyvben megfogalmazottak szerint a globalizáció a nemzetközi kapcsolatok összességét átstrukturálja, így új stratégia alkalmazása válik szükségessé. 2001. szeptember 11-e óta a terrorizmus elleni küzdelem prioritássá vált. Ugyanakkor a dokumentum megállapítja Oroszország hatalomként való visszatérését a nemzetközi kapcsolatokba. A 2008-as Fehér Könyv nagy elméleti hozadéka egy új, az Amerikai Egyesült Államoktól átvett elgondolás alkalmazásán alapul. Ez az úgynevezett nemzeti biztonság stratégiája. Az új Fehér Könyv megállapítja, hogy a külső és belső biztonság hagyományos megkülönböztetése többé már nem tartható. Ez maga után vonja az átfogó stratégiai megközelítés szükségességét, amely a biztonság különböző dimenzióit foglalja magába, ugyanazon megközelítést alkalmazva mindegyiknél. A harmadik fejezet ezen nemzeti biztonsági stratégiát fejti ki bővebben, amely öt tevékenységi területre tagolódik. Az első az ismeret és az előrejelzés, amely a stratégiai önállóság alapja, nevesen a hírszerzés. A második a megelőzést, a harmadik pedig az elrettentés területeit jelenti. A negyedik tevékenységi terület a nemzet és a terület védelme, amelynek kapcsán a rugalmasság fogalmát vezeti be a dokumentum. Az ötödik az erők kivetítése az Atlanti-óceántól az Ománi-tengerig és az Indiai-óceánig. A 2008-as Fehér Könyv az európai integráció, különösen az ESDP fejlődésével is számol, amelynek sikeréhez Franciaország tevékenyen kíván hozzájárulni, és még egy lehetséges európai védelmi és biztonsági Fehér Könyv kimunkálását is előíranyozza. Ugyanakkor a NATO és az EU válságkezelését illetően, még mindig azok komplementaritását hangsúlyozza. A 101. oldalon megfogalmazottak alapján a NATO továbbra is a nagy intenzitású műveletek végrehajtására, míg az EU az alacsony intenzitású konfliktusok kezelésére, valamint a stabilizációs és újjáépítési műveletek végrehajtására alkalmas. Az ezt követő oldalon másrészt elismeri, hogy a NATO a többnemzeti katonai műveletek támogatásának és vezetésének hatékony eszközévé vált. A későbbi oldalakon szükségesnek tartja az Európa és az Amerikai Egyesült Államok közötti stratégiai partnerség megújítását, valamint előíranyozza Franciaország helyzete felülvizsgálatát a NATO integrált katonai szervezetét illetően, azzal a feltétellel, hogy a francia nemzeti szuverenitás ne sérüljön, valamint a francia

nukleáris elrettentő erő se kerüljön a NATO irányítása alá, továbbá kiköti, hogy a francia katonai erőket sem helyezhetik a NATO parancsnoksága alá békeidőben.³⁵⁰

Hervé Coutau-Bégarie 2008. február 19-i előadásában arra hívta fel a figyelmet Sarkozy megválasztása kapcsán, hogy ezzel a francia nemzetvédelmi politika már korábban körvonalazódott alapjai nem kérdőjeleződtek meg, amire a 2008. évi Fehér Könyv is bizonyítékokat szolgáltatott. A stratégia tarthatóságának azonban egyre több akadályja volt. Ezek egyike az Unió tagállamainak csökkenő ráfordítása katonai célokra (Franciaország 1988-ban a GDP 3,8%-át, 2007-ben pedig mindössze a GDP 1,9%-át használta fel ezen a jogcímen), valamint a modern harcászati eszközök inflációt meghaladó mértékben történt drágulása és a régebbiek amortizálódása. A másik befolyásoló tényező a nemzetközi viszonyok folyamatos változása volt, amelyek között a legfontosabb a hidegháború megszűnése, a Szovjetunió felbomlása, valamint az aszimmetrikus konfliktusok megjelenése volt, amellyel a hagyományos és aszimmetrikus konfliktusokat egyaránt kezelni képes alakulatok létrehozása vált fontossá.³⁵¹ A 2008-as Fehér Könyv az új típusú fenyegetésekre, azaz főleg a terrorizmus elleni küzdelemre helyezte a hangsúlyt, annál is inkább, mert „2006 óta Franciaország (és külföldön tartózkodó állampolgárai) terrorfenyegetettsége ugrásszerűen megnőtt. Ayman Al-Zawahiri, az Al-Kaida második embere 2006. szeptember 11-én videóüzenetben jelentette be, hogy a franciák ugyanolyan ellenségeiknek számítanak, mint az amerikaiak (...) 2006 decembere óta a párizsi terrorizmusellenes terv (Vigipirate) piros fokozata van érvényben.”³⁵² Mindez az afganisztáni – még Chirac által jóváhagyott – szerepvállalás miatt nem is volt meglepő. A műveletbe kiküldött francia erők létszámát az új elnök tovább emelte, erre 2007. novemberi washingtoni látogatása során tett ígéretet Bushnak. Az ezt követő évben, a „francia közvélemény 2/3-a ellenére április elején megszületett a döntés afganisztáni missziójuk több száz fővel való megerősítéséről.”³⁵³ Mindez az ellenzék legnagyobb tiltakozása közepette, mely még bizalmatlansági indítványt is

³⁵⁰ <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/084000341.pdf>, letöltés ideje: 2017. augusztus 06.

³⁵¹ COUTAU-BÉGARIE: *i. m.* 1966–2008 között Franciaország több mint 500 külső hadműveletben vállalt aktív részt.

³⁵² TÜRKE: „Bilan”..., *i. m.* – p. 12.

³⁵³ Az 1900 fő francia katona mellé további 1000-et kívánt Afganisztánba küldeni.

beterjesztett emiatt a kormány ellen, az immár 50 éves francia stratégiai irányvonal felrúgásával vádolva meg az államelnököt.”³⁵⁴

A NATO 2008-as bukaresti csúcstalálkozóján ugyan konkrét ígélet még nem hangzott el, de Sarkozy már tett arra vonatkozó utalásokat, hogy országa visszatérne a NATO integrált katonai szervezetébe, továbbá úgy fogalmazott, hogy Franciaország NATO szerepvállalása az európai védelem kérdésének napirenden tartásával párhuzamosan lehet hatékony. 2008-ban Franciaország helyzete a NATO szempontjából ugyanakkor már a következőket mutatta: 1600 fővel vettek részt a KFOR misszióban, amellyel a harmadik, és 3000 főnyi kontingenssel az ISAF-ban, amellyel a negyedik helyen álltak. A NATO költségvetésében 7,5%-kal az ötödik helyen voltak. Franciaország a Berlin Plusz folyamat³⁵⁵, a NATO–Oroszország párbeszéd, a Prágai csúcs által indított NATO-reformok és az NRF³⁵⁶ egyik legaktívabb szorgalmazója volt. Gyakorlatilag 90%-ban már a NATO tagja volt, 38 bizottságból 36-ban volt jelen.³⁵⁷ A NATO alapításának 60. évfordulója alkalmából rendezett Strasbourg–Kehl-i csúcson, 2009. április 4-én került sor a bejelentésre, hogy Franciaország visszatér a NATO integrált katonai struktúrájába. Ezt megelőzően, 2008. június 17-én jelentette be Sarkozy a visszatérést a 2008-as új Fehér Könyv bemutatóján. Az elnök ugyanakkor ragaszkodott ahhoz, hogy a francia atomműterőt ne vonják NATO-irányítás alá. A francia visszatérés háttérében három tényező állt. Egyrészt új lendületet akartak adni az európai képességfejlesztésnek és védelempolitikának³⁵⁸, ugyanis ez csak a NATO kiegészítése lehet. A második a kilencvenes évek óta a válságkezelésben történt folyamatos közeledés, a harmadik pedig a szövetség szerepét újradefiniáló lényeges geopolitikai változások voltak.³⁵⁹ Véleményem szerint az atlantizmus megerősödése nem tekinthető a francia külpolitika orientációváltásának: Chirac időszakában az amerikai barát politika a francia mozgásteret még szűkítette volna, azonban Sarkozy elnöki periódusában, a megváltozott nemzetközi politikai körülmények között, valamelyest nőtt a francia mozgáster, így az európai biztonság- és védelempolitika mélyítésére, ezzel a francia kivételesség erősítésére a legnagyobb esélyt az amerikaiak politikai támogatása

³⁵⁴ TÜRKE: „*Bilan*” ..., *i. m.* – p. 8.

³⁵⁵ NATO-eszközök ESDP célra

³⁵⁶ NATO Gyorsreagálású Erők

³⁵⁷ TÜRKE: *De Gaulle-tól...*, *i. m.* – p. 65–87.

³⁵⁸ A 2012. november 14-i Védrine jelentés ebben nem tapasztalt változást.

³⁵⁹ VAÏSSE: *i. m.* – p. 861.

adta.³⁶⁰ Sarkozy tehát mindezt a világméretű politizálás folytatásához szükséges lépésnek tekintette, és kedvező környezetet teremtett a más európai államokkal megkötött két- és többoldalú együttműködések számára is. A 2010 novemberében aláírt francia–brit együttműködési megállapodás például a britek szerint is ennek a lépésnek az eredménye volt. Ugyan a „visszatérés fejében” előzetesen kért 1250 francia katonai pozíciótól a végül betöltött 925 némileg elmaradt, azonban ez a reformoknak és a racionalizáló költségvetési intézkedéseknek tudható be, és nem az érdekérvényesítés vagy a befolyás hiányának. Ezeken felül a francia hadiiparra is jótékonyan hatott a visszatérés. Dr. Túrke András István írása alapján ugyanakkor a 2009-es lépés felemásnak tekinthető a NATO jelentőségének csökkenése miatt – az Amerikai Egyesült Államok, hacsak teheti, megkerüli –, és Barack Obama, amerikai elnök a franciák számára gyakorlatilag csak szimbolikusan tekinthető gesztusokat nyújtott, ugyanakkor politikailag hosszú távra lekötölte Sarkozy-t például az afganisztáni részvételt és csapaterősítést illetően. Szerinte ezzel Franciaország újra egy lépést tett az integráció útján, azonban nem integrálódott vissza teljesen a NATO katonai szervezetébe.³⁶¹

Sarkozy 2007 tavaszán, a *Politique Internationale* folyóirat lapjain adott interjújában egyértelműen állást foglalt a francia külpolitika irányvonalait illető elképzeléseiről, amelyben a francia kivételesség jelenik meg újra. Eszerint a világ változásai változtatások végrehajtására kényszerítik a politikusokat, és elérkezett az idő, hogy a francia diplomácia koordinálására egy doktrínát alkossanak, amely nem lehet akadály a többi területen folytatott pragmatizmusnak sem. A doktrínának világos jövőképet kell megfogalmaznia a világra, a hosszú távú célokra és az általuk védett érdekekre vonatkozólag. Véleménye szerint Franciaország függetlensége megvalósításának első lépése Európa.³⁶² Országának nemzetközi presztízsének

³⁶⁰ Martin József Péter szerint 2007 elejére a francia jobboldal egy része felmérte az Amerikai Egyesült Államokkal való tartós elvi szembenállás kockázatait. Az együttműködést kereső erők vezetőjeként Nicolas Sarkozy lépett fel. Minden jel arra mutatott, hogy az Elysée-palota új lakója túllép az Irakban elkövetett amerikai bűnökön és fogolykínzásokon, amellyel, hogy a franciák – stílusosan – az USA „szabad” barátja státuszánál nem szándékoztak tovább menni. (MARTIN József Péter: *A Sarkozy-jelenség*. – Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-sarkozy-jelenseg>, letöltés ideje: 2008. április 25.)

³⁶¹ TÜRKE: *De Gaulle-tól...*, i. m. – p. 65–87. 2009 óta a francia részvétel a Szövetség szervezeteiben és tevékenységében kibővült, a nemzeti érdekek megkérdőjelezhetetlen elsőségének hangsúlyozása mellett, amelyek olyan tradicionális területeken maradtak fenn, mint az ország nukleáris elrettentő képessége és a nemzetközi válságkezelés prioritásai (Afrika). Ugyanakkor a francia haderő jelentős szerepet tölt be azóta is a NATO-műveletekben.

³⁶² Entretien avec Nicolas Sarkozy Président de la République Française conduit par la redaction de *Politique Internationale*: La France, puissance d’avenir.

helyreállításához tehát elsőként Európát kívánta „felhasználni”, amelyre jó példa volt az európai alkotmányos szerződéstervezet miniaturizált, Sarkozy-féle változatának elfogadtatása és a mediterrán térségre vonatkozó tervei. Utóbbiról – vagyis a Mediterrán Unió (ClubMed) létrehozásáról – 2007 februárjában Toulonban mondott beszédében szólt először, amelyről úgy gondolta, hogy az közös intézményekkel az Európai Unió partnere lehetne.³⁶³ Az ötletben véleményem szerint a mediterrán térséggel kapcsolatos mindenkori francia nagyhatalmi ambíciók jelentkeztek, azonban azt Németország nem támogatta, és nem is valósult meg.

Sarkozy Németország-politikája eléggé felemás mérleget mutatott. A 2007-es évtől – főként európai körökben – az integráció két, tulajdonképpeni alapítója közötti szövetség megújulását várták. A kilencvenes évek óta gyorsuló integrációs válság miatt az európai politika e két ország újbóli összefogásától várt egy kisebbfajta csodát, és a válságjelek a 2004-es, illetve a 2007-es bővítések óta és a kilátásban lévő csatlakozások kapcsán erősödtek.³⁶⁴ Angela Merkel és Nicolas Sarkozy kapcsolata azonban ellentmondásos volt, amelynek háttérében nemcsak a két ország eltérő érdekei álltak, hanem a francia elnök személye is. A 2007 és 2008 folyamán történt biztató eseményekhez képest, amikor például szinte hetente találkozott egymással a francia köztársasági elnök és a német kancellárasszony, 2008 második félévének francia soros EU-elnöksége érdekes fejleményeket hozott a francia–német kapcsolatokban. A francia sajtók 2008 végén pedig már arról cikkeztek, hogy Sarkozy a németekkel folytatott kapcsolatokat elhanyagolja, és inkább a briteket preferálja. Utóbbira gyakorlati példák is szolgáltak, mint az európai bankmentő csomag, az ESDP beindítása³⁶⁵, vagy az EU–Oroszország partnerségi viszonyról folyó tárgyalások újbóli megindulása, amelyet az Európai Unió a grúziai orosz beavatkozás miatt függesztett fel. 2010 novemberében pedig a két ország nevében David Cameron és Nicolas Sarkozy védelmi- és biztonsági együttműködési szerződést írt alá, amely 50 évre szól. A Merkel–Sarkozy páros aktivitásának növekedését mutatta a 2010. október 18-án kezdődött deauville-i hármas, vagyis

³⁶³ Forrás: <http://vilag.transindex.ro/?hir=5911>, letöltés ideje: 2008. április 25.; A terv nem új keletű, lásd: barcelonai folyamat és az ezt kiegészítő MEDA program (az Európai Unió és a Mediterrán-térség Közötti Partneri Kapcsolatrendszer), amely kevés konkrét eredményt hozott. (PAPP Levente: *Sarkozy nagy álma*. – Forrás: <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=66859>, letöltés ideje: 2008. április 02.)

³⁶⁴ BALÁZS Péter: *Új német–francia tengely az Európai Unióban*. – In: Egyenlítő, 2007. 5. évf. 9. sz. – p. 29–34.

³⁶⁵ A 2008. március 26-i Nicolas Sarkozy–Gordon Brown találkozón a felek abban egyeztek meg, hogy új lendületet adnak az ESDP-nek. (TÜRKE: „*Bilan*” ..., i. m. – p. 14.)

francia–német–orosz csúcstalálkozó megrendezése, amelynek során Putyin 2008-as javaslatát vitatták meg az Európai Unió és Oroszország között létrehozandó gazdasági és biztonsági térségről az akkori orosz elnökkel, Dmitri Medvegyevvel. A találkozó megrendezése sem az Amerikai Egyesült Államok, sem pedig a nyugat-európai tagországok tetszését nem nyerte el, a mérleg pedig felemás eredményt mutatott: az alapvetően együttműködő, mindazonáltal sokat nem ígérő orosz elnökön kívül a találkozóra nem hívták meg többek között Catherine Ashton, az EU akkori kül- és biztonságpolitikai főképviselőjét sem.³⁶⁶ Illetve Párizs és Berlin egy olyan kétoldalú megbeszélést is tartott, amelyen – francia sajtóértesülések szerint – közös fellépésről egyeztek meg egyebek mellett az EU-tagországok költségvetési deficitjének lefaragása és a lisszaboni szerződés kapcsán, az előzőhöz hasonló reakciókkal.³⁶⁷ Sarkozy és Merkel kapcsolata korántsem lehetett annyira különleges, mint amilyen például Helmut Schmidté és Valéry Giscard d’Estaingé vagy Mitterrandé és Helmut Kohlé volt, de sokan azt állították, hogy Európa jövője ismét a berlini és a párizsi együttműködésen múlik majd. Mindenesetre a két állam közötti kapcsolatokban a nehéz kezdet után biztatóbb folytatás következett, kisebb-nagyobb konfliktusokkal tarkítva. Az Európai Unió bővítésével kapcsolatban – bármennyire is nem beszéltek róla – a franciák nem örültek annak, hogy a 2004-es csatlakozásokkal Németország került az EU földrajzi középpontjába, ahogyan annak sem, hogyan bővítette Merkel kormánya gazdasági együttműködéseit az új tagállamokkal. Mindezek ellensúlyozása volt Sarkozy megválasztása utáni – igaz, hivatalosan a soros EU-elnökség kapcsán tett – országjáró sorozata. Ennek keretében a 2004-ben és az azt követően EU-taggá vált országokba látogatott, megpróbálva felmelegíteni a korábbi kapcsolatokat.³⁶⁸ Összességében a 2007-ben megindult francia lendület és proaktivitás az Európa-politika kapcsán a 2008-as francia uniós elnökség végéig tartott. A 2007-ben már érezhetővé vált világgazdasági válságnak, valamint a hidegháború után egyre inkább magára találó és erősödő, a saját érdekeire fókuszáló német külpolitikának köszönhetően Franciaország külpolitikai mozgástere beszűkült, ezzel defenzívába csapott át, bizonyítva a francia állam akkori gazdasági és politikai

³⁶⁶ SZERZŐ NÉLKÜL: *Medvegyev elmegy a NATO-csúcsra.* – Forrás:

http://nol.hu/lap/vilag/20101020-medvegyev_elmegy_a_nato-csucsra, letöltés ideje: 2010. október 29.

³⁶⁷ SZERZŐ NÉLKÜL: *Le projet de durcir la discipline budgétaire provoque des remous dans l'UE. (A költségvetési fegyelem szigorításának terve hullámokat idéz elő az EU-ban.)* – Forrás: http://www.lemonde.fr/europe/article/2010/10/25/le-projet-de-durcir-la-discipline-budgetaire-provoque-des-remous-dans-l-ue_1430776_3214.html, letöltés ideje: 2010. október 29.

³⁶⁸ 2007. szeptemberi, hazánkban tett látogatását is ide sorolhatjuk, azonban „kiemelt jelentőségű partnerségről hiba lenne beszélni.” (TÜRKE: „Bilan”..., i. m. – p. 9.)

korlátait. Így 2009 elejétől a francia Európa-politika elsődlegesen passzív, más államok kezdeményezéseit ellenző vagy támogató szerepbe került.

Sarkozy személyiségéből fakadóan a 2007–2012 közötti évek francia diplomáciáját ellentmondásosság és kiszámíthatatlanság jellemezte. Sokan, mint a korábban idézett Fejérdy Gergely is, a világ legjelentősebb hatalommal rendelkező országaiból álló G20 létrehozását tartják csak Sarkozy egyértelmű diplomáciai sikerének,³⁶⁹ aki elnöki periódusa végére kezdeti népszerűségét is elvesztette. Ugyanakkor véleményem szerint – még ha nem is sikerült ebben az időszakban sem Franciaország helyét megtalálni a megváltozott nemzetközi környezetben – a francia kivételességet az ország növekvő gazdasági korlátozottságától függetlenül fenntartotta.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Az V. Köztársaság kül- és biztonságpolitikájának áttekintése és elemzése során a nemzetközi környezet változásainak szempontjait is figyelembe vettem, és úgy gondolom, hogy a hipotéziseimben megfogalmazott francia kivételességre és gazdasági meghatározottságra vonatkozó állításaimat, valamint a hadügy és a politika összefonódását bizonyítottam. Az V. Köztársaság első elnökeként Charles de Gaulle a második világháború után középhatalommá vált ország korábbi világhatalmi szerepének visszaállítására törekedett, kül- és biztonságpolitikai lépéseit ennek szellemében folytatta, valamint megerősödött a – még a nagy francia forradalomhoz visszanyúló – francia kivételesség hangsúlyozása, amelynek alapján szerintük Franciaországnak vezető szerep predesztináltatott. Utóbbi törekvés jelentkezik az V. Köztársaság mindenkori Európa-politikájában, amely kül- és biztonságpolitikai prioritásai közül az egyik legfontosabbnak és véleményem szerint a legsikeresebbnek tekinthető. Az európai vezető szerep megteremtését Franciaország a hatvanas évektől az NSZK-val stabilizált kapcsolatain keresztül igyekezett elérni, és úgy gondolom, a francia–német páros nélkül napjainkban már nem képzelhető el az európai integráció.

Elgondolásom szerint nagyhatalmi ambíciói mellett elsődlegesen gazdasági kényszereinek és korlátainak köszönhetően formálódott ki a vizsgált időszak francia politikája az afrikai területeken, valamint a Közel-Kelet és a Földközi-tenger

³⁶⁹ FEJÉRDY: *i. m.* – p. 5.

térségében, ahol az egyre inkább szembetalálta magát az amerikai érdekekkel. Utóbbi állammal Franciaország kapcsolatai a vizsgált időszakban végig ambivalensek voltak.

A bipoláris világ két szuperhatalmának árnyékában és közöttük Franciaország úgy próbálta megtalálni a helyét, hogy egyensúlyozó, tőlük független, ugyanakkor mégis közelálló politikát folytatott és az enyhülési folyamatba is aktívan bekapcsolódott. Magát a hatvanas években létrehozott nukleáris elrettentő erejével függetleníteni igyekezett, amelynek jelentőségét mind a három Fehér Könyvük kiemelten kezelte. Ezek, valamint Franciaország katonapolitikai koncepcióinak bemutatásával és elemzésével az alfejezetben a hadügy és a politika kölcsönhatását bizonyítottam.

Összességében arra a megállapításra jutottam, hogy a de Gaulle-t követő köztársasági elnökök 2012-ig terjedő időszakában a kül- és biztonságpolitikai lépések a tábornok-elnök által meghatározott prioritásokat követték. Azokban véleményem szerint csak hangsúlyeltolódások figyelhetők meg, nem csupán az egyes köztársasági elnökök személye és politikai irányultsága következtében, hanem a változó nemzetközi környezet és a gazdasági kényszerek következtében. Ez véleményem szerint a NATO-val kapcsolatos francia politikában jól megfigyelhető.

Meglátásom szerint a kilencvenes években bekövetkezett változásokkal és a hidegháború megszűnésével együtt gyakorlatilag eltűntek a francia politika korábbi alapjai is, így kül- és biztonságpolitikájuk újradefiniálása és új kapaszkodók megtalálása vált szükségessé. Úgy gondolom, hogy ennek során prioritásai azonban alapvetően továbbra sem változtak. A világ globalizálódásával, az újabb nagyhatalmak feltűnésével és az új típusú konfliktusok megjelenésével Franciaország is igyekezett lépést tartani, amelynek során kivételességének hangsúlyozásához és korábbi különutas szerepéhez továbbra is ragaszkodott, noha Chirac és Sarkozy elnökök időszakaiban a francia állam még inkább szembesült azzal, hogy – gazdasági kényszereik miatt is – mennyire korlátozott mozgástérrel rendelkezik a nemzetközi politikában.

2. AZ EGYETEMES ÉS FRANCIA HADELMÉLET ARCULATVÁLTÁSAI 1945–2012

Értekezésem témájához kapcsolódóan fontosnak tartok néhány fogalmat tisztázni. A hadügy, illetve ennek törvényszerűségeinek vizsgálatával foglalkozó hadtudomány meghatározását a *Hadtudományi Lexikon*ban találhatjuk, amely alapján a hadügy „*a fegyveres küzdelem sikeres megvívását, ill. lehetőség szerinti elhárítását szolgáló elmélet és gyakorlat, a fegyveres erővel, felkészítésükkel és alkalmazásukkal, a fegyveres harc megvívásával, ill. elhárításával, valamint az ország katonai védelmével és biztonságával összefüggő társadalmi-gazdasági, államigazgatási és lakossági felkészítéssel kapcsolatos kérdések összessége. (...) Magában foglalja tehát az ország (szövetség) katonai biztonságának szavatolását, a védelmi potenciál szinten tartását, a fegyveres erők háborúra való felkészítését. (...) A hadügy fejlődését objektív törvényszerűségek, körülmények és tényezők befolyásolják. Ezek (...) a politikán keresztül hatnak. Éppen ezért a hadügy fejlődésében döntő szerepe van a biztonságpolitikának, s annak részeként a katonai- (honvédelmi) politikának. Ugyanakkor a hadügy fejlődése visszahat a politika alakulására.*”³⁷⁰ A világ megosztottságának és ellentmondásosságának köszönhetően a hadügy fontos tényezőt jelent napjaink társadalmi fejlődésében is. Ebből következően a hadügy fejlődésének meghatározója a mindenkori történelmi helyzet és a társadalom. A hadügy törvényszerűségeinek kutatásával számos tudományág foglalkozik, az egyik a hadtudomány, amely a fegyveres küzdelem objektív törvényszerűségeit és a katonai konfliktusok megelőzésének lehetőségeit kutatja. A hadtudomány dolgozza ki a hadművészet elméletét, a fegyveres erők felépítésének, felkészítésének és technikai ellátásának kérdéseit. A hadtudomány továbbá – figyelembe véve a háborúk tapasztalatait – a hadtörténelem tapasztalatainak feldolgozásával foglalkozik. További feladatai közé a korszerű hadviselés jellemzőinek és követelményeinek, valamint a háború elhárításának és a fegyveres konfliktusok megelőzési lehetőségeinek kutatása tartozik. A hadügy állandó tökéletesedéséhez és fejlődéséhez hozzájáruló tudományos eredményeket is felhasználja.³⁷¹ Kőszegvári Tibor meghatározása szerint: „*A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot*

³⁷⁰ SZABÓ József (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon*. – Bp.: Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. I–II. kötet. – p. 480.

³⁷¹ *Uo.* – p. 480–482.

*fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.*³⁷²

Szendy István megfogalmazása szerint: „*A hadtudomány egyetemes, de egyáltalán nem egységes. Abban a nemzeti specifikumok is megjelennek, amelyek visszahatnak a tudomány egészére és annak alkalmazására.*”³⁷³

A hadviselési mód – amelynek meghatározását szintén fontosnak tartom értekezésem kapcsán – „*a háború egyik katonatechnikai jellemzője, a hadművészet elméletének jelentős fejezete, a fegyveres erők alkalmazási formáinak és módszereinek összessége (...) szoros összefüggésben van: a hadviselő országok gazdasági, erkölcsi, tudományos-technikai színvonalával, katonai erőviszonyaival és katonaföldrajzi helyzetével; a háború politikai céljaival; a háború kirobbanásának körülményeivel és a háborúban alkalmazott pusztítóeszközökkel.*”³⁷⁴ Basil Davidson szerint a „*hadviselés jellege mindenkor az adott emberi közösség jellegétől függött. Rétegződésétől vagy osztálystruktúrájától, kormányformájától, gazdasági fejlettségétől, érdekellentéteitől és kulturális színvonalától. A »kultúra« fogalmát itt tágabban értelmezzük, technológiai és ideológiai tényezőket is értünk rajta.*”³⁷⁵

Mielőtt a jelen fejezetben szereplő témakörök elemzésébe bocsátkoznék, szükséges a Bevezetésben is hivatkozott Clausewitz *A háborúról* című munkájában felvázolt legfontosabb elméleti alapvetéseit, valamint mindezek franciaországi hatásait bemutatnom, elemzéseimmel elméleti alapot teremtve. Céлом jelen esetben az, hogy rámutassak arra, hogy kutatásaim és a fejezet feldolgozása során miért fontos *A háborúról* elméleti-filozófiai rendszerének, valamint franciaországi hatásának ismerete és megértése ahhoz, hogy az indirekt- és a gerilla-hadviselést, valamint a kilencvenes évek utáni hadelméleti változásokat vizsgálni és elemezni, kutatási

³⁷² KŐSZEGVÁRI Tibor: *A hadtudomány mai problémái, területe és fogalma.* – In. *Hadtudomány*, 2007. március. 17. évf. 1. sz. – p. 8–14. – Forrás:

http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/2007_1_2.html, letöltés ideje: 2017. január 27. Ez volt az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagságának 2006. november 27-i állásfoglalása is Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagy, az MTA doktora javaslatára. (SZERZŐ NÉLKÜL: *Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciájának állásfoglalása.* – In. *Hadtudomány*, 2007. március. 17. évf. 1. sz. – Forrás: <http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2007/1/index.html>, letöltés ideje: 2017. június 30.)

³⁷³ SZENDY István: *A hadtudományról magyar szemmel.* – In. *Magyar Tudomány*, 2012. (173. évf.) 11. sz. – p. 1362. – Forrás: http://epa.oszk.hu/00600/00691/00107/pdf/EPA00691_mtud_2012_11_1361-1367.pdf, letöltés ideje: 2017. június 29.

³⁷⁴ SZABÓ: *i. m.* – p. 490.

³⁷⁵ DAVIDSON: *i. m.* – p. 27.

témámhoz kapcsolódó hipotéziseimet pedig bizonyítani tudjam. Ahogyan a későbbi alfejezetekben lépten-nyomon megfigyelhető, gyakorlatilag nem volt olyan katonai gondolkodó, akire ne hatott volna a porosz katonai teoretikus eszmerendszere, gondolkodásmódja. Műve az általános hadelmélet terén ma is érvényes alapigazságokat rögzít. Dr. Kocsis Bernát megfogalmazásával élve, Clausewitz a legnagyobb katonai tekintélynek tekinthető, aki „*a háború és politika összefüggésének helyes gondolatából indul ki (...) Hatása rendkívül jelentős, s bár egyes tételeit (...) félremagyarázták, számos gondolata ma sem veszítette el aktualitását.*”³⁷⁶

Clausewitz fő művének hazánkban három fordítása született, sorrendben 1892–1894-ben, 1961–1962-ben és 2013-ban. Az első, még a reformkorban született fordítást Hazai Samu és Hamary Béla honvédtisztek végezték el, az utószó alapján részt vett a fordításban Vághó Ignác is. A második fordítást Réczey Ferenc végezte el, a bevezető tanulmányt Monoszlay Gyula írta az akkori Magyarországnak megfelelő marxista hangnemben. A harmadik fordítást Szabó Júlia végezte el, szakmai szerkesztők M. Szabó Miklós akadémikus, Csikány Tamás és Resperger István voltak.³⁷⁷ Jelen értekezésben az 1961–1962-es fordítást használtam, amelynek értelmezéséhez szükségesnek tartottam Perjés Géza, nemzetközileg is ismert hadtörténész és Clausewitz-kutató³⁷⁸, valamint Nagy Miklós Mihály témában született munkáit³⁷⁹ felhasználni. Az 1961–1962-es átültetés felhasználásának oka, hogy az 1892–1894. évi fordítás – amely a három közül tartalmilag a legpontosabb – szövege Perjés szerint „*rendkívül nehézkes, sokszor magyartalan, általában véve pedig szinte élvezhetetlen*”³⁸⁰, a 2013-as átültetés bírálata pedig még nem készült el.

³⁷⁶ KOCISIS Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1985. – p. 16.

³⁷⁷ NAGY: *Clausewitz korunkban...*, i. m. – p. 109–110.

³⁷⁸ A *Vom Kriege* 1961–1962-es magyar fordításának bírálatáról részletesen – a clausewitz-i koncepció és módszer megértése szempontjából a leglényegesebb fordítási hibákra koncentráló tanulmányban – itt olvashatunk: PERJÉS Géza: *Clausewitz magyar fordítása.* – In. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1966. 13. évf. 1. sz. – p. 104–132. Ebben a magyar fordítás ellenőrzéséhez Perjés Clausewitz művének 1915-ben Berlinben megjelent 9. német nyelvű kiadását használta.

³⁷⁹ „*A Vom Kriege nem pusztán azért vált világszerte ismert – gyakorta egyébként indokolatlanul idézett – hadtudományi klasszikussá, mert a hadügy többé-kevésbé állandó, történelmi koroktól független jelenségeit összegzi és értelmezi, hanem attól is, amiként ezt teszi. Megtanít arra – s erősen leegyszerűsítve ez lenne a hermeneutika egyik feladata – miként, milyen metódus alapján értelmezzünk háborúkat, akár a múltban, akár napjainkban. (...) Ebben rejlik Clausewitz műveinek örökérvényűsége.*” (NAGY: *Clausewitz korunkban...*, i. m. – p. 112.)

³⁸⁰ PERJÉS Géza: *Carl von Clausewitz: A háborúról. I–II.* – In. *Századok*, 1966. (100. évf.) 4–5. sz. – p. 995.

Clausewitz életműve franciaországi hatásának vizsgálata során Raymond Aron Clausewitz-monográfiája állt rendelkezésemre. Aron a második világháborút követő időszakban a háború általános elméletével is foglalkozó nagy francia teoretikus volt. Kétkötetes, clausewitzi hadelmélettel foglalkozó művének³⁸¹ I. kötetében, *A történeti értelmezésről*³⁸² című fejezetben hangsúlyozza: „Clausewitz értelmezése Lenin vagy Mao Ce-tung fényében vagy a nukleáris kor realitásaira vonatkozóan, számomra hitelesnek tűnik, azonban legalább azon feltétel teljesülésével, hogy a történelmi ismeretek követelményeit tiszteletben tartjuk, azon feltétellel, hogy nem tévesztünk össze két dolgot egymással: azt, amit Clausewitz kívánt kifejezni azok számára, akik az univerzumához tartoztak, akikkel ugyanolyan történelmi tapasztalatokban osztozott, akik a szavakat ugyanazon jelentéssel ruházták fel, mint ő, másrésről azon jelentést vagy jelentéseket értelmezését, amelyeket műve és rendszere őriz, vagy hordoz számunkra a mi világegyetemünk és a mi tapasztalataink szerint. Aki összekeveri a két feladatot, az megszegi a történeti párbeszéd szabályait.”³⁸³ Ebből arra következtettek, hogy Aron szerint a háborúkat történeti megközelítésben kell megfigyelni. Továbbá Clausewitz azon kijelentése alapján, hogy egyedül az első könyv első fejezete tölti el elégedettséggel – tehát az még átdolgozásra szorul – Aron, művének logikája kapcsán, így fogalmazott: „Jól meg kellett tehát rajzolnom nagy iránymutatásaiban a clausewitzi gondolkodás fejlődését, mielőtt rátértem volna a dialektika vagy az elméleti tervezet elemzésére.”³⁸⁴ Továbbá úgy gondolja, hogy a háború a béke megteremtésének és biztosításának az eszköze, amely már az eredeti Clausewitz-féle elgondolás is volt. A későbbiekben is idézett Ágh Attila szerint, Aron rendszerező és filozófiai mélységekbe jutó „Clausewitzről írott monográfiája összekapcsolja a hagyományos és a modern elméleteket, valamint a nyugat-európai és az amerikai elméleteket (...) Aron is úgy tartja, hogy a háború a politika folytatása (...) a katonai erő alkalmazása révén, de mint az ipari társadalom elmélete kimagasló teoretikusa úgy véli, hogy (...) az ipari társadalom természete határozza meg a modern háború jellegét.”³⁸⁵ Aron a háborúk két típusát különböztette meg: az államok közötti kisháborút és az államok fölötti nagyháborút vagy birodalmi háborút.

³⁸¹ ARON: *Penser I...., i. m.* és *Uő.: Penser II...., i. m.*

³⁸² *De l'interprétation historique.*

³⁸³ ARON: *Penser I...., i. m.* – p. 25.

³⁸⁴ ARON: *Penser I...., i. m.* – p. 30.

³⁸⁵ ÁGH Attila: *Konfliktusok, háborúk.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1989. – p. 149. Ágh a rendszerváltozás előtt a háborúk elméleti kérdéseivel foglalkozott, akkoriban még a dialektikus történelmi materializmuson, tudományos szocializmuson belül.

Utóbbi dominánsnak tartja, és az elvek háborújának, a szuperhatalmak közötti ideológiai háborúnak nevezte.³⁸⁶

Perjés Géza szerint Clausewitz „*célja ugyan a stratégia teóriájának kidolgozása volt, de míg annak céljáról és illetékességi köréről élete egyes szakaszaiban eltérően nyilatkozott és végső soron nem is sikerült tető alá hoznia e munkát, addig a katonai döntés természetéről vallott véleménye mindvégig koherens maradt.*”³⁸⁷ Úgy véli, Raymond Aron mindezen állítással egyetértését fejezte ki, amikor így fogalmazott: „*Clausewitz olyan vállalkozásba fogott, amelynek jelentőségét csak napjaink politikai gazdaságtanának és játékelméletének ismeretében lehet kellően értékelni. Ki akarta dolgozni a cselekvés birodalmának fogalmi rendszerét és szigorú formában kifejezni azokat a tényezőket, amelyekről a döntés és a cselekvés függ.*”³⁸⁸ Aron szerint továbbá Clausewitz a polaritásfogalommal a játékelmélet zéró összegű játszóját fogalmazta meg. A polaritás, a kifejezés szigorú értelmében, modern kifejezéssel élve zéróösszegű játszma, amennyit az egyik fél nyer, annyit veszít a másik. Ugyanakkor a polaritás Clausewitz műve alapján nem alkalmazható a támadásra a védelem vonatkozásában, mivel a háború ezen két formája egyenlőtlen erővel rendelkezik. A polaritás fogalma a támadás és a védelem aszimmetriája, a szellem és az érzelem, az értelem és az erkölcsi kvalitások ellentéte.³⁸⁹ A fegyverszünet és a béke megkülönböztetése is fontos. Míg előbbi a műveletek felfüggesztése a háború során, a béke a nem háborús állapotot jelenti. A háború ugyanakkor nem törli el az államok közötti kapcsolatokat, hanem egy újabb dimenziót, nevesen az erőszakot adja hozzá, mivel a háborúban álló felek a másik felett akarnak győzelmet kivívni. Azonban a polaritás, vagyis a zéróösszegű játszma csak a döntést, a győzelmet, a taktikai elgondolást érinti, és nem az államok által, egy komplex társadalmi közegben folytatott valódi háborút, amelyet a politikai cél irányít. A valódi háborúk minden esetben a politikai cselekvés folytatásai, a stratégiai (vagy katonai) döntéseket a politikai logikának rendelik alá.³⁹⁰ Perjés ezzel kapcsolatban úgy gondolkodik, hogy „*Clausewitz polaritásfogalmának kettős funkciója van: egyrészt a »háború szüneteinek« általa többször vizsgált problémájánál játszik szerepet, másik oldalon viszont akkor, amikor a háború*

³⁸⁶ *Uo.* – p. 149–150.

³⁸⁷ PERJÉS Géza: *Clausewitz és a háború praxeológiája.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1988. – p. 9.

³⁸⁸ Idézi: *Uo.* – p. 215. Fordította innen: ARON: *Penser I...., i. m.* – p. 362.

³⁸⁹ *Uo.* – p. 115.

³⁹⁰ ARON: *Penser II...., i. m.* – p. 236.

eldöntésének időpontjával, valamint az erők egyidejű és szukcesszív felhasználásával foglalkozik.”³⁹¹ Ehhez kapcsolódóan továbbá Aron *A háborúról* című műből kivett példákkal illusztrálja, hogy Clausewitz az úgynevezett mögöttes üléssel³⁹² is foglalkozott egyes fejezeteiben – a VI. könyv 28. fejezetében és a VII. könyv 16. fejezetében –, azonban egymással ellentmondásos megállapításokra jutott, tehát a problémával nem igazán tudott mit kezdeni.³⁹³

Perjés Géza 1966-os, a *Századok* című folyóiratban megjelent tanulmányában így fogalmazott: „Clausewitz múlhatatlan érdeme, hogy a háború három oldalát – ti. a katonait, a társadalmi-politikait és az emberit – együtt látja, egymáshoz viszonyítja és kapcsolatba hozza egymással. (...) a háború lényegét sem előtte, sem utána nem ragadta meg senki hozzá hasonló mélységgel és annak egészen sajátos légkörét senki sem hozta közelebb az olvasóhoz, mint ő.”³⁹⁴ Clausewitz művében végig tetten érhető a háború egészének bemutatása és ennek politikával való összefüggése.³⁹⁵ „A háború mindig valamilyen politikai állapotból keletkezik és mindig valamilyen politikai motívum hívja létre, tehát politikai aktus.”³⁹⁶ Perjés egy másik írásában ezzel az állítással kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „a termonukleáris háború korszakában ez a tétel teljességgel elvesztette érvényét, mert nincs olyan politikai, ideológiai, társadalmi cél, melynek eléréseért a fejlett országok népességének, ipari kapacitásának, infrastruktúrájának és városainak szinte teljes elpusztulásával, a levegő, a víz, a föld végzetes elszennyesedésével kellene fizetni.”³⁹⁷ Ágh Attila hasonló megállapításra jutott, kiegészítve azzal, hogy a „tézis mélyebb, történelmi értelme azonban nem jelent egyebet, mint ezt a rugalmas kölcsönviszonyt politika és hadügy között, azaz a politika prioritását, meghatározó szerepét, a katonai oldallal szemben, s a kettő végső összhangját; a hadügy ezt a politikai megbízást azonban minden korban a saját változó, viszonylagosan önálló mozgástörvényei szerint tölti be.”³⁹⁸ Clausewitz szerint tehát a háború a politika eszköze, és semmi másé nem

³⁹¹ PERJÉS: *Clausewitz és a háború...*, i. m. – p. 113.

³⁹² „Játékelméleti szempontból Clausewitz egyik legjelentősebb eredménye, hogy olyan jelenséget írt le és épített bele a háború praxeológiájába, amit az ember valószínűleg azóta ismer, amióta egyáltalán háborúzik. E felismerés pedig abból áll, hogy az van előnyben a háborúban (...), aki az ellenség helyzetét és szándékát megismerni kívánva még a kezdeményezést is átengedi neki, hogy csak azután – tehát mögöttes ülésből – cselekedjék.” (Uo. – p. 136.)

³⁹³ ARON: *Penser I...*, i. m. – p. 301–302.

³⁹⁴ PERJÉS: *Carl von...*, i. m. – p. 991.

³⁹⁵ Uo. – p. 992.

³⁹⁶ Uo. – p. 992.

³⁹⁷ PERJÉS Géza: *Clausewitz*. – Bp.: Magvető Könyvkiadó, 1983. – p. 479.

³⁹⁸ ÁGH: i. m. – p. 257.

lehet, egy 1827 decemberében keltezett, Roeder vezérkari őrnagynak írt levelében is hangsúlyozta: „*A háború nem más, mint a politika folytatása más eszközökkel.*”³⁹⁹ A háború alapját és irányát meghatározó összes tényező politikai jellegű, attól elválasztani nem lehet őket, „*a valóságos háború korántsem a fogalmának megfelelő következetes, végletekre irányuló törekvés, hanem felemás dolog, önmagával való ellentmondás, és mint ilyen, saját törvényeinek nem engedelmeskedhetik, hanem egy másik egész része – s ez a törvény a politika.*”⁴⁰⁰ Ugyanakkor a háború részleteibe a politika nem folyik bele, ellenben a politikának döntő hatása van nemcsak a háború és a hadjárat, hanem sokszor a csata tervezése során is. A politika az egész társadalom érdekei képviselőjének tekinthető. A háborúk nem pusztán ellenségeskedésekből születnek, hanem a politika megnyilvánulása, a politika hozza létre a háborút, így a politikai szempontok alárendelése a katonaiaknak észszerűtlen, mivel a háború vezetésének legfőbb szempontja csak a politika lehet. „*Egyszóval a hadművészet a legmagasabb álláspontján politikává válik, de természetesen olyanná, mely nem jegyzékeket írkal, hanem csatákkal szolgál.*”⁴⁰¹

„*Clausewitz élete vége felé szakított a művében oly gyakran előforduló »abszolút és valóságos háború antitézisével« – a kifejezés Raymond Aroné –, és belátta, hogy csak valóságos háború van, a maga két fajtájával: a megsemmisítő és a korlátolt célú háborúval.*”⁴⁰² Az *Értesítésben* Clausewitz a háború kettős jellegét emeli ki, miszerint annak célja „*vagy az ellenség leverése, hogy politikailag megsemmisítsük, illetve védekezésre képtelenné tegyük, és így nekünk tetsző békére kényszerítsük, vagy csupán bizonyos területek meghódítása az ellenfél országának határán, hogy megtartsuk, illetve a békekötésnél ütőkártyaként játsszuk ki.*”⁴⁰³ Az egyik cél az ellenséges erők szétverésére, a másik pedig az akaratérvényesítésre koncentrál. A két célt elválasztja egymástól, ugyanakkor rögzíti azt is, hogy közöttük átmenetek vannak. A mozgáscentrikus hadikultúra megsemmisítő jellegű, az erőszakot

³⁹⁹ CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról.* – Bp.: Zrínyi Kiadó, 1961–1962. II. kötet. – p. 509.

⁴⁰⁰ *Uo.* – p. 445. Perjés szerint az egész clausewitzi koncepciónak ez az egyik legfontosabb gondolata, amelyben az 1961–62-es átültetés során fordítási hibát követtek el, így az eredeti mondanivalót is megváltoztatták. Az „*ez a törvény a politika*” részben a törvény fordítás helytelen, tekintve, hogy az eredeti szövegben Clausewitz „*egész*”-et ír, tehát helyesen így hangzana: „*ez az egész a politika*”. Annál is inkább bizonyos Perjés szerint a fordításban történt elírás, mert Lenin például – aki Clausewitz fő művéről jegyzeteket készített – ezt a részt szintén jelentősnek tartotta, és azt a megjegyzést fűzte hozzá, hogy: „*A háború az egésznek a része – egész=politika.*” (Lenintől idézi: PERJÉS: *Clausewitz magyar...*, i. m. – p. 118.)

⁴⁰¹ CLAUSEWITZ: *A háborúról II...*, i. m. – p. 448.

⁴⁰² PERJÉS: *Clausewitz...*, i. m. – p. 260.

⁴⁰³ CLAUSEWITZ: *A háborúról I...*, i. m. – p. 29.

egyensúlyban tartja, nem rendelkezik belpolitikai céllal és az erőszakalkalmazás két fokozatát tapasztalhatjuk. A második, az indirekt jelleg az úgynevezett anyagcentrikus hadikultúrára jellemző, amelynek sajátossága az erőszak mérséklése vagy egyensúlyban tartása és az erőszak egy fokozatának megjelenése, miszerint az erőszak az ellenség társadalmi ellenállásának megtörésére irányul, minden más csak ezt szolgálja. A gerilla-hadviselés hadikultúrája is indirekt jellegű, kifárasztó, jellemzője az erőszak fokozása. Belpolitikai célokkal rendelkezik, és az erőszak alkalmazásának egy fokozata van.⁴⁰⁴ Clausewitz szerint a háború – ahogy az első kötet első fejezetében⁴⁰⁵ írja – „erőszak alkalmazása, hogy ellenfelünket saját akaratunk teljesítésére kényszerítsük.”⁴⁰⁶

Véleménye szerint a haderő megsemmisítésén és az országrészek meghódításán kívül három eszköz áll még rendelkezésünkre, hogy céljainkat elérjük: az ellenfél területének birtokba vétele, annak hosszabb ideig történő megtartása nélkül, ahol a közvetlen szándék a károkozás. Az eljárások szempontjából az elsőt katonainak, a másodikat politikainak tartja. A harmadik eszköz pedig, amelyet a legfontosabbnak tart, az ellenség kifárasztása, amely meghatározása szerint „az ellenség fizikai erőinek és akaratának a harci cselekmény időtartamával történő fokozatos kimerítését”⁴⁰⁷ jelenti. A pusztá ellenállást szintén azon eszközök közé sorolja, amellyel a harc során ellenfelünket kifáraszthatjuk, azonban mindezt az előző három, pozitív előjelűvel szemben negatív előjelűnek, tehát a védelemhez tartozónak ítéli. Clausewitz szerint a kifárasztás a gyengébb fél eszköze az erősebbel szemben. Ez alapján úgy gondolom, a hadviselés indirekt elemei is megjelennek művében,

⁴⁰⁴ FORGÁCS Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*. PhD értekezés. – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, 2009. – p. 43. – Forrás:

http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2009/forgacs_balazs.pdf, letöltés ideje: 2014. augusztus 01.; A hadikultúráknak három megjelenési formája van: a mozgás- és az anyagcentrikus hadikultúra, valamint a gerilla-hadviselés hadikultúrája. „A hadikultúra fogalma az 1990-es évek közepén jelent meg a magyar hadtudományban: Kovács Jenő altábornagy Magyarország katonai stratégiájáról szóló kutatásának egyik fontos pillére volt e diszciplína. A tábornok a problémakört ugyan megemlítette munkájában, illetve leírta annak különféle megjelenési formáit (...), de korai halála nem engedte meg számára, hogy feltárja a hadikultúra fogalmának megjelenését a hadtudományi gondolkodásban.” (FORGÁCS Balázs: *A hadikultúra fogalmának historiográfiája I.* – In. Hadtudományi Szemle, 2009. (2. évf.) 2. sz. – p. 1. – Forrás: http://uninke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_2/2009_2_hm_forgacs_balazs_1_9.pdf, letöltés ideje: 2017. július 15.)

⁴⁰⁵ CLAUSEWITZ: *A háborúról I...., i. m.* – p. 37–58.; Perjés szerint: „E fejezettel való foglalkozás azért is fontos, mert amint tudjuk, ezt tartotta műve egyetlen kész, befejezett részének, tehát gondolatrendszerének megítélésénél csakis ezt szabad irányadónak vennünk.” (PERJÉS: *Clausewitz és a háború...., i. m.* – p. 49.)

⁴⁰⁶ CLAUSEWITZ: *A háborúról I...., i. m.* – p. 37.

⁴⁰⁷ *Uo.* – p. 64.

amelyet a következő mondatai is bizonyítanak: „*Láthatjuk tehát, hogy a háborúban sok út vezethet célhoz. Nem kell feltétlenül minden esetben az ellenfél teljes tönkretételére törni.*”⁴⁰⁸

A védelmi eszközök körének tárgyalása kapcsán Clausewitz kiemeli, hogy amikor a lakosság – akkoriban ez a francia csapatok ellen harcoló spanyol nép volt – bekapcsolódik a küzdelembe, új tényező keletkezik, ez pedig a védelem egyik sajátos eszközének titulált fegyveres nép. Ennek – mint a védelem ellenséggel szembeni egyik harceszközének – Clausewitz egy külön fejezetet szentelt *A fegyveres nép* címmel. Clausewitz szerint a népi háború a következő feltételek teljesülése esetén tekinthető hatékonynak: a háborúnak az ország belsejében, nagy hadszíntéren kell zajlania, nem döntheti le balsiker, a nép támogatását kell élveznie, valamint a háború és az ország, földrajzi jellemzőjét tekintve, átszegdelt, hegyek, erdők, mocsarak, megművelt területek miatt nehezen járható kell, hogy legyen.⁴⁰⁹ A lakosság létszáma ez esetben nem releváns, ahogyan az sem, hogy annak döntő része szegény vagy gazdag-e, ugyanakkor kiemeli, hogy a szegényebb rétegek, akik a kemény munkához és nélkülözéshez szoktak sokkal harciasabbak és erősebbek. A fegyveres népet megfogalmazása szerint nem lehet alkalmazni az ellenség főerői ellen. „*Elképzelésünk szerint, a népi háború köd- és felhőszerű jellege tömör testté sohase sűrűsödjön, különben az ellenség kellő erővel ráveti magát, elpusztítja azt és sok foglyot ejt. (...) Másrészt azonban mégis szükséges, hogy ez a köd bizonyos pontokon gomolyaggá sűrűsödjön, és villámcsapással fenyegető felhővé váljék. Ezek a pontok, mondtuk már, főként az ellenséges hadszíntér szárnyain vannak. (...) A sűrűbb részek arra hivatottak, hogy az ellenség nagyobb visszaküldött csapatait megtámadják, emellett félelmet és aggodalmat keltsenek, fokozzák az erkölcsi hatást.*”⁴¹⁰ Clausewitz számára tehát a népfelkelés a meglévő rend irányítása és felügyelete alatt volt elképzelhető szemben a későbbi gerilla- és partizánmozgalmakkal, akik – mint látni fogjuk – a meglévő politikai renddel szemben vívták harcukat, vagy mint például Mao kommunisztái egy új társadalmi rendért.

Perjés szerint Clausewitz a korabeli valószínűségelmélet elveit, főbb eredményeit láthatóan ismerte, és ennek hatása gondolatmenetére már korai írásaiban is

⁴⁰⁸ *Uo.* – p. 66.

⁴⁰⁹ CLAUSEWITZ: *A háborúról II...., i. m.* – p. 280–281.

⁴¹⁰ *Uo.* – p. 282–283.

felfedezhető, nemcsak főművében. Utóbbi munkáját tekintve Perjés fogalmaz így: „az, hogy a véletlen által előidézett kedvező lehetőségeket ki kell használni, feltehetően olyan felismerés, amely egyidős a hadakozás történetével. (...) Clausewitz a véletlent teljesen valószínűségi értelemben használja, amint ez az I/1. fejezetnek abból a részéből is kitűnik, ahol a valószínűséget, a véletlent és a szerencsét szoros összefüggésben tárgyalja, és éppen az összefüggések miatt hasonlítja a háborút a szerencsejátékhoz.”⁴¹¹ Aron szerint *A háborúról* című műben két szövegrész – az első könyv első és második fejezete – világosan illusztrálja a clausewitzi központi elképzelést, amely a szükségesség antitézise és a valószínűség, amely összeolvad a valóság tiszta elméletének antitézisével.⁴¹²

A háborúról bizonyos részeit – mint már utaltam rá – Clausewitz még átdolgozásra szánta, azonban korán bekövetkezett halála ebben megakadályozta. A mű vázlatként fennmaradt nyolcadik könyve a világtörténelemre nagy hatást gyakorolt. Ebben egyrészt a politika és a háború kapcsolatával foglalkozik a szerző, másrészt egyéb hadelméleti kérdéseket tárgyal. *A háborúról* című műnek nincs egységes megítélése és tudományos állásfoglalása, a nyolcadik könyv töredékessége és gondolatmenete szakmai félreértelmezéseket és hibás értelmezéseket eredményeztek a XIX. és a XX. század folyamán, „viszont olyan sajátos clausewitz-i elemeket tartalmaz, mint például az abszolút és a valóságos háború filozófiai kategóriája (...) A szerző életművében és a *Vom Kriege*-ben elfoglalt helyét kiemeli, hogy Clausewitz az egész alkotást a nyolcadik könyv befejezése után, annak szellemében át akarta dolgozni (...) Vagyis egy olyan textussal van dolgunk, amelynek interpretációja – figyelembe véve a *Vom Kriege* befejezetlen voltát – megkönnyíti az egyébként is nehezen értelmezhető kulcsmű tartalmának megértését, miközben közelebb visz Clausewitz egész életművének mélyebb feltárásához.”⁴¹³

Clausewitz abszolút háború elméleti kategóriáját Aron *A háborúról* című mű elméletében fontos elemnek, egy ideáltípusnak tartotta. „Raymond Aron (...) a nyolcadik könyv legfontosabb tézisének vélt abszolút háború kategóriáját a *Vom Kriege* vezérgondolatának tartja.”⁴¹⁴ Ezzel szemben helyezkedik el Perjés

⁴¹¹ PERJÉS: *Clausewitz és a háború...*, i. m. – p. 77.

⁴¹² ARON: *Penser I...*, i. m. – p. 296–297.

⁴¹³ NAGY Miklós Mihály: *Interpretáció Clausewitz fő művének nyolcadik könyvéhez.* – In: *Hadtudományi Szemle*, 2017. 10. évf. 1. sz. – p. 99.

⁴¹⁴ *Uo.* – p. 106.

gondolatmenete, aki szerint Clausewitz koncepciójában csak valóságos háború van és az abszolút háború filozófiai fogalomnak tekinthető, nem létezik.⁴¹⁵ Aron szerint minden háború három elemből tevődik össze, a természetből fakadó erőszakból, a szellem szabad cselekvéséből – így a háború a valószínűségek és véletlenek játékából áll – valamint a politikai érteleméből, tehát a politikának van alárendelve, annak eszközének tekinthető.⁴¹⁶ Ezt Perjés Aron „hármasszoros definíciójának” nevezi, valamint egyik végjegyzetében megemlíti, hogy meglepő, hogy a francia szerző modellnek, illetve ideáltípusnak fogja fel az abszolút háborút, holott több helyen annak irrealitásáról beszél.⁴¹⁷ Ilyen megfogalmazást például Aron írásának első kötete 121. oldalán olvashatunk: „*A valóságban nem létezik abszolút háború, az csak a fogalom, a képzelet világában létezik.*”⁴¹⁸

Megállapítható, hogy Clausewitz mind a hidegháborús, mind pedig az azt követő időszak hadelméletére, a magyarországi és a franciaországi hadtudományi kutatásokra egyaránt hatással volt és van. A francia hadelmélet későbbi tárgyalása során majd arról is megbizonyosodhatunk, hogy Clausewitz hatása, Raymond Aron mellett, a hidegháború katonai teoretikusainak – mint André Beaufre és David Galula – műveiben, valamint a hidegháború utáni francia elméleti képviselők írásaiban is megjelenik. Az elkövetkezendőkben céлом továbbá a hipotéziseimben megfogalmazott azon állítások bizonyítása, miszerint a francia hadelméletre a hidegháború indirekt hadviselésének elmélete, továbbá a helyi háborúk gerilla-hadviselése, majd a hidegháború utáni módosult biztonsági környezet volt hatással. Mindezen hipotézisek igazolásához szükségesnek tartottam – elméleti és viszonyítási alapot adva az utolsó két alfejezetnek – hogy a hidegháború alatti és az azt követő időszak egyetemes hadelméletével részletesebben foglalkozzam. Ugyanakkor a fejezetben – elsődlegesen a francia nukleáris elrettentő erővel kapcsolatos művek és a NATO-hoz fűződő francia nézetek feldolgozásával – a francia kivételesség hatását, továbbá a hadügy és a politika közötti kölcsönhatást is szándékomban áll bizonyítani.

⁴¹⁵ PERJÉS: *Clausewitz és a háború...*, i. m. – p. 54.

⁴¹⁶ ARON: *Penser I...*, i. m. – p. 119.

⁴¹⁷ PERJÉS: *Clausewitz és a háború...*, i. m. – p. 221.

⁴¹⁸ ARON: *Penser I...*, i. m. – p. 121.

2.1 HIDEGHÁBORÚ ÉS INDIREKT HADVISELÉS

A hidegháború a második világháborút követően „a vezető nagyhatalmak között kialakult (katona)politikai helyzet, melyben a felek kerültek a közvetlen katonai összeütközést, de hosszú távú stratégiai célkitűzéseiknek megfelelően egymás gyengítésére, új befolyási övezetek megszerzésére, végső célként a másik fél legyőzésére vagy olyan mérvű meggyengítésére törekedtek, hogy az elveszítse világhatalmi pozícióit.”⁴¹⁹ A nagyhatalmak közötti diplomáciai kapcsolatok tehát ez alatt a speciális békeállapot alatt sem szüneteltek, amelyeket átszőtt a hol kisebb, hol pedig nagyobb intenzitású fegyverkezési verseny, valamint eszköztárukban megtalálható volt a gazdasági elszigetelésre törekvés, a politikai nyomásgyakorlás, az ideológiai konfrontáció és a pszichológiai hadviselés alkalmazása. A meggyöngyült nyugat-európai hatalmak és a vesztes tengelyhatalmak a második világháborút követően korábbi világhatalmi pozíciójukat elveszítették, így a gazdaságilag megerősödött és politikai befolyást szerzett Amerikai Egyesült Államok „kitölthette a (...) politikai vákuumot, vállalhatta a nyugati demokráciák vezetőjének szerepét.”⁴²⁰ A második világháborúból domináns hatalomként került ki továbbá a Szovjetunió, és befolyási övezeteket hozott létre Európában és Ázsiában, amelyeket igyekezett megszilárdítani és bővíteni, egyúttal tengeri jelenlétét is erősíteni. „Létrejött tehát a két nagyhatalom befolyási övezete, s ebből szinte törvényszerűen következett a bipoláris világrend kialakulása.”⁴²¹ Sir Winston Churchill 1946 márciusában elmondott fultoni beszédében már a szovjet terjeszkedés megállítására szólította fel a népeket, azonban egyetérthetünk Fischer Ferencsel, miszerint a Truman-elv, a Marshall-terv, a másik oldalon pedig a Zsdanov-Sztálin-féle „két tábor” teóriájának 1947-es meghirdetésével kezdődött az úgynevezett „klasszikus” hidegháború korszaka.⁴²² Az amerikaiak által 1954-től alkalmazott stratégia a „tömeges elrettentés” stratégiája volt, amelyet 1961-ben a „rugalmas reagálás”⁴²³ stratégiája váltott fel. Ezen hadászati elgondolás alapelve, hogy egy katonai kihívásra a lehetőségek skáláján belül mindenféle választ lehessen adni. Irányelve a fegyveres erők lehetséges alkalmazására mind az általános nukleáris, mind a korlátozott háború

⁴¹⁹ SZABÓ: *i. m.* – p. 547.

⁴²⁰ *Uo.* – p. 548.

⁴²¹ *Uo.* – p. 548.

⁴²² Ez 1962-ig tartott, amelyet a détente (enyhülés), majd a kis hidegháború időszaka követett. A hidegháború 1991-ben ért véget. FISCHER: *i. m.* – p. 91.

⁴²³ Flexible response.

körülményei között érvényes volt. Kennedy elnök volt katonai tanácsadója, Maxwell D. Taylor tábornok fogalmazta meg, és csak hét évvel később, a NATO 1967. decemberi tanácsülésén fogadták el a közös katonai doktrína alapelveit. Az alapelv mint a katonai doktrína alapja az Amerikai Egyesült Államokban 1971-ig, a NATO-ban – módosításokkal – 1991-ig volt érvényben, amikor a római NATO csúcson elfogadták a nukleáris fegyverekre való csökkentett támaszkodás elvét.⁴²⁴ A hidegháború történetének részletesebb elemzését jelen értekezésben csak annyiban tartom szükségesnek, amennyiben az egy konkrét hadelméleti és biztonságpolitikai kérdés tárgyalása során szükségszerűvé válik.

Ágh Attila *Konfliktusok, háborúk*⁴²⁵ című munkája alapján a hidegháborút a kettős stratégiai helyzet dominanciája jellemezte, amelyben a nagyhatalmak szempontjából a kifárasztás volt a jellemző. Konkrét fegyveres összecsapás a szuperhatalmak között nem alakult ki, mivel – a nukleáris hatalom birtoklása miatt – ez mindkettő számára a teljes megsemmisülést jelentette volna. A kettős stratégiai helyzet miatt a felek a háborús erőszakot féken tartották, mivel a globális konfliktusnak nem lett volna nyertese. Mindemellett a helyi háborúkban támogatók voltak, ahol egymás megsemmisítésére törekedtek. Az alkalmazott erőszak az ellenség társadalmának megtörését célozta, és a katonai eszközök mellett megjelent a diplomáciai nyomás, a gazdasági háttér tönkretétele, a politikai rendszer megingatása, illetve az ellenséges ország társadalma morális tartásának rombolása. A hidegháborúban teret nyerő indirekt hadviselésnek két – reguláris és irreguláris – formáját különböztetjük meg. A reguláris forma alapvetően – hadműveleti, harcászati és hadászati szinten egyaránt – védelmi jellegű, ugyanakkor a támadás fontosságát sem tagadja, amely a Clausewitz-féle kifárasztásra törekvésnek felel meg. Az alkalmazott erőszak az ellenség társadalma ellen irányul, annak ellenállását igyekszik megtörni. Csak külpolitikai céllal rendelkezik. *„A hadviselésnek e formája esetében a katonai erőfölényre építve a megvédendő területek fontossága egyenrangú, és az erőfölény birtokában adott esetben a kezdeményezést ki is engedi a kezéből, és a kezdeményező ellenség sikereinek megghiúsítására törekszik, annak támadó erői megsemmisítésével – de ez*

⁴²⁴ SZABÓ: *i. m.* – p. 1207.; Az Amerikai Egyesült Államok 1971–1991. közötti katonai stratégiai koncepciója a „reális elrettentés” stratégiája volt. (Bővebben a hidegháborús – keleti és nyugati – katonai stratégiákról és doktrínákról itt olvashatunk: KŐSZEGVÁRI Tibor: *Katonai stratégiák és doktrínák a hidegháború korszakában*. Egyetemi jegyzet. – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Doktori Iskola, 2000.)

⁴²⁵ ÁGH: *i. m.*

*az eljárás a kreatív ellenfelet adott esetben előnyhöz is juttatja.*⁴²⁶ A katonai erőfölény létrehozása óriási anyagi ráfordítással történik, így jellemzően a nagy anyagi értéket képviselő haderőnemeket, vagyis a haditengerészetet és a légierőt alkalmazzák. A kifárasztó hadászat reguláris eszközöket alkalmazó formája csak az olyan országokban tudott kialakulni, ahol a katonaföldrajzi helyzet megfelelő volt hozzá – amelyek határai, földrajzi fekvésük miatt nagymértékben védettek, főként tengerek által határoltak, tehát ott, ahol a direkt szárazföldi támadás nehéz, vagy egyáltalán nem lehetséges –, és a jelentős anyagi erőforrások lehetőséget teremtettek egy hosszú, elhúzódó háború⁴²⁷ megvívásához és a kifárasztás eszközeinek megteremtéséhez. A hidegháborúban a globális fegyveres konfliktusok elkerülésére használt indirekt hadviselési eszközök – a gazdasági verseny, a pszichológiai hadviselés vagy az ideológia területén vívott harc – sokat fejlődtek, rendkívül hatásossá váltak, emiatt az akaratérvényesítés eszköztára változott, kibővült, amely a katonai teoretikusokat rákényszerítette a stratégiáról vallott elképzeléseik átgondolására, módosítására, pontosítására. A stratégia új részterületei jelentek meg a katonai mellett, mint a politika, a diplomácia, a pszichológia, a gazdaság, a technika. A nagy anyagi értékű vagy nagy anyagi ráfordítású eszközök alkalmazása miatt a – második világháború előtti két évtizedben megindult, majd az 1945 utáni hidegháborús időszakban felgyorsult – technika, haditechnika fejlesztése az élen járt ezen országokban. Mivel a haderőnemek közül a haditengerészet és a légierő dominált, ennek megfelelően a katonai gondolkodást is a légi⁴²⁸ és tengeri elméletek határozták meg. Utóbbi egyik jelentős képviselője Alfred Thayer Mahan, a nemzetközi hadelmélet egyik legnagyobb tengeri teoretikusa volt. Ugyanakkor az indirekt hadviselés elméletét képviselő országokban – bár kevésbé hangsúlyosan – jelen volt a hagyományos szárazföldi⁴²⁹, valamint a gerilla-hadviseléssel kapcsolatos gondolkodás is. Ágh Attila szerint *„az első és a második világháború megrázkódtatásai után is nagyon kevés átfogó, rendszerező munka íródott a háború elméletéről, s csak a hetvenes évek folyamán merült fel erőteljesebben a háború*

⁴²⁶ FORGÁCS: *Napjaink hadikultúrái...*, i. m. – p. 68.

⁴²⁷ Julian S. Corbett, haditengerészeti teoretikus szerint *„a haditengerészet stratégiai hatása közvetett, anyagháború jellegű és időigényes, vagyis az indirekt hatás csak hosszú, elhúzódó háborúban érvényesülhet.”* (Uo. – p. 78.)

⁴²⁸ A légi uralom elméletei már az első világháború után kialakultak. Lásd Giulio Douhet: *A légi uralom* című munkáját.

⁴²⁹ Megjelenési formájának jó példája a nagy mozgékonyágú, ütőképes és manőverezésre képes szárazföldi magasabbegységek alkalmazása vagy a szárazföldi haderőnemek együttműködése a légierővel: *„az erőszak-alkalmazásnak ugyanis mindig az adott helyzettől kell függnie”.* (Uo. – p. 90.)

*elméletének kérdése a marxista kutatásban. A polgári gondolkodásban viszont – ciklikus jelleggel ugyan – mindvégig fontos szerepet játszott a háború, mint elméleti kérdés, de különösen a második világháború utáni évtizedekben, amikor a nemzetközi konfliktusok kutatásával összefonódva, de részben stratégia elnevezés alatt – valamint hadtudományok (War Studies, Military Science) néven – külön diszciplinává is önállósodva, tulajdonképpen a nyugati társadalomelméletek egyik fő irányzatává vált a háború kérdése.*⁴³⁰ Ez a társadalomtudományi kutatás katonai irányba történő elmozdulását jelentette.

Az Amerikai Egyesült Államok nukleáris monopóliumának 1949-es megszűnésével a két szuperhatalom között egy olyan sajátos egyensúly alakult ki, amely a „*kölcsönösen garantált megsemmisítés tudatát erősítette fel a teoretikusok körében. A közvetlen fegyveres konfliktusok veszélye csak helyi szinten jelentkezett, a globális szembenállásban az indirekt hadviselés nem-katonai eszközei (ideológia, gazdaság) jelentkeztek ismét.*”⁴³¹ A két szuperhatalom – néhány kivételtől eltekintve – a helyi háborúkban⁴³² harcolt egymás ellen. A világháborúval szemben földrajzilag kisebb területre koncentrálódó helyi háborúkat kisháborúknak vagy – haditechnikai értelemben – hagyományos, tehát nem nukleáris eszközökkel folytatott háborúknak is hívhatjuk. Azonban amiatt már nem voltak hagyományosnak nevezhetők, hogy az alkalmazott fegyvereken kívüli összes többi vonásuk a korábbiaktól teljesen eltérő jegyeket mutatott, emiatt elméletüket is radikálisan át kellett alakítani a nyugati stratégia elméletében.⁴³³ A második világháború utáni népi megmozdulások – nemzeti felszabadító mozgalmak, népi háborúk, népi felkelések, forradalmi és etnikai mozgalmak – egyre gyakoribbá válása és azok kisebb sikerei a vezető nagyhatalmak körében megdöbbenést váltottak ki, nem tudtak vele mit kezdeni.⁴³⁴ Így voltak ezzel az elmélet képviselői is, mivel az európai tradíciók alapján kialakult háborúelméletek

⁴³⁰ ÁGH: *i. m.* – p. 125.

⁴³¹ FORGÁCS: *Napjaink hadikultúrái...*, *i. m.* – p. 89.

⁴³² A XX. századi hadtudományi művekben, mint például Liddell Hart brit katonai teoretikus munkáiban, jelent meg először a kisháború kifejezést felváltó helyi háború.

⁴³³ ÁGH: *i. m.* – p. 165.

⁴³⁴ A második világháborút követő fegyveres népi ellenállások szuperhatalmak általi támogatását illetően Dzsavaharlal Nehru 1945-ben így fogalmazott: „*Az Egyesült Államok Ázsia gyors iparosítását, és az ázsiai milliók életszínvonalának növelését akarja, de nem szentimentális okokból, hanem hogy el tudja helyezni többlettermékeit.*” (Idézi: FISCHER: *i. m.* – p. 78.) Továbbá a szocializmus közvetlen segítségének megjelenése a nemzeti felszabadító mozgalmakban, számuk növekedését okozta. 1956-tól Hruscsov visszanyúlt Lenin imperializmusteóriájához, miszerint támogatni kell a gyarmatok imperialistaellenes mozgalmát, és a „három világ” teóriát hangsúlyozta, csökkentve a sztálini évek diplomáciai izoláltságát. (FISCHER: *i. m.* – p. 143–146.)

és a nemzetközi viszonyok elmélete sémáitól teljes mértékben eltértek az úgynevezett harmadik világbeli háborúk és nemzetközi konfliktusok. Az úgynevezett harmadik világ nem konvencionális háborúiban mind az európai gyarmattartók, mind az amerikaiak vereséget szenvedtek.⁴³⁵ A nyugati hatalmak körében⁴³⁶ ez nem váltott ki azonnali választ, a hagyományos erők fokozott bevetését alkalmazták, amelyre kiváló példa az indokínai, majd a vietnami háború. A korábbi hadviselés kudarcát annak természete okozta, „*a forradalmi háborúk stratégiájának lényege a belső vagy külső ellenfél kifárasztása, a társadalmi rend destabilizálása, mégpedig a forradalmi erőszak állandó nyomása alatt és az élet normális kereteinek felbomlasztásával.*”⁴³⁷ Jellemzőjük, hogy hosszú távon, alacsony intenzitással, de fegyveres küzdelemmel és politikai erőszakkal tarkítva zajlanak, nagyon magas társadalmi részvétellel, szorosan kapcsolódva a társadalmi élet egész területéhez, egészen addig „*amíg a belső ellenfél vagy a külső elnyomó annyira meggyöngül, hogy végső csapást lehet mérni rá.*”⁴³⁸ A nem konvencionális háború elmélete is megjelent.⁴³⁹ A forradalmi mozgalmak bázisai elsődlegesen a falvakban voltak, azonban – mint például Latin-Amerikában – megjelentek a városi gerillák is, illetve a fejlett nyugati országok nagyvárosaiban lejátszódó tömegmegmozdulások az 1960–1970-es években is nagyban hasonlítottak a fejlődő világban zajlottakra.

A helyi háborúk külső segítségnyújtása direkt – közvetlen fegyverszállítás, katonai beavatkozás bármilyen formája – és közvetett módon – nemzetközi szolidaritás, gazdasági segítségnyújtás, kiképzésben nyújtott támogatás, hadtápegítés, szakértők kiküldése, légi támogatás – egyaránt megnyilvánult a társadalmi élet bármely területén. Mindez „*egyben azt is jelenti, hogy szélesebb felületen érintkezik az egész konfliktus a világgal, és tulajdonképpen mindenki bevonódik (merényletek harmadik országokban, bojkott, anyagi támogatás), de ugyanakkor többnyire anélkül, hogy az országokat közvetlenül szembeállítaná egymással.*”⁴⁴⁰ A helyi háborúkban inkább a két globális nagyhatalom konfrontációja manifesztálódott, így azokat „helyettesek

⁴³⁵ ÁGH: *i. m.* – p. 166.

⁴³⁶ A kisháborúk és helyi konfliktusok nem voltak értelmezhetők és kezelhetők a korabeli nyugati játékelméleti modellel, illetve sajátos, helyi kulturális és történelmi közegbe ágyazódtak, a vezetőik és a mögöttük álló tömeg mentalitása az európaiktól eltérő volt, sokszor Európa-ellenesség, széles tömegtámogatás és mély társadalmi beágyazottság jellemezte őket. (*Uo.* – p. 176.)

⁴³⁷ *Uo.* – p. 175.

⁴³⁸ *Uo.* – p. 177.

⁴³⁹ *Uo.* – p. 167.

⁴⁴⁰ *Uo.* – p. 177.

révén vívott háborúknak”⁴⁴¹ is nevezték. Volt ellenben olyan helyi háború is, amely nem vált a korszak Kelet–Nyugat konfliktusának részévé. A második világháborút követő hidegháborús időszakban összesen 26 nap volt, amikor nem folytattak háborút. „1977-ig 20, 1988-ig pedig már 160 helyi háború zajlott le, 71 ország területén 84 részvételével, az áldozatok száma pedig több mint 25 millió fő volt. A 120 háborúból mindössze 5 volt Európában, a többi a »harmadik világban«.”⁴⁴² (6. számú melléklet)

Kende István a hidegháború helyi háborúira a következő csoportosítást állította föl: kormányzatellenes háborúk, törzsi háborúk, határháborúk. E három csoportot egy másik kategóriatípussal keresztben is felosztotta az alapján, hogy részt vettek-e az adott háborúban idegen erők vagy sem.⁴⁴³ A második világháború lezárultával a háborúk jellege megváltozott, az általa vizsgált, 1976-ig tartó időszakban szerinte a háborúk általános trendje három egymástól meglehetősen élesen elválasztható szakaszból állt. Az első 16 évet a lassú emelkedés szakasza jellemezte, ezt követte a gyors, ugrásszerű növekedés szakasza 1960-tól 1967–68-ig, a harmadik pedig a gyors esés szakasza, némi megtorpanással a végén, amely 1976-ig tartott. Az első szakaszt a kolonializmus utóvédharcai jellemzik, főként Nagy-Britannia és Franciaország részvételével, elsődlegesen Ázsiában. A második szakaszban a helyi háborúk földrajzilag a fekete-afrikai kontinensen váltak hangsúlyosakká. A harmadik időszak a békés egymás mellett élés elvének elfogadásával fonódik egybe. Közös jellemző, hogy a háborúk földrajzát tekintve a hangsúly lekerült Európáról, és a hadszínterek átköltöztek a gyarmati, félgymarmati területekre, vagyis az afrikai, ázsiai és latin-amerikai kontinensekre. Megnövekedett a belső háborúk száma, amelyek jelentős részét idegen erők aktív katonai részvétele nemzetközivé tett. Szaporodtak továbbá az új államok keletkezésével összefüggő belső háborúk is, amelyekben idegen erők nem vettek részt. A legritkábbá a független államok közötti háborúk, az úgynevezett határháborúk váltak. Az idegen résztvevők is változtak, mivel míg a kezdetekben azok Nagy-Britannia és Franciaország voltak, szerepüket egyre inkább átvette az Amerikai Egyesült Államok mindamelllett, hogy utóbbi részvétele az

⁴⁴¹ War by proxy.

⁴⁴² FISCHER: *i. m.* – p. 86.

⁴⁴³ *Napjaink százhusz háborúja 1945–1976* című munkájában Kende kiemeli, hogy könyvével egyik célja Clausewitz háborútételének bizonyítása, miszerint „a háború valóban alapvetően a politika – a társadalom harcainak – eszköze, az volt, s az is maradt.” (KENDE István: *Napjaink százhusz háborúja 1945–1976*. – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1979. – p. 10.)

enyhülés időszakában csökkenő tendenciát mutatott. Növekedni kezdett ugyanakkor a fejlődő és az újonnan függetlenné vált országok idegen területen történő részvétele a háborús konfliktusokban. Ezzel – új jelenségként – mind a konfliktusok színtere, mind pedig a résztvevők tekintetében a háborúk az úgynevezett fejlődő, vagyis „harmadik világ” felé tolódtak.⁴⁴⁴

Elsődlegesen a nyugati szakirodalomra támaszkodva Ágh Attila elválasztotta egymástól a potenciális nagyháború – stratégiai vagy általános háború a két szuperhatalom között – kategóriáját a kisháborúktól. A modern kisháborúk következő típusait különböztette meg: új konvencionális háború, a harmadik világ országai közötti nem konvencionális háború, destabilizációs háború és anómiás konfliktusok (7. számú melléklet). Hangsúlyozta, hogy a négy típus között átjárás van.⁴⁴⁵

Az I. J. Savrov szerkesztésében megjelent *Helyi háborúk*⁴⁴⁶ című írás alapján⁴⁴⁷ a helyi háborúk közös társadalmpolitikai jellemzői a következők voltak: a hidegháborús ellentétben álló felek közötti harc jegyei fedezhetők fel benne, koalíciós jellegűek, emellett összetett politikai tartalommal bírnak, illetve a nép szerepe hangsúlyossá válik a haditevékenység során mind a két fél államában. Megkülönbözteti a helyi háborúkat és a katonai konfliktusokat. Utóbbiak megelőzik a háborúkat, vagy annak kísérőjelenségei, vagy háborúba csapnak át.⁴⁴⁸ A helyi háborúkat és bizonyos mértékben a katonai konfliktusokat is a haditevékenységek jellege szerint két csoportra osztja. Az első csoportban azok találhatók, amelyekben mindkét harcoló fél reguláris csapatokkal vesz részt, a hadszíntér földrajzi viszonyai nagy tömegű csapatok és mindennemű fegyver, illetve haditechnikai eszköz alkalmazását teszik lehetővé.⁴⁴⁹ A második csoport jellemzője, hogy a haditevékenység különleges hadszíntéri körülmények között zajlik. Reguláris fegyveres erők állnak szemben irreguláris alakulatokkal. A reguláris erők valamennyi haderőnem erőit és eszközeit használják, azonban ezek szerepe és fajsúlya eltérő a hadszíntér viszonyai, a részt vevő fél haditechnikai fejlettségi szintje

⁴⁴⁴ KENDE: *Napjaink...*, i. m.

⁴⁴⁵ ÁGH: i. m. – p. 178–190.

⁴⁴⁶ SAVROV, I. J. (szerk.): *Helyi háborúk*. – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1982.

⁴⁴⁷ Ennek tanulmányozása során figyelemmel kell lenni annak ideológiai töltetére.

⁴⁴⁸ SAVROV: i. m. – p. 21.

⁴⁴⁹ A Közel-Kelet térségének ekkori háborúit korszerű haditechnikai eszközökkel felszerelt reguláris erők vívták, amelynek tapasztalatai nagy hatással voltak a nyugati államok fegyveres erőinek felépítésére, szervezetére, hadművészetére, a haditechnikai eszközök és a fegyverzet fejlesztésére is.

és a korábbi harci tapasztalatok függvényében. A helyi háborúkban megnőtt a légi erő, a haditengerészeti erők és a légvédelmi csapatok jelentősége a szárazföldi erők – amelyekre a hadászati célok elérésének és a hadműveleti-hadászati célok megoldásának fontosabb feladatai hárultak – hangsúlyozása mellett, és számos tapasztalattal szolgáltak a rádióelektronikai harc területén. A helyi háborúk sajátosságai hatással voltak a légi erő fejlesztésére és alkalmazásának elveire, ugyanakkor nőtt a haditengerészet haditevékenységi lehetősége és szerepe. A nyugati államok többféle feladatot – harc a légi uralomért; a szárazföldi csapatok és a hadiflotta támogatása a hadművelet során; a harctér elszigetelése az oda irányított tartalékok elöl; légideszantok leszállítása vagy ledobása; légimozgékony hadműveletek biztosítása; a mély hátországi létesítményekre mért csapások az ellenség hadigazdasági potenciáljának és a lakosság erkölcsi szellemének aláásása céljából; légi felderítés; csapat- és hadianyag-szállítás – bízhattak légierőjükre. Ugyanakkor önállóan is ténykedhetett.⁴⁵⁰ A hadiflottákat, főként a repülőgéphordozókat az erő demonstrálására és politikai nyomásgyakorlásra használták. A haditengerészet az első hadászati lépcsőbe tartozott. Kis erejű flották szembenállása esetén a szárazföldi csapatokat támogatta, valamint az ellenség egyes tengerparti támaszpontjaira és objektumaira mért a tengerről csapásokat.⁴⁵¹

Mint már hangsúlyoztam, a második világháborút követően, „*de főleg a hetvenes évek közepétől a háború kérdése az összes társadalomtudománnyal kapcsolatba kerül*”⁴⁵². A hidegháború alatti időszak vitái – ahogy korábban Perjés Géza és Ágh Attila megnyilatkozásaiban is láthattuk – leginkább arról folytak, hogy „*a nukleáris háború időszakában lehet-e a háborút a politika közvetlen folytatásának tekinteni vagy pusztán áttételes, közvetett eszközének.*”⁴⁵³ Sokan gondolták – ilyen volt Liddell Hart is –, hogy „*a háború a béke megteremtésének és biztosításának az eszköze*”.⁴⁵⁴

2.1.1 A LIDDELL HART-I INDIREKT HADVISELÉS

⁴⁵⁰ SAVROV: *i. m.* – p. 347.; A légi uralomért folytatott harcban a helyi háborúk során változást az 1973. októberi arab–izraeli háború hozott, amikor az arabok légvédelmi rakétacsapatokat kezdtek el alkalmazni.

⁴⁵¹ *Uo.* – p. 347.

⁴⁵² ÁGH: *i. m.* – p. 159.

⁴⁵³ *Uo.* – p. 162.

⁴⁵⁴ *Uo.* – p. 163.

Basil Henry Liddell Hart – brit katonai teoretikus és történész – *Stratégia*⁴⁵⁵ című művében az indirekt hadviselés reguláris és irreguláris megjelenési formáinak összegzését végezte el. Az indirekt hadászat atyjának keresztelt Liddell Hart-ot John Frederic Charles Fuller – angol hadtörténész, katonai teoretikus és vezérőrnagy – követőjeként tartják számon. Angol teoretikus lévén, elődjének Jominit tekintette, és Clausewitz elé helyezte. *Stratégia* című munkájában Clausewitz fő művének kritikáját is felvázolja. A napóleoni háborúk feldolgozásával Clausewitz mellett Jomini is foglalkozott, azonban az ő stratégiai rendszere eltért a porosz katonai teoretikusétól vagy például Machiavelliétől⁴⁵⁶, mivel azt a manőverre építette és a csata jelentősége másodlagos volt számára. Liddell Hart az „1950-es évek végétől az atomháború bírálójaként lépett fel, hangsúlyozta, hogy az ellenfelek teljes megsemmisüléséhez vezet. Ezzel egyidejűleg szükségesnek tartotta Anglia és a NATO atompotenciáljának erősítését, a Szovjetunió »elrettentése« céljából.”⁴⁵⁷ A hidrogénbombáról a *Stratégia* előszavában fejt ki véleményét. „Azzal arányban, ahogy csökkenti az általános háború valószínűségét, növeli a közvetett, ám nagy kiterjedésű lokális agresszió révén vívott »korlátozott háború« lehetőségét.”⁴⁵⁸ Tehát a nukleáris katonai erő „sürgeti és elősegíti a visszatérést a közvetett módszerekhez, amelyek a stratégia lényegét alkotják”⁴⁵⁹.

Liddell Hart az „angol katonai, pontosabban haditengerészeti hagyományok”⁴⁶⁰ szerves továbbfejlesztéseként megalkotta a »közvetett megközelítés hadászata« (strategy of the indirect approach) elvét, s elméletét bebizonyítandó hadművészettörténeti szintézist írt a hadászat fejlődéséről.”⁴⁶¹ A *Stratégia* című művet a szerző

⁴⁵⁵ LIDDELL HART, Basil Henry: *Stratégia*. – Bp.: Európa Könyvkiadó, 2002.

⁴⁵⁶ Machiavelli, a XVI. századi Firenze városállamában élt író, politikus és gondolkodó – aki egy ideig a katonai ügyekért is felelős második kancellária titkára volt – egyik legismertebb munkája *A fejedelem (Il Principe)* című könyve. A ma is időszerű munkából az újkori Európa legnagyobb uralkodói és hódítói tanultak, illetve hatással volt az újkori katonai gondolkodók elméletére is. A belső társadalmi problémák megoldására alkalmazott erőszak a későbbi elméleti munkákban is megjelent, mint a náciizmusról, a leninizmus-marxizmusról és a gerilla-hadviselésről szólókban. A machiavellizmus a politikai siker érdekében elkövetett mindenféle (akár aljas) praktika gyűjtőneve. Művében nem csak a katonai erőszak eszközei jelennek meg a hatalom megszerzése, megtartása és megerősítése eszközeinek tárgyalása során. (MACHIARELLI, Niccolò: *A fejedelem*. – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1991. – p. 5.)

⁴⁵⁷ KOCSIS: *i. m.* – p. 519.

⁴⁵⁸ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 13.

⁴⁵⁹ *Uo.* – p. 14.

⁴⁶⁰ Montesquieu (Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu) *A törvények szelleméről* című munkájában hangsúlyozta, hogy az országok földrajzi determinizmusa kihatással van az adott ország háborúról, annak megvívásáról kialakított elveire és elgondolásaira. (MONTESQUIEU: *A törvények...*, *i. m.* – p. 285–286., 300.)

⁴⁶¹ KOCSIS: *i. m.* – p. 24.

Szun Ce fő művéből merített idézetekkel kezdi. Szun Ce munkájában az indirekt hadviselés elméletének megjelenése jól kitapintható, amely a következő megfogalmazásban is látható: „*a legjobb dolog mindenk felett elfoglalni az ellenség országát egészében és sértetlenül; összeúzni és elpusztítani nem annyira jó. Ugyancsak így van, hogy jobb egy egész hadsereget elfogni, mint elpusztítani (...) a legmagasabb szintű kiválóság az ellenség ellenállásának harc nélkül való megtörésében rejlik.*”⁴⁶² Szun Ce szerint egy tapasztalt és okos hadvezérnek nincs szüksége harcra, ostromra vagy akár hosszantartó harctéri hadműveletekre. Az erővel és alkalmazásukkal kapcsolatban pedig így fogalmaz: „*Minden harcban a közvetlen módszer alkalmazható az összecsapásoknál, de közvetett módszerekre van szükség a győzelem biztosítása érdekében. (...) Az indirekt taktika hatékonyan alkalmazva kimeríthetetlen.*”⁴⁶³

Liddell Hart megállapítása szerint a „*stratégia története alapvetően a közvetett megközelítés alkalmazását és fejlődését rögzíti. (...) a közvetett megközelítésnek szélesebb az alkalmazási köre, sőt: ez minden életszférában ható törvény, vagyis filozófiai igazság.*”⁴⁶⁴ Bismarck aforizmájának⁴⁶⁵ idézésével hangsúlyozza, hogy mennyivel szélesebb és értékeesebb a közvetett tapasztalat a közvetlennél, mivel utóbbi még a legaktívabb katonai pályafutás során is nagyon korlátozott. „*Kutatásaim során egyre határozottabbá vált az a benyomásom, hogy egész történelmünkben a háború – ritka kivétellel – csak akkor érhetett el érdemi eredményeket, ha a megközelítés közvetett volt, ami biztosította, hogy az eljárás készületlenül érje az ellenfelet. A közvetettségnek többnyire voltak fizikai és mindig voltak pszichológiai összetevői.*”⁴⁶⁶ A hadjáratok többségében a győzelem legfontosabb előfeltétele az ellenség pszichológiai és fizikai megingatása volt. „*Az egyensúly megingatását a – szándékos vagy szerencse hozta – közvetett stratégiai megközelítés teszi lehetővé.*”⁴⁶⁷

Elméletét Liddell Hart hadtörténelmi példák elemzésével támasztja alá, kezdve az ókori görög háborúktól, a fabiusi stratégián, a középkor háborúiból vett példákon, majd a modern történelem első nagy háborúján, azaz a harmincéves háborún át,

⁴⁶² SZUN CE: *A hadviselés tudománya*. – Bp.: Göncöl Kiadó, é.n. – p. 31.

⁴⁶³ *Uo.* – p. 45.

⁴⁶⁴ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 15.

⁴⁶⁵ Miszerint a bolondok saját tapasztalatukból, ő viszont inkább mások tapasztalatából szeret tanulni.

⁴⁶⁶ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 24.

⁴⁶⁷ *Uo.* – p. 25.

Bonaparte Napóleon hadjáratain keresztül, egészen a második világháború stratégiájáig. „Ez a történelmi vizsgálódás és elemzés tényekkel foglalkozik, nem feltételezésekkel.”⁴⁶⁸ Liddell Hart a következő megállapításra jut: „Az a tény, hogy a döntő eredménnyel záruló hadjáratok ilyen nagy hányadában jutott szerep a közvetett megközelítésnek, ellentétben azzal, milyen ritka a döntő siker a közvetlen megközelítés alkalmazása esetén, alátámasztja azt a következtetést, hogy a közvetett megközelítés messze a legígéretesebb és leggazdaságosabb stratégiai forma.”⁴⁶⁹ A történelem vizsgálata alapján kijelenti, hogy Nagy Sándor kivételével a nagy és sikeres hadvezérek az erősebb ellenfelükkel gyakorlatilag szinte soha nem közvetlen módon küzdöttek meg. A történelmi példák nagy részét két csoportba sorolja. Az egyik a rugalmas védekezés vagy kiszámított visszavonulás stratégiája, amit taktikai támadással egészítenek ki. A másik a támadó stratégia, amely a saját csapatokat olyan helyzetbe igyekszik juttatni, ami az ellenfél megzavarására alkalmas, illetve „ezt tetézi meg a taktikai védelem: mint a skorpió, amikor váratlanul lecsap a farkán rejtőző mérges tüskével.”⁴⁷⁰ Mindkét kombináció közvetett megközelítést képez, és mindkettő pszichológiai alapját a »csali« és a »csapda« szóval lehet érzékeltetni.”⁴⁷¹ Ahogyan korábban Szun Ce is megfogalmazta: „Csalétket mutatva menetelésben tartja ellenfelét, és azután válogatott emberekkel lesben várakozik rá.”⁴⁷²

Egy ország hadbalépésének sokféle oka van, azonban alapvetően célja saját politikájának folytatása az ellenfél állama politikájával szemben. „Egy ország számára a háború céljának elérését az jelenti, ha sikerül ezt az ellentétes szándékot a saját politikájával egyezőre változtatnia. Ha ezt felismerjük, akkor a »fő haderők harctéren való megsemmisítésének« elve (...), elnyeri megfelelő helyét a nagystratégia más eszközei között, amilyenek, az áttételesebb katonai akciók mellett,

⁴⁶⁸ Uo. – p. 232.

⁴⁶⁹ Uo. – p. 236.

⁴⁷⁰ A közvetett megközelítés akkor sikeres, ha az ellenség gondolkodását és hadrendjét is sikerül megingatni. A lélektani megingatás a csapdába esettség érzéséből fakad. A megingatás előtt meg kell fosztani az ellenséget mozgása szabadságától, fizikai és pszichikai értelemben egyaránt. Liddell Hart szerint fontos a támadás előtti megingatás, majd a csapást követő kiaknázás. A közvetett megközelítés művészetének elsajátításához az egész hadtörténelmet szükséges behatóan tanulmányozni, az ez alapján levont tanulságok egy pozitív és egy negatív vezérelvbe csoportosíthatók. „Előszőr: a történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy egyetlen hadvezér elhatározása sem vált be, ha állásait szilárdan tartó ellenfél ellen indította közvetlen támadásra csapatait. Másodszor: az ellenfél egyensúlyának felborítása nem a saját támadás révén érhető el, hanem már az igazi támadás megindulása előtt meg kell oldani ezt a feladatot.” (Uo. – p. 239.)

⁴⁷¹ Uo. – p. 238.

⁴⁷² SZUN CE: *A hadviselés tudománya*..., i. m. – p. 48.

*a gazdasági nyomás, a propaganda és a diplomácia.*⁴⁷³ Úgy gondolta, hogy bölcsőbb szemléletre vall, ha „*gondosan megválogatjuk és kombináljuk a legalkalmasabb, legátütőbb és erőnkkel leginkább takarékoskodó erőfeszítéseket.*”⁴⁷⁴ A cél a legkisebb háborús veszteséggel és befektetéssel, a legkisebb sérüléssel elérni a szembenálló fél akaratának megtörését. „*Még a legdöntőbb győzelem is értékét veszti, ha a győztes nemzet teljes kivéreztetésével jár.*”⁴⁷⁵ A leghatékonyabb és leggazdaságosabb módszer az ellenség lefegyverzése, ahelyett, hogy annak megsemmisítésére törekednénk, továbbá utóbbi „*azzal a kockázattal jár, hogy a véletlen dönti el a konfliktus kimenetelét.*”⁴⁷⁶ A történelmi példák elemzése alapján Liddell Hart úgy gondolja, hogy „*a közvetett megközelítés a leghatékonyabb út az ellenfél lelki és valós egyensúlyának megbontására*⁴⁷⁷ és így teljes legyűrésére. A stratégia igazi célja az ellenállás lehetőségének kiküszöbölése. Ebből következik egy másik axióma: aki egy bizonyos célpontot akar megszerezni, annak legyenek alternatív célpontjai!”⁴⁷⁸ Tehát a stratégia a célok rugalmasságát is szükségelteti ilyen esetben.

A *stratégia és a nagystratégia alapjai* részben⁴⁷⁹ a stratégia és a politika kettéválasztásának fontosságát hangsúlyozza. A stratégiát a következő rövid definícióval határozza meg: „*a katonai eszközök elosztása és alkalmazása a politika céljainak megvalósítása érdekében.*”⁴⁸⁰ Feladataiba nemcsak a fegyveres erők működtetése tartozik, hanem ennek hatásaival is foglalkozik. „*Amikor a katonai eszköz alkalmazása konkrét harctevékenységbe megy át, a közvetlen katonai akcióban részt vevő erők elosztását taktikának nevezzük. A két kategóriát (...) soha nem lehet teljesen szétválasztani, mivel nemcsak befolyásolják egymást, hanem át is folynak egymásba.*”⁴⁸¹ A nagystratégiát magasabb stratégiának is nevezi, amelynek feladata, hogy „*koordinálja és irányítsa a nemzet vagy az országcsoport minden*

⁴⁷³ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 332.

⁴⁷⁴ *Uo.* – p. 332.

⁴⁷⁵ *Uo.* – p. 333.

⁴⁷⁶ *Uo.* – p. 333.

⁴⁷⁷ Ha egy haderő egy másikkal szemben erő és képesség szempontjából fölényben van, akkor képes azt legyőzni, azonban az eszméssel már más a helyzet, tekintve, hogy azok megfoghatatlanok, így gyakorlatilag sérthetetlenek, esetleg csak pszichológiailag lehet rájuk hatással lenni.

⁴⁷⁸ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 333–334.

⁴⁷⁹ Véleménye szerint a nagystratégia és a stratégia közötti alapvető különbség, hogy míg utóbbi a katonai győzelem kivívásával foglalkozik, addig előbbinek ettől messzebbre kell tekintenie, vagyis annak legfőbb célja a béke. „*Ez a gondolatmenet nem azt jelenti, hogy »a kocsit fogjuk a ló elé«, hanem azt, hogy világosan kell látnunk, merre tart a ló és a kocsi.*” (*Uo.* – p. 534.)

⁴⁸⁰ *Uo.* – p. 493.

⁴⁸¹ *Uo.* – p. 493.

erőforrását a háború politikai célkitűzésének elérésére, amelyet viszont az alapvető politika fogalmaz meg.”⁴⁸² Tehát a célokat az alapvető politika szabja meg a nagystratégia számára. A nagystratégia feladatai közé az ország gazdasági és emberi erőforrásainak fejlesztése tartozik, a szellemi erőforrásokkal egyetemben, hangsúlyozva ezzel a nép harci szellemének fenntartása fontosságát. További feladata az erők elosztása a különböző haderőnemek, valamint a haderőnemek és az ipar között. A stratégiával ellentétben, amely a háborúra fókuszál⁴⁸³, a nagystratégia figyelmét a háborút követő béke köti le. „Az a – mindkét fél részére – siralmas békeállapot, amely mindeddig a legtöbb háborút követte, arra a tényre vezethető vissza, hogy – a stratégiával ellentétben – a nagystratégia világa túlnyomórészt mind a mai napig terra incognita, mely feltárássra, megértésre vár.”⁴⁸⁴

Liddell Hart szerint amikor a háború célját tárgyaljuk – és ahogyan a történelmi példák is bizonyítják –, világosan különbséget kell tenni a politikai és a katonai cél között, mivel a kettő különbözik, ugyanakkor nem választható el egymástól. „A nemzetek ugyanis nem önmagáért a háborúért háborúznak, hanem politikájuk érvényesítéséért. (...) Ezért minden katonai célkitűzést alá kell vetni a politikai célkitűzésnek, azzal az alapvető feltétellel, hogy a politika nem követelhet olyat, ami katonailag – vagyis gyakorlatilag – lehetetlen. (...) Helyesebb lenne a célkitűzés szót használni, amikor a politikáról van szó, és katonai feladatról beszélni, amikor arról, mit kell tenniük a fegyveres erőknek a politika szolgálatában.”⁴⁸⁵ A háború célkitűzése egy saját nézőpontból kedvezőbb békeállapot elérése, így a háború alatt azt kell szem előtt tartani, hogy milyen békét szeretnénk elérni, amely a békés és az agresszor nemzetekre egyaránt igaz. Összességében a háború célja egy jobb béke elérése.⁴⁸⁶ Ez a gondolkodásmód Morus Tamás *Utópia* című munkájában⁴⁸⁷ is

⁴⁸² *Uo.* – p. 493.

⁴⁸³ A stratégia valódi „feladata ezért nem az, hogy a csatát keresse, hanem hogy olyan stratégiai helyzetet teremtsen, amely annyira kedvező, hogy ha egymaga nem hozza is meg a döntést, az ebből indított csata mindenképpen elérje azt.” (*Uo.* – p. 499.)

⁴⁸⁴ *Uo.* – p. 494.

⁴⁸⁵ *Uo.* – p. 517.

⁴⁸⁶ *Uo.* – p. 539.

⁴⁸⁷ Morus Tamás (Sir Thomas More – 1478–1535) 1529-től Anglia első nem főúri származású, világi lordkancellárja – emellett író, jogász és államférfi volt, akit katolikus hite miatt VIII. Henrik parancsára kivégeztek –, valamint a reneszánsz és a humanizmus eszméinek egyik legmarkánsabb képviselőjének tekinthetjük. *Utópia* (teljes címe: A legtokéletesebb államformáról és az új(onnan felfedezett) Utópia szigetről/De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia, 1516) című művével vált elsősorban emlékezetessé, amelyben nézeteit fejti ki az angol társadalom intézményeivel, illetve egy képzeletbeli sziget, a Sehól sziget idealizált berendezkedésével kapcsolatban. A két könyvből álló munka első fele kora társadalmi viszonyainak bírálata, a

megjelenik, amelyben a Sehol szigeten élők hadügyével kapcsolatosan⁴⁸⁸ úgy fogalmaz, hogy az itt élők a kort általánosan jellemző felfogásoktól eltérően képzelik el a hadviselést. Művében a kifárasztásra törekvő hadviselés egyik korai megjelenését látjuk, mivel nem csak katonai eszközök alkalmazásáról értekezik. Ilyen eszközök a háborús ideológia, az ellenséges vezetők fizikai megsemmisítése, a társadalmi-politikai vezetés megbontására irányuló kísérlet és a gazdasági nyomásgyakorlás. A Sehol szigeten élők a „véres győzelmet restellik, sőt mélyen szégyellik, (...) csak akkor tartják a dicsekvést helyénvalónak, hogy férfias munkát végeztek nagy virtussal, ha a szellem erejével győztek, mivelhogy erre az ember kivételével más élőlény nem képes.”⁴⁸⁹

Clausewitz háború meghatározásával – miszerint az „a politika folytatása más eszközökkel” – kapcsolatban Liddell Hart a történelmi eseményekből levont következtetései alapján a következőképpen fogalmaz: „Egy pillanatra sem szabad megfeledkezni róla, hogy ez a politika az elkövetkező békéhez vezet a háborún át. Az az állam, amely teljesen kimeríti minden erőtartalmát, csődbe juttatja politikáját és eljártssza jövőjét. Könnyen előfordulhat az is, hogy aki kizárólag a győzelemre koncentrál, anélkül, hogy gondolna az utóhatásokra, annyira kimeríti magát, hogy nem tudja leszüretelni a béke gyümölcseit, ráadásul szinte biztos, hogy a béke rossz béke lesz, amely magában hordozza egy újabb háború csíráit.”⁴⁹⁰ Véleménye szerint a történelem arra próbált megtanítani bennünket, hogy a háború kockázatait érdemesebb elkerülni a béke megőrzése érdekében, mintsem hogy egy háborúban kimerítsük magunkat a győzelem érdekében. Összességében „sokszor jóval előnyösebb békét lehetett volna teremteni, ha a hadviselő nemzetek államférfiainak jobbak a »békeérzékelői«, vagyis jobban értenek az elemi pszichológiához.”⁴⁹¹ Ahogy a későbbiekben látni fogjuk, erre a második világháború után is akadt példa.

2.1.2 A GERILLA- ÉS PARTIZÁN-HADVISELÉS ELMÉLETI RENDSZERÉNEK FEJLŐDÉSE A HIDEGHÁBORÚBAN

másodikban pedig egy eszményképet fogalmaz meg, amely elképzeléseit tükrözi a bajok orvoslására egy humanista ország képében. Morus háborúellenes nézeteit fedezhetjük fel benne, amely rajta kívül ekkoriban csak Erasmusnál jelentkezett.

⁴⁸⁸ MORUS Tamás: *Utópia*. – Bp.: Szent István Társulat, 2002. – p. 124–134.

⁴⁸⁹ *Uo.* – p. 126.

⁴⁹⁰ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 539.

⁴⁹¹ *Uo.* – p. 546.

Liddell Hart *Stratégia* című művének előszavában így fogalmazott: „*A nukleáris fegyverek és a nem nukleáris konfliktusok számának 1954 óta bekövetkezett megsokszorozódása ellenére a tapasztalat világosan igazolta az általam akkoriban felvázolt tendenciát. (...) félreérthetetlenül igazolta azt az előrejelzést, hogy a nukleáris fegyverek további fejlődése semmissé teszi elrettentő erejüket, így a gerilla típusú stratégia fokozott használatához fog vezetni.*”⁴⁹²

A gerilla a spanyol guerra (háború) kicsinyítő képzős alakja, kisháborút jelent, amely „*az irreguláris csapatokkal, azok tagjaival, haditevékenységeivel kapcsolatos gyűjtőfogalom.*”⁴⁹³ A gerillákat nevezik partizánnak, szabadságharcosnak, ellenállónak is, a „*II. vh. után a gerilla és a partizán megjelölés világszerte azonos tartalommal egymás szinonimájaként vált használatossá.*”⁴⁹⁴ A gerilla elnevezés Wellington 1808–1814. évi hadjáratában született – maga a terminus is ezzel került a katonai szaknyelvbe –, amikor a portugál és spanyol irreguláris csapatok harcosai, az úgynevezett guerrillosok jelentősen segítették a francia hadsereg Ibériai-félszigetről való kiszorítását. „*Spanyolországban a gerilla, a szegény ördög, a világpolitikai összeütközések irreguláris ágyútöltelékének első tipikus alakja merte vállalni a kilátástalan harcot. Mindez hozzátartozik a partizánról szóló elmélet nyitányához.*”⁴⁹⁵ Ugyanakkor már Morus Tamás *Utópia* című munkájában, a seholszigetiek hadügyéről szóló fejezetben is felfedezhetők a XX. században reneszánszát élő gerilla-hadviselésre és korunk anómiás konfliktusaira jellemző módszerek, mint a háborús ideológia vagy az ellenséges vezetők fizikai megsemmisítésére történő törekvés.⁴⁹⁶ Basil Davidson szerint a gerilla-hadviselés az írott történelemmel egyidős, szerepét azonban sokszor alulértékelték, illetve „*egy*

⁴⁹² *Uo.* – p. 9.; Véleménye volt továbbá, hogy a gerillaharc a hidegháború során az agresszió egyik formája, amely a nukleáris patthelyzetre épít, és a hidegháborús nézetet fel kellene váltania az „*álcázott háború*” koncepciójának.

⁴⁹³ SZABÓ: *i. m.* – p. 403.

⁴⁹⁴ *Uo.* – p. 403.

⁴⁹⁵ SCHMITT, Carl: *A partizán elmélete.* – In. *A politikai fogalma.* – Bp.: Osiris, Pallas Stúdió, Attraktor Kiadó, 2002. – p. 107.

⁴⁹⁶ A seholszigetiek „*amint megizenték a háborút, tüstént hirdetéseket függesztenek ki egyszerre és titokban, állami pecsétjükkel ellátva, az ellenséges ország legforgalmasabb helyein (...) Azokat írják ki, akiket a fejedelem mellett a háború értelmi szerzőinek gondolnak.*” (MORUS Tamás: *i. m.* – p. 126–127.) Az ellenséges politikai vezetők megsemmisítésével kapcsolatban így fogalmaz: „*Amikor legjobban tombol a harc, válogatott ifjak egy csapata elszánja magát, hogy az ellenség vezérét vegye célba. Őt támadják nyíltan, őt támadják lesből.*” (*Uo.* – p. 131–132.)

*pillanatra sem szabad összetéveszteni a terrorizmussal, mindenek előtt sajátos politikai és társadalmi cselekvés.*⁴⁹⁷

A gerillaharcos az irreguláris csapatok kötelékén belül folytat fegyveres harcot, az 1899-es és az 1907-es hágai, illetve az 1949-es genfi konvenció nemzetközi jogszabályainak hatálya alá tartozik. *„A gerillaháború az irreguláris csapatoknak idegen hatalom elleni, v. hivatalban lévő kormány (hatalmat gyakorló politikai erő) által előidézett vélt v. valós sérelem megszüntetésére (az ellene való határozott tiltakozásra) irányuló, ill. a megszálló hds. elleni fegyveres küzdelme, rombolótevékenysége.*⁴⁹⁸ A gerillaháború a politikai célok alapján lehet függetlenségi, nemzeti-felszabadító, (belső) társadalmi jellegű fegyveres küzdelem, nemzeti, illetve polgárháború. Ennél a hadviselési módnál mutatható ki a leginkább a politikának a hadügyre gyakorolt hatása.⁴⁹⁹ A történelem alapján Davidson szerint két jellemzővel bír: *„Elsődleges indítékát tekintve ez a hadviselés mindig védekező jellegű. Katonai formája mögött pedig mindenkor hangsúlyozott politikai tartalom áll; mégpedig egy közösség vagy egy nép sorsát érintő politikai tartalom.*⁵⁰⁰ Lehet támadó jellegű is a gerillaháború, végeredményben stratégiai és taktikai szempontból annak kell lennie: a gerillák megragadják, és nem engedik ki kezükből a taktikai kezdeményezést, majd pedig fokozatosan átformálják azt stratégiai kezdeményezéssé, hogy megnyerhessék a háborút. *„A gerilla hadviselés az ellenség polgári v. katonai erőivel szembeni kisebb méretű, nem hagyományos (nem a reguláris hadsereg alkalmazása során szokásos) harcéljárásokra épülő katonai akciók sorozata.*⁵⁰¹ Nagy háborúk esetén az ellenség területén a hadműveletek kiegészítője lehet, vagy saját területen az ellenség hátában alkalmazzák. *„A politikai erőszakformákkal foglalkozó szakértők véleménye megoszlik a gerillaharc lehetséges céljairól: míg egyesek az ellenség végső kifárasztása révén elért győzelmet is lehetségesnek tartják, mások szerint csak ideiglenes szakasza lehet a harcnak, a szervezett hadsereg felállításáig.*⁵⁰² Kialakulásának és megvívásának előfeltétele a

⁴⁹⁷ DAVIDSON: *i. m.* – p. 11.

⁴⁹⁸ SZABÓ: *i. m.* – p. 403.

⁴⁹⁹ *„A partizán politikai fronton harcol, és éppen tevékenységének politikai karaktere juttatja ismét érvényre a partizán szó eredeti értelmét. E szó ugyanis a párt [Partei] szóból ered és egy valamilyen módon harcoló, hadviselő vagy politikailag tevékeny párthoz vagy csoporthoz való kötöttségre utal.*” (SCHMITT: *i. m.* – p. 112.)

⁵⁰⁰ DAVIDSON, Basil: *i. m.* – p. 14.

⁵⁰¹ SZABÓ: *i. m.* – p. 403.

⁵⁰² KAISER Ferenc, TÁLAS Péter: *Politikai erőszakformák.* – In. Nemzet és Biztonság, 2012. 5. évf. 5–6. sz. – p. 137.

népi támogatottság. A kevésbé iparosodott Kínában például a vidéki néprétegek, a parasztság jelentettek utánpótlást a partizánok számára. Mao Ce-tung szerint a gerillák olyanok a nép között, mint a hal a vízben, a víz lehet hal nélküli, de a hal víz nélkül nem létezhet.⁵⁰³ A szervezetlenség, a laza fegyelem, a gerillák erőszakoskodása, kegyetlenkedése a népi támogatottság megvonásával járhat. A gerillaháború megvívása során nagy hatása van az irányító vezér személyiségének. Fontos, hogy a gerillák kiépített bázissal rendelkezzenek az ország nehezen megközelíthető részein, ahol nemcsak anyagi eszközeiket tárolhatják, és ahová vissza tudnak vonulni, hanem ahol katonai kiképzést és ideológiai felkészítést is folytathatnak. A gerillaharc számára a „*tér és az erők aránya alapvető fontosságú tényező, ám a végeredmény a terep jellegétől, a szemben álló felek mozgékonyaságától és viszonylagos morális állapotától függően különböző lehet.*”⁵⁰⁴ Legkedvezőbb így az átszegdelt vagy az erdős terep, a városi körzetek kevésbé, noha azok kedvező helyszínek a felforgató hadjáratokhoz. A gerillaháborúk sajátossága a kis létszámú csapatok által végrehajtott mozgó hadviselés. A nyílt összecsapást elkerülik, taktikájukban a rajtaütést és a hadtápvonalak átvágását alkalmazzák.⁵⁰⁵ Javarészt saját belső utánpótlási forrásaikra és rejtekhelyeikre szorítkoznak, nem áll rendelkezésükre kiterjedt és szervezett hadtápszolgálat. „*Soraikban mindenkor önkéntesek harcolnak, a besorozott gerilla fogalma már önmagában is ellentmondásos volna.*”⁵⁰⁶ A gerillacsapatok reguláris hadsereggel való együttműködése fontos, sőt ahogyan a gerilla-hadviselés elmélete képviselőinek munkáiban később láthatjuk, elengedhetetlen a győzelemhez. A reguláris felszabadító hadseregre alapozott népi felszabadító háború katonai győzelemre segítheti a forradalmi erőket.⁵⁰⁷ „*Hosszú távon az irregulárisnak a reguláris közvetítésével kell legitimálnia magát; és erre csak két lehetőség áll nyitva: a*

⁵⁰³ DAVIDSON, Basil: *i. m.* – p. 12.

⁵⁰⁴ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 558.

⁵⁰⁵ Ha az ellenséget harcra akarjuk kényszeríteni, „*megtámadunk valami más helyet, amelyet kénytelen lesz megvédeni.*” (SZUN CE: *A hadviselés tudománya...*, *i. m.* – p. 53.) Ugyanakkor, ha nem akarunk harcolni, „*annyit kell tennünk, hogy valami váratlant, kiszámíthatatlant vetünk az útjába.*” (*Uo.* – p. 53.)

⁵⁰⁶ DAVIDSON: *i. m.* – p. 13.

⁵⁰⁷ Davidson szerint a sikeres gerillamozgalmak öt szakasz végigkövetésével hozták létre harcászataikat. Az első szakasz a kis létszámú gerillacsapatok létrehozása és bevetése helyi jellegű harci vállalkozások végrehajtására, a második összehangolt hadműveletek lebonyolítását jelenti két vagy több szomszédos csapattal, de még mindig helyi jelleggel. A harmadik szakasz során a harci állomány kettéosztása és szervezetbe tömörítése történik, először kis létszámú, reguláris, mozgó hadviselésre alkalmas haderőbe, valamint félkatonai milíciák felállításával elsősorban az elfoglalt területek védelmére. A negyedik szakasz a mozgékony fegyveres erők és a milíciák továbbfejlesztése, az ötödik pedig a nagy hadműveletek időszaka. (*Uo.* – p. 269.)

fennálló reguláris általi elismerés, vagy egy új regularitás érvényre juttatása saját erőből.”⁵⁰⁸ A gerilla-hadviselés magasabb fejlettségi fokán a direkt hadviselés eszközeit is alkalmazzák, amilyen a Samora Machel-féle „jobb horog”, a Mozambik nyugati részén a portugálokra mért csapás volt 1972–1973-ban. Politikai stratégiáját illetően „a gerillaharc nemzetközi elismertségének, a nagyhatalmak erkölcsi és anyagi támogatása megszerzésének, a nép szimpátiája elnyerésének célját követte.”⁵⁰⁹ Ahogy Davidson írta: „A gerillák mindenkor egy nép és egy életforma védelmében fogtak fegyvert.”⁵¹⁰ Liddell Hart véleménye szerint: „A gerillaháborút kevesen vívják, de sokak támogatásától függ.”⁵¹¹ A gerillaháború hadászata „állandó zaklatással az ellenség csapatainak kimerítésére, pánikhangulat keltésére és tárgyalások, békekötés kicsikarására irányult.”⁵¹² A gerillaháború harcászata tekintve az a Mao Ce-tung általi, szállóigévé vált „üsd, és szaladj el” elvre épült, és céljai között az ellenség megsemmisítése mindig másodlagos volt. Szun Ce mindezt a következőképpen fogalmazta meg: „Előrenyomulhatsz és tökéletesen ellenállhatatlan lehetsz, ha az ellenség gyenge pontjaira törsz; visszavonulhatsz és az üldözés elől biztonságban lehetsz, ha a mozdulataid gyorsabbak, mint az ellenséگی.”⁵¹³ A gerillaharcászat lelke a meglepetés ereje, a gyorsaság és a ravaszság.⁵¹⁴ „A gerillánál a »koncentráció« elvét »az erők cseppfolyóosságának« elve váltja fel – egyébként ugyanezt az elvet kell alkalmazniuk a reguláris csapatoknak is, ha nukleáris támadás veszélyének vannak kitéve. De a széttagoltságra szüksége van a gerillákkal szemben álló erőknek is”⁵¹⁵. A területszerzés nem követelménye a gerillaharcászatnak, ebből kifolyólag a területvesztés sem jelent gondot és a legutóbbi időkig megőrizte a fegyveres küzdelem ősi formáját. A gerillák fegyverzete is néha egészen kezdetleges, általában könnyű gyalogsági fegyvereket, robbanóanyagokat jelent.⁵¹⁶ Ha van nagyhatalmi támogatás, akkor viszont a legmodernebb fegyverzet és eszközök is megtalálhatók voltak eszköztárukban. Carl Schmitt szerint a „partizán mint irreguláris harcos

⁵⁰⁸ SCHMITT: *i. m.* – p. 150.

⁵⁰⁹ SZABÓ: *i. m.* – p. 404.

⁵¹⁰ DAVIDSON: *i. m.* – p. 14.

⁵¹¹ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 559.

⁵¹² SZABÓ: *i. m.* – p. 404.

⁵¹³ SZUN CE: *A hadviselés tudománya...*, *i. m.* – p. 52.

⁵¹⁴ „Jelenj meg olyan pontokon, amelyeket az ellenségnek sietve meg kell védenie; menetelj gyorsan olyan helyekre, ahol nem számítanak megjelenésedre.” (Uo. – p. 51.)

⁵¹⁵ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 557.

⁵¹⁶ SZABÓ: *i. m.* – p. 404.

valamilyen módon mindig is rá volt utalva egy reguláris értelemben hatalmasságnak számító politikai erő segítségére.”⁵¹⁷ A spanyol gerillaháborúban a Napóleon elleni harcot brit – Wellington – segítséggel folytatták, majd „a technikai harci eszközök szakadatlan fejlődése a partizánt olyan szövetséges folyamatos segítségétől teszi függővé, aki technikailag és iparilag képes őt a legújabb fegyverekkel és gépezetekkel ellátni és fejleszteni.”⁵¹⁸ Továbbá a partizán akkor rendelkezik saját politikai mozgástérrel, ha több, úgynevezett érdekelt harmadik verseng egymással az adott hadszíntéren.⁵¹⁹

A gerilla-hadviselés elleni sikeres politikai stratégia azon múlt, hogy a megszálló hadsereg meg tudta-e nyerni a lakosság bizalmát a katonai győzelem után. Azonban a gerillák elleni erőszakos cselekmények csak még inkább megerősítik mozgalmukat, az ellenük folytatott hadviselés akkor hatékony „ha a gerillákat támogató nagyhatalmi befolyás meggyöngül, és gazdasági, kulturális segélyezéssel a lakosság szimpátiáját sikerül kivívni, a hds. egy része pedig kis kötelékekben (a gerillaharcra jellemző módszerekkel) a gerillaszervezetet szétzilálja, a gerillabázist pedig ezt követően jelentős erők alkalmazásával megsemmisíti.”⁵²⁰ A pacifikálás során a nép szívét és értelmét egyaránt meg kell nyernie a megszálló hadseregnek, emellett szükségessé válik a szociális reformok megtétele, a polgári közigazgatás megszervezése és a rendfenntartó tevékenység létrehozása is. „A dél-vietnami felszabadító erők 1968-as Tet-offenzívája után az Egyesült Államokban mind jelentősebb, mind szélesebb körben kellett elfogadni Henry Kissinger professzor értékelését: ha egy gerillahadsereget nem lehet megsemmisíteni, akkor az győzött; ha egy nagyhatalom nem tud győzni, akkor veszített.”⁵²¹ Liddell Hart szerint a gerilla- és felforgató háborúkra nagyon is érvényes a „jobb félni, mint megijedni” közmondás, az ilyen típusú hadviselés elleni felkészüléshez annak elméleti és történeti tapasztalatait fontos megérteni és ismerni kell azt a sajátos helyzetet, ahol a harcok zajlanak, vagy várhatóan kirobbannak.

Az 1789–1815. közötti háborúk nagy hatással voltak a nemzetközi hadelmélet kiteljesedésére, amelyben a direkt és indirekt elemek mellett már a gerilla-

⁵¹⁷ SCHMITT: *i. m.* – p. 149.

⁵¹⁸ *Uo.* – p. 149.

⁵¹⁹ *Uo.* – p. 149.

⁵²⁰ SZABÓ: *i. m.* – p. 404.

⁵²¹ SALGÓ László: *Neokolonialista..., i. m.* – p. 87.

hadviseléssel is foglalkoztak. Utóbbi Clausewitz, valamint Gneisenau munkáiban is megjelent. A porosz tábornagy, August Wilhelm Anton von Gneisenau *A népfelkelés eszméjéről* című művében hatékony eszköznek tartotta a Napóleon elleni küzdelemben a nép felfegyverzését, ahogyan a spanyolok is tették. Az orosz elődöket tekintve Denisz Vaszilevics Davidov, orosz költő, katonai szakíró *Katonai jegyzetek* közé tartozó egyik, *A partizánháborúról* című tanulmánya az 1812. évi orosz–francia háború partizánharcairól, annak tapasztalatairól és az abból levont, a partizánháborúra vonatkozó következtetésekről szól. Antoine Henry Jomini katonai teoretikus és hadtörténész *A hadművészet kézikönyve* című munkájában szintén foglalkozik a gerilla-hadviseléssel. Ennek *A nemzeti háborúk* című cikkelyében a napóleoni háborúk spanyolországi tapasztalatai alapján írja: „Nekünk csupán hadseregünk van, míg az ellenség oldalán ott áll egy hadsereg és a teljesen vagy jó részben felkelt nép; (...) a felfegyverzett lakosok a legkisebb ösvényt és annak minden hajlatát ismerik és mindenütt találnak rokont, testvért, barátot, aki támogatja őket.”⁵²² Jomini szerint a nemzeti ellenállást megkönnyíthetik az adott ország földrajzi viszonyai is. A legveszélyesebbek szerinte a hegyi országok lakói (a svájciak, a katalánok, a Kaukázus népei vagy a tiroliak nemzeti ellenállásai is ezt bizonyították az 1700–1800-as évek folyamán), ezután következnek a szorosokkal tarkított és a nagy erdőkkel borított országok.⁵²³ A XIX. század elején író Jean-Frédéric-Auguste Lemièrre de Corvey *Egy kis fanatizmus*⁵²⁴ című publikációját hároméves spanyolországi tapasztalatai alapján írta, amely megfogalmazása szerint több mint ötszázezer francia áldozatot követelt csak a spanyol gerillák által az alatt a hét év alatt, ameddig az tartott. Írásában a spanyol gerillák, valamint az 1793–1796 közötti időszak küzdelmeiben részt vett vendée-i partizánok taktikáját vetette össze, amelyekben számos hasonlóságot fedezett fel a reguláris hadviselési móddal szemben. Véleménye szerint minden háborút, amelyben népfelkelés következik be, valamennyi fanatizmus táplál a felkelők részéről, legyen szó például csoportszellemről, vagy vallásról, máskülönben nem léteznének.⁵²⁵ Viszont ez a

⁵²² KOCSIS: *i. m.* – p. 289.

⁵²³ JOMINI, Antoine Henri: *A hadművészet meghatározása.* – In: *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1974. – p. 587–588.

⁵²⁴ LEMIÈRE DE CORVEY, J. F. A.: *Un Peu du Fanatisme.* (*Egy kis fanatizmus.*) – In: LAQUEUR, Walter (szerk.): *The guerrilla reader. A historical anthology.* – Philadelphia: Temple University Press, 1977.

⁵²⁵ *Uo.* – p. 63.

hadviselési mód véleménye szerint terrort hozhat létre.⁵²⁶ Egy támadás visszaszorítása szerinte hatalmas energiákat követel egy nép részéről és a motiváló erőnek olyan erőteljes energiával kell rendelkeznie, hogy az az egész nemzetre hatással legyen, amelyből egy felkelés alakulhat ki. Máskülönben egy általános tanácsot kell kijelölni, amely széleskörű bizalommal rendelkezik, ahhoz, hogy cselekedjen.⁵²⁷ A spanyol gerillák csak kisebb, főleg elszigetelt egységeket vagy a francia katonák ellátását biztosító vonalakat és közlekedési eszközöket támadtak meg. Kiemeli a gerillák népi támogatottságának jelentőségét, amely az ellenségről való információszerzést tekintve is fontos, valamint helyismeretük előnyét. Ugyanakkor maguk a gerillák sem képzett katonák, hangsúlyozza, hanem a nép közül kerülnek ki.⁵²⁸ Fuller két világháború között megjelent, *A gépesített háború* című munkájában a gerilla-hadviselés és annak változása kapcsán úgy fogalmazott, hogy a gépesített hadseregek megjelenésével a háború jellege harcászati szempontból is megváltozik, „*ma minden gépkocsivezető potenciálisan motorizált gerilla. (...) Az elkövetkezendő háború egyik legfontosabb kérdése, hogyan lehet támadásban és védelemben alkalmazni ezeket az erőket?*”⁵²⁹

A gerilla-hadviselésnek történelemformáló hatása van, amely a XX. század baloldali, kommunista mozgalmainak fegyveres küzdelmeiben is megjelent. Lenin – Marx és Engels nyomán – lefektette a baloldali felkelések legfőbb szabályait, amelyek alkalmazása megjelent a baloldali mozgalmakban. A XX. század konfliktusaiban a gerilla-hadviselés fénykorát élte, ennek a nyugati elméletekben is nagy figyelmet szenteltek. Liddell Hart *Stratégia* című munkájában egy külön, *A gerillaháború* című fejezetet⁵³⁰ találhatunk, és véleménye szerint az atomkorban a következő, kibővített szabály érvényesül: „*Ha békét akarsz, értsd meg a háborút, különösen a gerilla- és felforgató háborút!*”⁵³¹ Külön kiemeli Thomas Edward Lawrence az első világháború törökellenes arab felkelése során szerzett tapasztalatain nyugvó, a gerilla-hadviselés támadó erősségeire koncentráló *A bölcsesség hét pillére*⁵³² című munkáját, amely véleménye szerint a gerillaháború elméletének mesteri

⁵²⁶ *Uo.* – p. 65.

⁵²⁷ *Uo.* – p. 63–64.

⁵²⁸ *Uo.* – p. 64.

⁵²⁹ KOCSIS: *i. m.* – p. 451–452. Mindezzel azonban nem azt feltételezte, hogy innentől kezdve a mozgó hadviselés lesz az uralkodó forma.

⁵³⁰ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 550–564.

⁵³¹ *Uo.* – p. 550.

⁵³² LAWRENCE, Thomas Edward: *A bölcsesség hét pillére.* – Bp.: Révai Kiadás, 1935. I–II. kötet.

megfogalmazása. A második világháború folyamán a gerilla-hadviselés szinte univerzális jelenségnek számított az európai és a távol-keleti hadszínterek megszállt államaiban. Churchill Franciaország 1940-es lerohanása után az ellenfegyverként szolgáló gerillaháborút háborús politikája részévé tette, az Arábiai Lawrence-nek is nevezett brit katona – aki Churchill közeli ismerőse volt, és íróként, régészként, illetve diplomataként is tevékenykedett – által keltett mély benyomás nyomán először a német megszállók, majd a japánok ellen a Távoll-Keleten. A második világháború során a leghatékonyabb ellenállási mozgalom a Josip Broz Tito által vezetett horvát kommunista partizánharc volt az akkori Jugoszláviában. „*A legkiterjedtebb és leghosszabban elhúzódó gerillaháborúra azonban a Távoll-Keleten került sor, és azok a kínai kommunisták vívták az 1920-as évektől, akiknek a vezetésében Mao Ce-tung egyre dominánsabb szerepet szerzett.*”⁵³³ Mao „*lépésről lépésre reguláris hadsereggé alakította át a gerillacsapatokat, miközben képes volt egyesíteni a két hadviselési formát.*”⁵³⁴ A gerilla- és a felforgató harc kombinációja egyre sikeresebbé és népszerűbbé vált. Megjelent Délkelet-Ázsiában, Afrikában – itt először Algériában –, majd Cipruson és Kubában. A nukleáris fegyverek pusztító képességének növekedése, a termonukleáris fegyver 1954-es megszületése és a tömeges megtorlás politikája és stratégiája pedig elősegítette fejlődésüket. „*A fenyegetés, hogy a gerillák megzabolázására nukleáris fegyvert alkalmaznak, éppolyan abszurd volt, mintha pörölyvel akartak volna szétverni egy szúnyograjt.*”⁵³⁵ Kennedy elnök megválasztásával az új tényezők és következményeik felismerésének folyamata felgyorsult. Ferdinand Otto Miksche brit ezredes 1959-ben megjelent, *Az atomhadászat kudarca* című munkájában többek között a – kis háborúk csoportjába tartozó⁵³⁶ – gerillaháborúkról is kifejti nézeteit és „*olyan megállapításig jut el, hogy a felkelések és a gerillaharcok tulajdonképpen a háborúk atomfegyver nélküli megnyerésének klasszikus módszerei, és sok esetben még hagyományos eszközökkel folytatott harctevékenységre sincs szükség.*”⁵³⁷

⁵³³ LIDDELL HART: *i. m.* – p. 552.

⁵³⁴ *Uo.* – 553.

⁵³⁵ *Uo.* – p. 554.

⁵³⁶ Miksche a jövő háborúinak lehetséges formáit tekintve négy csoportot hozott létre. Az első a totális atomháború, a második a korlátozott atomháború, a harmadik a hagyományos fegyverekkel vívott háború, a negyedik pedig a kis háborúk, felkelések és polgárháborúk csoportja. Utóbbi illetően, „*Miksche abból indul ki, hogy az ilyen háborúk létrejötte csak a hadászatilag és gazdaságilag másodrendű és nagyhatalmak országhatárain kívül eső területeken valószínű.*” (HAJMA: *i. m.* – p. 92.)

⁵³⁷ *Uo.* – p. 94.

A nacionalizmus kezdetlegesebb formái már a második világháborút megelőző, hosszú gyarmati időszakban kialakultak, azonban a második világhégest követően változott meg a helyzet olyan mértékben, hogy kézzelfogható következményei is legyenek. A dekolonizáció elkerülhetetlenül napirendre került, majd el is kezdődött elsőként Indiában és további ázsiai országokban, majd Afrikában, az ötvenes években pedig a nacionalizmus már jóval nagyobb táborban jelent meg. *„Beköszöntött a nacionalista tömegmozgalmak és karizmatikus vezetőik⁵³⁸ korszaka.”⁵³⁹* Mao Ce-tung volt az, aki elsőként elemezte *„behatóan azokat a követelményeket, melyeket a népi háború egy olyan gyarmati vagy félgyarmati országban támaszt, ahol a népesség többsége vagy éppenséggel túlnyomó része paraszt.”⁵⁴⁰* Az 1936-os anyagokban sok általános érvényű és jelentőségű mondanivaló található.⁵⁴¹ Mao 1971-ben afrikai látogatóinak a következő megjegyzést tette: *„Azért jöttek hozzám (...), hogy beszéljek önöknek a népi felszabadító háborúról. Holott az önök jelenkori történelmében ott van Abdel-Krím⁵⁴²: azoknak a legfőbb forrásoknak egyike, ahonnét merítve megtanultam, hogy voltaképpen miben is áll a népi felszabadító háború.”⁵⁴³*

Mao *„hírneve francia hivatásos tisztek közvetítésével jutott el Ázsiából Európába. Indokínában a régi stílusban folytatott gyarmati háború a jelenkor forradalmi háborújával ütközött össze.”⁵⁴⁴* Raoul Salan francia tábornok részt vett a második világháborúban, az afrikai hadszíntéren, valamint mind az indokínai – parancsnoki és főbiztosi beosztásokban –, mind pedig az algériai – 1958 novemberétől a francia haderők főparancsnoka – háborúban. Az 1958-ban visszatért de Gaulle hatalomra kerülését Salan is segítette, azonban *„keserűen csalódott abbéli várakozásában, hogy de Gaulle feltétel nélkül meg fogja védelmezni Franciaország alkotmányban garantált területi szuverenitását Algéria felett. 1960 januárjában kezdődött a de*

⁵³⁸ Ők a hagyományos hatalmi körön kívül eső társadalmi csoportokból származtak.

⁵³⁹ DAVIDSON: *i. m.* – p. 107.

⁵⁴⁰ *Uo.* – p. 241.

⁵⁴¹ *„A második világháborúban Sztálin a Németország elleni harcban elevenítette fel a tősgyökeres nemzeti partizánság mítoszát, és azt ténylegesen kommunista világpolitikájának szolgálatába állította. Ez a partizánság lényegileg új stádiumát jelenti, melynek kezdetén Mao Ce-tung neve áll.”* (SCHMITT: *i. m.* – p. 110.)

⁵⁴² Abdel-Krím emír, a marokkói rif háború hőse, példaképének Kemál Attatürköt tekintette. 1947 végén hozta létre az Arab Maghreb Felszabadítási Bizottságot. Ennek Kairói Karta elnevezésű kiáltványához Tunézia, Algéria és Marokkó nacionalista mozgalmainak vezetői közül sokan csatlakoztak.

⁵⁴³ Idézi: DAVIDSON: *i. m.* – p. 242.

⁵⁴⁴ SCHMITT: *i. m.* – p. 141.

*Gaulle-lal szembeni nyílt ellenségeskedés. 1961 januárjában barátai közül néhányan megalapították az OAS-t (Organisation d'Armée Secrète), amelynek a nyilatkozat szerint Salan lett a főnöke*⁵⁴⁵. A szervezet tisztí államcsínnel Algériában, valamint tervszerű terrorakciókkal és még a de Gaulle elleni merénylettel is próbálkozott. 1962 áprilisában letartóztatták Salant és fegyházban letöltendő életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. Carl Schmitt szerint Salanban „*találkoznak és metszik egymást a reguláris hadseregek háborújának, a gyarmati háborúnak, a polgárháborúnak és a partizánharcnak a tapasztalatai és hatásai. Salan mindezen tapasztalatokat ama régi tétel kényszerű logikája szerint gondolta végig, hogy partizánok ellen csak partizánmódra lehet harcolni és győzni. Mindezt következetesen meg is tette, nem pusztán a katona bátorságával, hanem a vezérkari tiszt precizitásával és a technokrata egzaktságával. Az eredmény az lett, hogy ő maga is partizánná változott és polgárháborút indított saját legfőbb parancsnoka és kormánya ellen.*”⁵⁴⁶

„*A gerillaháborúk krónikája hosszú és változatos.*”⁵⁴⁷ A gerilla-hadviselés képviselőinek elméleti munkáira, emlékirataira a hidegháború irreguláris jellegét viselő, lokális konfliktusai hatottak, amelyek „*megjelentek szinte minden kontinensen, vidéken és városokban, sivatagban és őserdőben. Ezek a különbségek a történelem folyamán a gerilla hadviselés sokszínűvé válásához, a fegyveres erőszak-alkalmazás eltéréseihez vezettek, ami az elméletet igen sokrétűvé tette.*”⁵⁴⁸ A gerilla-hadviselés stratégiájának és taktikájának irodalmából jelen dolgozatban Vo Nguyen Giap, Amílcar Cabral, Josip Broz Tito és Che Guevara munkásságát emelem ki, akik a gyakorlat mellett az elmélet terén is jelentőset alkottak.

Vo Nguyen Giap⁵⁴⁹ vietnami főparancsnok meglévő stratégiai tapasztalatait az indokínai és a vietnami háborúk során szerzettekkel csiszolta tovább, valamint Mao Ce-tung-tól is sokat merített. Előadássorozata *Népi háború, népi hadsereg*⁵⁵⁰ címmel az 1945–1954 közötti antikolonialista küzdelmekről szól, amelyben a gerilla-

⁵⁴⁵ *Uo.* – p. 142.

⁵⁴⁶ *Uo.* – p. 153.

⁵⁴⁷ DAVIDSON: *i. m.* – p. 21.

⁵⁴⁸ FORGÁCS: *Napjaink hadikultúrái...*, *i. m.* – p. 95.

⁵⁴⁹ A Ho Si Minh-nel egy főiskolát végzett későbbi hadvezér és zseniális stratégia az 1945-ben felállított Ideiglenes Kormányban, majd a franciák elleni fegyveres harcokban is nagy szerephez jutott. Az amerikai csapatokkal szembeni fegyveres küzdelemben is ő vezette a vietnami csapatokat.

⁵⁵⁰ GIAP, Vo Nguyen: *People's War People's Army. (Népi háború, népi hadsereg.)* – Hanoi: Foreign Languages Publishing House, 1961. – Forrás: <http://www.marxists.org/archive/giap/1961-pwpa.pdf>, letöltés ideje: 2014. október 25.

hadviselés általános elveit fogalmazta meg. Fontos elméleti munkája továbbá a *Stratégia és taktika a népi felszabadító háborúban*⁵⁵¹, amelyben a japánok, a franciák, majd az amerikaiak ellen folytatott harcok tapasztalataiból levont következtetéseit foglalja össze. Szerinte a győzelem egyik előfeltétele az egész nép bevonása a küzdelembe, minden rendelkezésre álló erő maximális összekapcsolásával. Fontos szerepet tulajdonított a fegyveres és politikai harcok szoros összekapcsolásának, valamint mindezen harcok városokban és falvakban egyaránt történő alkalmazásának. Ugyanakkor a gazdasági harc is fontos, főleg, ha már rendelkezünk bázisokkal és mögöttes területekkel. A győzelmi stratégia ideológiai alapja a támadás, illetve az, hogy hosszan tartó háborúra kell berendezkedni.⁵⁵² A hosszan tartó forradalmi háborúk három szakaszát különíti el: védekezés, erőegyensúly, majd az ellentámadás szakasza. Az ellenfél helyi megsemmisítésének szorosan össze kell kapcsolódnia a néphatalom megszervezésével a győzelem területén. „*Szilárd hátország hiányában a fronton nem lehet győzni – ez minden háború általános törvénye.*”⁵⁵³ Fontosnak tartja a nemzetközi támogatás megszerzését is, itt elsődlegesen a szocialista tábor támogatására gondolt. A fejlődés fontos állomása a hadsereg fokozatos áttérése az önkéntességről a kötelező katonai szolgálat rendszerére, ahogyan az esetükben is létrehozta a néphadsereget. Hadművészete a nagy szám kis számmal történő legyőzésének művészete is. Egyik fő hadműveleti irányelve az ellenfél megsemmisítésére való törekvés. „*Hadművészetünk: a dinamizmus és a kezdeményezés, az elszántság és a rugalmasság, a leleményesség és az alkotószellem jegyében, valamint a fortély és a rajtaütés maximális kihasználásával folytatott harc művészete.*”⁵⁵⁴

Davidson szerint a Giap-hoz hasonló írásmód jellemző a népi háború egy másik jelentős történelmi figurájára, a horvát származású Josip Broz Titora⁵⁵⁵, aki a gyakorlatból kiindulva jut el munkáiban, valamint beszédeiben az elméleti

⁵⁵¹ GIAP, Vo Nguyen: *Stratégia és taktika a felszabadító háborúban*. – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, Zrínyi Katonai Kiadó, 1971.

⁵⁵² Erre Davidson írásában is találunk utalást, amikor Jaime Morais (Monthy) – az egykori MPLA (Movimento Popular de Libertação de Angola–Angola Felszabadításának Népi Mozgalma) parancsnokának – kézikönyvéből idéz: „*A gerillák hosszan tartó háborúra rendezkednek be, mert ez alkalmas rá, hogy kimerítse az ellenfelet, s lehetővé tegye a gerillaegységek fokozatos számszerű, fegyverzetbeli és szervezeti megerősödését.*” (DAVIDSON: *i. m.* – p. 270.)

⁵⁵³ GIAP: *Stratégia és...*, *i. m.* – p. 49.

⁵⁵⁴ *Uo.* – p. 91.

⁵⁵⁵ A Tito felvett partizánnev. A Stari (az Öreg) volt Tito magas rangú, szűk politikai körökben használt neve.

következtetésekig, „s általános elvei – ha egyáltalán leszögez ilyen elveket – az adott idő és hely elemzéséből származnak.”⁵⁵⁶ A Jugoszláv Kommunista Párt már Jugoszlávia második világháborús fegyverletétele után közvetlenül megkezdte partizán-tevékenységét például különböző létesítmények felrobbantásával, katonai gépkocsik és lőszeres teherautók felgyújtásával vagy útjelző táblák téves irányba fordításával. A Szovjetunió 1941. június 22-i német megtámadását követően döntöttek Titoék az általános felkelés megszervezéséről, kiáltványban fegyveres harcra szólították fel Jugoszlávia népeit, és megkezdtek a partizánosztogok megalakítását. A hangsúlyt a vidékre és az ott élő parasztságra helyezték, a városokban csak diverziós tevékenységet folytattak. Utóbbi egyre fontosabbá vált a közlekedési útvonalakon és az ipari központokban. 1941. június 27-én a JKP KB⁵⁵⁷ Politikai Irodája megalakította a Jugoszláv Népfelszabadító Partizánosztogok Főparancsnokságát⁵⁵⁸, amelynek parancsnoka Tito lett. 1941. szeptember 26–27. között Stolice faluban katonai- és partizántanácskozást hívtak össze. A stolicei tanácskozáson hozták létre többek között a Legfelsőbb Parancsnokságot is, amelynek székhelye Užicében a Nemzeti Bank épülete lett. „Užicében játszódtott le minden, aminek messzeható jelentősége volt az egész országra. Užicét és ezt az egész szabad területet »Užicei Köztársaságnak« nevezték. (...) itt a néphatóság és a forradalmi hadsereg csakugyan nőttön-nőtt, itt már partizánosztogaink nemcsak közönséges partizáncsoportok voltak, hanem szépen, katonásan kiképzett zászlóaljok, századok és szakaszok, géppuskával, egy-egy kis ágyúval és egyébekkel.”⁵⁵⁹ A partizáncsapatok ereje Tito megfogalmazása szerint a népben rejtett. A partizánalakulatokat később, a második világháborús harcok során az úgynevezett proletárbrigádok váltották fel, amelyek a későbbi hadsereg csíráját jelentették. Fegyvereket, elsősorban könnyűfegyvereket, az ellenségtől zsákmányoltak a mellé a mennyiség mellé, amit még Jugoszlávia kapitulációja időszakában sikerült kimenteniük és elrejtteniük a bevonuló csapatok elől.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ DAVIDSON: *i. m.* – p. 242.

⁵⁵⁷ Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága.

⁵⁵⁸ Röviden: JNFSZPO FP

⁵⁵⁹ TITO, Josip Broz: *Önéletrajzi vallomások*. – Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1985. Első kötet. – p. 224.

⁵⁶⁰ TITO, Josip Broz: *Önéletrajzi vallomások*. – Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1985. Második kötet. – p. 190–192.; Tito írásai között külön fejezetet jelentenek a második világháború alatti fasiszta megszállás elleni partizánküzdelemmel kapcsolatos munkák.

Az antikolonialista mozgalmak afrikai képviselőire jellemző volt, hogy a gyakorlatból, a tapasztalatok megszerzése után alakult ki a marxizmus-leninizmus formáját öltő elmélet. Mindazonáltal sokáig vita tárgya volt, hogy mennyire hatott Lenin fél évszázaddal korábbi elmélete és gyakorlata a teljesen más viszonyok között. „*Szolgálhattak és szolgáltak is a cselekvés általános vezérfonalával, mert ez pontosan egybevág Marx és Lenin szándékaival és elgondolásával. A cselekvés általános vezérfonala azonban nem tekinthető egy adott társadalom elemzésének; mindössze eszköze a gyakorlatnak, melyből kibontakozhat egy elemzés, s ennél fogva egy elmélet is.*”⁵⁶¹ A zöldfoki-szigeteki, az 1956. szeptember 19-én létrehozott PAIGC-t⁵⁶² vezető, Amílcar Cabral szerint „*az emberek nem eszmékért, nem bárkinak a fejében fogant dolgokért küzdenek. Azért küzdenek, hogy kézzelfogható előnyökhöz jussanak, békességben és jobban éljenek, lássák, hogy napról napra könnyebb az életük, s biztosítsák gyermekeik jövőjét.*”⁵⁶³ A mozambiki Samora Machel megfogalmazása szerint „*igazi felszabadulás csak az lehet, amit maga a nép visz véghez.*”⁵⁶⁴ Az afrikai területen főleg a hatvanas évek második felében jelentkeztek az antikolonialista mozgalmak, három főbb helyszínen: az angolai, a mozambiki és a „portugál”–guineai hadszíntereken. Az angolai kubai-szovjet szimpatizáns MPLA vezetője Agostinho Neto, a mozambiki FRELIMO⁵⁶⁵ vezetője Samora Machel, a guineai–zöldfoki-szigeteki mozgalom, a PAIGC vezetője pedig Amílcar Cabral volt.⁵⁶⁶ Az itt folyó küzdelmek nemcsak egy időben, hanem azonos ellenféllel, nevesen a portugál gyarmattartókkal szemben zajlottak, emiatt az afrikaiak által alkalmazott harci módszerek hasonlóságokat mutatnak. Cabralt az afrikai antikolonialista harcok kiemelkedő stratégiájának nevezi Kende.⁵⁶⁷ Cabral szerint a fegyveres erőszak a portugál ellenfél által az afrikai gerillákra, harcosokra kényszerített eszköz, amelynek olyan formáit kell megtalálni, amellyel nemcsak az ellenfél által alkalmazott erőszakra válaszolnak, hanem biztosítják a

⁵⁶¹ DAVIDSON: *i. m.* – p. 243–244.

⁵⁶² Guinea és a Zöldfoki-szigetek Afrikai Függetlenségi Pártja (PAIGC–Partido Africano da Independência da Guiné e Cabo Verde–African Independence Party of Guiné and the Cape Verde Islands).

⁵⁶³ Idézi: DAVIDSON: *i. m.* – p. 246.

⁵⁶⁴ Idézi: *Uo.* – p. 246.

⁵⁶⁵ Mozambique Liberation Front.

⁵⁶⁶ A három ország az úgynevezett szovjet „afrikai stratégiák négyeség”-be tartozott a hetvenes évek második felében, amelynek negyedik sarka Etiópia volt. Mindez lehetőséget jelentett a szovjetek számára az afrikai kontinens stratégiai kontrolljára és hídfőként is szerepet játszottak. A III. világ szegény országaiból állt össze a „szocialista orientációjú” – afrikai és ázsiai – országok csoportja. (FISCHER: *i. m.* – p. 297–300., 301–306.)

⁵⁶⁷ KENDE: *Napjaink...*, *i. m.* – p. 100.

függetlenségüket is. Az *Egység és küzdelem*⁵⁶⁸ címmel megjelent könyvben hangsúlyozza, hogy a harcokat nem a portugál nemzet és nem az akkori portugál fasizmus – amely miatt véleménye szerint maga a portugál nép is szenved – ellen vívják, hanem a portugál gyarmatosítók ellen, illetve a nép összes – akár fehér, akár fekete – kizsákmányolói ellen.⁵⁶⁹ „*Cabral mindig forradalmi stratégiai tevékenysége középpontjába állította a harc politikai jellegének kihangsúlyozását. Ismételten figyelmeztetett rá, hogy a fegyveres ember szolgálja és védi a »szerszámos«, a termelő embert.*”⁵⁷⁰ Ezen elvből indult ki, amikor a reguláris, regionális és gerillaerők fő feladataként az új közigazgatás megszervezését határozta meg a győzelem terepein. Az új életrend azonnali bevezetésével a legegyszerűbb emberek is következtethettek a változás jelentőségére. Mindezzel győzelmet könyvelhettek el a portugálok felett. Cabral szerint a harcok sikeres folytatásához szükséges feltételek egyike egyrészt tudatában lenni a harci helyzetnek minden pillanatban. Ezzel kapcsolatos mottója: *Várni a legjobbra, de készülni a legrosszabbra.* Továbbá folyamatosan fejleszteni és erősíteni kell a párt politikai munkáját és szervezetét. Ehhez fűződő mottója: *Cselekedni és állandóan erősíteni tevékenységünket.* A sikeres harcok folytatásához a fegyveres erők megszervezése elengedhetetlen, amelyben úgy a haderőnek, mint a gerillaegységeknek, a milíciáknak és az egyéni akcióknak egyaránt fontos szerepük van. Fontos továbbá a saját és az ellenség erőinek megfelelő ismerete is, valamint a biztonság és a fegyelem erősítése a küzdelem minden szektorában. Hangsúlyozza az ellenség gazdasága tönkretételének és a saját gazdaság létrehozásának fontosságát, illetve fontosnak tartja az ismeretek fejlesztését és az egészség megóvását is. Az utolsó feltételnek a párt által megfogalmazott alapelvek gyakorlatba történő átültetését tekinti.⁵⁷¹

Az 1928. június 14-én az argentinai Rosarióban született, és 1967. október 9-én a washingtoni utasításra cselekvő bolíviai erők által meggyilkolt Ernesto Guevara de la

⁵⁶⁸ CABRAL, Amílcar: *Unité et lutte. (Egység és küzdelem.)* – Paris: Libraire François Maspero, 1980. A műből átfogó képet nyerhetünk – Cabral szemüvegén keresztül – a Zöldfoki-szigeteken és Guineában tíz éven át, 1963 és 1973 között folytatott küzdelemről a portugál gyarmattartó ellen (Portugáliában a harcok kezdetén a portugál fasisztatípusú rendszer szellemi atyja António de Oliveira Salazar, majd Marcello Caetano voltak hatalmon). Emellett a mű részletesen feldolgozza a PAIGC megszervezését és működését, a dekolonialista küzdelemben betöltött szerepét és nem utolsósorban – Mario de Andrade-nak köszönhetően – Amílcar Cabral szakmai és személyes életútját, fejlődését, Guinea és a Zöldfoki-szigetek függetlenné válásában betöltött fontos szerepét és a területen az első párt megszervezését is.

⁵⁶⁹ *Uo.*

⁵⁷⁰ KENDE: *Napjaink...*, i. m. – p. 100.

⁵⁷¹ CABRAL: i. m. – p. 268–303.

Serna, közismert nevén Che Guevara⁵⁷² a gerilla-hadviselés stratégiájának egyik latin-amerikai képviselője. Egész Latin-Amerikában, tehát kontinentális méretekben, stratégiai szinten gondolkodott, mindemellett a harcokban közkatonaként vett részt. Az első latin-amerikai utazása kapcsán született, *A motoros naplója*⁵⁷³ címmel megjelent írását követően orvostanhallgatóból politikai aktivistává vált Che Guevara csatlakozott a kubai gerillamozgalomhoz, és Kuba forradalmi kormányának központi alakja lett. *A gerillaharcos kézikönyve*⁵⁷⁴ című munkáját 1960–1961 között írta, amely nem sokkal később meg is jelent. Háborús könyvet szeretett volna írni, amelyben rendszerbe foglalja annak szabályait, elméletbe gyúrja a kubai forradalom során szerzett tapasztalatait, meghatározza szervezeteit, és bizonyos általánosításokat von le.⁵⁷⁵ Később Fidel Castro instrukciói – többek között Castro 1966. június 3-i keltezésű leveleiben található javaslatok – alapján átdolgozta munkáját, de az átdolgozás – korai halála miatt – befejezetlen maradt. Az átdolgozást, kiegészítést – az igaz, sikertelen – kongói harcok során szerzett tapasztalatok alapján végezte el prágai tartózkodása alatt. 1966 júliusáig tartózkodott Prágában, onnan kubai katonai kiképzésre, majd Bolíviába ment. A *Bolíviai naplót*⁵⁷⁶ Che a bolíviai Barrientos rezsim elleni gerillaküzdelem – 1966. november 7-től 1967. október 7-ig, a Yuro völgyében lezajlott csata előestéjéig – mindennapjairól írt naplója alapján adták ki. Közismertté vált üzenete, a „két, három... és még több Vietnamt!” pedig 1967. április 16-án jelent meg a *Tricontinentalban*, az Ázsiai, Afrikai és Latin-amerikai Népek Szolidaritási Szervezetének folyóiratában.⁵⁷⁷ A Harry „Pombo” Villegas által írt Előszó alapján *A gerillaharcos kézikönyve* Kuba forradalmi háborújának elméleti-gyakorlati tapasztalatait foglalja össze, a kubai forradalom hatalomért folytatott küzdelme stratégiájának és taktikájának szintézisét adja. Ugyanakkor „*a Che által megfogalmazott válasz nemcsak a forradalmi elmélet és gyakorlat konkrét eredménye volt, hanem kísérlet arra is, hogy specifikus módszertannal és didaktikusan közelítse meg a küzdelemnek ezt a formáját. Che igyekszik világosan*

⁵⁷² Kubai tartózkodása alatt, 1955-ben kapta a Che becenevet, amely az argentinok elterjedt megszólítása – te, ember, az ő gyakori szófordulata – volt.

⁵⁷³ CHE GUEVARA, Ernesto: *A motoros naplója*. – Bp.: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2006.

⁵⁷⁴ CHE GUEVARA, Ernesto: *A gerillaharcos kézikönyve*. – Bp.: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007.

⁵⁷⁵ A könyv az 1960-as évek forradalmi mozgalmában hamar visszhangra talált, valamint az észak-amerikai katonai akadémiák, katonai elemzők és elhárítóképző központok tankönyvként használták a lázadásellenes erők kiképzésében, amelyeket a kubai forradalom 1959-es győzelmét követően Latin-Amerikában gombamódra szaporodó gerillamozgalmak leverésére használtak fel.

⁵⁷⁶ CHE GUEVARA, Ernesto: *Bolíviai napló*. – Bp.: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2006.

⁵⁷⁷ Olvasható ebben is: CHE GUEVARA, Ernesto: *Global Justice: Liberation and Socialism. (Világméretű igazságosság: Felszabadulás és szocializmus.)* – Melbourne: Ocean Press, 2002.

*meghatározni azt a módszert, amelyet alkalmazni kell a siker érdekében, ezt nevezzük a gerillaharc »hét aranyszabályának«, ugyanakkor próbálja meghatározni a kudarchoz vezető kockázatokat és veszélyeket is.*⁵⁷⁸ A hét aranyszabály a következő: Ne menj bele olyan harcba, amelyet nem nyerhetsz meg. Mozogj állandóan, csapj le, és fuss. Az ellenség legyen a fő fegyverszállító. Rejtsd el megmozdulásaidat. Élj a katonai akcióknál a meglepetés erejével. Ha friss erőhöz jutsz, alakíts új hadoszlopokat. Általában véve, haladj három fázisban: stratégiai védekezés, egyensúly az ellenséges akció lehetősége és a gerillaakció között, végül az ellenség teljes megsemmisítése.⁵⁷⁹ „Nyilvánvaló – és a témáról írok sokszor elmondták –, hogy a háború bizonyos törvényeknek engedelmeskedik; és aki ezekre nincs tekintettel, azt legyőzik. Ugyanezeknek a törvényeknek kell szabályozniuk a gerilla-hadviselést, mint a háború egyik fázisát; de sajátos vonásai miatt számos kiegészítő törvényt is figyelembe kell venni ahhoz, hogy előbbre vigyük. Bár minden egyes országban a földrajzi és a társadalmi feltételek határozzák meg a gerilla-hadviselés adott módszereit és formáit, az ilyen küzdelemnek vannak általános törvényei is.”⁵⁸⁰ Véleménye szerint a kubai forradalom tanulságai közé tartozik, hogy a népi erők képesek megnyerni a háborút egy hadsereg ellen, és nem szükséges mindig megvárni a forradalomhoz szükséges összes feltétel meglétét. A vidék a legfőbb színtere a fegyveres harcnak, ugyanakkor a szervezett munkásság küzdelme sem lebecsülendő. Új elemként jelenik meg a kivételesen kedvezőtlen terepen harcoló, maximum négy-öt főből álló városi gerillacsapat, amelyet különleges módon kell megszervezni. A városi gerillacsapat nem független akciókat hajt végre, hanem más körzetben lévő nagyobb csoportokat támogat, speciálisan hozzájárul egy taktikai cél sikeréhez, az általános stratégiai tervekkel összhangban. Visszavonulásuk távolsága az akció helyszínétől rendkívül korlátozott, szélsőségesen éjszakai gerillacsapat. Előre meghatározott szabotázsakciókat hajtanak végre, vagy az ellenség egy-két embere, ügynöke elleni meglepetésszerű támadásokat. Főleg törvényen kívüliekből áll, azonban összekötőjük, aki a parancsokat szállítja nekik, megtarthatja rendes foglalkozását. A gerillaháború ideális fejlődésének vázlatát Che Guevara szerint a

⁵⁷⁸ CHE GUEVARA: *A gerillaharcos...*, i. m. – p. 13.

⁵⁷⁹ *Uo.* – p. 15.

⁵⁸⁰ *Uo.* – p. 31.

kubai forradalom szakaszai adják, amely a „kedvező terepen létrejövő mag”⁵⁸¹ kialakulásától jutott el a döntő diadalig.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A hidegháborús időszak egyetemes hadelméletének áttekintésével és elemzésével megfelelő viszonyítási alap teremthető a hipotéziseimben megfogalmazott azon állítások bizonyításához, hogy a hidegháborús francia hadelméletre az indirekt hadviselés elmélete, továbbá a helyi háborúk gerilla-hadviselése egyaránt hatással volt.

A Liddell Hart-féle indirekt hadviselés elméletének vizsgálatához a brit teoretikus és történész *Stratégia* című munkáját használtam fel. A második világháború utáni időszakban teóriája a nyugati hadelméletre volt nagy hatással, a keletre kevésbé. Majd Liddell Hart elmélete a hidegháború után egyetemessé vált. Elemzéseim során korábbi évszázadok szerzőinek – mint Morus Tamás, Machiavelli, Montesquieu és Szun Ce – műveihez is visszanyúltam, amelyekben az indirekt hadviselés elméletének korai példáival bizonyítottam, hogy ez a hadviselési mód már a korábbi évszázadokban sem volt ismeretlen fogalom.

A hidegháborús időszak gerilla-hadviselésének elemzése során feltárt tetemes mennyiségű elsődleges és másodlagos forrás közül, a véleményem szerint legmeghatározóbbak segítségével igyekeztem a gerilla-hadviselés legfontosabb jellemzőit bemutatni, valamint képviselőinek – földünk minden kontinenséről egy-egy, elméleti és gyakorlati téren egyaránt meghatározó személyiséget kiválasztva – művei segítségével elemzéseimet alátámasztani. Megállapítható, hogy a gerilla-hadviselést már a korábbi évszázadok során is alkalmazták, és elméletének kidolgozása is megindult, azonban az atomfegyverek és a helyettesítő háborúk megjelenésével számuk jelentős mértékben megnőtt. A gyengébb félnek az erősebbel szemben alkalmazott hadviselési módját a harmadik világ dekolonizációs, függetlenségi, úgynevezett helyi háborúiban alkalmazták. Ugyanakkor hatása az

⁵⁸¹ *Uo.* – p. 143.; A gerillaharcnak kedvező terepet jelent a nehezen megközelíthető vidék: sűrű erdő, meredek hegy, járhatatlan sivatag, mocsárvidék. A gerillacsapat itt gyorsabban tud bázist kialakítani, és katonai akciókat indítani. Továbbá védve az ellenség légierejétől és nehéztüzérségétől, létrehozhat itt kis műhelyeket, kórházakat, oktatási- és kiképzőközpontokat, propagandaszerveket és raktárakat. „Minél több a lehetőség társadalmi életre, annál nomádabb, annál kevésbé biztonságos a gerillaharcos élete.” (*Uo.* – p. 75.)

európai kontinensen is megjelent, például a Raoul Salan francia tábornok által irányított, de Gaulle elleni akciókban.

2.2 HADELMÉLETI VÁLTOZÁSOK A HIDEGHÁBORÚ UTÁN

Az 1989–1991 közötti kelet-közép-európai társadalompolitikai változások, valamint a Szovjetunió és a Varsói Szerződés széthullása következtében megszűnt a bipoláris szembenállás és az atomháború veszélye is csökkent. Szenes Zoltán egyik írása szerint „*a háborúk, nagy katonai konfliktusok száma radikálisan csökkent 1990 után. (...) az államközi háborúk szinte megszűntek 2010 után, de a szociális háborúk száma (államon belüli, illetve nem állami szereplők között, ún. közösségi szinten) is folyamatosan csökkent a kilencvenes években (60%-os redukció). 2001 után egy kis emelkedés volt tapasztalható, majd újra visszaesés következett be. 2010 után azonban (...) újabb emelkedés látható*”⁵⁸²

A nyolcvanas évek végén a nemzetközi biztonság komplex fogalma került előtérbe, ez a katonai szempontok mellett „*egyre szervezettebben magába foglalta a gazdasági, politikai, kulturális és ideológiai aspektusokat is, amelyek a globális világban közvetlen kapcsolatba kerültek a biztonsággal. Az új katonai gondolkodás szükségességét tehát a globális korszak beköszönése adja meg*”⁵⁸³. A biztonság új dimenzióinak megjelenése mellett ugyanakkor, „*az események visszatérően azt bizonyítják, hogy a katonai biztonság megőrizte fontos szerepét a kibővített biztonságfelfogásban...*”⁵⁸⁴ A fegyveres erőket az ország külső támadás elleni védelmére, külpolitikai eszközként (repülőgép-hordozók diplomáciája), valamint belső védelemre (terrorizmus elleni harc során, katasztrófa elhárításra, határvédelemre és civil hatóságok támogatására) is felhasználhatják, mutatva, hogy a 21. századi háborúk feladatrendszer megváltozott. A haderők feladatrendszerének

⁵⁸² SZENES Zoltán: *A katonai biztonság reneszánsza.* – In: Honvédségi Szemle, 2017. 145. évf. 2. sz. – p. 16. – Forrás:

http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2_beliv_003_026.pdf,
letöltés ideje: 2017. június 12.)

⁵⁸³ ÁGH: *i. m.* – p. 7.; „*A második világháború után a biztonság sokáig azonos volt a katonai biztonsággal, a biztonsági olló nem katonai szára csak a hetvenes évektől kezdett megnyílani.*” (SZENES: *A katonai biztonság...*, *i. m.* – p. 13.)

⁵⁸⁴ SZENES: *A katonai biztonság...*, *i. m.* – p. 13.

meghatározása során az adott ország stratégiai kultúrája meghatározó szerepet játszik.⁵⁸⁵

A biztonság komplex fogalmának előtérbe kerülésével egyúttal felmerült, „*hogyan viszonyulnak a hadtudományok a többi, főleg társadalomtudományhoz*”⁵⁸⁶. Az évek előrehaladtával megindult a társadalomtudományok kutatóinak – John Keegan, Samuel P. Huntington, Herfried Münkler, Csányi Vilmos – fokozódó érdeklődése. Forgács Balázs doktori értekezésében rámutatott, hogy napjainkban a hadikultúrák – anyagcentrikus, mozgáscentrikus és gerilla-hadviselés – közötti határok elmosódásának lehetünk szemtanúi, ugyanakkor az évszázadok alatt kialakult hadikultúrák továbbra is léteznek.⁵⁸⁷ Az Ágh-féle, korábban ismertetett modern kisháború csoportosítás a jelenkorban is megállja a helyét. Resperger István szerint ezek közül napjaink konfliktusaiban a destabilizáló és az elhúzódó konfliktusok a dominánsak.⁵⁸⁸ Sokak szerint az anómiás konfliktusok is hangsúlyosak. Samuel P. Huntington⁵⁸⁹ egy 1995 decemberében Párizsban megrendezésre került nemzetközi konferencián a nemzetközi biztonságot fenyegető veszélyekről nyilvánított véleményt, és a 21. század első negyedére a következő nemzetközi konfliktusokat prognosztizálta: nagyméretű konfliktusok, a különböző civilizációk (kultúrák) között, a muzulmán népek demográfiai dinamizmusából és az iszlám előretöréséből eredő heves konfliktusok, illetve Kína és egyes ázsiai országok gazdasági dinamizmusából eredő konfliktusok. Szenes Zoltán következtetésével egyetértve, a „*háborúk sokszínű világa, széles spektruma, közös és eltérő jellemzői visszatükröződnek a katonai elmélet fejlődésében. A bipoláris világ végét követően új elméletek jelentek meg a*

⁵⁸⁵ Uo. – p. 13–15.

⁵⁸⁶ ÁGH: i. m. – p. 65.

⁵⁸⁷ FORGÁCS: *Napjaink hadikultúrái...*, i. m.

⁵⁸⁸ RESPERGER István: *A biztonsági környezet, az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői*. – In: *Hadtudományi Szemle*, 2016. 9. évf. 3. sz. – p. 149. – Forrás:

http://epa.oszk.hu/02400/02463/00032/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_03_115-181.pdf,

letöltés ideje: 2017. január 26.

⁵⁸⁹ Huntington 2008-ban elhunyt amerikai politikatudós, a Harvard Egyetem professzora volt. Számos könyv – mint *A Katona és az Állam, A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása, Kik vagyunk mi? – Az amerikai nemzeti identitás dilemmái* – szerzője. A hidegháború megszűnésével megszűnt az addigi ellenségkép is. „*Az 1990-es évek sorskérdései közé tartozott, hogy vajon az emberiség a bipoláris világrend megszűnése után, az új nemzetközi rendszer kialakításakor meg tud-e lenni ellenségkép nélkül? 1991-ben, az iraki háború kapcsán akkoriban gyakran kérdezték, hogy vajon mint új ellenségkép Kelet helyébe a Dél, s Marx helyébe Mohamed lép? Az ideológiák versengését a civilizációk összecsapása váltja fel? Ezt a nagy nemzetközi figyelmet és vitát kiváltó kérdést tette fel az amerikai politológus, Samuel P. Huntington is „A civilizációk összecsapása?” című, a *Foreign Affairs* című tekintélyes folyóirat 1993 nyarán megjelent számában.*” (FISCHER: i. m. – p. 360.)

fegyveres konfliktusokról, és különböző szerzők más-más oldalát, jellemző jegyét ragadták meg a szaporodó és tartalmában változó katonai konfliktusoknak.”⁵⁹⁰

A hidegháborús szembenállás megszűnése és az atom-világháború veszélyének csökkenése, valamint a faji, vallási és etnikai konfliktusok számának növekedése Európa délkeleti térségében, a Kaukázus, valamint a közép-ázsiai volt szovjet utódállamok területén és a Közel-Kelet és Afrika számos régiójában, jelentős lökőerőt adott a fegyveres erők átalakításának, a cél a kisebb és olcsóbb, azonban az új kihívásoknak jobban megfelelő mozgékonyabb és hatékonyabb haderők létrehozása volt. Az évek során a rohamos technikai-technológiai átalakulás csak azon országokra volt jellemző, ahol az anyagi erőforrásokat képes volt biztosítani a politikai szándék és a gazdasági-ipari háttér a kutatás-fejlesztés hadrendbe állításához. *„Nem biztos, hogy a jövőben a haderők alkalmazásának mindenkor az ellenség megsemmisítése, vagy felmorzsolása lesz a célja, sokkal inkább az ellenállás „méretezett” megszüntetése az erőszakkal arányos erő alkalmazásával.*”⁵⁹¹

A hidegháborút követően néhány ország atomfegyverrel rendelkező orszaggá vált, mint például India, Pakisztán, Izrael és Észak-Korea. *„Az atomfegyverek 21. században betöltött szerepét és rendeltetését illetően nagyon megoszlanak a szakértői vélemények. Egyesek hajlanak arra, hogy egyre csökken ezen fegyverek jelentősége és szerepe a jövő század katonai konfliktusaiban.*”⁵⁹² Erre a következtetésre jutott Szenes Zoltán is: *„A tömegpusztító fegyverekre alapozott védelem napjaink katonai biztonságának garantálására ma már egyre kevésbé reális opció, hiszen olyan erős a nemzetközi szabályozás a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozására, hogy igazi alternatívát nem jelent.*”⁵⁹³

Napjaink hadügyének fontos jelensége a terrorizmus. A terror már az ókorban sem volt ismeretlen fogalom, a XVIII–XIX. század fordulóján az államhatalom kényszerítő eszköze volt. Később különféle ideológiai, politikai, vallási meggyőződésű fegyveres csoportok erőszakalkalmazási eszköze lett. A terrorizmus

⁵⁹⁰ SZENES Zoltán: *Katonai kihívások a 21. század elején.* – In: *Hadtudomány*, 2005. 15. évf. 4. sz. – Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/4/2005_4_5.html, letöltés ideje: 2017. június 13.

⁵⁹¹ *Uo.*

⁵⁹² KŐSZEGVÁRI Tibor: *Hadviselés a 21. században.* – In: *Hadtudomány*, 1999. március. 9. évf. 1. sz. – p. 41–54. – Forrás: <http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1999/ht-1999-1-5.html>, letöltés ideje: 2017. január 28.

⁵⁹³ SZENES: *A katonai biztonság..., i. m.* – p. 9–10.

nem keverendő a terrorral.⁵⁹⁴ A hadviselés egyik, indirekt módszereket és irreguláris eszközöket alkalmazó formája. A gerilla-hadviselés összefonódik a terrorizmussal, aszerint, hogy abban a kifárasztás eszközrendszere hangsúlyos.⁵⁹⁵ Ugyanakkor ezen, hagyományos háborútól eltérő, hadviselési módok egymástól különböző, sajátos jegyeket mutatnak a következő szempontok alapján: a harcoló egység mérete harchelyzetben; fegyverek; taktika; célpontok; várt eredmény; terület ellenőrzése; egyenruha; háborús övezetek elismerése; nemzetközi törvényesség; belföldi törvényesség⁵⁹⁶ (8. számú melléklet). A szakirodalom a terrorizmus modern időszakának az 1968 és 2001. szeptember 11. közötti időintervallumot tartja, amikor *„megjelentek a túszejtések, az emberrablások, a közlekedési eszközök (repülő, hajók) eltérítése – vagyis a politikai zsarolásra alkalmas megoldások.”*⁵⁹⁷ A 2001. szeptember 11-i merényletekkel új korszak köszöntött be a terrorizmus történetében, ez *„a terrorizmus posztmodern korszaka, s a világ közvéleménye ekkor szembesült először azzal, hogy a terrorizmus globális jelleget öltött.”*⁵⁹⁸ Az óriási, new yorki és washingtoni áldozatokat követelő, al-Káida terrortámadást követően fókuszba került az – elsődlegesen vallási indíttatásból végrehajtott – terrorizmus és annak leküzdése. *„2001. szeptember 11-gyel a nemzetközi biztonsági rendszer gyakorlatilag kettéhasadt a tradicionális 20. századi, államközpontú védelmi szisztémára és a 21. századi, államszint alatti és államok felett átnyúló biztonsági rétegekre.”*⁵⁹⁹ A posztmodern korszak terrortámadásainak célpontja már a civil lakosság, a terroristák fontos célja a valódi és virtuális félelemkeltés, és újra megjelent a törekvés a politikai rendszer teljes megváltoztatására, illetve a terrorizmus ebben az időszakban a leginkább mediatisált, amellyel cél a félelemkeltés növelése.

A terrorizmus új típusa megjelenésének oka a hidegháború utáni erős globalizációs hatás, valamint az etnikai, vallási és államokon belüli konfliktusok kiéleződése.

⁵⁹⁴ „A terror az ijedséget, rémületet jelentő latin *terreo* szóból származik, s mai jelentését a nagy francia forradalom idején nyerte el. Ebből az időből származik a *regime de la terror* – a rettegés rendszere – kifejezés, amelyet a jakobinus diktatúra időszakának jellemzésére használtak, de a *terror blanche* – a fehérterror – kifejezés is, amely a Bourbonok visszatérésének időszakában terjedt el.” (KAISER, TÁLAS: i. m. – p. 138.)

⁵⁹⁵ FORGÁCS: *Napjaink hadikultúrái...*, i. m. – p. 117.

⁵⁹⁶ MERARI, Ariel: *A terrorizmus mint a lázadás stratégiája.* – In. TÁLAS Péter (szerk.): *A terrorizmus anatómiája.* – Bp.: Zrínyi Kiadó, 2006. – p. 90.

⁵⁹⁷ KAISER, TÁLAS: i. m. – p. 144.

⁵⁹⁸ *Uo.* – p. 146.; „A globálissá válás csupán annyit jelent, hogy kis számban vannak olyan terrorcsoportok, amelyek központjuktól nagy távolságban is képesek terrortámadást szervezni és végrehajtani, céljuk globális és tagságuk is nemzetközi.” (*Uo.* – p. 146.)

⁵⁹⁹ SZENES: *A katonai biztonság...*, i. m. – p. 18.

Emellett az úgynevezett fejlődő országokban a hidegháborús rendszer megszűnése a felszínre hozta a nacionalizmust és az önmeghatározás igényét, amelyek a terrorizmust eszközként használták fel politikai céljaik megvalósítása érdekében. A bipoláris világ megszűnése után az iszlám vallás erősödését elsődlegesen a szegény társadalmi rétegekben tapasztalhatjuk. „*A nagy tömegek számára a vallás, mint az önmeghatározás eszköze, a »lélek menedékét« jelentette az elnyomás elől.*”⁶⁰⁰ Továbbá veszélyesek lehetnek az úgynevezett „szürke szféra” akcióinak hatásai. Az ilyen akciókat az anarchiára való törekvés és a szervezett bűnözés felerősödése jellemzi. „*Az úgynevezett »szuper terrorizmushoz« pedig a nukleáris, radiológiai, biológiai és kémiai harcanyagok felhasználása tartozik.*”⁶⁰¹ Napjaink új jelensége a kiberhadviselés, amellyel, „*a kormányzati számítógépes rendszerek, bankok, állami intézmények elleni támadások kerültek előtérbe.*”⁶⁰²

A terrorizmus meghatározására a mai napig nem rendelkezünk konszenzusos definícióval, ennek ellenére annak tartalma viszonylag jól körülírható. A számtalan definíció közül Resperger István a Clausewitz-féle háborúmeghatározásra épít. Eszerint a „*terrorizmus a terroristák (egyének vagy csoportok) által, politikai célok elérése érdekében főként a polgári lakosságon, erőszakos eszközökkel folytatott tevékenysége, abból a célból, hogy akarataikat az ellenfélre kényszerítsék.*”⁶⁰³ A terroristák által a határaikon túl, főként a nyugati világban elkövetett merényletek célja a lakosság megrémítése, elriasztása, bizonytalanságban tartása vagy súlyos gazdasági, infrastrukturális károkozás, hogy ezzel politikai céljukat elérjék. A politikai cél elérése például a madridi merényletek esetében sikeres volt, mivel annak következtében a spanyol kormány kivonta csapatait Irak területéről. A terroristák politikai céljaikat zsarolással és túszejtéssel is elérhetik.⁶⁰⁴ A terrorizmus tevékenységi szintér, célorientáció és motiváció szerint (is) osztályozható. A tevékenységi szintér alapján létezik lokális vagy nemzeti terrorizmus, szubregionális terrorizmus, regionális terrorizmus, nemzetközi terrorizmus és globális terrorizmus.⁶⁰⁵ Napjaink terrorcsoportjainak többsége a nemzeti vagy a

⁶⁰⁰ RESPERGER: *i. m.* – p. 142.

⁶⁰¹ *Uo.* – p. 144.

⁶⁰² *Uo.* – p. 144.

⁶⁰³ *Uo.* – p. 136.

⁶⁰⁴ *Uo.* – p. 141.

⁶⁰⁵ Noha a nemzetközi média előszeretettel tolja előtérbe a globális terrorizmust, csupán néhány olyan terrorszervezet létezik, amelynek globális hatóköre van. Ilyen volt az al-Káida is.

szubregionális terrorizmushoz tartozik.⁶⁰⁶ A világ jelenlegi legfontosabb energiahordozója a kőolaj, amelynek legnagyobb kitermelői azon területeken található államok, ahol a terroristaakciók leginkább kifejtik tevékenységüket. *„A nyugati világ energia függősége pedig ezen térségtől nagymértékben meghatározott. Európa 30, az USA 20, míg Japán 70%-ban erről a területről szerzi be olaját.”*⁶⁰⁷ A terrorizmus elleni fellépés szakirodalom szerinti legátfogóbb fogalma a terrorizmus elleni harc, amely három összetevőből áll: a terrorizmus-elhárításból, a terrorizmus-felszámolásból és a következménykezelésből.⁶⁰⁸ *„A terrorizmus elleni aszimmetrikus harcot folytató katonai erők felderítő támogatása bonyolultabb és összetettebb, mint a hagyományos (szimmetrikus) hadműveleteknél. Ez abból adódik, hogy a terrorista szervezetek nehezen ismerhetők fel; a terrorműveletek céljai gyakran keverednek a politikai és gazdasági érdekekkel; a különböző terrorista csoportok törekvései (szándékai) igen változékonyak.”*⁶⁰⁹

Csökkenett egy totális nukleáris háború kitörésének lehetősége, ugyanakkor nőtt a katonai összecsapások aszimmetrikus formában történő megvívásának esélye. Az aszimmetrikus hadviselés alapján vívott háborúk korát éljük, mindamelllett, hogy a jelenség egyáltalán nem újkeletű. Egyik jó példája volt a Szaddám-rezsim elleni iraki háború. Az egyik aszimmetria a módszerekben és célokban jelenik meg, a másik az erőben, a harmadik pedig az időben. Resperger István szerint ennek során az egyik fél, többnyire saját életüket sem féltve, katonai, vagy más típusú cselekményeket hajt végre egy olyan ellenféllel szemben, amely technológiailag jóval fejlettebb. *„Az aszimmetrikus kihívások olyan nem hagyományos, vagy nem költséges ártó szándékú akciók, amelyek kivédésére nem készültek fel megfelelően (terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek bevetése, vagy azokkal való fenyegetés és az információs hadviselés).”*⁶¹⁰ *Az aszimmetrikus hadviselés ennek megfelelően a nem költséges, egyszerű eszközökkel és módszerekkel végrehajtott – gyakran önfeláldozó – gerilla, partizán jellegű rajtaütéseket és egyéb akciókat magában foglaló tevékenységek köre.”*⁶¹¹

⁶⁰⁶ KAISER, TÁLAS: *i. m.* – p. 141.

⁶⁰⁷ RESPERGER: *i. m.* – p. 139.

⁶⁰⁸ KAISER, TÁLAS: *i. m.* – p. 149.

⁶⁰⁹ KŐSZEGVÁRI: *A hadtudomány mai..., i. m.* – p. 8–14.

⁶¹⁰ Ezt tartalmazta az 1997-ben elfogadott amerikai Nemzeti Katonai Stratégia.

⁶¹¹ RESPERGER: *i. m.* – p. 151.

Az aszimmetrikus fenyegetésekre adott válaszok stratégiája még nem túl régi, csak a 2001. szeptember 11-i események után kezdődött meg az ezzel kapcsolatos kutatómunka. Az egyetemes hadügyben már a fegyveres küzdelmen kívüli tényezőkkel is számolni kell, napjaink háborúi pedig fokozottan érintik a társadalom egészét, eltűnt a korábbi, a hidegháborús kordában tartó erő, az erőszakot kontroll alatt tartó nagyhatalmi akarat és sokszor nincs politikai szabályozó erő sem. A háború erőszakformái már lehetnek tudatos környezeti és gazdasági károkozások vagy – mint például Szomáliában – megélhetési hadviselés is. A modern kalózkodás tehát az egyik asszimmetrikus veszélyforrássá vált. Fontos jellemzőként jelent meg az állam hadviselési privilégiumának bomlása, illetve a hadviselés privatizációja. A NATO katonai teoretikusainak véleménye szerint a szövetség jövőjét a komplex és multidimenzionális műveletek jelentik majd, összhaderőnemi és multinacionális keretek között. A jövőben nemcsak az aszimmetrikus hadviselés növekedése, hanem annak egyre kifinomultabbá és hatékonyabbá válása lesz a tendencia. A Jomini és Clausewitz munkáiban tudományosan leírt „megölni-elfogni az ellenséget stratégia”⁶¹² jellemzővel ellátott gondolkodást, a felkelések leverését és a gerillamozgalmak felszámolását célzó aszimmetrikus háborúkban és katonai összecsapásokban a „Nyerd meg a lakosságot”⁶¹³ hadászati megközelítés váltotta fel. Ugyanakkor a konvencionális hadviselésre alkalmazott katonai tervezés alapelve továbbra is a hagyományos clausewitz-i megközelítés maradt, mint például a Sivatagi Vihar hadművelet során.⁶¹⁴

2001-ben George W. Bush, amerikai elnök globális méretben meghirdette a terrorizmus elleni háborút⁶¹⁵. A főként az iraki, de az afganisztáni – az alacsony intenzitású, aszimmetrikus és az irreguláris háború jegyeit magán viselő – háborúk nyomán is szerzett nagy mennyiségű tapasztalatok és ismeretek a szakirodalom bővülését okozták. David Petraeus amerikai tábornok új, felkelésellenes stratégiájával⁶¹⁶ – amely Petraeus doktrína⁶¹⁷ néven vált ismertté – pedig

⁶¹² Kill-Capture the Enemy Strategy

⁶¹³ Win-The-Population Strategy

⁶¹⁴ TOMOLYA János, PADÁNYI József: *A terrorizmus és a gerilla hadviselés azonosságai és különbségei*. Az MHTT (Magyar Hadtudományi Társaság) 2013. évi pályázatára benyújtott közlemény. – p. 131. – Forrás:

http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2014/2014_elektronikus/11_TOMOLYA_PADANYI.pdf, letöltés ideje: 2017. január 27.

⁶¹⁵ Global War on Terrorism

⁶¹⁶ Counter-insurgency (COIN) stratégia

paradigmaváltás történt. Neki köszönhető a modernkori felkelésellenes stratégia újragondolása, amely esetében a „megtisztítani, megtartani és építeni” stratégiára⁶¹⁸ épült. 2007 januárjában a „COIN-megközelítés (...) hivatalos védelempolitikai szintre emelkedett”⁶¹⁹. Irakban ezen stratégiát illetően némi módosítással éltek, mivel „az országépítési feladatok jócskán meghaladták a katonai vezetés hatáskörét, így a stratégiát átkeresztelték, és „clear-hold-retain” lett az elfogadott megnevezés. A „retain” rész arra engedett következtetni, hogy miután megtisztítottak egy területet, addig megtartották, amíg úgy nem értékelték, hogy a terület átvételére kijelölt iraki kormányerő valóban képes a feladat további ellátására.”⁶²⁰ Barack Obama amerikai elnökké választásával új külpolitikai gondolkodásmód jelent meg. 2011. december 31-én véget ért az iraki nemzetközi jelenlét, amelynek befejezését még elődje indította el. Ezután Obama az afganisztáni helyzet megoldására kívánt fókuszálni. Az amerikai katonai terminológiában az előre nem tervezett Tengerentúli Szükséghelyzeti Művelet⁶²¹ nyert teret, amely a NATO terminológiájában a „felkelés elleni” (COIN) műveletek és „terrorizmus ellenes”⁶²² műveletek kifejezéseket jelentette.⁶²³

A XXI. század emberének már számolnia kell a globális biztonsági kihívásokkal, kockázatokkal, valamint fenyegetésekkel. Resperger István szerint az egyik legfőbb biztonsági kihívásnak a demográfiai robbanás és annak következményei tekinthető. A másik az energiahordozók – élelmiszer, energia és ivóvíztartalékok – kimerülését jelenti. A XXI. század egyik kockázata a migráció⁶²⁴ a vele összefüggő kockázatokkal együtt. A másik a fegyverkereskedelemből származó problémákat

⁶¹⁷ Petraeus Doctrine; David Galula következő alfejezetben elemzett, *Counter-insurgency warfare: theory and practice (A felkelések elleni hadviselés: elmélet és gyakorlat.)* című munkáját az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi hadereje a tengerészgyalogsággal közösen 2006-ban kiadott tábori *Felkelések elleni hadviselés kézikönyve*, az FM 3-24 (US Army's Counterinsurgency Manual (FM 3-24)) többször idézte. (TOMOLYA, PADÁNYI: *i. m.* – p. 132.)

⁶¹⁸ „clear-hold-build”;

⁶¹⁹ PORKOLÁB Imre ezredes, WAGNER Péter: *Petraeus két háborúja.* – In: Honvédségi Szemle, 2014. 142. évf. 1. sz. – p. 16. – Forrás:

http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/42201/2014_hsz_1_beliv_oldalankent.pdf,

letöltés ideje: 2017. július 01.

⁶²⁰ *Uo.* – p. 16.

⁶²¹ Overseas Contingency Operation

⁶²² Counter terrorism-CT.

⁶²³ TOMOLYA, PADÁNYI: *i. m.* – p. 131.

⁶²⁴ A demográfiai mutatók zuhanása és a tömeges bevándorlás a fejlett európai társadalmakba napjaink tipikus jelenségei közé tartozik. A migráció biztonsági kihívásnak vehető, mivel szociális-gazdasági feszültségeket, a bűnözés növekedését, a szélsőségek előretörését és geopolitikai problémákat jelentenek. (VINCZE Hajnalka: *Európa: egy előre bejelentett hanyatlás krónikája.* – Forrás: <http://www.nol.hu/cikk/391475>, letöltés ideje: 2008. február 04.)

jelenti, a harmadiknak pedig a két világháborút követő békeszerződések anomáliái következtében kialakult etnikai és vallási ellentétek tekinthetők. Véleménye szerint a tömegpusztító fegyverek terjedése szintén napjaink kockázatai közé sorolható. A XXI. században fenyegetésekkel – mint a kábítószer elleni küzdelem, amely szorosan kapcsolódik a szervezett bűnözés elleni küzdelemhez – is számolni kell. A másik fenyegetési csoport a szervezett bűnözéssel és a terrorizmussal összefüggő fenyegetéseket tartalmazza.⁶²⁵

ÖSSZEZÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A hidegháború időszakát követő egyetemes hadelméleti változások lényegretörő bemutatásával és elemzésével a hipotéziseimben megfogalmazott azon állításom bizonyításához kívántam elméleti és viszonyítási alapot teremteni, miszerint a francia hadelmélet fejlődésére a hidegháború időszakát követően hatással voltak a biztonsági környezetben végbement változások. A terrorizmus elemzése során annak fontosabb jellemzőinek tárgyalására szorítkoztam, ahogyan az aszimmetrikus hadviselés, az aszimmetrikus fenyegetésekre adott válaszok, vagy napjaink globális biztonsági kihívásainak, kockázatainak és fenyegetéseinek bemutatása kapcsán is.

Az 1989–1991 között végbement módosulások utáni nemzetközi környezetben a biztonság komplex fogalma került előtérbe. A biztonságfelfogás ez alapján, a katonai szempontokon kívül, a gazdasági, politikai, társadalmi és környezeti dimenziókkal bővült. Ugyanakkor egyetérthetünk Szenes Zoltán azon megállapításával, hogy a kibővült biztonságfelfogásban a katonai biztonságuk továbbra is fontos szerepe van. A hidegháború utáni megváltozott világban a katonai konfliktusok módosult formában és növekvő számban jelentkeztek, amelyekre az elmélet képviselői – többnyire nem egységes módon és más-más megközelítésből – igyekeztek válaszokat adni.

A modern hadügy és hadelmélet útkeresésének tárgyalása kapcsán a napjainkban egyetemes hadelméleti problémának tekinthető terrorizmussal is foglalkoztam. Ismételten hangsúlyozom, hogy a témában rendelkezésünkre álló szakirodalom óriási, abból önálló értekezés készíthető. Példaként, a terrorizmus fogalmának sincs

⁶²⁵ RESPERGER: *i. m.* – p. 126–129.

egységes meghatározása, az alfejezetben a Resperger István-féle meghatározást fogadtam el abból kiindulva, hogy az a Clausewitz-i háború meghatározásra épül.

A modernkori felkelésellenes stratégia újragondolása és kidolgozása David Petraeus amerikai tábornok nevéhez kapcsolódik. 2007 januárjában ezen Counter-insurgency (COIN) stratégia a hivatalos amerikai védelempolitika szintjére került. A Petraeus doktrína főként az addigi amerikai tapasztalatok és ismeretek alapján formálódott ki, amelyet az alacsony intenzitású, aszimmetrikus és irreguláris háború jegyeit magán viselő háborúkban szereztek. Ugyanakkor a 2006-ban kiadott tábori *Felkelések elleni hadviselés kézikönyvükben* egy francia katonatiszt és teoretikus, David Galula *A felkelések elleni hadviselés: elmélet és gyakorlat* című – a következő alfejezetben elemzett – munkájának hatása is megjelenik.

2.3 A FRANCIA HADELMÉLET A HIDEGHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN

A hidegháborús francia hadelmélet jelentősebb képviselői műveinek bemutatása, elemzése során elsődlegesen André Beaufre munkásságára koncentráltam, azonban a szakirodalom behatóbb tanulmányozásával arra a következtetésre jutottam, hogy egy, az ezredfordulón ismertté vált szerző, David Galula munkásságát sem hagyhatjuk ki felsorolásunkból, ahogyan Pierre Gallois és Charles Ailleret elméleteinek ismertetését sem, tekintve, hogy a korszak francia hadászati gondolkodásának ők is meghatározó képviselőinek tekinthetők. Véleményem szerint a hidegháborús francia hadelmélet jelentős képviselői közé tartozott Camille Rougeron (1893–1980) és Lucien Poirier (1918–2013) is azonban értekezésem terjedelmi korlátai miatt kutatásaim során velük nem foglalkoztam.

Ahogy az előző fejezetemből következtethetünk és miképpen Hajma Lajos is rámutatott, a IV. Köztársaság időszakában a „francia hadászati gondolkodás (...) nem mutatott jelentősebb fejlődést. Jobbára elfogadta és kommentálta az amerikai katonai doktrína tételeit, annál is inkább, mivel Franciaország a megalakult nyugati szövetségben – a NATO-ban – területi elhelyezkedése, anyagi és erkölcsi erőforrásai következtében jelentős szerepet játszott. (...) Franciaország hivatalos doktrínája ebben az időben magáévá tette az amerikaiak tömeges megtorlás elméletét”⁶²⁶.

⁶²⁶ HAJMA: *i. m.* – p. 244.

Mindemellett a francia állam már abban az időszakban is kivételes szerepének hangsúlyozására törekedett a NATO-n belül, ugyanakkor az V. Köztársaság létrehozásával indult csak meg azon de Gaulle-féle törekvés, hogy a francia grandeurt visszaállítsa és az exception française-t erősítse, sőt, lépten nyomon kifejezze. Az elnök lazította a nyugati szövetségi rendszerekkel addig fennálló kapcsolatait és önálló francia külpolitika folytatásába kezdett. „*A hivatalos francia politikában olyan nézet alakult ki, hogy az Egyesült Államokkal és a részben Nyugat-Németországgal is szemben álló irányvonal katonapolitikai alapját az önálló francia csapásmérő erő adja meg.*”⁶²⁷ A „force de frappe” hadászati elgondolását „Pierre Gallois tábornok a „*Hadászat az atomkorszakban*”⁶²⁸ című nagy sikerű könyvében, majd a katonai szaksajtóban megjelent számos cikkében tette meg. Gallois tábornok elgondolásai tudományosan, hadászati-filozófiai szinten Beaufre tábornok műveiben jelentkeznek. Utóbbi (...) az alapja azoknak a döntéseknek, amelyeket a francia felső vezetés az önálló atomfegyverre támaszkodó politikájában hozott, és alapvető forrásuk az amerikai politikai-hadászati elgondolásokkal és gyakorlattal való szembefordulás.”⁶²⁹ Utóbbi kapcsán Ailleret tábornok 1964-es, a NATO-kollégiumban tartott előadásának elemzése is szükséges.

Az önálló francia nukleáris elrettentő erő egyik jelentős elméleti képviselője, Pierre Gallois tábornok a *Hadászat az atomkorszakban*⁶³⁰ című művének bevezetőjében összefoglalja az atomfegyverek megjelenésével járó négy legfőbb következményt. Az első szerint két, nukleáris fegyverrel rendelkező nemzet között status quo áll fenn akkor is, ha az egyik kisebb erejűvel rendelkezik, mivel egy kisebb erejű atomarzenállal rendelkező nemzet is képes lenne elpusztítani egy nagyobbal rendelkezőt az első csapás során. A második szerint – az előzőből fakadóan – bizonyos egyenlőség jöhet létre így a nemzetek között. Védelem és biztonság terén megszűnik a különbség a nemzetek között, nem lesznek erős és gyenge nemzetek. Ennek magyarázatával, – Dánia példájával – a független francia force de frappe szükségességét szeretné bizonyítani. A harmadik következmény alapján az atomfegyverek elrettentő ereje nemcsak a két szuperhatalom viszonylatában jelentkezik, hanem a másodlagos konfliktusokban is. Mégha az atomfegyver nem is

⁶²⁷ HAJMA: *i. m.* – p. 245.

⁶²⁸ GALLOIS: *i. m.*

⁶²⁹ HAJMA: *i. m.* – p. 246.

⁶³⁰ A könyv ezt megelőző előszavát Raymond Aron írta, aki Gallois tábornokot itt, mint közeli barátot nevezte meg. (GALLOIS: *i. m.* – p. I–VI. oldalszámozással ellátva)

biztosítja a békét, legalább limitálja a harcok intenzitását. Tehát az atomfegyver megjelenésével a korlátozott konfliktusok növekedését prognosztizálta. A negyedik következmény, hogy a ballisztikus fegyverek megjelenése sem könnyítette meg az agressziót, sőt, további óvatosságra készíteti a feleket.⁶³¹ Az első három fejezetben mindezen következmények részletes elemzését végzi el. Véleménye szerint az atomfegyver megjelenésével az emberiség háborúinak történetében egy sajátos helyzet állt elő. Egy esetleges atomfegyverekkel vívott háború jellemzőit elemezve arra a következtetésre jut, hogy ez a háború mind a két fél számára azonos kimenetelű – a saját országa pusztulása – lenne, függetlenül attól, hogy az egyik fél ebből a szempontból erősebb és nagyobb atomütőerővel rendelkezik. Ebből kifolyólag egy ilyen háború valószínűsége nagyon kicsi, szinte lehetetlen szerinte.⁶³² Elemzése alapján azon véleményét fogalmazza meg, hogy egy nagy termonukleáris konfliktus bekövetkezése valószínűtlennek, sőt lehetetlennek tűnik, amelynek oka a – legalábbis bizonyos fokú – nukleáris paritás és nem az atomfegyverek amúgy is korlátozhatatlan leszerelése.⁶³³ Az elrettentés törvényszerűségeinek tárgyalása során egy lehetséges nukleáris elrettentő erő („force de frappe”) értékeit is elemzi hadászati megközelítésből.⁶³⁴

Charles Ailleret (1907–1968) tábornok 1951-ben lett a francia speciális szárazföldi fegyveres erők parancsnoka, 1958-ban a speciális fegyveres erők összefegyvernemi parancsnokává nevezték ki. E két pozíciójában közvetlenül a francia nukleáris erők fejlesztése volt a feladata, annak 1960-as, első sikeres kipróbálásáig. A francia fegyveres erők utolsó parancsnoka volt Algériában, majd 1962-ben vezérkari főnöknek nevezték ki. Ebben a pozíciójában szervezte meg Franciaország kivonulását a NATO integrált katonai szervezetéből. Nevéhez köthető az úgynevezett mindenirányú, vagyis körkörös védelem, azaz a „tous azimuts” koncepciója. A francia nukleáris elrettentő erő elméletének egyik első képviselője 1968-ban repülőgépszerencsétlenség áldozata lett.⁶³⁵

Charles Ailleret *A fegyverzet története*⁶³⁶ című 1948-as munkájában három fő korszakot különít el. Elemzése során a hangsúlyt a harmadik, a XIX. század utolsó

⁶³¹ *Uo.* – p. 3–6.

⁶³² *Uo.* – p. 48–53.

⁶³³ *Uo.* – p. 82.

⁶³⁴ *Uo.* – p. 153–190.

⁶³⁵ AILLERET: *L'organisation...*, i. m. – p. 839.

⁶³⁶ AILLERET: *Histoire...*, i. m.

negyedében kezdődő, időszakra fekteti, amelynek mintegy megkoronázása véleménye szerint az atombomba első, 1945. augusztus 6-ai bevetése volt.⁶³⁷ „Az atom, vagy pontosabban a nukleáris bomba megújítja a fegyverzetet.”⁶³⁸ Hatalmas robbanóerővel rendelkezik, húszmilliószor annyi energiát szabadít fel, mint a korábbi legnagyobb hatású robbanóanyagok, ugyanakkor nagyon veszélyes sugárzó hatása van.⁶³⁹ Mivel már egy atombomba is óriási pusztítóerővel rendelkezik, csak néhányat szükséges az ellenséges területen alkalmazni, hogy ellenállásukat megtörjük. Mindez új jelenség, az első eszköz, amellyel az ellenfelünk ellenállását teljesen és azonnal megtörjük. Az atombomba megjelenésével ugyanakkor nemcsak a fegyverzet újult meg, hanem a taktika és a stratégia ennek megfelelő megújítása is szükségessé vált – állapítja meg.⁶⁴⁰

Ailleret *A biztonság szervezete és az új hadseregek fejlődése*⁶⁴¹ című tanulmányában úgy fogalmazott, hogy az atomfegyverek megjelenése nagy jelentőséggel bír a fegyverzetek hatékonyságának fejlesztése terén, ezen fegyverek nagyságrendekkel hatékonyabbak és nagyobb pusztítóerővel rendelkeznek, mint a hagyományos társaik. Nagyobb háború szerinte így csak két olyan csoport között jöhet létre, amelyek egymással nagyjából egyensúlyban vannak és mind a kettő rendelkezik atomfegyverekkel.⁶⁴² Kizárja annak esélyét, hogy a jövőben számíthatunk atomháborúra, ugyanakkor a termonukleáris és atomfegyverek megjelenésével mind a stratégia, mind pedig a taktika területén forradalom következett be és a harc új formái jelentek meg. Véleménye szerint az olyan polgárháborúk száma, amelyekben partizán és gerilla-hadviselést alkalmaznak, nőni fog.⁶⁴³

Charles Ailleret tábornok, a francia fegyveres erők akkori vezérkari főnökeként⁶⁴⁴, 1964. június 26-án a NATO-kollégium⁶⁴⁵ hallgatói előtt tartott előadást, amelyet a

⁶³⁷ *Uo.* – p. 5–10.

⁶³⁸ *Uo.* – p. 124.

⁶³⁹ *Uo.* – p. 124.

⁶⁴⁰ *Uo.* – p. 125.

⁶⁴¹ AILLERET: *L'organisation...*, i. m. – p. 839–848.

⁶⁴² *Uo.* – p. 840–843.

⁶⁴³ *Uo.* – p. 844–848.

⁶⁴⁴ 1962. július 15-től látta el pozícióját egészen 1968. március 9-én bekövetkezett váratlan haláláig. (GÉRÉ, François: *Charles Ailleret, stratège français. La pensée stratégique française contemporaine. (Charles Ailleret, francia stratégia. Napjaink francia hadászati gondolkodása.)* – Forrás: <https://www.diploweb.com/Charles-Ailleret.html>, letöltés ideje: 2017. július 19.) François Géré geostratégiára specializálódott francia történész. Az IFAS alapító elnöke. Emellett az 1936-ban létrehozott IHEDN (Institut des hautes études de Défense nationale – Nemzetvédelmi Továbbképző Intézet) tisztviselője és a Paris III. Egyetem kutatási igazgatója.

⁶⁴⁵ A NATO magasabb törzseiben szolgálatot teljesítő tisztek továbbképző tanfolyama.

Revue de Défense Nationale folyóirat, 1964. évi augusztus–szeptemberi száma közölt. Az előadás jól tükrözi a francia hadászati gondolkodásban akkoriban bekövetkezett változásokat: az amerikai stratégiai elképzelésekkel történő szembenállást és az önálló francia atoműtőerő létjogosultságát és elgondolását. Előadásában Ailleret az 1961-től érvényes amerikai rugalmas reagálás doktrínájának európai érvényességét vizsgálja és elsősorban katonai és hadművelési szempontok miatt veti el. Véleménye szerint az csak a következő esetekben lehet helyes: amennyiben másodlagos érdekeket kell megvédeni és a támadás mérete és ereje korlátozott, az atomfegyverek alkalmazása nélkül, valamint egy általános háborúban az atomfegyverek mellett kiegészítő fegyverek alkalmazásával, amelyek fontosak a tömeges csapás hatásának befejezéséhez. Úgy gondolja, hogy Nyugat-Európa nem alkalmas a rugalmas reagálás doktrínájának alkalmazására és részletes elemzést ad arról, hogyan lehetne Európát megvédeni egy hagyományos eszközökkel végrehajtott agressziótól: egyrészt hagyományos erőkkel kell védekezni, ha ugyanilyen erőkkel támadnak rá, másrészt – amennyiben a támadó atomfegyvereket alkalmaz, vagy támadását a hagyományos erők nem tudják feltartani – akkor atomfegyverek bevetése szükséges. Nyugat-Európa védelmére egyedül a hadászati atomfegyverek alkalmasak, a hagyományos fegyverek és a harcászati atomfegyverek nem. Elutasítja az úgynevezett „előretolt hadászatot”: a két szuperhatalmi tömb európai határainál csak olyan védőállások telepítését tartja indokoltnak, amelyek feladata annyiban áll, hogy felmérje, olyan agresszió áll-e fenn, amely hadászati atomcsapást indokol a nyugat részéről.⁶⁴⁶

A hidegháború jelentős francia katonai teoretikusa, André Beaufre tábornok 1902. január 25-én született. Katonai tanulmányait a Saint-Cyr Katonai Akadémián végezte. A franciák számos hadjáratában részt vett, mint például 1924–1926 folyamán a Riff háborúban, a II. világháborúban az olaszországi, a franciaországi és az elzászi hadjáratokban. Volt a tonkini, a kokinkíni és a kambodzsai hadműveletek vezetője Indokínában. A francia tábornokot 1955-ben Algériába vezényelték, hogy ott egy művelési területet vezessen, majd a következő évben a francia fegyveres erők vezetésével bízták meg a szuezi expedícióban. Ezekon kívül számtalan külföldi misszió vezetésével bízták meg. 1958-tól helyettes vezérkari főnök volt a SHAPE⁶⁴⁷-

⁶⁴⁶ AILLERET: *Opinion...*, i. m. – p. 1323–1340.

⁶⁴⁷ Supreme Headquarters Allied Powers Europe. A NATO-erők európai központi katonai parancsnoksága.

ben, két évvel később pedig már a francia delegáció vezetője az Észak-Atlanti Állandó Csoportban, kapott főtiszti Becsületrendet, az 1939–1945 közötti időszakban folytatott tevékenységéért háborús keresztet, az Ellenállás medálját, valamint számos külföldi rangot is birtokolt. Az 1962-ben létrehozott, párizsi székhelyű Stratégiai Tanulmányok Francia Intézetének alapítója és igazgatója volt, amelynek keretén belül folytatta tovább a stratégiára vonatkozó kutatásait és számos művével gazdagította a – nem csak francia – hadelmélet hidegháborús szakirodalmát. Beaufre tábornokot Ágh Attila a professzionista stratégiák egyik képviselőjének nevezi.⁶⁴⁸ Jelen értekezésben az első és a második világháború időszakához kapcsolódó, általam eddig fellelt munkáit nem tárgyalom.⁶⁴⁹

André Beaufre, elméletében, a stratégia fogalmának hidegháború alatti kibővülését emeli ki, véleménye szerint a politikai célok megvalósítására a katonai erő mellett a politika, a gazdaság és a diplomácia nyomásgyakorló eszközeit is alkalmazni kell. Szerinte a katonai jelleg szerepe a stratégia fogalmában csökken, és a pszichológiai elem bír döntő jelentőséggel. A stratégia kutatásakor vizsgálni kell a történelmi múltat, a tudomány-technika vívmányait, a politikai stratégiát, a kortárs jelenségeket és magát a stratégiát is. Véleménye szerint katonai értelemben kétféle stratégia létezik: a direkt eljárás és az indirekt eljárás szerinti totális. Az elsónél a katonai akció túlsúlyban van, a másodiknál az eredményt nem katonai eszközökkel érik el. Számos írásában foglalkozott a modern háború jellegének és az elrettentés filozófiájának kidolgozásával. „*Beaufre szerint a modern háború stratégiáját négy szinten kell kidolgozni, nevezetesen a béke, a hidegháború, a klasszikus-konvencionális háború és a nukleáris háború szintjén.*”⁶⁵⁰ Főleg az általános háború, annak speciális eseteként a nukleáris háború foglalkoztatta, ezt „nem lehetséges” háborúnak hívta. Illetve a hatvanas évek időszakának uralkodó stratégiai irodalmától nem megszokott módon, a háború új formájára – hidegháború helyi gerillaháborúkkal, félig-meleg korlátozott klasszikus háború, intenzív lokális háború – is ráirányította a figyelmet, amelyekkel a nyugati szakírók csak a hetvenes évek

⁶⁴⁸ ÁGH: *i. m.* – p. 150.

⁶⁴⁹ Eddigi „Beaufre-szakirodalomgyűjtésem” alapján ezek a következő, többségében hazánkban is fellelhető munkákat jelentik: BEAUFRE, André: *La grande guerre 1914–1919. (A nagy háború 1914–1919.)* – Paris: Club Arts et Loisirs; UŐ.: *La France dans la 2e guerre mondiale. (Franciaország a második világháborúban.)* – Paris: Club Arts et Loisirs; UŐ.: *Mémoires 1920–1940–1945. (Emlékiratok 1920–1940–1945.)* – Paris: Presses de la Cité, 1965; UŐ.: *Le drame de 1940. (1940 drámája.)* – Paris: Plon, 1965.

⁶⁵⁰ ÁGH: *i. m.* – p. 150.

végétől kezdtek foglalkozni. Az elrettentés elméletének tekintetében Beaufre jelentőset alkotott, és ő fogalmazta meg talán a leginkább egyértelműen, hogy a hidegháború időszakában a háborúk kettéváltak. Megkülönböztethető a nukleáris szint alatti ténylegesen megívott, valódi háború vagy helyi háború, ahol az elrettentés stratégiája egyáltalán nem, vagy minimális mértékben működik, valamint a szueprhatalmak közötti potenciális, de nem lehetséges nukleáris háború, ahol összeütközés csak annyiban áll fenn, hogy a kölcsönös elrettentés és fenyegetés stratégiáját alkalmazzák.⁶⁵¹

1963-ban megjelent, *Bevezetés a stratégiába*⁶⁵² című munkájával Beaufre célja a stratégia alapelveinek lefektetése volt, amelyben a múltból vett példákat szándékosan csak egy-két szóra korlátozza, egy tábornok vagy egy háború nevére. A mű bevezetőjét Basil Henry Liddell Hart írta, akinek a tábornokkal személyesen is volt szerencséje találkozni, először 1935-ben, azt követően pedig több ízben is. Beaufre a franciák indokínai, szuezi, algériai, illetve Korea, Kuba, Berlin és a NATO tapasztalataiból azt a következtetést vonta le, hogy a stratégia figyelmen kívül hagyása az esetek többségében fatális következményekhez vezetett. Véleménye szerint a stratégiának nem egy egységes doktrínának kell lennie, hanem egy gondolati módszernek, amellyel lehetővé válik az események osztályozása és hierarchizálása, majd a leghatékonyabb eljárási módok kiválasztása. Megfogalmazása szerint minden helyzethez egy-egy külön stratégia tartozik.⁶⁵³ Az eljárási módok tekintetében nem ragaszkodik a katonai eszközök kizárólagosságához, hiszen a háborúk jellemzően, megfogalmazása szerint egyértelműen, totálissá váltak, eszerint párhuzamosan több – politikai, gazdasági, diplomáciai és katonai – területen zajlanak. A hidegháborúra – amelyet a *Revue des Deux-Mondes* lapjain 1939. augusztus 15-én megjelent *Béke-Háború vagy Hitler stratégiája*⁶⁵⁴ című tanulmányában még Béke-Háború-nak nevezett – ugyanez jellemző, különböző intenzitással. Ebben az esetben, véleménye szerint, csak globális stratégiáról beszélhetünk.⁶⁵⁵ Míg a háború korábban a királyok „játékszere” volt, a hidegháborús időszakban – ahogyan a világ is bonyolultabbá vált – egy óriási vállalkozássá nőtte ki magát, amelyben számtalan nagyobb veszély leselkedik.

⁶⁵¹ *Uo.* – p. 150.

⁶⁵² BEAUFRE: *Introduction...*, i. m.

⁶⁵³ *Uo.* – p. 11.

⁶⁵⁴ *La Paix-Guerre ou la Stratégie d'Hitler.*

⁶⁵⁵ BEAUFRE: *Introduction...*, i. m.– p. 11.

Raymond Aron-t idézi, miszerint civilizációnknak egy „praxeológiára”, egy cselekvési tudományra van szüksége. Ebben a tudományban a stratégia fő szerepet játszhat és kell is játszania. Az atombomba jelentőségének növekedése, valamint az indokínai, algériai és egyiptomi hadjáratok eredményei következtében szükségessé válik a háború jelenségeinek még jobb megértése. A katonai stratégia fogalmának régi – clausewitzi – meghatározásából kiindulva, a stratégia a katonai erők alkalmazásának művészete a politika által meghatározott eredmények elérése érdekében. Ugyanezt fogalmazta meg Liddell Hart, illetve Raymond Aron is. Beaufre véleménye szerint e definíció csak a katonai erőkre vonatkozik, így a stratégiát inkább így fogalmazná meg: az erő bátorításának művészete a politika céljainak elérése érdekében, az erők párbeszédének művészete, vagy még pontosabban, az erőt (erőszakot) alkalmazó akaratok párbeszédének művészete konfliktusuk megoldása érdekében.⁶⁵⁶ A stratégia célja a politika által rögzített célkitűzések elérése a rendelkezésünkre álló eszközök lehető legjobb felhasználásával. A clausewitzi győztes csata általi döntés nem alkalmazható minden célkitűzésre, amelyek lehetnek akár védekezőek, akár támadóak vagy akár a politikai status quo megteremtését célzóak. A döntést elérni egy olyan helyzet létrehozásával lehetséges, amely ellenfelünket morálisan dezintegrálja, ezzel számunkra előnyös feltételek elfogadására kényszeríti. A stratégia eszközeit tekintve, azok kiválasztása nagyban függ az ellenfél gyengeségei és a mi lehetőségeink közötti összevetéssel.⁶⁵⁷ A stratégiai terv kimunkálása során összességében előre kell látni az ellenfél lehetséges reakcióit minden egyes lehetséges cselekményre vonatkozóan és lehetőséget kell teremteni arra, hogy közülük mindegyiket kivédjük.⁶⁵⁸ Az ellenfelek rendelkezésére álló eszközök és a tét fontossága szerint a stratégiai tervezés különféle modellekbe rendeződik. Az egyik a közvetlen fenyegetés, mint például az atomfegyvernek köszönhetően fennálló helyzet, amikor a jelentős eszközökkel rendelkező fél gyenge célokkal rendelkezik, azokat elérheti az eszközeivel történő puszta fenyegetéssel, alkalmazásuk nélkül. A másik a közvetett nyomás, amelyet Hitler és a szovjet stratégiák előszeretettel alkalmaztak, ebben az esetben a célok kicsik, azonban nem rendelkezünk a fenyegetéshez elegendő eszközökkel, és a döntést politikai, diplomáciai vagy gazdasági jellegű cselekmények által keressük. A

⁶⁵⁶ *Uo.* – p. 16.

⁶⁵⁷ *Uo.* – p. 18.

⁶⁵⁸ *Uo.* – p. 19.

harmadik a sikeres cselekmények általi modell, amely tulajdonképpen az indirekt megközelítés stratégiája, amelyet Nagy-Britannia általánosan alkalmazott, és amelynek elméletét Liddell Hart foglalta össze. A következő modell a gyenge katonai intenzitásúnak előrejelzett totális harc, amelyet általában sikeresen alkalmaztak a dekolonialista háborúkban és legfőbb elméleti képviselője Mao Ce-tung. Az ötödik modell a napóleoni típusú klasszikus stratégiához kapcsolódik, amelyet Beaufre katonai győzelemre irányuló erőszakos konfliktusnak nevez, és amelynek legfőbb teoretikusa Clausewitz. Utóbbi a XIX. és a XX. század első felének európai stratégiáját uralta. Mindegyik modell sajátos elmélettel rendelkezik. Összességében a stratégiai tényezők alapos elemzése szükséges ahhoz, hogy ezek közül a számunkra, a helyzetnek és a feltételeknek legmegfelelőbbet ki tudjuk választani. A stratégia csúcán a totális stratégia áll, amelynek feladata, hogy a különböző általános – politikai, gazdasági, diplomáciai és katonai – stratégiák küldetését és kombinációját meghatározza. A totális stratégia birtoklója a kormány vezetője, akit a különféle területek vezetői támogatnak. Az általános stratégiák mindegyikének feladata, hogy a tevékenységükbe tartozó feladatokat szétosszák és kombinálják. Ezek a megfelelő minisztériumokhoz tartoznak, vagy azokhoz kell tartozniuk. Minden ághoz tartozik továbbá egy műveleti stratégia, amelynek egyik tárgya a választott célok összehangolása az általános stratégia által, az érintett ágazat taktikája és eljárása által meghatározott lehetőségekkel. A másik tárgya a taktikák és eljárások fejlődésének orientálása, hogy alkalmazkodni tudjanak a stratégia szükségleteihez. Véleménye szerint minden stratégiai választás három tengely mentén történik, az egyik az idő, a másik a hely, a harmadik pedig az anyagi és szellemi erők mennyisége, amelyek meghatározzák az alkalmazandó manővert. A stratégia módjait tekintve Beaufre megkülönböztet direkt stratégiát, amelyben a katonai erők alkalmazása vagy megléte a legfőbb eszköz, legfőbb teoretikusa Clausewitz. Ezt a stratégiát alkalmazták az első világháború vezetői, valamint a második világháború során a német és amerikai erők vezetői. Ezen stratégia érvényesül ugyanakkor a nukleáris erők lehetséges alkalmazásában is. A direkt stratégia az indirekt stratégiába is vegyülhet, közöttük átmenetek vannak. Utóbbi a stratégia másik módja, amely nem a közvetlen katonai erővel kíván döntést elérni. A hidegháború éveiben megjelent atomfegyver fenyegetésének köszönhetően az indirekt stratégiát a hidegháború során folyamatosan alkalmazták. A két stratégiai „mód” egymás mellett él és kiegészíti egymást, közöttük éles határt nem vonhatunk.

Beaufre frappáns megfogalmazása szerint „*a hadvezér (stratégia) egy olyan sebész megfelelője, akinek egy állandóan és gyorsan fejlődésben lévő beteget kell megoperálnia anélkül, hogy biztos lenne annak anatómiai domborzatában, egy olyan műtőasztalon, amely örökös mozgásban van és olyan eszközökkel, amelyeket legalább öt évvel korábban meg kellett rendelnie.*”⁶⁵⁹ Összességében írásában azon véleménye jelenik meg, hogy a technológiai előny sem képes kompenzálni egy rosszul megválasztott stratégiát, sőt ilyenkor akár hasztalan is lehet. A stratégia csupán egy eszköz a kezünkben, amelyet vagy jól, vagy rosszul használunk céljaink megvalósítása érdekében. A stratégia által elérendő célok meghatározása a politika területéről származik, amelyet a filozófia állít fel. A politika és a totális stratégia között horizontális vonalat húz, a nagybetűs Politika található felül, a totális stratégia pedig alul, utóbbi továbbá a stratégiai piramis csúcsán helyezkedik el. A katonai stratégiát – mint már az előbbieken is említettem – az általános stratégiák közé sorolja.

1964-es *Elrettentés és stratégia*⁶⁶⁰ című munkájában – amelyben az elrettentés természetének és következményeinek szintézisét végezte el – a hidegháborús elrettentés eszközévé vált nukleáris stratégia kapcsán így fogalmaz: „*Messziről nézve a nukleáris stratégia impozáns panorámát nyújt, éppúgy, mint az, amelyik csodálatba ejti a New Yorkba érkező utazót. De ahogy egyre közeledünk felé, észrevesszük, hogy noha ezen óriás nagyszámú és gyönyörű felhőkarcolóból áll, közöttük alig, vagy egyáltalán nincs kommunikáció.*”⁶⁶¹ Az elrettentés stratégiáját a nukleáris stratégia meghatározó elemének tekinti, amely a katonai építmény boltozatát alkotja. Beaufre szerint a hidegháború stratégiai helyzetének egyetlen meghatározása sem kielégítő a nukleáris helyzet meghatározása nélkül, ugyanakkor a nukleáris helyzet egyetlen meghatározása sem lehetséges az elrettentést uraló törvények mélyreható ismerete nélkül.⁶⁶² A nukleáris fegyver, a tudomány egyik vívmánya, gyökeresen átalakította a védelem módjait. A hidegháborús világrendben a nukleáris fegyver egy új stabilitási faktort jelent, mivel azon térségekben, amelyekben jelen van, a helyzet megmerevedik (ilyen például Berlin), ahol pedig nincs jelen, megindul a felfordulás (mint Ázsia és Afrika területein). A nukleáris

⁶⁵⁹ *Uo.* – p. 40.

⁶⁶⁰ BEAUFRE: *Dissuasion...*, i. m.

⁶⁶¹ *Uo.* – p. 9.

⁶⁶² *Uo.* – p. 11.

fegyver óriási hatalma magában hordozza annak korlátait, köszönhetően az azt kísérő veszélyeknek.

Ha mások akarata ellenére akarunk valamit megvalósítani, akkor támadást, ha korlátozni akarunk valakit abban, hogy belekezdjen valamibe, akkor elrettentést használunk, írja Beaufre 1966-os, *A támadás stratégiája*⁶⁶³ művében.⁶⁶⁴ A támadás és az elrettentés egymástól nem választható el, csak extrém és kivételes esetekben. Normál helyzetben a támadás és az elrettentés szorosan kombinálódik egymással, és néha egymást kiegészítik. A támadás betölthet elrettentő szerepet is, ahogyan az elrettentés is átveheti néha a támadás helyét. Az aszimmetria abban áll, hogy míg az elrettentés megvalósítható támadás nélkül, addig a támadásban az elrettentés valamilyen mértékben mindig jelen van. A támadás pozitív, az elrettentés negatív előjelű. A nukleáris fegyverek egyre inkább csak az elrettentés stratégiájában jelennek meg, és kevésbé a támadás stratégiájában, így utóbbi tanulmányozását az indirekt stratégiában uralkodó tényezők elemzése mentén kell végezni. Ahogy már korábbi munkáiban is említette, a stratégia a politika végrehajtásának művészete, erre következtethetünk a támadás legfőbb jellemzőiből. A hidegháború totális stratégiája nem katonai dolog, hanem nélkülözhetetlen kormányzati technika. A támadás stratégiája a totális stratégia pozitív megnyilvánulása, amely a nagypolitika végrehajtója, tehát pozitív célja van, amely a politikai célkitűzés elérésére törekszik, emiatt a politikai döntések szintjéhez kapcsolódik, és azok alá rendelődik, mind elméletét, mind pedig gyakorlatát tekintve. A politika és a totális stratégia között szoros kölcsönhatás található, a politika az, amelyik irányítja és felvázolja azt a keretet, amelyen belül a stratégiának a megoldási lehetőségeket kell keresnie. A totális stratégia segít a politikának felállítani diagnózisát. Fontos a gazdaság és a stratégia vegyítése a politikába. A gazdaság meghatározza a stratégia eszközeit, és változó, de néha fontos szerepet játszik a nemzetközi kapcsolatokban, így a stratégiában is. A stratégia közvetlen befolyással van a gazdaságra a fegyverzet költségei, a nemzeti jövedelem jelentős részének újraelosztása, az általa végrehajtott

⁶⁶³ BEAUFRE: *Stratégie de l'action...*, i. m.

⁶⁶⁴ Beaufre a *Bevezetés a stratégiába, az Elrettentés és stratégia és A támadás stratégiája* című munkáinak trilógiáját nem tartotta teljesnek, csupán próbálkozásnak, amely még elmélyítésre és kiegészítésre szorul. 1967-ben pedig meg is jelent egy újabb munkája *A jövő építése* (BEAUFRE, André: *Bâtir l'avenir. (A jövő építése.)* – Paris: Calmann-Lévy–Collection questions d'actualité, 1967.) címmel, amely egy jövőbe tekintő módszertan létrehozásának kísérlete volt.

technikai fejlődés vagy a konfliktusok kapcsán. Beaufre hangsúlyozza, hogy számos amerikai hadvezér elsőként gazdasági képzést kap.⁶⁶⁵

1972-es *Stratégia holnapra. A modern háború katonai problémái*⁶⁶⁶ című munkájában megfogalmazottak alapján a modern háború katonai problémái nagyon komplexek. Művében a konkrét, katonai aspektust érintő problémák szintjét elemzi, amely a következőket takarja: az erők elméletének problémái, az eszközök fejlődésének problémái, a felhasználási előrejelzés problémái és a műveleti stratégia problémái. A nukleáris háború szintjén egyértelművé vált, hogy egy ilyen háború, amint az bilaterálissá lesz, azzal együtt gyakorlatilag lehetlenné is válik, köszönhetően a kölcsönös megsemmisítés lehetőségének. Ugyanakkor abszolút döntő tényezővé válna, amennyiben csak az egyik fél birtokolná a nukleáris fegyvereket. Ebben az esetben az ennek alkalmazásával történő szimpla fenyegetés is elegendő lenne. A nukleáris hatalommal rendelkező országok száma véleménye szerint nagy valószínűséggel emelkedni fog. Mindemellett a (nukleáris fegyverek nélküli) klasszikus háborús formát továbbra is lehetségesnek tartja, ugyanakkor annak nagyon különleges és nagyon szigorúan korlátozott formákat kell felvennie. A klasszikus háború tehát továbbra is a támadás nemzetközi eszköze, azonban korlátozottsága nem teszi lehetővé, hogy túl ambíciózus politikai eredmények elérésére törekedjen. A klasszikus háború szintjén történő elrettentés három módon valósulhat meg. Az egyik a megsemmisítő és megszilárdított légifölény birtoklása, mely a legegyszerűbbnek tűnik, főként meglepés esetében. A másik eljárás a gerillahadviselés formáját öltő népi háború, amelyre jó példa a vietnami háború esete. Ehhez nagy népi támogatottság, illetve a gerillák számára kedvező terep és természeti nehézségek megléte szükséges. A harmadik eljárás a taktikai atomfegyverek alkalmazása. Ezen fenyegetés erőteljesen elrettentő abban az esetben, amikor az ellenfél nem rendelkezik nukleáris fegyverekkel. Véleménye szerint katonai szempontból a hidegháborút az elrettentés és a támadás koegzisztenciája jellemzi. Az elrettentés speciális eszközök alkalmazásával, a katonai akció hagyományos módon történik. Az elrettentés központi eleme (létezik más is) a stratégiai és taktikai nukleáris fegyver, amelynek hatása sokszoros a tömegmédiára felhasználása következtében. Ugyanakkor a katonai erőkkel végrehajtott művelet is

⁶⁶⁵ BEAUFRE: *Stratégie...*, i. m.

⁶⁶⁶ BEAUFRE: *Stratégie pour demain...*, i. m.

hasznot hajt a tömegmédiá pszichológiájának befolyásából.⁶⁶⁷ A komplex katonai problémáknak nincsen logikus megoldása, hanem a fegyverzet és az eszközök által meghatározott, különböző gyakorlati szintekhez tartozó lehetőségekkel kell számolni. Végeredményben a legnehezebben megoldható katonai probléma egy olyan biztonsági rendszer létrehozása, amely békeidőben a lehető leglazább szerveződésű, azonban veszély vagy agresszió esetén nagyon gyorsan képes egy masszív erővé átalakulni. Ezen ellentétes szükséglet miatt a katonai erőknek képesnek kell lenniük folyamatosan alkalmazkodni a politika változásaihoz, ahogyan a technológiai fejlődéshez is. Márpedig a politika alapvetően változtatható, ellenben a fegyveres erők – köszönhetően eszközeiknek és lassan megvalósuló programjaiknak – főként a mozdulatlanságot képviselik. Szerinte két extrém megoldás létezik. Az egyik a „NATO megoldás”, vagyis minden időben készen állni egy nagyobb konfliktusra és elfogadni a folyamatos erőkifejtést. Ez viszont a nyugodt időszakokban pazarlást jelent. A másik alapján megvárjuk a veszélyes pillanatot, hogy fegyverzetünket fejlesszük (ez az 1917-es és 1941-es amerikai rendszernek felel meg), amely feltételezi, hogy a távolság és az óceánok miatt védettek vagyunk. A harmadik az úgynevezett defenzív megoldás. Ez elsődlegesen azt jelenti, hogy békeidőszakban katonai ráfordításaink a szükséges minimumon vannak, mind méreteit, mind pedig költségeit tekintve, illetve olyan struktúrát alakítunk ki, amely a politikai helyzet igényének megfelelő, átszervezés nélkül is. Ez az úgynevezett „felfújható hadsereg” alapelve, amely mindig alkalmazkodik a háborús kockázatok értékeléséhez.⁶⁶⁸

A hidegháború hetvenes éveiben a forradalmi háború még kevésbé ismert területnek számított, amelynek Beaufre szerint az volt az oka, hogy ezen, kivételesen komplex terület vizsgálatához egyesek sok esetben romantikus képzeteket társítottak, mások pedig nem kellő objektivitással álltak hozzá. A legfőbb probléma, hogy a forradalmi háború sohasem kémiai tisztaságú, és nehéz kezelni anélkül, hogy a problémát általánosságban megvizsgálánánk. Véleménye szerint csak utóbbi segítségével találhatjuk meg a módot, amellyel a forradalmi háború elhelyezi magát a konfliktusok fejlődésében, valamint ennek köszönhetően érthetjük meg, miért is jelentkezik olyan nagy volumenben. *A forradalmi háború. A háború új formái*⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ *Uo.* – p. 161.

⁶⁶⁸ *Uo.*

⁶⁶⁹ *Uo.*

című írásában erre tett kísérletet. Véleménye szerint művében kidolgozott elmélete alkalmazható az esetek széles változataira, ugyanakkor lehetővé teszi azt is, hogy megmagyarázza azok sikereit vagy vereségeit. A világban bekövetkező változások miatt, az egyre kevésbé érthető meg a korábbi kritériumok alapján. Mindez elsődlegesen a gazdaságra, a társadalmi fejlődésre, az erkölcsre jellemző, de a háborúra is. A világot meglepő jelenségek – mint az Amerikai Egyesült Államok vietnami veresége – megmutatták egy új szemlélet szükségességét: a háború új szemléletét, alapvető elemeinek új értékelését. Ez az elkerülhetetlen felülvizsgálat alkotja a könyv lényegi tárgyát. Látszólag új elemek jelentek meg, amelyek a háború jelenségét nagymértékben módosították: technológiai fejlődés, amely hihetetlen mértékben megnövelte a hatótávolságot, a sebességet és a robbanóerőt. Az elmúlt ötven év gyors vizsgálata bizonyította Beaufre számára, hogy az ekkor zajló konfliktusoknak van forradalmi eleme, de szinte egyik sem tisztán forradalmi. Ez vezette ahhoz a felismeréshez, hogy a forradalmi háborút nem lehet mesterségesen elzártnak tanulmányozni, tehát vissza kell térni a háború általános problémájához. A háború általános problémájának tanulmányozása két alapvető kérdést vet fel: az első az, hogy a már régóta ismert és meglévő forradalmi háborúk száma miért nőtt. Beaufre szerint az erre történő válasz szükségessé teszi, hogy emlékeztessük magunkat a korlátozott háború általános elméletére. Csak ebből az elméletből kiindulva érthetjük meg a korszak háborúinak jellemzőit, amelyek forradalmi módszerei annak csak egy részét jelentik. A második kérdés a forradalmi módszerek alkalmazásának feltételeit jelenti a korlátozott háború hidegháborús kontextusában. A forradalmi háború uralkodó elveinek meghatározásáról szóló elméleti tanulmány alkotja a könyv első részét. A forradalmi háború mechanizmusának bemutatása lehetővé teszi a főbb forradalmi háborúk kritikai tanulmányát, amely a könyv második részét alkotja, amelyben javarészt felismerhető az első részben kifejtett elvek alkalmazása. Mindemellett megmérettetésre kerülnek azon helyzetek és megoldások, amelyeket a forradalmi háborúra válaszként addig adtak. Azt gondolnánk, írja, hogy ismerjük a háborút, mivel a történelem tele van háborúkkal, és napjainkban is számtalan ember háborúzik, ugyanakkor csak azok, akik már több háborúban részt vettek, kötelesek felismerni, hogy nemcsak minden háború, hanem minden hadjárat is speciális jellemzővel bír, és egyik a másiktól különbözik.⁶⁷⁰ A

⁶⁷⁰ BEAUFRE: *La guerre révolutionnaire...*, i. m. – p. 3.

háborúhoz társuló sztereotípiák általában a csatákban kristályosodnak ki, amelyek csupán a háború egy részét és pillanatát jelentik. A korábban már idézett *Bevezetés a stratégiába* című munkája alapján a háború fogalma „*úgy határozható meg, mint egy erőpróba, amellyel egy emberi csoport megpróbálja akarátát egy másik emberi csoportra kényszeríteni. A háború lényege, a stratégia, az erőszakot alkalmazó akaratok különbözősége, konfliktusuk rendezésére. A háború célja az egyik hadviselő fél kapitulációja a másik akarata előtt.*”⁶⁷¹ Szerinte ez minden háborúra jellemző, az erőszakostól kezdve a leggyengébbig. Különbségek a végrehajtási folyamatban vannak, és az már a stratégia feladata, hogy ki tudja választani a rendelkezésre álló folyamatok közül azt/azokat, amely/amelyek alkalmas(ak) lehet(nek) a döntés meghozatalára. A forradalmi háború jellemzőinek pontos meghatározása nagyon nehéz, mivel azok nagyon változóak. A történelmi példák vizsgálata során Beaufre arra az eredményre jutott, hogy nehéz meghatározni egy forradalmi háborús forma sajátos megjelenését bennük. Ami minden formában közös az az, hogy mindegyikben található egy többé-kevésbé fontos forradalmi összetevő, amely más folyamatokkal kombinálódva nagyon különböző konfliktushelyzeteknek ad teret. Emiatt szükséges, hogy először a háború jelenségének és forradalmi összetevőjének elméleti elemzését végezzük el, csak ennek segítségével végezhetjük el a forradalmi háborúval kapcsolatos különböző történelmi tapasztalatok kritikai tanulmányát. A háború jelenségének elméleti elemzése során Beaufre számba veszi a háborúk fajtáit, amely ezek szerint lehet primitív vagy törzsi háború, amelyben a meglepés fontossága és az indirekt elemek uralkodnak, így az a gerilla-hadviseléshez áll közel. Vannak a direkt hadviselésen alapuló klasszikus háborúk, amelyekre kezdetben a csata volt jellemző, majd a napóleoni háborúk során nagy fejlődésen mentek keresztül. Az első világháborúban a csatákat felváltották a műveletek, majd Beaufre elvezet bennünket egészen az első világháborús állásháború létrejöttén át, a technikai fejlődésen keresztül egy újabb háborútípushoz, a gyarmati háborúhoz. Ez véleménye szerint több típusú háborút ötvöz, és polgárháborúba fordul át, amennyiben az expedíciós hadseregnek sikerül maga mellé állítania az őslakosok egy részét. Új formaként említi a forradalmi gyarmati háborút. Utóbbi – mint például az indokínai, vietnami, algériai – háborúk tapasztalata, hogy az erőfeszítéseket elsődlegesen a katonai műveletekre helyezték, amelyekkel csak részsikereket értek el, míg a

⁶⁷¹ *Uo.* – p. 4.

felkelőkkel szembeni ideológiai harcra nem fektettek hangsúlyt, akik ezzel nemcsak az országot, hanem a nemzetközi közvélemény szimpátiáját és támogatását is megnyerték, tárgyalóasztalhoz kényszerítve a gyarmatosítókat. Utolsó formaként nevezi meg a komplex háború csoportot, amelybe a forradalmi gyarmati háború, a klasszikus indirekt háború – amelynek során pszichológiai, diplomáciai és pénzügyi befolyásolást alkalmaznak –, a direkt háború indirekt módon, valamint a klasszikus háború forradalmi formában tartozik. Mindegyikre az indirekt hadviselés jellemző. A háború megjelenési formáira a hidegháborús tényezők is hatással vannak, az egyik ilyen a fegyverzet ereje. Az atomfegyver megjelenésével csak a „korlátozott háború stratégiája” az egyetlen lehetséges alternatíva. Az 1964-re kialakult kétoldalú kölcsönös elrettentés egyensúlya következtében a két szuperhatalom indirekt módon konfrontálódott egymással, ahogyan ez történt Koreában, Vietnámban vagy a Közel-Keleten. A francia és a kínai nukleáris erők megjelenése miatt multilaterális elrettentés alakult ki, amelynek következményei Beaufre időszakában még nagyon feltételesek voltak. A „korlátozott háború stratégiája” szerint alapvetően különbözik a klasszikus háborútól: „*a klasszikus háború győzelemre törekszik, a korlátozott háború meggyőzni törekszik.*”⁶⁷² Összességében, a hagyományos stratégia direkt katonai stratégiát jelent, amelyben a pszichológiai döntést indirekt módon érik el a katonai eszközök közvetítése által. Ezzel szemben az új stratégia egy nagyon indirekt katonai stratégia, amelyben a pszichológiai döntés direkt módon kereshető a pszichológiai eszközök túlnyomó alkalmazása által. Ezen pszichológiai eszközök nagyon különfélék lehetnek: propaganda, a politika és a gazdaság befolyásolása, a nemzetközi nyomás és a katonai erők alkalmazása általi fenyegetések.⁶⁷³ A korlátozott háború három alapvető impulzust követ, mind a három pszichológiai. Az első a saját nemzetben és hadseregben a remény gondozása, a második az ellenfél erőiben és nemzetében a csüggedtség fokozása, a harmadik pedig az ellenfél elrettentése. A forradalmi háború elemzéséről szóló részben, annak fogalmi szintjét vizsgálva úgy fogalmaz, hogy míg a hagyományos háború az államok technológiai képességeit és geográfiai jellemzőit használja, és a társadalom egy specializált részének a harca, addig a forradalmi háború a népek politikai és pszichológiai dimenzióit használja a társadalomföldrajz mentén. Ebből a szempontból a forradalmi háború a primitív háború modern formája, amelynek kettős célja van: a belső

⁶⁷² *Uo.* – p. 41.

⁶⁷³ *Uo.* – p. 42.

hatalom megszerzése és az ellenfél kapitulációja.⁶⁷⁴ 1966-os *A támadás stratégiája* című műve alapján a forradalmi háború csupán az indirekt stratégia sajátos esete.⁶⁷⁵ A forradalmi háborúban általában a forradalmi tevékenység kombinálódik a klasszikus háború bizonyos formáival, amelyet forradalmi szellemben alkalmaznak. A forradalmi háborúban a katonai tevékenység ritkán védekező, és amikor támadó, akkor pszichológiai célok elérésére törekszik.⁶⁷⁶

Az 1973. októberi közel-keleti események kapcsán Beaufre azon véleményének adott hangot, hogy immáron világossá vált, hogy a légierő nem képes döntő szerepet játszani a földi ütközetben, abban az esetben, ha az erőteljes rakéta-légvédelem biztosított. A légi ütközet lefolyása módosult a légvédelmi rakéták tűzereje miatt.⁶⁷⁷ Maurin hadseregtábornok, a francia fegyveres erők vezérkari főnöke a Défense Nationale 1974. júliusi számában adott interjújában kihangsúlyozta, hogy az arabok által alkalmazott, nagy határfokú földi légvédelmi eszközök megghiúsították, hogy az izraeli légierő a Szuezi-csatorna övezetében összpontosított egyiptomi csapatok és a csatorna átkelőhelye ellen csapásokat hajtson végre.⁶⁷⁸ Az úgynevezett jóm kippuri háború eredménye kapcsán Beaufre a *Forces armées françaises* 1974. évi 18. számának 12. oldalán úgy fogalmazott, hogy „*a legfontosabb, hogy az arab csapatok nem ijedtek meg az izraeliektől és igen jól helytálltak a harcban. Az izraeli hadsereg győzhetetlenségéről szóló legenda kérdésessé vált. Ennek következtében teljesen megváltozott az arabok erkölcsi állapota, megszabadultak »kisebbségi komplexusuktól«, amely 1967 után keletkezett bennük.*”⁶⁷⁹

Beaufre, a nemzetközileg is (el)ismert stratégia⁶⁸⁰ *Európai–amerikai együttműködés* című tanulmánya a *Stratégia a Nyugat számára. Az átalakulóban lévő amerikai–szövetséges kapcsolatok* című tanulmánykötetben jelent meg.⁶⁸¹ A kötet a korszak politikai, katonai és gazdasági problémáinak áttekintését adja az Amerikai Egyesült Államok és Nyugat-Európa relációjában, amelyben a problémák értékelése az Atlanti

⁶⁷⁴ *Uo.* – p. 50.

⁶⁷⁵ BEAUFRE: *Stratégie de l'action...*, i. m. – p. 113.

⁶⁷⁶ BEAUFRE: *La guerre révolutionnaire...*, i. m. – p. 52–53.

⁶⁷⁷ Idézi: SAVROV: i. m. – p. 353. (Idézi innen: *Forces armées françaises*, 1974. 18. sz. – p. 8–15.); A *Forces armées françaises* folyóiratot sem hazai könyvtárakban, sem az interneten keresztül nem sikerült fellelnem.

⁶⁷⁸ MAURIN, François: *Entretien avec le Chef d'état-major des armées (Cema). (Interjú a fegyveres erők vezérkari főnökével.)* – In. Défense Nationale, 1974. július (30. évf.) 7. sz. – p. 27.

⁶⁷⁹ SAVROV: i. m. – p. 226.

⁶⁸⁰ Gyakran hivatkoztak rá úgy, mint a „francia hadsereg mögött álló agy.”

⁶⁸¹ BEAUFRE: *European–American Cooperation...*, i. m. – p. 225–240.

Szövetség és a kelet-nyugat problémáinak kontextusában valósul meg. Továbbá új stratégiákat javasol az Amerikai Egyesült Államok és Európa közötti biztonsági- és védelmi kapcsolatok helyreállítására a szovjet politika nyugat-európai aspirációinak fényében. A tanulmánykötet az 1973. május 3–6. között a franciaországi Juan-les-Pins-ben megrendezett – a Stanford Kutatóintézet Stratégiai Tanulmányok Centruma által szervezett – kollokviumon alapul, amelyen elismert – amerikai, brit, francia, norvég, olasz és az NSZK-ból származó – nyugati stratégiák közreműködtek. A – nemzetközi kapcsolatokkal, külpolitikával, nemzeti biztonságpolitikával és nemzetközi gazdasággal foglalkozó – tanulmánykötet főbb témái a következők: bizalmi válság az Atlanti Szövetségben, a SALT tárgyalások problémái, a Kölcsönös Haderőcsökkentés⁶⁸², az EBEÉ, a nyugati biztonsági- és védelmi helyzet átalakítása, valamint Nyugat-Európa szerepe a kialakult többpólusú nemzetközi rendszerben. A szuperhatalmak között kialakult nukleáris stratégiai paritás és az amerikai–európai kapcsolatok változó környezete következtében merült fel az igény ezekre a tanulmányokra. A tanulmánykötetben megjelent Beaufre-írás – ahogy címében is rejlik – az Amerikai Egyesült Államok és Európa közötti együttműködés terjedelmes és összetett problémáját tárgyalja, amely abban az időszakban mély változásokon ment keresztül, úgy a stratégiai, gazdasági és pénzügyi kapcsolatok területén, mint a Nyugat-Európa, a Szovjetunió és a Varsói Szerződés államai közötti diplomáciai kapcsolatokra vonatkozó befolyásában. A NATO keretein belüli⁶⁸³ amerikai–európai kapcsolatokat akkoriban számos tényező határozta meg. Az egyik a vietnami háború és a dollár válságának következtében útjára indított Nixon doktrína, amely a korábbi szövetségesekkel új együttműködési módokat keresett a világ problémáiban való elköteleződés mértékének korlátozása és az alapvető amerikai érdekek védelme érdekében, mindamelllett, hogy gazdasági intézkedéseket is előirányzott. A másik

⁶⁸² MFR – Mutual Force Reduction.

⁶⁸³ 1966-ban jelent meg Beaufre *A NATO és Európa* című írása, amely Franciaország 1966-os kiválása kapcsán született. Abban az időszakban Beaufre azon kevés francia közé tartozott, akik jól ismerték a NATO-t. Charles de Gaulle véleményét osztva, a NATO reformjának szükségességét hangsúlyozta, és a még Kennedy elnök által évekkel korábban felvetett, az Atlanti Szövetség két pilléren nyugvó megszervezését támogatta mint megoldást. Véleménye szerint a hidegháborús szembenállás körülményei között – főleg – Európának szüksége van az Atlanti Szövetség létrejöttére, azonban az új nukleáris hatalmak megjelenésével, így a nukleáris szempontból multipolárisává vált világgal az Atlanti Szövetségnek is szembe kell néznie, és az Atlanti Szövetség kereteiből eddig kizárt atomfegyvert abba bevonnia a nukleáris felelősség megosztása érdekében. Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti, kölcsönösen garantált megsemmisítés egyensúlyának kialakulása következtében véleménye szerint a NATO problémáját az jelenti, hogy új kapcsolatokat építsen ki Európával. (BEAUFRE, André (Général): *L'O.T.A.N. et l'Europe. (A NATO és Európa.)* – Paris: Calmann-Lévy, 1966.)

tényező, hogy a Szovjetunió, az erősödő Kína és Japán miatt, nyugati pozícióinak erősítésére törekedett, annak érdekében, hogy a keleten megvalósuló fejlődést kompenzálja. A harmadik tényezőt az európai fejlődés kilátásai jelentették. „Egyelőre, Nyugat-Európa katonailag gyenge és politikailag megosztott.”⁶⁸⁴ Beaufre szerint a leginkább kívánatos megoldás az lenne, ha egy független és erős Nyugat-Európa egyensúlyt képezne az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió között és egyúttal mindkettőhöz szorosan kötődne egy szélesebb biztonsági rendszeren belül. Az Amerikai Egyesült Államok és a NATO európai stratégiájának történeti áttekintése kapcsán kiemeli, hogy a nukleáris kérdéseket érintő ügyek a szövetségen kívül maradtak, amely az ötvenes években – amikor mindez még gyerekcipőben járt – még érthető is volt. Az európaiak, Franciaországgal az élen, minden lehetőséget és segítséget megadtak az amerikaiak számára, hogy azok erőiket európai területen állomásoztathassák, mivel az amerikaiakon múltott a nyugat-európai biztonság garantálása. Először Nagy-Britannia, majd Franciaország hozta létre saját atomfegyvereit. 1958-ban az V. Francia Köztársaság első elnökének megválasztott Charles de Gaulle már hatalomra kerülését követően felvetette a NATO reformjának szükségességét és a NATO-ról szóló megállapodás kiegészítését egy nukleáris szerződéssel a három NATO-tag atomhatalom között. A javaslatot az amerikai fél elutasította. Az új amerikai elnök, Kennedy nevéhez köthető a rugalmas reagálás doktrínájának bevezetése (ezt a franciák ellenezték), amely anélkül történt meg, hogy előtte az amerikaiak konzultáltak volna európai szövetségeseikkel. A franciák számára az i-re a pontot a szovjet–amerikai közeledés megindulása tette fel, és kiváltak a NATO katonai szervezetéből, mindamelllett, hogy Franciaország az Atlanti Szövetség része maradt. Beaufre szerint az USA és a Szovjetunió közötti SALT I. egyezmény megkötésével Európa számára egyértelművé vált, hogy az amerikai stratégiai erők addigi, kiterjesztett elrettentése, amely számukra addig a biztonságot jelentette, megszűnőben van. Emiatt elengedhetetlenné válik egy új európai stratégia kidolgozása, ugyanakkor megállapítása szerint a szovjet nukleáris elrettentéssel szemben az európai – brit és francia – nukleáris erők önmagukban még mit sem érnek. A megoldást a védelem tűzerejének erőteljes növelése jelenthetné, amelyet a korai alkalmazási időszakban taktikai nukleáris fegyverek támogatnának. „*Arra a következtetésre kell jutnunk, minden előítéllettel ellentétben, hogy a taktikai nukleáris*

⁶⁸⁴ BEAUFRE: *European–American Cooperation...*, i. m. – p. 227.

fegyverek pontos alkalmazása az egyetlen válasz a védelmi problémára, és ez a legkisebb kockázatú.”⁶⁸⁵ Amíg Európa nem rendelkezik önálló védelemmel, elengedhetetlen az amerikai jelenlét is, mivel az az állítás, hogy a háborúk – mivel senki sem akarja, és az atomfegyver lehetlenné teszi – többé nem léteznek Európában, valótlan. Beaufre szerint az Atlanti Szövetségnek kétkomponensűnek kellene lennie, az egyik része Kanada és az Amerikai Egyesült Államok, a másik része pedig Nyugat-Európa lenne. Ugyanakkor meg kell teremteni az európai biztonságot is. Egy európai biztonsági szervezetnek pedig Franciaország elengedhetetlen része, amely egy ilyen szervezetben ugyanakkor csak abban az esetben vesz részt, ha már az elejétől fogva garantálják számára cselekvési szabadságát.⁶⁸⁶

Fontos adalékot jelent Beaufre *A történelem természete*⁶⁸⁷ című filozófiai munkája, amelyben a társadalmak és civilizációk fejlődési és expanziós történelmi szakaszainak tárgyalása során a korábbi munkáiban – *Bevezetés a stratégiába, Elrettentés és stratégia, A támadás stratégiája, A jövő építése, A káosz kérdése*⁶⁸⁸, *Forradalmi stratégia*⁶⁸⁹ – felvázolt módszereket hangsúlyozza. Ezt megelőzően publikálta *A dolgok természete*⁶⁹⁰ címmel egy másik filozófiai művét, amelyben megpróbálta meghatározni, hogy mik lehetnek a metafizikai következményei a modern tudomány legújabb felfedezéseinek. Véleménye szerint – a pusztán próbálkozásnak tartott – *A történelem természete* műve ezen kutatásainak a következő szakaszát jelenti, amelyhez az inspirációt két fő forrás adta. Az egyik egy Bizáncról szóló mű, amelyben az szerepel, hogy a bizánciak úgy gondolják, hogy az események Isten akaratától függenek. A másik forrásnak Beaufre azon véleménye tekinthető, hogy a világ duális. Szerinte a történelem ismeretet jelent az ember számára, mivel egyrészt abban él, másrészt többé-kevésbé szabadon és tudatosan formálja azt. A történelem megmutatja, honnan jövünk és segít felfedezni, hogy merre mehetünk. Ezen művében többek között kritikát fogalmaz meg, miszerint az atomfegyver és a történelmi realitásról szóló felszínes elméletek azt gondoltathatják az emberrel, hogy a fegyveres konfliktusok lehetlenné és

⁶⁸⁵ *Uo.* – p. 234.

⁶⁸⁶ *Uo.* – p. 225–240.

⁶⁸⁷ BEAUFRE: *La Nature...*, i. m.

⁶⁸⁸ *Enjeu du Désordre*

⁶⁸⁹ *Stratégie révolutionnaire*; Utóbbi két művével eddigi kutatásaim során magyarországi könyvtárakban nem talákoztam.

⁶⁹⁰ BEAUFRE, André (Général): *La nature des choses. (A dolgok természete.)* – Paris: Plon, 1969.

szükségtelenné váltak. Véleménye szerint mindez hibás elmélet, főleg, ha a hidegháború történelmét vesszük figyelembe: az atomfegyver alkalmazása nélkül zajló helyi háborúk helyi jellegűek maradnak. Szerinte a totális háborúhoz folyamodni segítségért, ahogyan az a két világháborúban is történt, lehetetlen és az öngyilkossággal érne fel, ebből kifolyólag a nagyon korlátozott és helyi konfliktusok szakasza következik az erők többé-kevésbé egyensúlyban lévő környezetében. Utóbbi a politikai stabilitás – megfogalmazása szerint a békés „ellentérszűkítés” – tényezőjévé vált. Ugyanezen erők egyensúlytalansága – a politikai instabilitás tényezője – az esetleges békés terjeszkedés. A katonai erők politikai befolyásának e tényezője, kombinálva a totális stratégiában a politikai, diplomáciai és gazdasági tényezőkkel, idézi elő a hidegháborút, amely többé-kevésbé mindig létezett, de amely az aktuális helyzetnek felel meg jobban, mint valaha. Emellett egy másik tendencia is erősödik. Ez a pacifizmus, amely az erőszak és az erők alkalmazásának visszatartására szolgál. Véleménye szerint azonban a pacifizmus az egyik dezintegrációs tényezőt jelenti, és a hanyatlás előkészítője.⁶⁹¹

David Galula 1919-ben Tunéziában, Sfax-ban született és Marokkóban nevelkedett, majd a Saint-Cyr katonai akadémiát elvégzett francia katonatiszt, aki a második világháború észak-afrikai, olasz és francia hadszínterein, valamint a kínai, a görög, az indokínai és az algériai polgárháborúkban szerzett tapasztalatokat. Elméleti munkássága nem hagyható ki felsorolásunkból, mivel – ahogyan korábban már említettem – munkássága az amerikai hadsereg érdeklődését is felkeltette az aszimmetrikus konfliktusok kezelése kapcsán. Ismertté vált írása *A felkelések elleni hadviselés: elmélet és gyakorlat*⁶⁹² címmel 1964-ben jelent meg, és a felkelők elleni hadviselés elméleteit gazdagította. Másik általam fellelt írása *Béketeremtés Algériában, 1956–1958*⁶⁹³ címmel jelent meg. A két nagy dekolonialista háborúnak köszönhetően, amellyel Franciaország szembetalálta magát – Indokínában, majd Algériában –, megteremtett egy „iskolát”, fogalmazhatunk úgy, hogy létrehozott egy „kolonialista iskolát”. Ebben különböző katonatisztek, a dekolonializmus és a függetlenségükért felkelt nemzetek elleni harcok tapasztalatainak segítségével,

⁶⁹¹ BEAUFRE: *La Nature...*, i. m. – p. 65–69.

⁶⁹² GALULA: *Counterinsurgency...*, i. m.

⁶⁹³ GALULA, David: *Pacification in Algeria, 1956–1958. (Béketeremtés Algériában, 1956–1958.)* – h.n.: RAND Corporation, 2006. – Forrás: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2006/RAND_MG478-1.pdf, letöltés ideje: 2017. január 29.

elemezték e harcok természetét, megpróbálták feltárni nemcsak a felkelők sikereinek okait, hanem a hagyományos hadsereg velük szemben elszenvedett vereségének miértjeit és kezelésük lehetséges módozatait is. Galula *A felkelések elleni hadviselés: elmélet és gyakorlat* című munkájában a forradalmi háborúkról és a felkelők által használt eszközökről, módszerekről szóló elemzését olvashatjuk. Galula a felkelők által kirobbantott háborút forradalmi háborúnak nevezi. Ez lényegében szerinte polgárháború, amelynek hatására megindul a felkelésellenes erők tevékenysége.⁶⁹⁴ Galula szerint a forradalmi háborúk kirobbanásának két fő kiváltó oka van. Az egyik a gyarmati területek nacionalista mozgalmainak ébredése, a másik pedig a kommunista eszmék terjedése és hatásának növekedése e területeken.⁶⁹⁵ Az ilyen háborúban, annak természete miatt, a két fél között aszimmetria áll fenn. Aszimmetria található továbbá a felszerelés, a fegyverzet és a személyi állomány mennyiségi és minőségi mutatói között is. A felkelők számára nagy támogatást nyújt a lakosság, valamint céljuk a lakosság megnyerése, felettük az ellenőrzés megszerzése, emiatt Galula szerint ezen forradalmi háborúk politikai háborúk, amelyekben a katonai és a politikai tevékenység nehezen elválasztható.⁶⁹⁶ A forradalmi háborúk jellemzője, hogy elhúzódnak, lezajlásuk gyorsaságát és a kirobbanásukat a kezdeményező fél határozza meg.⁶⁹⁷ A felkelők a fennálló rend megdöntésére törekednek, amely a rend fenntartásánál olcsóbb és egyszerűbb. Ebből a logikából kiindulva a kezdeményező fél célja, hogy a háború minél inkább elhúzódjon. Az ilyen háborúk során a felkelők „folyékonyságának” (fluidity) és a felkelésellenes erők „merevségének” (rigidity) kettőssége határozza meg a műveletek jellegét. A felkelők feladata relatíve egyszerű, míg a felkelésellenes erőké összetett, amely mindkettő szerveződésére és eljárás módjára hatással van. Jelentős ellenfélle válhatnak a felkelők, ha megfelelő okot találnak felkelésüknek, majd egy ahhoz illő ideológiát rendelnek, amelyet hatékony propagandával terjesztenek a nép között. Fontos jegyként említi meg továbbá Galula a forradalmi háborúk nem konvencionális jellegét, amely egészen annak befejezéséig az marad.⁶⁹⁸ A megfelelő okon kívül Galula szerint a sikeres felkeléshez szükséges még a felkelésellenes tábor rendőri és adminisztratív erejének gyengesége, valamint a nem túl barátságatlan

⁶⁹⁴ GALULA: *Counterinsurgency...*, i. m. – p. 1–3.

⁶⁹⁵ *Uo.* – p. 96.

⁶⁹⁶ *Uo.* – p. 3–5.

⁶⁹⁷ *Uo.* – p. 6.

⁶⁹⁸ *Uo.* – p. 6–10.

földrajzi környezet is. A forradalmi háborúnak lehetnek külső támogatói. A támogatás megnyilvánulhat erkölcsi támogatásban, amely a kezdetek során fontos, valamint politikai, technológiai, pénzügyi és katonai támogatásban. Utóbbi a felkelés fegyveres szakaszában fontos.⁶⁹⁹ Galula is azon véleményt osztja, miszerint a siker kivívásához a felkelők számára elengedhetetlen, hogy reguláris erőkké alakuljanak – megtartva természetesen a gerilla erők támogatását –, amelyek kezdetben rövidtávú sokkhatásokat kívánnak elérni és olyan területeken tevékenykednek, ahol erős a népi támogatottságuk. Majd amikor bekövetkezik az erők egyensúlya, megindítható a felkelők részéről az ellenség megsemmisítését célzó hadjárat, illetve – amennyiben ezzel többet nyerhetnek – a tárgyalások.⁷⁰⁰ A mű részletesen leírja azon feltételeket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy ezekkel a felkelésekkel szemben fel tudjuk venni a harcot. A felkelésekkel szemben Galula szerint sem a hagyományos, sem pedig a felkelők által alkalmazott hadviselés nem túl hatékony. Ezen korlátokból kiindulva Galula szerint a felkelések ellen egy olyan hadviselést kell folytatni, amely nemcsak a forradalmi háborúk természetét és jellemzőit, hanem bizonyos törvényeket is figyelembe vesz. Galula úgynevezett négy törvénye a következőket jelenti. Egyrészt meg kell nyerni a helyi lakosság támogatását, és ezzel a legitimitációt erősíteni. A második törvény a jól működő és hatékony kormányzás a lakosság felett. A harmadik a biztonság garantálása elegendő haderő fenntartásával a megszerzett területeken. Galula negyedik törvénye pedig a fegyveres felkelők fő erőinek szétverése vagy kiszorítása az érintett területről.⁷⁰¹ Az előbbi törvényeket lefordítva, Galula a következő elveket fogalmazta meg, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a felkelések elleni hadviselést sikeresen lefolytassuk egy kiválasztott területen. Az erők gazdaságos alkalmazása, a folyamatok visszafordíthatatlansága, az aktív, kezdeményező tevékenység szükségessége, a képességek teljes körű alkalmazása, az egyszerűség, az utolsó pedig a vezetés-irányításra vonatkozik.⁷⁰² Véleményem szerint a szerző egyediségét jelenti kétségkívül az, hogy hangsúlyt helyez a politika elsőbbségére – elvi és gyakorlati szinten egyaránt – a katonáival szemben, a lakosság

⁶⁹⁹ *Uo.* – p. 25–26.

⁷⁰⁰ *Uo.* – p. 36–39.

⁷⁰¹ *Uo.* – p. 49–55.

⁷⁰² *Uo.* – p. 55–60.

részére nyújtott támogatási és segítségnyújtási akciókkal, amelyek a lakosság ellenőrzésével szemben hangsúlyosabban jelennek meg írásában.⁷⁰³

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A hidegháborús francia hadelméletet kettősség jellemezte. Egyrészt önálló utakat keresve, számos kérdés kapcsán az amerikai nézetek bírálója volt, ugyanakkor nem válhatott minden esetben függetlenné, tekintettel arra, hogy nemcsak katonai, de gazdasági és politikai téren is a nyugati táborhoz tartozott. Franciaország nukleáris hatalom, ezt a képességét még az 1960-as évek folyamán szerezte, amely szükségeltett egy teóriát is. Véleményem szerint a francia elrettentő erővel kapcsolatos Gallois, Ailleret és Beaufre művek a hadügy és politika kölcsönhatását, valamint ennek francia kivételességgel való átitatottságát bizonyítják. Pierre Gallois tábornok az önálló francia nukleáris elrettentő erő de Gaulle-féle politikai koncepciójának hadászati elgondolását dolgozta ki fő művében, amelynek tudományos megfogalmazása André Beaufre műveiben jelentkezett. A körkörös védelem koncepciója kidolgozójának Charles Ailleret tábornoknak nemcsak a force de frappe létjogosultságával és elgondolásával, hanem a hivatalos amerikai politikai és hadászati elgondolásokkal való francia szembefordulással, az 1961-től érvényes amerikai rugalmas reagálás doktrínájának európai érvényességével, ehhez kapcsolódóan a francia kivételességgel kapcsolatos nézetei is figyelemre méltóak. Ennek kapcsán érdekes fejtegetések találhatók 1964-es, a NATO-kollégiumban tartott előadásában.

A hidegháborús francia hadelméletre jelentős hatással volt a Liddell Hart-féle indirekt hadviselés teóriája, mindamelllett, hogy a direkt hadviseléssel kapcsolatos kutatások is folytatódtak. Megjelenését André Beaufre, a nemzetközi elismertséget is kivívott és véleményem szerint az egyik legnagyobb hidegháborús francia katonai teoretikus, munkásságában láthattuk, aki az elrettentés elméletének terén is jelentőset alkotott. Elemzett írásai közül számomra a korlátozott háborúra vonatkozó fejtegetései voltak a legérdekesebbek. Továbbá Beaufre műveiben a hidegháborús időszak hagyományos hadviselésével, valamint a népi háborúk elméletével is foglalkozott, amelyek a korszak helyi háborúit jellemezték. Beaufre Franciaország és

⁷⁰³ CADEAU, Ivan: *David Galula, Contre-insurrection. Théorie et pratique. (David Galula, A felkelések elleni hadviselés: elmélet és gyakorlat.)* – In: *Revue historique des armées*, 2010. május 5. 259. sz. – p. 215. – Forrás: <http://rha.revues.org/7009>, letöltés ideje: 2017. január 29.

a NATO közötti kapcsolatokra vonatkozó, kutatásaim során elemzett, írásai már az 1966-os francia kiválást követően születtek és elsősorban az atlanti szövetség esetleges reformjára vonatkoztak. Mindezek összekapcsolása az európai védelem kérdéseivel, további bizonyítéka a francia kivételesség megjelenésének és az európai vezető szerepre törekvésnek. Véleményem szerint ezen írásaiban jól látható a de Gaulle-i véleményekkel történő azonosulás, így a politikai és a hadügyi dimenziók összekapcsolódása. Ugyanakkor Beaufre műveinek elemzése során filozófiai munkásságát sem hagyhattam ki.

A hidegháború kezdetén megindultak a gyarmatokon a dekolonialista küzdelmek, a francia állam gyarmatain – az ázsiai kontinensen, valamint az észak- és fekete-afrikai területeken – zajló helyi háborúk gerilla-hadviselése is hatással volt a korszak francia hadelméletére, amelynek megjelenését nemcsak Beaufre, hanem David Galula közvetlen tapasztalatain alapuló elméleti munkásságában is bizonyítottuk. Galula fő művét az amerikai hadsereg is előszeretettel használta fel a kilencvenes évektől megjelenő új típusú konfliktusok kapcsán tekintettel arra, hogy abban a felkelések kezelésének részletesen kidolgozott lehetséges módozatai is megtalálhatók.

2.4 A FRANCIA HADELMÉLET A HIDEGHÁBORÚ UTÁN

A korábban idézett Lanxade admirális szerint az 1989-1991. közötti évek időszakában jelentős geostratégiai változások történtek, átkerültünk egy igazságtalan, de relatíve biztos és stabil világrendből egy sokkal szabadabb, de bizonytalanabb világba.⁷⁰⁴ A hidegháború utáni új biztonsági helyzetben, a biztonság fogalmának bővülésével, az új típusú kihívások, kockázatok és fenyegetések megjelenésével, a terrorizmus és az aszimmetrikus konfliktusok fokozódó jelenlétével a francia hadelméletnek is szembe kellett néznie, és számos teoretikust készített és készített azóta is állásfoglalásra, elméleteik kidolgozására.

Az előző fejezet, még a hidegháborúban született, Beaufre tanulmányát a NATO-n belüli európai-amerikai kapcsolatokról, logikailag érdekesnek tartom jelen fejezetben Frédéric Bozo⁷⁰⁵ már hidegháború után született, 2002-ben megjelent

⁷⁰⁴ LANXADE: *i. m.* – p. 7.

⁷⁰⁵ Frédéric Bozo kutatási területe napjaink nemzetközi kapcsolatainak története. Írásainak témáit Franciaország kül- és biztonságpolitikája, valamint a transzatlanti kapcsolatok és a hidegháború története jelentik. 1988 óta az IFRI egyik kutatója.

írásával⁷⁰⁶ folytatni. Bozo szerint a 2001. szeptember 11-i terrortámadások után még inkább felszínre törtek az euro-atlanti kapcsolatokban feszülő ellentmondások, amelyek már ezt megelőzően, az egyre unilaterálisabb és globálisabb Amerikai Egyesült Államok és az önálló biztonság- és védelempolitikáját megteremteni igyekvő Európa együttes jelenléte miatt, válságba kerültek. A NATO beavatkozásával a Balkánon folyó eseményekbe úgy tűnt, hogy a szövetség kapcsolatai teljesen új alapokra helyeződtek, nevesen, ismét az európai béke letéteményesévé vált, továbbá három ex-Varsói Szerződés-tag előtt is megnyílt a csatlakozás lehetősége és megerősödött a szövetségben belül az amerikai vezető szerep.⁷⁰⁷ Azonban a koszovói események kapcsán felszínre került a szövetség válsága és egy lehetséges euro-amerikai szakítás. Az ellentétek a hatásköri „globalizációt”, vagyis az 5. cikkely hatályán kívül eső területeken indított missziókat illetően merültek fel. Az Amerikai Egyesült Államok az új típusú fenyegetésekkel, mint a nemzetközi terrorizmussal és a proliferációval⁷⁰⁸ kívánt foglalkozni tekintettel arra, hogy elmúlt a szovjetfenyegetés, és a balkáni térség is stabilizálódott.⁷⁰⁹ A NATO európai tagjai – a britek kivételével – a szövetség globalizációját elsordódásnak tekintették. Többségük nemcsak, hogy nem értett egyet az „új fenyegetések” amerikai felfogásával, hanem számukra az európai biztonság – főként az unió periferiáján elhelyezkedő Balkánon – elsődleges maradt, emiatt az atlanti szövetségnek elsődlegesen európai szerepet tulajdonítottak. A franciák és az angol-amerikaiak közötti ellentét az Irak elleni támadás kapcsán jól ábrázolta a nézetkülönbségeket, ahogyan a közel-keleti helyzet kapcsán kialakult konfliktushelyzet is.⁷¹⁰ Az európaiak magatartását kettősség jellemezte a szeptember 11-ei terrortámadások után: mindannyian kifejezték szolidaritásukat az Atlanti-óceánon túli partnerük felé és késznek mutatkoztak részt venni az Al-Káida és a tálib rezsim felszámolásában, ugyanakkor tartottak az úgynevezett „nem tárgyhoz tartozó” műveletekbe történő bevonástól. Az afganisztáni intervenció kapcsán további

⁷⁰⁶ BOZO: *La relation...*, i. m. – p. 337–351.

⁷⁰⁷ *Uo.* – p. 337–338.

⁷⁰⁸ „Az egyik legnagyobb veszélyt a nemzetközi békére és biztonságra a tömegpusztító - nukleáris-radiológiai, vegyi és biológiai - fegyverek, valamint az előállításukhoz és célba juttatásukhoz szükséges eszközök és technológiák elterjedése jelenti. Fennáll a veszély, hogy terrorista csoportok vagy a terrorizmust támogató államok is hozzájutnak e fegyverekhez és anyagokhoz. Ezt a folyamatot idegen szóval proliferációnak nevezik.” – Forrás: <http://www.mkih.hu/feladatok/prolifercio.shtml>, letöltés ideje: 2017. július 10.

⁷⁰⁹ BOZO: *La relation...*, i. m. – p. 339.

⁷¹⁰ *Uo.* – p. 340.

ellentétek merültek fel az amerikaiak és az európaiak között: míg az amerikaiak mindent a közvetlen katonai céloknak kívántak alárendelni, addig az európaiak az ország stabilizálását és rekonstrukcióját segítő programokat helyezték előtérbe.⁷¹¹ A szeptember 11-ei események után az amerikai magatartást is a ketősség jellemezte: elégedettek voltak európai szövetségeseik támogatásával, ugyanakkor nem kívánták azok esetleges katonai hozzájárulását igénybe venni.⁷¹² A szeptember 11-ei események előtt tapasztalható Bush-féle amerikai unilateralizmus, az európai szempontok másodlagosként való kezelése Bozo véleménye szerint Európa számára az európai stratégiai tervek motorját jelentette, a szeptember 11-e nyomán meginduló válság ugyanezen ambíciók tesztjének tekinthető. A terrorizmus elleni harc a korábbi valóságot erősíti meg: az európai biztonság- és védelempolitika inkább európai, mintsem globális és inkább biztonsági, mintsem katonai. Így a terrorizmus elleni harcból Európa főként rendőrségi és jogi téren veheti ki részét, a tényleges harcban nem lenne jelen, amely nem az európai védelem kudarcával lenne egyenlő, mivel az elsődlegesen a biztonság megteremtésére fókuszál Európa periferikus részein (ez alatt a balkáni területet értette), amellyel az amerikai érdektelenséget igyekszik ellensúlyozni.⁷¹³ A transzatlanti kapcsolatok jövőjét illetően Bozo szerint az Amerikai Egyesült Államoknak és Európának továbbra is szüksége lesz egymásra, így a legkézenfekvőbb – szeptember 11-e után igaz nehezebben megvalósítható, de minden bizonnyal annál szükségesebb – forgatókönyv az úgynevezett „új stratégiai partnerség kialakítása” lenne.⁷¹⁴ Ehhez szükségesnek tartja a NATO kereteinek radikális átformálását is az újfajta stratégiai kapcsolat megfelelő kialakítása érdekében.⁷¹⁵

A NATO és a Varsói Szerződés között a kilencvenes évekre többé-kevésbé létrejött paritás, a kölcsönös nukleáris elrettentés egyensúlya 1990-ben eltűnt. Az Öböl-háború az amerikai hagyományos katonai erő növekvő túlsúlyának kezdetét jelentette, amely amerikai szempontból mégsem volt egy sikertörténet, ugyanakkor csak a kilencvenes évek végén kezdődtek meg a Pentagonban az elmélkedések az aszimmetrikus konfliktusokról és háborúról, írja François Géré, 2001. szeptember

⁷¹¹ *Uo.* – p. 343.

⁷¹² *Uo.* – p. 344.

⁷¹³ *Uo.* – p. 344–345.

⁷¹⁴ *Uo.* – p. 348.

⁷¹⁵ *Uo.* – p. 349–350.

25-én a *Libération* című napilapban megjelent írásában.⁷¹⁶ Géré a dekolonializációs küzdelmeket hozza fel példaként, amikor úgy fogalmaz, hogy ezek során a nyugati hatalmak azt gondolták, hogy katonai fölényrel rendelkeznek, azonban ellenfelüknek – akik határozott politikai célokkal rendelkeztek – a gerilla-hadviselés segítségével sikerült győzelmet kivívniuk. Mindez azt mutatja, hogy a katonai tényező nem minden esetben célravezető. A stratégia elméletében az aszimmetria egy hármas különbségnek felel meg. Eszerint különböznek a célok, a jelleg és az eszközök. Ezen három elem mindegyike hat a másikra. A világ jelenlegi helyzete azt mutatja, hogy az aszimmetrikus, benne a szereplők radikálisan eltérnek egymástól, nem ugyanazzal a politikai személyiséggel, nem ugyanazzal a kialakítással rendelkeznek, a legkönnyebben viszont a hadseregek és a háborús módszerek aszimmetriáját lehet érzékelni. Az afganisztáni tapasztalatok azt mutatják, hogy egyedül a mozgékonyág, a meglepés, a kitérés és a terep ismerete tette lehetővé a tálibok számára, hogy kompenzálják a majdnem abszolút alárendeltségüket. Napjainkban a nyugati hadseregek és messze az élen az amerikai hadsereg teljes felsőbbrendűséggel rendelkeznek. Új elemként jelent meg az információs hadviselés. Az informatika és az informatikai rendszerek fejlődésével együtt annak védelme is szükségessé vált a kibertámadások ellen. Aszimmetrikus hadviselés esetén Géré szerint három lépés megtételére van szükség. Az első az ellenség beazonosítása, vagyis céljainak, mentális folyamatainak, kulturális forrásainak kiismerése, szervezeti módjának megismerése. A 2001. szeptember 11-i cselekmények egyértelművé tették az emberi információszerzés eszközeinek elégtelenségét, valamint a megfigyelő és szatellitese lehallgató technikai eszközök meddő túltengését. A második fontos lépés a saját politikai és kulturális gyengeségeink beazonosítása. Egy terroristahálózat által megtámadott demokrácia csak (és nem minden nehézség nélkül) a jog nevében és elsődlegesen a rendőrség és az igazságszolgáltatás tevékenységével veheti fel a harcot. A harmadik fontos lépés, amennyiben a katonai erő alkalmazása elkerülhetetlenné válik, hogy fontos az eszközök teljes ellenőrzése mentén haladni, az elérendő cél szerint. Ahhoz, hogy megtaláljuk és legyőzzük a terrorizmus felelőseit, ki kell menni a terepre, vállalni kell a kockázatokat és a veszteségeket, valamint egyszerű és rugalmas felszereléssel kell rendelkezni. A szeptember 11-i események szörnyű példáját mutatták meg annak, mit jelent az aszimmetria, így csak

⁷¹⁶ GÉRÉ: *La guerre...*, i. m.

a megfelelő válaszokkal lehetséges ennek kezelése, különben az eredmények katasztrofálisak lesznek nemcsak az adott régió, hanem az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei számára is – hangsúlyozta.⁷¹⁷

Az aszimmetrikus konfliktusok meghatározása kapcsán a *Le Monde International* lapban megjelent 2003. március 31-i cikk⁷¹⁸ szerzői, Alexandre Martin és Loïck Coriou, a jugoszláv Josip Broz Titótól idéznek, aki a második világháború során, a német megszállás elleni küzdelem kapcsán a következőket – amely véleményem szerint a gerilla-hadviselés módszerének egyik frappáns megfogalmazása – mondta embereinek: „*Soha ne harcoljatok az ellenség ellen annak területén. Hajoljatok le és rejtőzzetek el, majd súlytsatok le rá akkor, amikor nincs abban a helyzetben, hogy fölényben legyen felettetek.*”⁷¹⁹ Philippe Boone tábornok – jelenleg az IEP de Rennes⁷²⁰ oktatója – megfogalmazása szerint: „*Az aszimmetrikus háború a hadban álló erők szándékai, céljai és eszközei közötti egyezés hiánya.*”⁷²¹ Az aszimmetrikus háború olyan konfliktus, amelyben a harcoló felek erői nem vethetők össze. A felek közötti katonai, társadalmi és politikai kiegyensúlyozatlanság totális. Egy erős állandó hadsereg áll szemben egy eleve gyengének feltételezett gerillamozgalommal, egy nemzet egy terroristamozgalommal szemben. Philippe Moreau-Defarges⁷²² szerint: „*Egy aszimmetrikus konfliktusban az összes eszköz jónak tekinthető a győzelem megszerzéséhez, a szabályok darabokra törnek. (...) Az aszimmetrikus háború új elgondolása, hogy új dolgot hajtsunk végre a régivel! (...) A történelem – az egymással szemben álló eszközök által – mindig aszimmetrikus konfliktusokkal, kiegyensúlyozatlan háborúkkal állított bennünket szembe.*”⁷²³ A gyarmati háborúk, az algériai háború, az indokínai és a vietnami háborúk, az arab–izraeli konfliktus és az Intifáda, az amerikai beavatkozás Szomáliában vagy akár a balkáni események, mind az aszimmetrikus háború példáit jelentették. Véleménye szerint az aszimmetrikus háborúk az idők kezdete óta léteznek az emberiség történetében, jelenleg egyszerűen csak írásba foglalták őket, és megsokszorozódtak. Moreau-Defarges szerint a globalizáció kétségtelenül „a legfőbb oka” a jelenlegi

⁷¹⁷ GÉRÉ: *La guerre...*, i. m.

⁷¹⁸ MARTIN, CORIOU: i. m.

⁷¹⁹ Idézi: *Uo.*

⁷²⁰ Institut d'Études Politiques de Rennes – a rennes-i Politikai Tanulmányok Intézete

⁷²¹ Idézi: MARTIN, CORIOU: i. m.

⁷²² Francia politológus, a nemzetközi kérdések, a geopolitika, az európai integráció és a globalizmus egyik legnagyobb francia szakértője. Többek között az IFRI kutatója és a Paris II. Egyetem oktatója.

⁷²³ Idézi: MARTIN, CORIOU: i. m.

aszimmetrikus háborúknak, megkönnyíti a fegyverek, a veszélyes anyagok kereskedelmét és a tőke áramlását. Korábban a gyengébb fél katonailag azért szerveződött, hogy jobban meg tudja magát védeni a nagyhatalmakkal szemben. 2001. szeptember 11-e óta a „hitetlenek” titulált nyugati világ azt tapasztalja, hogy a gyengébb fél kezdeményezővé vált, és támadásokat intézhet ellene. A konfliktusok „balkanizációja” azt a kockázatot is magában rejt, hogy felgyorsítja az aszimmetrikus háborúk megsokszorozódásának tendenciáját, és növeli erősségüket. Xavier Rauffer⁷²⁴ szerint „Egy olyan világból léptünk ki, amelyben a globális háború kockázata regionális konfliktusokból ered, és egy olyan világba léptünk át, amelyben a regionális konfliktusok azt a kockázatot jelentik, hogy nem tervszerű globális háborúba sodornak bennünket.”⁷²⁵ Mindezek fényében az amerikai-brit beavatkozás Irakban François-Bernard Huyghe⁷²⁶ szerint szintén aszimmetrikus háborúnak volt tekinthető, mivel a szemben álló erők teljes mértékben kiegyensúlyozatlanok voltak. Vincent Desportes⁷²⁷ egy 2006-os írásában hangsúlyozza, hogy a szimmetrikus háborúk valószínűségének csökkenésével kell számolni. A háború tökéletesedésének köszönhetően – 1989. november 9-vel, de igazán 2003. április 9-vel Bagdadban – eltűnt a klasszikusnak nevezhető háború, amelyben egyenlő fegyveres erővel rendelkező felek vettek részt.⁷²⁸ A klasszikus háború elhalásával nő az aszimmetrikus háborúk aránya. A szerző a koszovói, az afganisztáni, valamint az iraki háborúkat hozza fel ennek példáiként, amelyekben a rövid, maximum egy-két hónapos klasszikus háborús periódust egy több hónapon, de akár több éven át tartó aszimmetrikus háború időszaka váltott fel.⁷²⁹ Ugyanakkor azon a véleményen van, hogy az „aszimmetrikus” kifejezés használata annak tagadása, hogy ellenfelünk tőlünk más logika alapján is harcolhat. Ebből kiindulva, amikor a „háború törvényeiről” beszélünk, akkor a „saját háborúnk törvényeiről” beszélünk. Fontos megérteni, hogy ellenfelünk nem aszimmetrikus, hanem ő egyszerűen a mi ellenfelünk, még ha irreguláris eszközöket is használ. – írja Desportes.⁷³⁰

⁷²⁴ Francia író, oktató, kriminológus.

⁷²⁵ Idézi: MARTIN, CORIOU: *i. m.*

⁷²⁶ Francia egyetemi tanár, kutatási területe az információ és a stratégia. Az IRIS kutatási igazgatója.

⁷²⁷ Dandártábornok, a szárazföldi erők és a Fegyveres Erők Alkalmazásának Doktrínája Központ vezetője.

⁷²⁸ DESPORTES, Vincent: *Combats de demain: le futur est-il prévisible? (A holnap csatái: előrelátható a jövő?)* – In. *Politique étrangère*, 2006. 71. évf. 3. sz. – p. 599–600.

⁷²⁹ *Uo.* – p. 601.

⁷³⁰ *Uo.* – p. 605.

Marc Hecker a Sorbonne Politikai Kutató Központjának⁷³¹ doktoranduszaként és az IFRI Biztonsági Tanulmányok Osztályának segédkutatójaként egy 2006-os tanulmányában érdekes elemzést végzett el, amikor az 1950-es, 1960-as évek antiimperialista és antikolonialista küzdelmeinek gerillái és korunk dzsihadistái közötti átjárhatóságokat, a lehetséges közös jellemzőket elemezte a stratégián keresztül. Ezen stratégiai átjárhatóságok megértéséhez pedig az aszimmetriát használta kulcsként. Hangsúlyozza, hogy mind a hidegháború gerillaháborúiban, mind pedig a hidegháború utáni időszakban egyre inkább teret nyerő iszlám dzsihadban egyenlőtlen felek álltak és állnak egymással szemben. Mind a gerillák, mind pedig a dzsihadisták, anyagi, felszerelésbeli hátrányukat erkölcsi fölényel kompenzálják. Az előbbieik számára a függetlenség és az egyenlőség elérése a cél, a legtöbb esetben a dekolonizáció keretei között, vagy egy totalitárius állam ellen. Utóbbiak az általuk hitetleneknek tekintettekkel szállnak harcba, hogy szent ügyüket védelmezzék, amelynek során az életnek sincs igazán értéke.⁷³² Mind a gerillák, mind pedig a dzsihadisták taktikai és műveleti újításokra törekednek, nehogy egy végzetes vereséget mérjen rá ellenfelük. Az utóbbiak által előszeretettel alkalmazott öngyilkos merénylőket Hecker a „szegények atombombájának”, még inkább a „szegények precíziós fegyverének” nevezi.⁷³³ Azonban mindkét csoport tagjai tisztában vannak azzal, hogy ezen újításokkal csupán rövidtávú sikereket érhetnek el. A hosszú távú és tartós siker eléréséhez meg kell szerezniük a tömegek, a nép támogatását. A népi támogatás a győzelem sine qua non⁷³⁴-ja. A „szívek és a lelkek” megnyeréséhez pedig koruk kommunikációs eszközeit használják fel.⁷³⁵ A szerző célja kétségtelenül az, hogy további kutatásokat indítson el a témában, ezzel esetlegesen potenciális válaszlehetőségeket adva a terrorizmus kezelésére.

Huyghe egy 2012. december 21-i írásában⁷³⁶ a konfliktusok modern megjelenési formái kapcsán hangsúlyozta, hogy az új világrend megjelenésével nem tűntek el az erőszak úgynevezett archaikus formái. Ugyanakkor egy másik erőszakforma jelent meg, amely már nem a televízió képernyőin, hanem a digitális kijelzőkön tűnik fel. Ez az új erőszakforma kíséri, leegyszerűsíti, leplezi, indokolja, vagy helyettesíti a

⁷³¹ Centre de recherches politiques de la Sorbonne – CRPS-Paris 1

⁷³² HECKER: *De Marighella...*, i. m. – p. 385–388.

⁷³³ *Uo.* – p. 388–391.

⁷³⁴ Nélkülözhetetlen feltétel.

⁷³⁵ HECKER: *De Marighella...*, i. m. – p. 391–394.

⁷³⁶ HUYGHE: *Les nouvelles...*, i. m.

fizikai brutalitást. A virtuális támadások és az intelligens hadseregek korát éljük. „*A kommunikációs technológiák megváltoztatják a határokat, az intézmények, a normák és a hatalom szempontjainak meghatározását.*”⁷³⁷ Fontos ugyanakkor a kérdés gazdasági vetülete is. A gazdasági háborúval a versengésből konfliktus lesz. A szabotázs vagy kémkedés, a mérgezés, destabilizálás vagy manipuláció általánossá válik. Ugyanakkor egy egyszerű állampolgár sincsen menedékben, nyomonkövethetővé válik, köszönhetően az internetnek, ahol igaz, már bárki bármit mondhat, azonban mindenki szem előtt van. A Nagy Testvértől való félelem mellett megjelent a Kis Testvérektől való félelem is, vagyis a vállalatok, akik megfigyelik ügyfeleiket. Mindemellett a technika segítségével köszönhetően új közösségek és csoportosulások jöttek létre, sokszor bizarr nevekkkel: hackerek, kiberpunkok indítanak akár katonai, akár haszonszerzési támadásokat. Az összeütközések már nemcsak horizontálisan (állam állam ellen, egyén egyén ellen) történnek, hanem akár „átlósan” is, amelyekben nem szabad megfélemlkezni a sokszor állami hatalommal bíró bünszervezetek szerepéről sem. A konfliktus többrétűvé válik. Úgy gondolja, hogy „*az információs hadviselés átvette a hidegháború hagyatékát, a posztindusztriális forradalom nem módosította kevésbé az összeütközés módjait.*”⁷³⁸ A megoldáshoz szerinte párbeszédet kellene létrehozni a katonai és a gazdasági élet képviselői között az informatikáról, a társadalomtudományról, a kulturális és információs történeletről, illetve a kommunikációról. Ugyanezen következtetésre – a kiberháborúk kapcsán a civil és katonai szektor együttműködésének szükségességére – jutott korábban Jean-Loup Samaan is egy 2008-as írásában.⁷³⁹

Yves Jeanclos jogtudós megfogalmazása szerint a hidegháború vége után a várva várt béke nem következett be, és a konfliktusok új típusai tűntek fel, a világ egy új típusú bizonytalanságba került.⁷⁴⁰ A 2001. szeptember 11-i terroristatámadások véget vetettek az Amerikai Egyesült Államok elszigetelt unipolaritásának. A támadások az egész világot megingatták, így bizalmukat az aszimmetrikus stratégiába helyezték. A nemzetközi kapcsolatok új formája jelenik meg, amely a terroron és a félelmen

⁷³⁷ *Uo.*

⁷³⁸ *Uo.*

⁷³⁹ SAMAAN, Jean-Loup: *Mythes et réalités des cyberguerres. (A kiberháborúk mítoszai és valóságai.)* – In. *Politique étrangère*, 2008. 73. évf. 4. sz. – p. 829.; A szerző a *Metamorfózisok a Hezbollah-ról* című könyv írója. (Uő.: *Les Métamorphoses du Hezbollah. (Metamorfózisok a Hezbollah-ról.)* – Paris: Karthala, 2007.)

⁷⁴⁰ JEANCLOS, Yves: *L'ère des conflits asymétriques. (Az aszimmetrikus konfliktusok korszaka.)* – In. *Le Monde*, 2015. január 19. – Forrás: http://www.lemonde.fr/idees/article/2015/01/19/l-ere-des-conflits-asymetriques_4559268_3232.html, letöltés ideje: 2017. február 1.

alapszik. 2011-ben a legtöbb arab államban felkelés tört ki. Az úgynevezett „arab tavaszt” üdvözölték, bátorították és támogatták a nyugati országok, akik készen álltak arra, hogy a demokráciát ezen országokra erőltessék. Az ezt követő események azonban azt mutatták, hogy néhány száz felkelő is elég ahhoz, hogy szembeszálljon egy több ezres rendőri és katonai erővel. Az „arab tavasz” leginkább Irak és Szíria területén eszkalálódott, míg Tunézia már egy új politikai út megnyitása elé került. Az egyszerre nemzetközi és regionális terrorizmus először a keletet rázta meg, mielőtt megjelent volna nyugaton. Jeanclous szerint mindez egy aszimmetrikus háborút jelez, amely 1993-ban kezdődött az Amerikai Egyesült Államokban, amikor radikális iszlámok egy csoportja követett el merényletet az országban. A XXI. századi Európában mindez nem is olyan régen jelent meg, azonban Franciaországban már szinte egy valódi háború bontakozott ki. A terrorizmus effajta megjelenése azt mutatja, hogy a vallási vagy ideológiai hit sokkal erősebb, mint a katonai technika. A katonai eszközök hiábavalónak bizonyulnak a kisebb erejű csoportok eltökéltségével, fantáziájával és mozgékonyágával szemben. Ellenük a nyugatiak erőteljes és pontos légicsapásai hatástalanok.⁷⁴¹ A nemzetközi terrorizmus aszimmetrikus háborút folytat, amely lehetővé teszi kezdeményezőinek, hogy hatalmas, kőolajban, földgázban és ásványi kincsekben gazdag területeket szerezzenek, és ott élő népeket igázzanak le. Ezen konfliktusokat véleménye szerint „tripla aszimmetria” jellemzi, amely megjelenik földrajzi, mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt. Földrajzi szempontból a konfliktusok egyszerre két műveleti térségben is folyhatnak, az egyikben a katonai összeütközés zajlik, a másik területre pedig a terrorizmus importálja az erőszakot, utóbbi a harcoktól nagyon távol található. A mennyiségi szempontot tekintve, a két tábor részt vevő emberállományában jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. Egyrészt katonák ezrei állnak szemben néhány száz harccsal, sőt, néha csak néhány személlyel. Az alkalmazott fegyverek ugyanezt az arányt mutatják:

⁷⁴¹ François Géré Clausewitz-től idéz, amikor azt írja, hogy a háború olyan, mint egy kaméleon, mindig szervezett erőszakot jelent, azonban a körülményektől, a résztvevőitől és azok céljaitól függően változtatja eljárás formáját. Véleménye szerint mindez a Maliban zajló eseményekre is igaz, amellyel a franciák egy aszimmetrikus háborúba kerültek, ahol a háborúnak folyamatosan fejlődnie kell a mozgékonyág, a rendelkezésre álló eszközök és az alkalmazott technológia szerint. Véleménye szerint a technológiai előny nem jelenti a politikai problémák megoldását, ahogyan az látható volt Afganisztánban is. Ugyanakkor annak ellenére, hogy egy lehetséges nukleáris háború esélye csökkenő tendenciát mutat, az információs kor újabb kérdéseket vet fel, újabb összeütközési területeket hozott létre, amit kiberháborúnak nevezünk. A háború ezen virtuális formája úgy tűnik, visszavisz bennünket a háború erőszakosabb és elavultnak ítélt formáihoz. (SZERZŐ NÉLKÜL: *La guerre est un caméléon: le nouveau visage des conflits. (A háború egy kaméleon: a konfliktusok új megjelenése.)* – Forrás: <http://www.atlantico.fr/decryptage/guerre-est-cameleon-nouveau-visage-conflits-francois-gere-657994.html>, letöltés ideje: 2017. január 28.)

nagy mennyiségű rakéta, ágyú, harci repülőgép válaszol a könnyűfegyvereknek, kézigránátoknak és rakétavetőknél. Harmadsorban, a háború aszimmetrikusnak tekinthető minőségét illetően is, a küzdelemben részt vevő erők jellege által: kiképzett és hadseregbe szervezett katonák állnak szemben harcosok kis csoportjaival, akiknek nemhogy egyenruhájuk, de még hadseregük sincsen. A szemben álló erők céljai is aszimmetrikusak: a fegyveres harcok területének szigorúan katonai céljai kapcsolódnak a polgári célokhoz. A XXI. században az aszimmetrikus háború veszélyesen közeledik a békés országok felé, harcosok új generációja jelenik meg, akik a terrorizmus által befolyásolt országokból származnak. Közülük a főszereplők azok, akik mártírhalált halnak azért, hogy ezzel az ellenség számára a lehető legnagyobb károkat okozzák. A háború már nemcsak az emberek és fegyverek mennyiségét illetően aszimmetrikus, hanem minőségileg is azzá válik, az ölésre kész és jól felfegyverzett terrorista és az egyszerű, fegyvertelen polgárok – mint a terroristák célpontjai – aszimmetriája következtében. Az aszimmetrikus háború a műveleti területét egy épületre, egy lakásra, egy bevásárlóközpontra, egy iskolára, egy múzeumra, de akár egy stadionra is korlátozhatja. A terroristák igyekeznek akcióikat a védtelen civil lakosságra kiterjeszteni, amellyel az illető ország kormányára kívánnak nyomást gyakorolni politikai céljaik elérése érdekében. A terrorizmus fenyegetésével szemben az államok politikai vezetői szabályokat, megszorításokat, cenzúrát alkalmazhatnak. Az aszimmetrikus háborút Jeanclous szerint a nyugati államok révén kell megnyerni, elsődlegesen azok saját nemzeti területein a rendőri, jogi és katonai akciók segítségével, illetve az iskolákban, a médiában és a diplomáciában jelenlévő gondolkodással. Szerinte csak mindezek együtt biztosíthatják Franciaország belső biztonságát és a világ békéjét a XXI. században.⁷⁴²

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A kilencvenes évek változásait követően, a biztonság fogalmának bővülésével, az új típusú fenyegetések megjelenésével Franciaország tudományos elemző és kutatóműhelyeiben is megindult a munka, elméletek és válaszok kidolgozása, főként a terrorizmus, az aszimmetrikus konfliktusok, vagy a kiberhadviselés kapcsán. Az

⁷⁴² JEANCLOS: *i. m.*

előzőekben bemutatott és feldolgozott jelentősebb francia kutatók hidegháború után született publikációiban mindez bizonyítottan megjelenik.

Frédéric Bozo tanulmánya alapján megállapítható, hogy a hidegháború utáni időszakot tekintve is megmaradt a NATO-val szembeni korábbi ambivalens francia magatartás és ehhez kapcsolódóan az európai vezető szerepre törekvés. Mindez attól függetlenül jelen van a francia gondolkodásban, hogy Franciaország 2009 óta immáron hivatalosan is vissza integrálódott a NATO katonai szervezetébe.

A korszakot tekintve, a rendelkezésünkre álló francia szakirodalommal nem lehet problémánk, ugyanakkor az IFRI, az IFAS és az IRIS – napjaink francia kutatóinak túlnyomó része ezen intézetekben tevékenykedik – kiadványai hazánkban csak korlátozottan érhetőek el. A feldolgozott forrásokat tekintve és eddigi kutatásaim alapján megállapítható, hogy az aszimmetrikus hadviseléssel kapcsolatos francia elemzések jelentősek. Ezek közül az aszimmetrikus kihívások kezelésére szolgáló, mint a François Géré által is definiált, megoldási javaslatok is fontosak. Géré szerint ezek közül az egyik legfontosabb ellenségünk céljainak, mentális folyamatainak, kulturális forrásainak és szervezeti módjának ismerete. Ugyanakkor szükséges a saját politikai és kulturális gyengeségeinkkel is tisztában lenni. Amennyiben azonban elkerülhetetlen a katonai eszközök alkalmazása, akkor az eszközök teljes ellenőrzése mentén kell haladni, az elérendő cél szerint.

Érdekes megállapításokat olvashatunk Philippe Moreau-Defarges-tól is, aki úgy fogalmazott, hogy az aszimmetrikus háborúk már az emberiség történetének kezdete óta léteznek, napjainkban pusztán megsokszorozódtak és írásba foglalták őket. Hasonlóan sajátos következtetésre jutott Vincent Desportes is, aki szerint az „aszimmetrikus” kifejezés használatával annak tagadását fejezzük ki, hogy ellenfelünk tőlünk más logika alapján is harcolhat. Véleményem szerint értékes elemzést és egy újabb értekezést jelenthetne az aszimmetrikus hadviselés kapcsán Franciaország jelenlegi közel-keleti és afrikai szerepvállalásának elemzése is. Értékes következtetéseket vonhatunk le továbbá a kiberhadviselés témájában született francia írásokból, akár hazánk viszonylatában is.

3. FRANCIA BIZTONSÁG- ÉS HADELMÉLET (ESETTANULMÁNYOK)

A második világháború utáni francia hadügy és politika kapcsolatának vizsgálata során a hosszabb vagy rövidebb ideig francia kézben lévő gyarmati – így az indokínai és a maghreb – területek történelmével is szükséges foglalkoznunk. Az egyik legjelentősebbnek tekintett gyarmatbirodalomtól⁷⁴³ nehezen – sok esetben csak súlyos háborús és politikai kudarcok árán – elszakadni tudó⁷⁴⁴ Franciaország politikájában, módosult formában, napjainkban is jelentős szerepet tölt be ezekkel az immáron önálló államokkal történő kapcsolatok ápolása. A frankofónia szellemében, legyen szó gazdasági, kulturális vagy oktatási kapcsolatokról, minden esetben törekszik befolyása megtartására és megszilárdítására. Bizonyos esetekben még a katonai beavatkozástól sem tartózkodik. Az egykori francia gyarmati területek története és annak dekolonizációs folyamata nélkül a francia történelmet és a kül- és biztonságpolitikai magatartást sem érthetjük meg igazán. Sorsuk sok szempontból összefonódik, így hatással van egymásra, például „*az V. Köztársaság nem jöhetett volna létre az algériai háború és az általa kiváltott súlyos politikai válság nélkül.*”⁷⁴⁵

Az Indokína területén a második világháború utáni években zajlott, több mint három évtizedes háború első, 1945–1954 közötti, időszaka Franciaország nevéhez köthető. Az elemzésre kerülő első indokínai háborúban Franciaország, a hatalmas katonai vereség mellett, nem csupán egyik gyarmati területét veszítette el, hanem óriási presztízavesztést is elkönyvelhetett. A Maghreb-országokban a második világháború lezárását követő években a francia állam kezdeti reformintézkedései már nem voltak képesek az erősödő nacionalizmust csillapítani, amelyeknek további bátorítást adtak a nemzetközi fórumok – az 1945. március 22-én hét arab állam által

⁷⁴³ Montesquieu szerint a gyarmatbirodalom olyan, mint a „*túlságosan hosszú ágakat hajtó fa, amelynek az ágai elvonják az éltető nedvet a törzstől és egyebet sem adnak, csak árnyékot.*” (MONTESQUIEU, Ch.: *Lettres Persannes. Lettre CXXI: Influence des colonies sur la population.* – Párizs: Pléiade, 1949. – p. 306–309. (Idézi: SALGÓ László: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 14.))

⁷⁴⁴ „*Franciaország objektív helyzete és a gyarmatpolitika legkülönbözőbb árnyalatú polgári és katonai képviselőinek szubjektív szerepe következtében a húszas évek végére, a harmincas évek elejére kezdett kialakulni a birodalmi öntudat.*” (Uo. – p. 116.)

⁷⁴⁵ FERWAGNER Péter Ákos: *Francia politikai pártok a gyarmati Algériában 1945–1954.* Doktori értekezés. – Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2002. – p. 2. – Forrás: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/70/1/de_1237.pdf, letöltés ideje: 2016. november 16.

alapított Arab Liga⁷⁴⁶ mellett az ugyanabban az évben létrehozott ENSZ –, illetve a kor világpolitikai életében meghatározó szerepet játszó államok, mint az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió támogatása. A sokáig Franciaország integráns részének tekintett Algéria 1962. július 3-án mondhatta ki függetlenségét.⁷⁴⁷ A fejezetben az algériai háborút is elemzem, amely a – a francia indokínai háborúval együtt – az irreguláris háborúkra jelent példát a vizsgált időszakban.

A kétpólusú világrend felbomlása utáni megváltozott biztonsági környezetben új keletű problémaként tűnt fel a Szomália partvonala mentén meginduló és az évek során egyre nagyobb méreteket öltő kalózkodás. Franciaország – politikai és katonai erőivel egyaránt – folyamatos, illetve alkalmi segítségnyújtással vállalt szinte már a kezdetektől részt a térségben folyó tengeri kalózkodás elleni küzdelemben, legyen szó akár nemzeti, akár nemzetközi műveletekről. A harmadik alfejezetben a szomáliai partok mentén folyó kalózkodás elleni küzdelemben történt (napjainkig történő) francia részvétel bemutatása és elemzése a békeműveletek egyik példáját jelenti. Elgondolásom szerint ezen, illetve ezt megelőző elemzéseimmel bizonyítani tudom egyrészt a gazdasági kényszerek és korlátok, valamint az *exception française* hatását a katonai és politikai dimenziók kölcsönhatására, ahogyan azt is, hogy a második világháború utáni francia kül- és biztonságpolitika a francia hadelmélettel összhangban fejlődött.

3.1 AZ ELSŐ INDOKÍNAI HÁBORÚ

A délkelet-ázsiai térség felszabadulása elsőként a japán, majd pedig a gyarmati uralom alól három tényvel függött össze: a második világháborúval, a japán terjeszkedéssel és a kínai forradalom győzelmének kisugárzásával. A dekolonizáció generátorai a nacionalista mozgalmak, a folyamat hátterei pedig azon változások voltak, amelyek a gyarmati területek társadalmában következtek be a háború során a

⁷⁴⁶ Az egyiptomi miniszterelnök, Nahasz pasa javaslata alapján létrejött Arab Liga „kétségkívül nagy szerepet játszott abban, hogy a megalakulását követő évtizedben a (...) maghreb országokban a két világháború között kialakult függetlenségi mozgalmak felerősödtek (...) A második világháborút követően Kairó, a szervezet székhelye a maghreb mozgalmak Mekkájának számított.” (LENGYEL István: *Országok az Atlasz vonzásában: A Maghreb Arab Unió esélyei.* – Bp.: Kairosz Kiadó, 2006. – p. 71.)

⁷⁴⁷ A dekolonizáció azon folyamat, amellyel a gyarmati rendszer, illetve annak intézményei és értékei megszűntek. A gyakorlatban főleg a gyarmatosítottak harcai kényszerítették ki a gyarmatbirodalmak megszűnését. (MAZRUI, Ali A. (szerk.): *General History of Africa, Vol. VIII.: Africa since 1935. (Áfrika általános történelme, VIII. kötet: Afrika 1935 óta.)* – Paris, Oxford, California: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Heinemann Educational, University of California Press, 1993. – p. 7.)

gazdasági és katonai ellátó szerep következtében. A konfliktusok – helyi és polgárháborúk – állandósulása „elsősorban a nagyhatalmak pozícióinak, valamint az érintett államok belső és külső biztonságának a veszélyeztetettségével magyarázhatók, amit az új Kelet–Nyugat párharc és a helyi tradicionális vetélkedés váltott ki. A hosszan elnyúló krízis másik forrása a gyarmati rendszer megszűntetésével napirendre került útválasztás és hatalmi harc.”⁷⁴⁸ Mindkét téren létejtött a kommunista-antikommunista szembenállás, amellet, hogy a függetlenségi mozgalmakban a kommunista orientáció nyert teret. Franciaország vezető köreit a gazdasági és a gazdaságon kívüli tényezők egyaránt vonzották elszakadni kívánó gyarmataira, megtartásukért rendőri és katonai eszközöket egyaránt bevetettek.⁷⁴⁹ Az indokínai területhez fűződő gazdasági tényezők között első helyen álltak a Banque de l’Indochine és a Michelin cég érdekeltségei és utóbbi gumiültetvényei, valamint a szén és külfejtésű antracitmezők, a rendelkezésre álló olcsó munkaerővel. Az itteni függetlenségi törekvésekkel szemben a franciák eleinte kizárólag katonai megoldásban gondolkodtak, az évek során szembesültek vele, hogy politikai és diplomáciai eszközökhöz kell folyamodniuk a helyzet megoldására.⁷⁵⁰ Ebben a háborúban – és később az amerikaiak ellen is – hosszú ideig gyarmati uralom alatt állt, gazdaságilag fejletlen kis államok álltak szemben katonai, gazdasági és humán potenciállal rendelkező hatalmakkal. Ezen hatalmak hatalmas haditechnikai előnnyel is rendelkeztek, amellyel szemben a felkelők gerilla-hadviselést alkalmazták, mint később látjuk, sikerrel. Az indokínai felkelők hatalmi központjai elérhetetlenek voltak és semmit sem értek a technológiai előnyök. A gerilla-hadviselés „az ellenséget olyan helyzetbe hozta, hogy sehol se érezte magát biztonságban, hogy Indokína egész területe számára veszélyes és kiismerhetetlen harcmezővé vált.”⁷⁵¹ Mindez stratégiai szempontból is veszteségeket és nehézségeket okozott a franciáknak. A helyzetnek megfelelően állandóan változó harcéljárást alkalmazó vietnamiak támadó jellegű harcéljárásai közé tartoztak a következők: lesállítások alkalmazása, rajtaütések, diverzáns-szabotőr harcéljárás, rugalmas harcászat, amelyek következtében ellenfeleik nem tudták nagyobb csoportosításukat meglepni és megsemmisíteni. A vietnami gerillák katonai eszközeinek nagy részét – főleg a

⁷⁴⁸ DIÓSZEGI István, HARSÁNYI Iván, NÉMETH István (szerk.): *20. századi egyetemes történet. Európán kívüli országok. 1945–1995.* – Bp.: Korona Kiadó, 2001. III. kötet. – p. 184.

⁷⁴⁹ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 208.

⁷⁵⁰ *Uo.* – p. 209.

⁷⁵¹ SIENKIEWICZ, Marian: *Az indokínai háború 1945–1975.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1982. – p. 298–299.

kezdetekben – a Francia Expedíciós Hadseregtől zsákmányolt hadieszközök jelentették. Ugyanakkor Giap folyamatos fejlesztéseivel és nem utolsósorban Kína támogatásával elérték, hogy létrejöjjön saját reguláris hadseregük is. A vietnami hadseregépítés fő szabálya volt: „edzeni és tanulni, miközben harcolunk”. A vietnamiak a reguláris és a helyi fegyveres erőiket, valamint gerilla erőiket egyszerre, akár egymással kombinálva alkalmazták a harcok során.⁷⁵²

Az indokínai terület megnevezése a dán Konrad Malte-Brun térképésztől származik, amely Burma, Thaiföld, Tonkin⁷⁵³, Annam⁷⁵⁴, Kokinkína⁷⁵⁵, valamint a laoszi és a kambodzsi királyság területeit jelentette, ahol különféle népek álltak francia uralom alatt. 1887-ben jött létre francia Indokína, amelyhez 1893-ban Laoszt is csatolták. Kokinkína volt hivatalosan az egyetlen francia gyarmat, a többi terület protektorátus volt, ugyanakkor a valóságban mindegyiket egy-egy francia főkormányzó irányította, aki a franciaországi gyarmatügyi miniszternek tartozott felelősséggel. A „*franciák Indokína-politikája nem volt következetes (...) A bennszülött lakosság közműveire vagy oktatására keveset költöttek, a gazdaságot egy alig 50 000 fős francia közösség uralta.*”⁷⁵⁶ Emiatt a helyi lakosság fokozatos elidegenedése volt megfigyelhető. Ezt fokozta, hogy francia Indokínában „1927-ig minden szervezet, még a franciák iránt lojális csoportok működése is tilos volt.”⁷⁵⁷ Az 1927-ben létrehozott marxista Vietnami Nemzeti Párt⁷⁵⁸ és az 1930-ban megalakított Indokína Kommunista Pártja⁷⁵⁹ szinte rögtön illegalitásba kényszerült. Utóbbi vezetőjét, az 1890-ben született, társai által Ho apónak nevezett, Ho Si Minh-t⁷⁶⁰ a francia hatóságok azonnal halálra ítélték. A második világháború kirobbanásának időszakában a legnagyobb nacionalista erőt Indokína Kommunista Pártja képviselte, amely később a francia gyarmatosítókkal szembeni harc motorjává vált. A németek 1940-es franciaországi győzelme miatt a terület feletti francia uralom megingott, 1941-ben

⁷⁵² GIAP: *People's War...*, i. m. – p. 70–71.

⁷⁵³ Bac Bo–Észak-Vietnam.

⁷⁵⁴ Trung Bo–Közép-Vietnam.

⁷⁵⁵ Nam Bo–Dél-Vietnam: Tonkin és Annam az Annami Birodalomhoz tartozott, ezen a két területen, valamint Kokinkínában túlnyomórészt vietnamiak éltek. Magát Vietnambot – Délkelet-Ázsia egyik legrégebbi országát – Bac Bo, Nam Bo és Trung Bo alkotják.

⁷⁵⁶ DAUGHERTY, Leo J.: *A vietnami háború napról napra*. Debrecen: Hajja & Fiai Könyvkiadó, 2003. – p. 11.

⁷⁵⁷ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 126.

⁷⁵⁸ Parti National Vietnamien – Viet Nam Quoc Dan Dang (VNQDD)

⁷⁵⁹ IKP: 1930. február 3-án Ho Si Minh 10 pontos programjának elfogadásával lerakták a Vietnami Kommunista Párt alapjait, neve még ez év decemberében Indokína Kommunista Pártjára módosult.

⁷⁶⁰ Eredeti neve Nguyen Tat Thanh volt, amikor 1941-ben végleg hazatért Vietnamba, már 19 illegális nevet használt el, a huszadikat tartotta meg.

japánok érkeztek a területre. A Ho Si Minh által 1941 májusában létrehozott Vietnami Függetlenségi Liga⁷⁶¹ aktivitása így 1943-tól erősödött, főként hét északi tartományban. Charles de Gaulle 1943. decemberi algíri beszédére – eszerint „feltétlenül szükséges, hogy Franciaország visszaállítsa uralmát Indokínában.”⁷⁶² – Indokína Kommunista Pártjának visszautasítása röpcédulákon jelent meg 1944 augusztusában szerte Indokína területén: „Franciaország tehát, amely maga a német megszállás ellen harcol, fenn akarja tartani más népek feletti uralmát.”⁷⁶³ A háború utáni francia ideiglenes kormány már 1945. március 24-én kinyilvánította, hogy a gyarmatai sorsa feletti irányítást ismételten a kezébe kívánja venni a térségben úgy, hogy azoknak az Indokínai Föderáció keretein belül ad autonómiát, igaz ekkoriban ehhez még gyenge volt. Az 1945. július 7–augusztus 2. között megrendezésre került második világháború utáni potsdami konferencia határozatai alapján ugyanakkor a második világháborúban vesztes japánok lefegyverzését a 16. szélességi foktól északra a kínai Kuomintang-ra, ettől délre pedig a britekre bízták. Ho Si Minh és csapatai⁷⁶⁴ a Csang Kai Sek-féle Koumintang annexiós szándékától tartva 1945 nyarán átvették a hatalmat a japán megszálló erőktől, majd fokozatosan kiterjesztették ellenőrzésüket az összes vietnami területre. 1945. szeptember 2-án Hanoiban a Ba Dinh téren, fél millió ember jelenlétében Ho Si Minh közzétette a Vietnami Demokratikus Köztársaság⁷⁶⁵ Függetlenségi Nyilatkozatát, és kikiáltotta annak függetlenségét.⁷⁶⁶ Giap lett a rendőrség és a belbiztonsági erők vezetője, valamint a fegyveres erők főparancsnoka. Az újonnan felállt kormány azonban délen problémákba ütközött hatalma érvényesítését illetően, mivel ott csak laza frontszervezetei voltak. Vietnam példáját Kambodzsa és Laosz is követte, előbbinek szeptember 27-én, utóbbinak október 12-én mondták ki a függetlenségét. Az 1946.

⁷⁶¹ Viet Minh, teljes nevén: Szövetség Vietnam Felszabadításáért–Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi: Létrehozásáról az IKP Központi Bizottságának 1941. május 19-i ülésén döntöttek, elnöke Ho Si Minh lett. Az 1945. szeptember 2-i japán kapituláció során az egyetlen szervezett politikai erőt jelentette. Ebből jött létre a franciákkal vívott harcok végén a Vietnami Nemzeti Népfront.

⁷⁶² SALGÓ László: *A gyarmati rendszer története 1939–1955.* – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. – p. 52.

⁷⁶³ SALGÓ László: „Viszontlátásra tábornokom!” *A Dien Bien Phu-i csata.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1983. – p. 9.

⁷⁶⁴ Augusztus 7-én a Viet Minh gerillák a Vietnami Felszabadító Hadsereg nevét vették fel. A felkelés katonai vezetője, Vo Nguyen Giap volt.

⁷⁶⁵ VDK

⁷⁶⁶ Roosevelt 1944. január 2-i levelében azt írta külügyminiszterének, Cordell Hullnak, hogy az indokínai területre nem térhetnek vissza a franciák, azt nemzetközi gyámság alá kell rendelni. Ez a Pax Americana koncepcióból következett. (CSIZMADIA Sándor: *A nemzetközi kapcsolatok története (1945–1991).* – H.n.: PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszék, 2004. – p. 62. Forrás: www.politologia.btk.pte.hu/docs/nemz.doc, letöltés ideje: 2014. április 5.)

januári nemzetgyűlési választások alapján a Viet Minh vált hivatalosan az ország kormányává. A nemzeti egységkormányban a kommunisták játszottak döntő szerepet. A Vietnami Demokratikus Köztársaság elnökének Ho Si Minh-t választották meg. A francia reakciók nem maradtak el, ilyen volt az úgynevezett „Duy-Tan megoldás” is.⁷⁶⁷ 1945. augusztus 19-én pedig indokínai főmegbízottként⁷⁶⁸ a területre érkezett de Gaulle egyik bizalmasa, Thierry d’Argenlieu tábornok, hogy a területen a francia szuverenitást bármilyen eszközzel helyreállítsa. Azonban ehhez a franciák távol-keleti pozíciói ekkoriban még túlságosan gyengék voltak. De Gaulle segítségkérése csapatainak Indokínába szállításához a jaltai konferencián visszautasításra talált amerikai és szovjet részről. Truman elnökségével változott meg a helyzet. A Potsdamban született döntés értelmében, 1945. szeptember 6-án érkeztek meg az első brit egységek Douglas Gracey vezérőrnagy parancsnoksága alatt a dél-vietnami Saigonba, kiegészülve indiai csapatokkal, akik az itt tartózkodó 5000 francia katonát kiszabadították és felfegyverezték. 1945. szeptember 23-án érkeztek ide a francia gyarmatosító hadsereg első egységei, főparancsnokuk Leclerc tábornok volt. Az 1945. szeptember 29-i brit–francia megállapodás alapján – amely a szövetségesek által korábban elfogadott megállapodások megszegését jelentette – a vietnami állam déli részén ismételen a franciák kezébe került a hatalom. Újabb és újabb francia egységek érkeztek erre a területre, létszámuk az 50 000 főt is meghaladta, céljuk a legfontosabb hadászati pontok elfoglalása volt. Az északi területeken még megfigyelhető kínai jelenlét megszüntetése érdekében továbbá megkötötték a francia–kínai megegyezést 1946 februárjában, amelynek során *„Franciaország lemondott kínai előjogairól, különböző koncessziókról, valamint a kínai–indokínai vasútvonal francia tulajdonrészéről, és vállalta, hogy előjogokat biztosít az Indokínában élő kínaiaknak.”*⁷⁶⁹ A franciák kapták meg az észak-vietnami területen a japánok lefegyverzésének jogait, és a kínaiak 1946 nyaráig kivonultak. Ho Si Minh-kormányára egyre inkább kénytelen volt szembenézni a katonai műveletekben megnyilvánuló francia restaurációs gyarmatpolitikával. A brazzaville-i ígéretekkel ellentétben Franciaország akár gyarmati háborút is hajlandó volt vállalni

⁷⁶⁷ Az első világháborút megelőzően Annamban uralkodó Duy-Tan, Bao Dai rokona volt. Belőle szerettek volna de Gaulle-ék egy francia kézben tartott helyi vezetőt kreálni, aki képes maga mellé állítani az őslakosok befolyással bíró rétegeit. A terv nem vált be amiatt, hogy Duy-Tan repülőgépe 1945. december 26-án – tisztázatlan okokból – Afrika felett felrobbant.

⁷⁶⁸ Haut commissaire, vagyis gyarmati kormányzó.

⁷⁶⁹ KENDE: *Forró béke...*, i. m. – p. 139.

szuverenitása helyreállítására a területen.⁷⁷⁰ A szovjet kormány ekkoriban még csak egy „progresszív politika” megvalósítását szorgalmazta egy olyan vietnami kormányon belül, ahol a Kommunista Párt is képviselteti magát. Az amerikai adminisztráció a kezdetekben – mivel Kínában egyértelműen a Kuomintang mögött állt – Vietnamban is a nacionalistákat támogatta, azonban a francia-amerikai érdekezésség mind nyilvánvalóbbá vált. A terület feletti francia uralom visszaállítása érdekében folytatott katonai műveletek mellett a francia-vietnami felek között a tárgyalások is megindultak és számos megegyezésre került sor.⁷⁷¹ Franciaország a terület függetlenségét ekkoriban ugyanakkor csak a Francia Unió, ezen belül az Indokínai Föderáció keretein belül⁷⁷² tudta elképzelni.

A francia indokínai háború természetföldrajzi viszonyait tekintve, a 2 millió 300 négyzetkilométernyi területet jelentő Indokínában a haditevékenységek 748 145 négyzetkilométeren, Laosz, Kambodzsa és Vietnam, de főként utóbbi 329 556 négyzetkilométeren zajlottak. A három ország észak–déli irányban egy nagy S betűt ír le: mindez észak–dél irányban 1 700 kilométer, kelet–nyugat irányban 600 kilométer, délen 800 kilométer és középen kevesebb, mint 200 kilométer hosszúságot jelent, amely mind a két fél – de főleg a repülőgépeket és helikoptereket nélkülöző vietnami felszabadító csapatok – számára megnehezítette az erővel és az eszközökkel történő manőverezést. Mindemellett a terület változatos domborzattal rendelkezik, de főként hegyek és fennsíkok alkotják. Az Annami-hegység⁷⁷³ Vietnam, Laosz és részben Kambodzsa között természetes határt képez. Ennek déli része pedig az 1 770 méteres tengerszint feletti magasságot is eléri, ahol a dús növényzet, az örökzöldek és a trópusi esőerdő lehetővé tették a vietnamiak számára hadianyagbázisuk kiépítésének rendszerét, tekintve, hogy ideális rejtékhelyet

⁷⁷⁰ Az Egyenlítői Afrika fővárosában 1944. január 30–február 8. között megtartott brazzaville-i konferencia kettős kényszer következménye volt. Egyrészt a gyarmati függőség lazításának szükségessége hívta életre, másrészt az, hogy ezen területek ne váljanak az Amerikai Egyesült Államok befolyási övezeteivé. Az ismeretlenségből kiemelkedő de Gaulle nyitóbeszédében hangzottak el a következők: „*A francia nemzetre, s kizárólag a francia nemzetre tartozik megfelelő időben dönteni a birodalmi struktúra reformjáról, amelyet szuverenitásával el fog határozni.*” (DE GAULLE, Ch.: *Discours et Messages*. – I. kötet. – p. 371–375. Idézi: SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 171.)

⁷⁷¹ Ahogyan a távol-keleti francia haderő főparancsnokának hadműveleti utasításában szerepelt: „*Nem csupán és nem egyszerűen a régebbi francia uralom visszaállításáról van szó, hanem arról, hogy az Indokínában és Párizsban folyó tárgyalások időtartama alatt megvédjük a francia érdekeket. Ezt a védelmet azzal a lassú módszerrel kell megvalósítani, amely az állandó napról napra való előrehaladásban, és ha szükséges, erőszakban nyilvánul meg.*” (SALGÓ László: *A gyarmati rendszer története 1939–1955*. – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995. – p. 96.)

⁷⁷² Mindez gazdasági, pénzügyi, vámügyi, kül- és hadügyi téren függőséget jelentett a VDK számára.

⁷⁷³ Vagyis a Vietnami-hegység.

jelentett, és ellenfeleik számára megnehezítette mozgásuk felderítését. Továbbá a Központi-fennsík 2 400 méter magas hegységeivel, dús trópusi növényzetével és kiterjedt erdőségeivel kiváló terepet nyújtott a gerillatevékenységre és ennek ellenőrzésével egész Vietnam területe ellenőrizhetővé vált. A főként Vietnam területén áthaladó folyókat, patakokat és csatornákat – mint az északon található Mekong és a délen elhelyezkedő Vörös-folyó – a vietnamiak átcsoportosításra és utánszállításra használták. A dzsungleket tekintve kétféle típust lehet megkülönböztetni. Az egyik 75 méternél magasabb fákból álló, sötét és vizes, de jól járható terepű, a másik sűrű aljnövényzetű nehezen járható erdőt jelent. Utóbbiban a felek csoportosításai tömörre váltak, és a menetszlopok megnyúltak. A dzsungel kedvező terepet teremtett a gerillatevékenységnek és nemcsak a vietnamiak katonai bázisai, hanem raktárak, kórházak és egyéb intézmények is települtek ide, többségében a föld alá. Az éghajlati viszonyok – mint a sok eső, a páradús levegő, a változékony éghajlat – sem kedveztek a vietnamiak ellenfeleinek, főként azok haditechnikai eszközeinek. Továbbá a gyengén fejlett vasúti és közúti hálózat – a franciák első számú ellátó útvonala az 5. számú főút volt – megnehezítette a manőverezést és a katonai szállítmányok továbbítását. A vietnamiak hadserege a földre és a terepre támaszkodott, nem volt szükségük az országutakra az utánpótlás, a harceszközök és az élelem szállítására. *„Később a vietnami vezérkarban is nagyon kevesen tudták megmondani, mennyi elődje volt már a franciák elleni harcban is az amerikaiak számára örökké ismeretlen és minden technikával dacoló »Ho Si Minh-ösvénynek«.*”⁷⁷⁴

Az indokínai háború kezdetének 1946 novembere tekinthető, amikor Haiphong⁷⁷⁵ kikötőjében a francia katonák megakadályozták a vietnami vámhivatalnokokat kötelességük teljesítésében, ezután tüzet nyitottak rájuk, valamint több középületet is elfoglaltak. A Hanoiiban bekövetkezett zavargásokat ürügyként felhasználva a francia flotta – az akkori miniszterelnök, Bidault jóváhagyásával – 1946. november 22-én felhatalmazást kapott Haiphong kikötőváros bombázására. *„A hatezer polgári áldozatot követelő incidens a Viet Minh-t felszabadította kötelezettségvállalásai alól, de többoldalú ellenségeskedés kezdődött, amely közel harminc évig tartó háborús korszak nyitányát jelentette.*”⁷⁷⁶ Összességében a franciák rövid és gyors,

⁷⁷⁴ SALGÓ: *„Viszontlátásra...», i. m. – p. 58.*

⁷⁷⁵ Hanoi elővárosa.

⁷⁷⁶ DIÓSZEG, HARSÁNYI, NÉMETH: *i. m. – p. 187.*

ügynevezett pacifikációs hadműveletre készültek, azonban alulértékelték ellenfelük erejét és kitartását. A Viet Minh 60 napon keresztül, 1947. február 17-ig körülbelül 2000 fővel aktív védelmi tevékenységet folytatott, jelentős veszteségeket okozva ezzel francia ellenfelüknek.⁷⁷⁷ A Viet Minh főparancsnoksága a 60. napon adott parancsot a visszavonulásra a Viet Bac-hegységbe⁷⁷⁸, ahol politikai és katonai vezetésük, valamint a franciák által megszállt területekről érkezett menekültek tízezrei hosszú időn keresztül bujkáltak. Vezetőik ezután olyan tervet dolgoztak ki, miszerint a franciákat állandó elhelyezési körleteikben kell támadni, amellyel nemcsak az ellenfelük gyengíthető, hanem megakadályozható saját csapataik gyors szétbontakoztatása. Emellett számos olyan szervezeti intézkedés – mint a katonai övezetek, majd katonai körzetek létrehozása – született, amellyel az ország lakosságának fegyveres harcra való mozgósítása javult. Franciaország közvéleményét ekkoriban még saját belpolitikai gondjai kötötték le, továbbá Indokínában idegenlégiosok és nem saját katonáik harcoltak.⁷⁷⁹ Ugyanakkor az Indokínában állomásozó francia hadsereget vietnamiakkal és arabokkal is próbálták feltölteni. Mindez hadműveleti szempontból hatástalan, azonban politikai értelemben nagyon is hatásos volt. A fegyveres harcok és a tárgyalások a francia-vietnami felek között gyakorlatilag egymást váltogatva zajlottak. Utóbbiak a harc manőverező formáját használva, visszafoglalták a franciák által korábban elfoglalt területek egy részét. Ezzel a vietnami fél átlépett a védelmi szakaszból az erők egyensúlyának szakaszába. A háború elhúzódása és a veszteségek növekedése miatt 1948 elején a francia hadászati-hadműveleti elgondoláson változtatni kellett. Mindezek alapján, a déli területeken található reguláris francia egységeket kiegészítették a Kokinkínai Szabad Köztársaság bábkormányának alárendelt dél-vietnami egységekkel, és együtt nagymérvű pacifikáló és tisztogató hadműveletekbe kezdtek. Mindezt Giap ekként foglalta össze: *„Az erők nagy részét »pacifikálásra« és a már elfoglalt területek megszilárdítására használták, főként Nam Bo-ban, alkalmazva a következő alapelvet: harcolj vietnamiak ellen vietnamiakkal, tápláld a háborút háborúval.»*⁷⁸⁰ Giap-ék válasza nem maradt el. A francia erők széttagoltsága miatt az ellenség fokozatos gyengítésére és részenkénti megsemmisítésére törekedtek. *„Ennek megfelelően a*

⁷⁷⁷ A 60 nap mérlege körülbelül 1500 sebesült és 500 halott.

⁷⁷⁸ Ho Si Minh következő kijelentése ekkor hangzott el: *„Vietnam (...) olyan harci terepnek bizonyul, ahonnan kiindulva az egész Francia Unió szét fog hullani.»* (Idézi: SALGÓ: *„Viszontlátásra...», i. m. – p. 32.)*

⁷⁷⁹ SALGÓ: *Gyarmatpolitika..., i. m. – p. 201.*

⁷⁸⁰ GIAP: *People's War..., i. m.* Ezt a francia erők „sárgásításának” is nevezték.

vietnamiak a legfőbb erőfeszítéseiket a francia csapatok által megszállt területen vívott partizánharcra összpontosították.”⁷⁸¹ 1948 végére – 1949 elejére a mind nagyobb vietnami támadásokat részben reguláris, részben pedig gerillaegységekkel hajtották végre.⁷⁸² 1949 közepére Giap-ék hadserege megteremtette a franciákkal szembeni erőegyensúlyt. A kínai forradalom 1949 őszi győzelme és a Kínai Népköztársaság kikiáltása, továbbá az, hogy nemcsak utóbbi, hanem a Szovjetunió és a szocialista orientációjú országok is elismerték a VDK-t további katalizátort jelentett⁷⁸³, előrevetítve a francia indokínai háború végét. Ezalatt mind a francia, mind pedig az amerikai vezetés titkos tárgyalásain a vietnami nacionalista erők megerősítése volt terítéken.⁷⁸⁴ Az úgynevezett „Bao Dai megoldás”-t szentesítő egyezményeket 1948. június 5-én írták alá a franciák a korábbi császárral. Az ezt követően létrejött vietnami, laoszi és kambodzsai bábrendszerekkel és ezek társult államokká választásával a Francia Unión belül, Párizs polgárháborúnak próbálta álcázni a valójában gyarmati háborút. A kínai kommunisták 1949-es győzelmével és a Kínai Népköztársaság létrejöttével, valamint a koreai háború kirobbanásával az amerikai tartózkodás megszűnt, megváltoztatva ezzel az indokínai háború értelmét is, azt nagyobb összefüggésrendszerbe emelve. Truman a kínai veszteséget Tajvanon, Koreában, valamint Indokínában szeretne volna ellensúlyozni.⁷⁸⁵ A Truman–Kennan-féle feltartóztatás politikájának megfelelően az indokínai háború a hidegháború két világrendszerének egyik összecsapásává vált. „Az egész országban megkeményedtek az ideológiai törésvonalak, még a déli országrészben is, ahol az ortodox Le Duan⁷⁸⁶ került a kommunista vezetésű katonai ellenállás élére.”⁷⁸⁷ A fegyveres harcok egyre kevesebb francia sikerrel zajlottak, francia társadalomban is egyre népszerűtlenebbé vált az úgynevezett „szennyos” indokínai háború. Ugyanakkor de Gaulle például

⁷⁸¹ SIENKIEWICZ: *i. m.* – p. 17.

⁷⁸² *Uo.* – p. 17.

⁷⁸³ Mao Ce-tung győzelmének köszönhetően a Viet Minh jelentős támogatáshoz jutott, így tudott egy jól felszerelt hadsereget szervezni és támadásba lendülni a Francia Expedíciós Hadsereggel szemben.

⁷⁸⁴ Kezdetben mind az angolok, mind pedig az amerikaiak életképtelennek tartották a vietnami, a laoszi és a kambodzsai bábrendszereket. Később Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok elismerte Bao Dai kormányát.

⁷⁸⁵ Ekkor fogalmazták meg a „dominó elméletet”. Ez alapján úgy gondolkodtak, hogy csak egy közvetlen amerikai intervenció képes az Indokínával határos ingatag államok dominóórának az összeomlását megakadályozni, így elkerülni, hogy azok is kommunista országokká váljanak. (Később George F. Kennan úgy nyilatkozott, hogy elmélete csak az európai országokra illeszthető.)

⁷⁸⁶ Le Duan életének és munkásságának Kende egy egész könyvet szentelt: KENDE István: *Le Duan. Válogatott beszédek és írások.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1981.

⁷⁸⁷ DIÓSZEGI, HARSÁNYI, NÉMETH: *i. m.* – p. 187.

továbbra is hangoztatta, hogy folytatni kell az indokínai háborút.⁷⁸⁸ „*Indokína a birodalmat jelenti. A gyarmatbirodalom pedig Franciaország régi rangjának, egykori grandeurjének az alapja.*”⁷⁸⁹ A VN⁷⁹⁰, reguláris egységeinek 1950 májusában indított első ellentámadási terve alapján, hadműveletekbe kezdett Vietnam középső területein. „*A gerilla-hadviselés után a reguláris alakulatokkal, korszerű fegyverzettel, nehéztüzérséggel, stb. rendelkező népi hadsereg offenzívája új helyzetet teremtett. A Negyedik Köztársaság kormányai a korlátozott erőforrások és az európai, kontinentális érdekeltség miatt kénytelenek voltak az amerikaiak és az 1949-ben megalakult NATO fokozott segítségét igényelni.*”⁷⁹¹ A vietnami reguláris egységek harcképessége a szovjet támogatásnak köszönhetően is nőtt.⁷⁹² A francia kormány eközben elhatározta magát a harcok végső győzelemig való folytatására, így 1950 novemberében Jean-Marie de Lattre de Tassigny tábornokot, a francia vezérkar akkori főnökét nevezték ki az Indokínában állomásozó erők feletti parancsnoknak és francia főmegbízottnak. De Lattre terve az volt, hogy megerősített állásrendszert épít ki a Vörös-folyó deltájában, amely védelmi céllal szolgálhat a vietnami erők rajtaütései ellen.⁷⁹³ 1950 decemberében a *L'Union Française*⁷⁹⁴, a francia gyarmati hatóságok lapja már kétségbeejtő helyzetről tudósított Indokínában és a háború menetén a franciák már amerikai segítséggel sem tudtak változtatni.⁷⁹⁵ De Lattre tábornokot tervének kudarca és gyógyíthatatlan betegsége miatt visszahívták, és a francia fegyveres erők új főparancsnokának Salan-t, főmegbízottnak pedig Letourneau-t tették meg. Amerikai tanácsra a harcok folytatódtak és a franciák megkezdték zsoldosok verbuválását. Egyre nagyobb mennyiségben érkeztek amerikai eszközök a területre, és Bao Dai-ra is fokozódó nyomást gyakoroltak hadserege létszámának növelésére. „*Ami a katonai kiadásokat és azok gazdasági, szociális hatását illeti, a francia kormánynak évi egymilliárd*

⁷⁸⁸ Továbbá véleménye szerint Indokína megtartásához szükséges a NATO-hoz való csatlakozás is.

⁷⁸⁹ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 205–206.

⁷⁹⁰ „Az 1950-ben Vietnami Néphadseregre (PAVN) átkeresztelt alakulatok professzionizálódása, valamint a kínai Vörös Hadsereg 1949-es polgárháborús győzelme együtt járt a fegyverzet és a felszerelés mennyiségi és minőségi javulásával is.” SZERZŐ NÉLKÜL: *Módosítva megőrizni – Átöltözött a Vietnámi Néphadsereg.* – Forrás:

http://katpol.blog.hu/2011/02/26/modositva_megorizni_atoltozott_a_vietnami_nepahadsereg_vazlat,

letöltés ideje: letöltés ideje: 2014. október 16.

⁷⁹¹ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 212.

⁷⁹² *Uo.* – p. 212.

⁷⁹³ De Lattre-vonal: megerősített állások által oltalmazott térség. Ez a Hanoitól 30 kilométerre északnyugatra található Hon Gai-tól Son Tayig húzódó vonalat, valamint az innen délkeletre található Ninh Binh vonalát jelentette. Ennek a körzetnek a középpontjában található Vietnam fővárosa, Hanoi.

⁷⁹⁴ Vagyis a lap stílusosan *A Francia Unió* nevet kapta.

⁷⁹⁵ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 215.

*dolláros kiadással kellett számolnia. Vincent Auriol köztársasági elnök szerint 1952 októberében Franciaország már kétszer annyit költött a háborúra, mint amennyit a Marshall-terv keretében kapott. (2 milliárd 285 millióval szemben 5 milliárdot)."*⁷⁹⁶

A háború egyre inkább a két világhatalmi tömb harcának szerves részévé vált, azonban már szinte valamennyi franciaországi politikai erő elítélte. Emiatt az akkori kormány hajlott a tárgyalásokra. Ugyanakkor a nemzetközi viszonyokban is a változások jelei mutatkoztak. Véget ért a koreai háború, ezzel a kommunista Kína figyelme Vietnam felé fordult. A Szovjetunióban meghalt Sztálin. 1953 elején lépett hivatalába Dwight D. Eisenhower republikánus amerikai elnök, aki elődjei Indokína-politikáját folytatta és nem kívánt a térségbe katonákat küldeni, igaz, ekkor már az Amerikai Egyesült Államok állta a franciák háborúja felét.⁷⁹⁷

1953. július 3-án Franciaország arra irányuló készségét nyilvánította ki, hogy hamarosan függetlenséget ad társult indokínai államainak. Az új francia politikai vonalat – „tárgyalni, de az erő pozíciójából” – Henri Navarre tábornok, a francia fegyveres erők új főparancsnoka képviselte, aki 1953. május 8-án érkezett Saigonba. A francia kormány és a Pentagon által egyaránt jóváhagyott Navarre hadműveleti terv a hadászati-hadműveleti kezdeményezés visszaszerzésére irányult – konkrétan egy katonai fordulat kikényszerítését irányozta elő Dien Bien Phu körzetében – Indokína egész területén, mindemellett a VN reguláris és partizánegységeit kívánta megsemmisíteni. Mindezt három ütemben és 18 hónap leforgása alatt tervezte Navarre megvalósítani. Az első ütem megvalósulását az 1953 nyara és 1954 tavasza közötti időszakra tervezték, amelynek során a francia erőket egy nagy erejű, magas fokú manőverezési képességű csapásmérő csoportosításba összpontosították volna, amelybe Navarre beleszámolta az Európából, Afrikából és Dél-Koreából odaszállított egységeket is. Ezek az Indokína területén állomásozó erők több mint felét jelentették, akiknek a Vörös-folyó deltájában összpontosulva tisztogató hadműveleteket kellett végrehajtaniuk, ezután a VN főerőit körülzárva és meggyengítve támadást intézniük Viet Bac térsége ellen. A második ütem megvalósítását 1954-re tervezték, amely széles támadó hadműveletet jelentett Vietnam középső és déli, vietnami megszállás

⁷⁹⁶ *Uo.* – p. 215.

⁷⁹⁷ A koreai háború végével és az 1953. július 27-i fegyverszüneti egyezményvel az amerikaiak növelni tudták a franciáknak nyújtott segítséget, azonban ebben szerepet játszott a Kína elleni reváns vágya, a „China-lobby”. 1950–51-ben 15%-ban, 1952–53-ban 45%-ban, 1954-ben pedig már 80%-ban fedezte a francia hadikiadásokat az Amerikai Egyesült Államok. A fegyverszállítás is nőtt, amely 1951-ben 80 000 tonnát, 1952-ben 300 000 tonnát, 1953-ban 600 000 tonnát, 1954-ben pedig már 1 millió tonnát jelentett.

alatt álló területei ellen a partizánegységek ellátó- és kiképzőbázisainak felszámolásával. Ennek megvalósulása után az erőket délre csoportosították volna, kiegészítve az ottani francia egységekkel és Bao Dai katonáival. A harmadik ütemben az említett térségek pacifikálását végezték volna el és az erők és eszközök többségének északra csoportosítását, ahol a VN-főerőket megsemmisítve és Viet Bac térségét elfoglalva megnyerték volna a háborút. 1954. március elejére azonban a katonai helyzet azt mutatta, hogy a Navarre-terv kudarcos, viszont annak második szakasza kapcsán, a Hanoi-tól 300 km-re, északnyugatra fekvő Dien Bien Phu elfoglalásának körülményeit szükséges röviden tárgyalni. A francia kormány és az október 31-én Saigonba érkezett amerikai alelnök, Richard Nixon egyetértésével indított „Castor-hadművelet” keretében, 1953. november 20-án hajnali 4 óra 30 perckor Marcel Maurice Bigeard ezredes vezetésével megindult a támadás. A 65 darab Douglas C-47 teherszállító Skytrain által ledobott két zászlóaljnyi francia ejtőernyős – a Francia Expedíciós Hadsereg krémje – a nap végére, további 700 fő egészségügyi, műszaki és egyéb csapatok ledobása után, elfoglalta Dien Bien Phu-t, megkezdve annak erős ellenállási csomóponttá építését. A műveletben 11 francia halt meg, 52 megsebesült, vietnami részről 115-en haltak meg, és 4 sebesültjük volt. Dien Bien Phu elfoglalásával a franciák elvágták a Laoszon átvezető úgynevezett Ho Shi Minh ösvényt, amely a VN legfontosabb összeköttetési vonala volt az ország északi és déli része között.

Dien Bien Phu egy Vietnam északnyugati részén található falu, a Laossal határos 18 kilométer hosszúságú völgyben, amely fontos közlekedési utak találkozási pontja. A második világháború során japán támaszpont volt. A franciák emellett szerették volna legyőzni a VN erőit. Mivel hagyományos ütközetre akarták kényszeríteni a gerillákat, erődrendszert építettek itt ki 16 kilométer hosszúságban egy tölcser alakú folyóvölgy mélyén. Az alegységek döntő többsége a Francia Expedíciós Hadsereg elit alakulataihoz tartozott. A személyi állományt három tüzérosztály, egy harcokocsiszázad és 12 repülőgépből álló csoport erősítette. Az 1954 márciusára összesen 16 200 fős csapat – amelynek 70%-a az idegenlégióból, észak-afrikaiakból és vietnami katonákból állt – parancsnoka Christian de Castries tábornok lett (9. számú melléklet). Az erődítményrendszer 3, egymással összekapcsolódó védelmi szektorból állt, amelyeken belül 49 ellenállási csomópont volt: ezek mind önálló erőkkel rendelkeztek. Utóbbiak egy része ellenállási körlet volt. Ezek körül

mindenhol volt egy jól kiépített lövészárorendszer, műszaki zárrendszer és támogató tüzeszközök. A középső szektor volt a legfontosabb és több, egymással összekötött ellenállási körletből állt: itt összpontosult a francia erők és eszközök kétharmada, középpontjában pedig a parancsnokság harcálláspontja volt. Az északi szektornak három ellenállási körlete volt: Him Lam⁷⁹⁸, Doc Lap⁷⁹⁹ és Ben Cao⁸⁰⁰. A leggyengébb a déli szektor, Hang Cum⁸⁰¹ volt, amelynek feladata a délről érkező vietnami támadócsapatok feltartóztatása és a Dien Bien Phu-t Laosz északkeleti részével összekötő utak védelme volt. Két repülőterük volt: a fő Muong Thanh-ban, a tartalék pedig Hang Cum-ban. Ezen kívül légihidakat szerveztek a csapatok fegyverrel, lőszerrel, élelemmel és üzemanyaggal történő ellátására és erők átdobására arra az esetre, ha körülzárnák őket: a Hanoi elővárosában lévő Gia Lam és a Haiphong-tól nem messze lévő Cat Bi repülőterekkel – ezeken a repülőtereken települtek a franciák felderítő és bombázó repülőgépei – kötötték össze Dien Bien Phu két repülőterét. Továbbá a Tonkini-öbölben amerikai repülőgép-hordozók horgonyoztak, amelyek fedélzeti gépei felkészültek egy esetleges támogató feladatra. Mindezek alapján mind Navarre, mind az amerikai O'Daniel tábornok⁸⁰² úgy gondolta, hogy Dien Bien Phu bevehetetlen.

Az 1954. január 25-i berlini négyhatalmi külügyminiszteri értekezleten a francia küldöttséget vezető Georges Bidault „*első számú feladatként azt kapta kormányától, hogy a napirenden lévő német kérdés rendezését kapcsolja össze az indokínai katonai válság megoldásához szükséges diplomáciai egyensúly biztosításával*”⁸⁰³ A tárgyalásokon Molotov azt kérte, hogy tüzzék napirendre a német kérdés mellett a koreai és az indokínai konfliktust is Kína részvételével.⁸⁰⁴

⁷⁹⁸ Beatrice-állás: Az ellenállási körletek feladata a támadók tüzérségi megsemmisítése volt, amelyek egytől egyig – valószínűleg de Castries tábornok szeretőinek nevei után – női nevet kaptak.

⁷⁹⁹ Gabrielle-állás

⁸⁰⁰ Anne-Marie-állás

⁸⁰¹ Isabelle-állás

⁸⁰² Ő vezette Dien Bien Phu erődítési munkálatait.

⁸⁰³ SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 216.

⁸⁰⁴ „*Egy tekintélyes irányzat képviselői Párizsban már jóval a berlini konferencia megnyitása előtt azt vallották, hogy nem Peking, hanem Moszkva tudja tűzszünetre bírni vietnami szövetségeseit.*” (Uo. – p. 217.) Franciaországban többféle politikai álláspont alakult ki annak kapcsán, hogy az Európai Védelmi Közösség és Genf kérdését össze kell-e egymással kapcsolni, és tartózkodva az EVK-szerződés aláírásától, megszerezhetnék a szovjetek szimpátiáját és támogatását. Mindezt de Gaulle-ék mellett a kommunista irányzat képviselői és a kormány is elvetették. Az amerikaiak is lobbiztak emiatt, és még az Indokínával foglalkozó konferencia előtt ratifikáltatni akarták a franciákkal az EVK okmányát.

1953 decemberében a VN parancsnoksága döntött a Dien Bien Phu elleni támadásról, amelynek előkészítése 1954 márciusáig tartott. Ez alatt az időszak alatt a helyőrséget teljesen körülzárták, amellyel annak szárazföldi utánpótlását elvágták. A VN útszakaszokat és átjárókat épített a tábori tüzérség előrevonására, valamint több kilométer hosszú lövészárkot, fedezékeket, tüzérségi tüzelőállást, lőszer-, élelmiszer- és egyéb raktárakat építettek, illetve több száz kilométer hosszú utánszállítási utat rendeztek be, az anyagszállítást pedig a dzsungelen és a nehezen járható hegységeken keresztül megoldottá tették, a megvalósításhoz a helyi lakosságot mozgósították. A lakosság és a VN harcosai *„hatalmas logisztikai bravúrt végrehajtva – tucatjával vonszolta fel a lövegeket a franciák által járhatatlannak minősített hegyoldalakon.”*⁸⁰⁵ Hozzá kell tenni, hogy 1954. december 1-jén a VDK Nemzetgyűlése elfogadta a Ho Si Minh által kidolgozott földreformtörvényt. Egy olyanra agrárországban, mint Vietnam, az „azé a föld, aki megműveli” jelszó gyakorlati megvalósulása 1954. január 1-jétől hatalmas tömegeket mozgató meg.⁸⁰⁶ A Dien Bien Phu-i csata első napja 1954. március 13. volt, amikor a VN megindította támadását Dien Bien Phu ellen, Ez 55 napon és 55 éjszakán át tartott. A hadműveletet három ütemben hajtották végre. Március 13–17. között elfoglalták az erődítésrendszer északi szektorát, a második, március 18–április 30. közötti ütemben a középső szektort és a keleti hegyláncot foglalták el. Utóbbi során a *„francia csapatok ellátásának, utánpótlásának fő forrását képező fő repülőteret a vietnamiak elfoglalták.”*⁸⁰⁷ A vietnami hadsereg fokozatosan csökkentette a franciák kezén lévő területeket, amelyet Giap „óvatos harapásokkal kombinált teljes körű harcászatnak” nevezett. Megkezdődött a francia és amerikai bombázó-légierő tevékenysége: napalmot, időzített romboló- és gyújtóbombákat használtak a vietnamiak erői, utánpótlási vonalai, csapatösszpontosítási körletei, valamint lőszer- és élelmiszerraktárai ellen. A május 1–8. közötti harmadik szakasz végére a vietnamiak Dien Bien Phu-t elfoglalták. (10. számú melléklet)

A franciák legerősebb támaszpontjuk elvesztése mellett a következő veszteségeket könyvelhették el: megsebesült, és életét veszttette összesen körülbelül 16 200 fő, megsemmisült 62 repülő és a VN nagy mennyiségben zsákmányolt tőlük lőszereket,

⁸⁰⁵ DAUGHERTY: *i. m.* – p. 12.

⁸⁰⁶ 1949–1950-ben a földkérdés hangsúlyosabbá vált Ho Si Minh-ék számára, 1952–1953-ban pedig pártjával együtt már úgy döntött, hogy a nép nagyobb mozgósítása érdekében földreformot hajtanak végre nemcsak az északi, hanem a dél-vietnami területeken is. (GIAP: *People's War...*, *i. m.* – p. 51.)

⁸⁰⁷ SIENKIEWICZ: *i. m.* – p. 38.

fegyvereket és egyéb harceszközöket. A vietnami fél az 50 000 fős ostromló seregéből 23 000 főnyi veszteséget könyvelhetett el, ebből 8 000 halottat. „*Dien Bien Phu (...) végleg szertefoszlattott minden francia illúziót, és teljesen hatástalanította az amerikai fenyegetést*”⁸⁰⁸, azonban a francia kormány és annak indokínai főparancsnoksága folytatni akarta a fegyveres küzdelmet: „*így Bidault külügyminiszter Genfben, Dulles Washingtonban diplomáciai állóháborúra kívánt berendezkedni. Giap hadserege nem nézhette tétlenül a franciák kombinált diplomáciai és katonai manővereit.*”⁸⁰⁹ A Tonkini-öböl mentén a Vörös-folyó deltájának kiürítésére kényszerítették a franciákat, valamint Laoszban a Pathet Lao offenzívájával 40 000 négyzetkilométert foglaltak el.⁸¹⁰

Az indokínai háború során a döntő harcokat Vietnam területén vívták. Nem volt egy összefüggő, konkrétan kirajzolódó harc vonal, az egész térség egyetlen harcmezővé változott. Az észak-vietnamiak elsődleges harc eljárása – Vo Nguyen Giap vezetésével – a gerilla-hadviselés volt, amely az évek, évtizedek alatt folyamatos változáson ment keresztül, megnehezítve a Francia Expedíciós Hadtest dolgát, akik katonai, haditechnikai túlerejük ellenére sem tudtak győzelmet aratni felettük. A Viet Minh 1946-ban Kokinkínában, Tonkinban és Annamban több régiót is az ellenőrzése alatt tartott, így tudta emelni létszámát és erősíteni anyagi eszközeit a harcok folytatásához. Egységei kezdetben főként a vidéki területekre, a hatalmas rizsföldek közepén elszigetelt falvak hálózatára támaszkodtak, míg a franciák a nagy városokat és az ország gazdasága szempontjából létfontosságú régiókat ellenőrizték. Az 1946–54 között zajló háború során eleinte a franciák könyvelhettek el katonai sikereket, a vietnami egységeket a hegyekbe szorították. 1947 végére az erőviszonyok kiegyenlítődték és átbillentek a gerillák javára olyannyira, hogy 1948-ban a franciák ereje már csak az észak-vietnami stratégiai pontok megtartására korlátozódott. Giap tábornok folyamatosan bővülő felszabadító hadserege 1952-re már elérte a 350 000-es létszámot a háború kezdetén meglévő 100 000-rel szemben. A franciák létszáma a parancsnokságuk alatt álló vietnami egységekkel együtt 1954-re 400 000-re emelkedett. A Vietnam, Laosz és Kambodzsa területein élő több mint tíz nemzetiség néprajzi, vallási, nyelvi és egyéb szempontok alapján meglévő különbözőségét a

⁸⁰⁸ SALGÓ: „*Viszontlátásra...*”, i. m. – p. 112.

⁸⁰⁹ *Uo.* – p. 122.

⁸¹⁰ *Uo.* – p. 122.

franciák – de majd inkább az amerikaiak – igyekeztek felhasználni, közöttük viszályt szítani és a VDK ellen hangolni.

Az első indokínai háború mérlegét tekintve a franciák és Bao Dai hadseregének előerő vesztesége összesen körülbelül 545 000 halott és sebesült volt, megsemmisült körülbelül 600 repülőgépük, 7000 gépkocsijuk, harckocsijuk, páncélozott harcjárművük és egyéb járművük, valamint több mint 2 000 különböző űrméretű tüzérségi lövegük. A vietnamiak több mint 100 harckocsit, 900 löveget és aknavetőt, körülbelül 100 000 automata puskát és géppisztolyt, 90 000 ejtőernyőt és nagy mennyiségben más harceszközöket zsákmányoltak. Franciaország összes hadikiadása 18,6 milliárd dollár volt.

A hétéves háborúba belefáradt IV. Köztársaság parlamentje június 10-én Laniel kormányát megbuktatta Bidault külügyminiszterrel együtt. Az új francia vezetés, a Pierre Mendès France⁸¹¹-kabinet az indokínai helyzet rendezését egyik elsődleges feladatának tartotta. A három ország jövőjéről szóló érdemi tárgyalások 1954. május 12-én a Franciaország és a VDK⁸¹² által előterjesztett anyagok vitájával kezdődtek a svájci Genfben.⁸¹³ 1954. július 21-én végül megállapodás született: összesen 10 okmány tartalmazta az indokínai béke helyreállításáról szóló nyilatkozatokat és egyezményeket. Az egyezmény betartására és a végrehajtás ellenőrzésére létrehozták a Nemzetközi Felügyelő és Ellenőrző Bizottságot.⁸¹⁴ A megállapodásokat sem az akkor már – amerikai közreműködéssel 1954. június 16-án hazaszállított – Ngo Dinh Diem⁸¹⁵ vezette Vietnami Állam, sem az amerikai küldöttséget vezető külügyminiszter-helyettes, Walter Bedell Smith – Dulles, az akkori amerikai külügyminiszter, a genfi tárgyalások első szakaszának befejezése után sietve elutazott – nem írta alá. Sőt Diem olyan nyilatkozatot tett, amellyel egyáltalán nem volt kötelezhető az egyezmények tiszteletben tartására. Az Amerikai Egyesült Államok vezetése az egyezményekkel elégedetlen volt, katasztrofálisnak minősítette.

⁸¹¹ Aki akkoriban miniszterelnök és külügyminiszter volt egy személyben.

⁸¹² Ennek külügyminisztere Pham Van Dong volt. A VDK mind politikailag, mind katonailag nagy engedményeket tett. A New York Times genfi tudósítója szerint a VDK delegációja – Molotov és Csu En Laj közös véleménye alapján – többet is elérhetett volna Genfben. (New York Times, 1954. július 25. Idézi: SALGÓ: *Gyarmatpolitika...*, i. m. – p. 349.)

⁸¹³ A genfi konferenciát, az indokínai mellett, a koreai kérdés rendezésére hívták össze 1954. április 26–július 21. között.

⁸¹⁴ NFEB; 1973 januárjában a bizottság, összes képviselőjének elhatározása alapján, feloszlott.

⁸¹⁵ Akit az amerikai Look nevű lap 1964. január 28-i számában megjelent szellemes megfogalmazás szerint: „John Foster Dulles külügyminiszter választott meg, Mansfield szenátor hagyott jóvá, Francis Spellman kardinális áldott meg, Richard Nixon alelnök szeretett meg – és akire Eisenhower elnök mondta ki, hogy »oké«.” (Idézi: KENDE: *Forró béke...*, i. m. – p. 235.)

Ezért is javasolták egy délkelet-ázsiai védelmi szervezet (SEATO) létrehozását. A francia–vietnami háborút lezártak tekintették, azonban Vietnam jövőjét nem tisztázták, az ország déli részének élére az amerikaiak által támogatott, Ngo Dinh Diem által vezetett kormány került: „*a gyászosan leszerepelt franciák helyét az amerikaiak vették át*”⁸¹⁶.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A második világháború során megtartott brazzaville-i konferencia (1944. január 30–február 8.) is azt mutatta, hogy a francia politikai gondolkodás mennyire elzárkózik még a dekolonizációtól. A konferencia gyakorlatilag a francia kolonializmus módosított folytatását jelentette. Ez a hozzáállás a háború utáni ideiglenes kormány időszakában sem változott. A de Gaulle által vezetett ideiglenes kabinet 1945. március 24-én úgy nyilatkozott, hogy a gyarmatai sorsa feletti irányítást ismételten a kezébe kívánja venni, így az indokínai területeknek az Indokínai Föderáció keretein belül adtak volna autonómiát. Ez a magatartás véleményem szerint már történelmi kérését mutatott, majd a függetlenségi törekvések kezelésére a francia állam nem a tárgyalásos, hanem a katonai utat választotta. Franciaország akár gyarmati háborút is hajlandó volt vállalni szuverenitása helyreállítására a területen, a politikai és a katonai dimenziók kölcsönhatását mutatva. Utóbbi bizonyítja az is, hogy Indokína megtartásának érdekében (mint korábban láthattuk, nem csak ez volt az oka), még az atlanti elköteleződést, tehát a NATO-hoz való csatlakozást és az amerikaiak segítségét is vállalta Franciaország, amelynek háttérben az ország korlátozott erőforrásai álltak.

Az indokínai területek függetlenségi vezetői országaik elszakadását egyáltalán nem véres harcok árán kívánták megvalósítani, láthattuk, hogy csak a francia agresszió hatására indultak meg a komolyabb fegyveres harcok. A de Gaulle-féle felfogáshoz híven, a francia vezető politikai és katonai körök egyaránt azt a véleményt osztották, hogy országuk a korábbi nagyságát, vagyis a *grandeur*t biztosító gyarmatbirodalom nélkül nem tekinthető az igazi Franciaországnak. Annak rangját gyarmatbirodalmuk segítségével, konkrétan minden áron való megtartásával kívánták helyreállítani, háttérben tehát a francia kivételesség megerősítése is állt. Attól függetlenül, hogy az indokínai háború során a franciák helyzete – elsődlegesen a Giap-ék által alkalmazott

⁸¹⁶ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 77.

gerilla-hadviselés sikereinek köszönhetően – egyáltalán nem alakult kedvezően és azt már maga a francia társadalom is egyre inkább elítélte, még a háború utolsó időszakában is a korábbi francia uralom visszaállításával, valamint a francia érdekek védelmezésével kapcsolatos kijelentések hangzottak el és a fegyveres tevékenységet – igaz már tárgyalásokba bocsátkoztak Ho Si Minh-ékkel – nem adták fel.

Franciaország ragaszkodása gyarmati területeihez, figyelembe véve az ország gazdasági szempontjait és akkori korlátait, érthető volt. Az indokínai területbe igaz, nem investáltak annyit, mint amennyit például Algériába, ugyanakkor a Banque de l'Indochine és a Michelin cég érdekeltségei, utóbbi gumiültetvényei, valamint a tengerparton fekvő Campa vidéken található szén és külfejtésű antracitmezők és a rendelkezésre álló olcsó munkaerő miatt befolyásukat meg kívánták itt tartani.

Véleményem szerint az első indokínai háború során az indirekt hadviselés elemei francia részről egyre nagyobb teret nyertek, amely az anyagcentrikus hadikultúra irányába történő mozdulást eredményezte. Ennek egyik megjelenése, hogy Franciaország a dél-vietnami helyi bábkormány létrehozásával és a francia csapatok úgynevezett sárgásításával (vietnamizálásával) az ellenfél akaratának közvetett megtörését igyekezett megvalósítani, utóbbinak főleg politikai hatása volt. Az indokína területén fekvő három országot a Francia Unió társult államává választották, amellyel Párizs polgárháborújának próbálta álcázni gyarmati háborúját, azonban a Kínai Népköztársaság 1949-es létrejöttével és a koreai háború kirobbanásával az addigi amerikai tartózkodás megszűnt. A területtel kapcsolatos amerikai katonai, stratégiai és gazdasági érdekek következtében az indokínai háború nagyobb összefüggésrendszerbe került, nevesen a két szuperhatalmi tömb összeapásának színterévé vált, amely a hidegháborús időszak úgynevezett helyettesítő háborúinak térnyerését is igazolja.

3.2 AZ ALGÉRIAI HÁBORÚ

Az észak-afrikai országok függetlenségi törekvései már a második világháborút megelőző időszakban megindultak, a két világháború közötti időszak a későbbiek tekintetében jelentős politikai eredményeket hozott. A nacionalizmus térhódításának kedvező, szabadabb politikai közegben *„váltak széles tömegek a politika, a történelem – sokak számára már tudatosan a nemzeti történelem – alakítóivá a*

gyarmatokon.”⁸¹⁷ A függetlenségi törekvések a második világháború során is folytatódtak, szignifikáns eseménynek számít az Arab Liga megalakulása. A második világháború után Franciaországot már nem tartották képesnek arra, hogy gyarmatbirodalmának megszűnését megakadályozza, azonban a francia politika számára kolóniáinak megtartásának igénye szerves összefüggésben állt azon törekvésével, hogy újra a nagyhatalmak között foglalhasson helyet. A három Maghreb-államot illetően igaz, némi reformintézkedést hoztak, mindemellett a gyarmati függőségi kapcsolat, a kizsákmányolás, a politikai szabadságjogok hiánya, illetve a nagymértékű francia kulturális nyomás megmaradt.⁸¹⁸ Reformintézkedéseik „*némileg ugyan szélesítették a politikai mozgásteret, de (...) már történelmi késésben voltak.*”⁸¹⁹ Az itteni függetlenségi mozgalmak az ENSZ-től és nagyobb európai és tengerentúli államoktól is támogatást kaptak. Az egyiptomi monarchia 1952-es megdöntése után és Gamal Abdel Nasszer hatalomra kerülésével pedig a támogatás tovább erősödött.

Algériát nem asszimilálták Franciaországba, de nem vált klasszikus gyarmattá sem. Egy részben autonóm állam lett belőle, amelyet a telepések irányítottak, de az őslakosok fizettek.⁸²⁰ A második világháború lezárása után, 1945. május 8-án egy, a fasizmus vereségét ünneplő, a kolonializmus megszüntetését és az akkor éppen Brazzaville-ben raboskodó Messzali Hadzs⁸²¹ szabadon bocsátását követelő muszlim nacionalista felvonulásra került sor Algéria egyik északkeleti városában, Sétif-ben. A demonstráció tagjai összecsaptak a rendfenntartókkal, amely napokon át tartó fegyveres felkeléssé fajult az ország keleti részein, valamint Kabiliába – Algéria egyik északi régiójába – is átgyűrűzött. A francia rendőrség és a hadsereg – a szárazföldi haderő mintegy tízezer katonával, illetve a légierő és a haditengerészet – a spontán szerveződött zavargásokat megfékezte, ez azonban több tízezer algériai

⁸¹⁷ J. NAGY László: *Az ummától a nemzetállamig: Az arab országok a 19–20. században.* – Szeged: SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2009. – p. 83.

⁸¹⁸ Ez a francia állam „*nem minden siker nélküli kísérlete volt arra, hogy afrikai gyarmatait a kontinens többi gyarmati országának pályájáról eltérítse.*” (BÚR Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok.* – Bp.: Mudus Novus Kft., 2011. – p. 57.)

⁸¹⁹ LENGYEL: *i. m.* – p. 126.

⁸²⁰ A gyarmattartó Franciaország területein többnyire a közvetlen igazgatást preferálta, ez alól a Maghreb-országok relációjában Tunézia és Marokkó – mint protektorátusok – jelentették a kivételt.

⁸²¹ „*A Francia Kommunista Párt aktív támogatásával 1926-ban Párizsban megalakult az algériai nemzeti mozgalomban később meghatározó szerepet játszó, a francia vendégmunkásokat (ekkor kb. 300 ezren voltak) tömörítő Észak-Afrikai Csillag (Etoile Nord-Africaine–ENA) nevű szervezet.*” (J. NAGY: *i. m.* – p. 78.) Ennek egyik vezéralakja az algériai nacionalizmus atyjának nevezett Messzali Hadzs volt. Ő tervezte meg Algéria mai nemzeti lobogóját is.

halálos áldozatát követelte, az őslakosok nacionalista mozgalmanak történetében pedig fordulópontot jelentett. Gyakorlatilag egész Algéria – főleg a hadszínterekről hazatért katonák – megtapasztalhatta, hogy „*a hitlerizmus legyőzésével születő új Franciaország a tengerentúlon a régi módon viselkedik. Ez meghatározó módon befolyásolta politikai magatartásukat.*”⁸²² A történeteket utólag a hitleri propaganda hatásával, a rossz élelmiszerellátással, valamint az Arab Liga, az egyiptomi kormány és az angolszász hatalmak túlzott szimpatizálásával magyarázták, amelyeknek igaz, volt alapja, azonban a valódi okra a Tubert tábornok⁸²³ által vezetett bizottság mutatott rá. Véleményük szerint a legfőbb alapot a földkérdés problematikája jelentette, miszerint az összecsapások azokon a területeken törtek ki, ahonnan a századfordulón érkező európai gyarmatosítók tömegével üldözték el az őslakosokat. Az események rádöbentették a függetlenségi vezetőket arra, hogy céljukat csakis fegyveres harccal kényszeríthetik ki, illetve számolhatnak a vidéki lakosság jelentős politikai erejének támogatásával is. „*Valójában az algériai nemzeti mozgalom második világháború utáni története a városokban formálódott modern politikai mozgalom és a fellah tömegek megtestesítette potenciális vidéki erő egymásra találásának, szövetségük kialakulásának története is. Nemzetközi összefüggésbe helyezve: az algériai felkelés azt is példázta, hogy (...) elkezdődött a dekolonizáció időszaka.*”⁸²⁴

Ferhát Abbász⁸²⁵ és Messzali Hadzs börtönbe került, előbbi pártját, az AML-t⁸²⁶ pedig betiltották. Az európai telepések hangadói a rendőri elnyomás szigorítását és a reformok leállítását követelték. 1947. szeptember 20-án a IV. Francia Köztársaság parlamentje elfogadta az Algériára vonatkozó, úgynevezett szerves alaptörvényt. Eszerint a Maghreb-állam továbbra is Franciaország része maradt, és a „tengerentúli megyék egyike státust”⁸²⁷ kapta, illetve a demokratikus szabadságjogokat kiszélesítették. A „francia Algéria” megtartásának igénye sok szempontból érthető volt, hiszen itt a két szomszédos országhoz viszonyítva jóval több, így jóval nagyobb

⁸²² J. NAGY: *i. m.* – p. 93.

⁸²³ Paul Tubert: A kommunista képviselő 1945–1953 között az algériai polgármesteri széket foglalta el.

⁸²⁴ J. NAGY: *i. m.* – p. 94.

⁸²⁵ Az 1943-as, „*Algéria a világkonfliktus előtt, az algériai nép kiáltványa*” című, Manifesztum néven közismertté vált dokumentum főként Abbász keze munkáját dicsérte, amely már akkor azt mutatta, hogy „*a francia gyarmati rendszer már egyetlen szervezett politikai erőre sem számíthat Algériában. Azok az erők számoltak le a gyarmatosítás »civilizációs küldetésének« mítoszával, akik eddig hittek benne*” (*Uo.* – p. 91.)

⁸²⁶ Amis du Manifeste et de la Liberté–Kiáltvány és Szabadság Barátai.

⁸²⁷ Ez – a szomszédos Tunéziával és Marokkóval ellentétben – erősebb, a protektorátuson túlmutató kötődést jelentett az anyaországhoz.

politikai erőt⁸²⁸ képviselő francia telepes⁸²⁹ élt, akiket a helyiek „Pieds noirs”-nak, vagyis „Feketelábúak”-nak⁸³⁰ hívtak. Fontos szempont volt továbbá a francia tőke nagyarányú befektetése a mezőgazdaságba és a bányászatba, azonban ami igazán nagy lendületet adott a terület megtartásának igénye szempontjából, az az 1950-es években Algéria területén felfedezett, az akkori becslések alapján komoly készleteket jelentő szaharai gáz- és olajmezők voltak. A második világháborút követően felértékelődő szénhidrogének birtoklásával – történelmük során először – a független francia olajpolitika megvalósulása kézzelfogható közelségbe került, amely a politikai döntésekre nagy hatással volt az algériai törekvések kapcsán.⁸³¹ Az 1950-es évek elején a függetlenségi törekvések folytatódtak, ebben meghatározó szerepe volt a Messzali Hadzs vezetésével működő MTLD-nek⁸³² és annak illegális paramilitarista egységének, az OS-nek⁸³³. Az OS-sel szemben a franciák egy komplett hajtóvadászatot indítottak.⁸³⁴ A függetlenségi törekvésekre nagy hatással voltak az 1952-es egyiptomi, majd az indokínai események és utóbbi 1954-es végkifejlete is.

A gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok szempontjából, 1954-re a megművelhető algériai területek 23%-a volt európai kézben, amelyek főként a termékeny földeket jelentették. Ugyanakkor az Algériában élő muszlim lakosság száma 1936–1954 között 6,3-ról 8,7 millióra növekedett, jövedelmük a fehér telepesekétől nagyságrendekkel kevesebb volt, és a vidéken élő lakosság körében körülbelül egymillió munkanélkülit és alulfoglalkoztatottat találhattunk. Ennek egyik következménye volt a nagyarányú kivándorlás megindulása Franciaország városközpontjaiba.⁸³⁵ „1957-ben körülbelül 300 000 algériai – tehát minden hetedik felnőtt – Franciaországban dolgozott.”⁸³⁶ A gazdasági és szociális egyenlőtlenségek a politikai életben is érződtek. Igaz, a képviselők fele algériai volt, a gyarmattartók

⁸²⁸ A legnagyobb hatása a francia politikai életre az algériai – telepesek általi – lobbinak volt.

⁸²⁹ Mindez az ötvenes évek derekán körülbelül egymillió európaikat jelentett, amelynek nagy része francia nemzetiségű volt. Marokkóban és Tunéziában nagyjából 300–300 ezer betelepült európai élt. (LENGYEL: *i. m.* – p. 65.)

⁸³⁰ Az algériai őslakosok nevezték így először az 1830-ban hazájukat elfoglaló francia katonákat, utalva azok sötét színű csizmájára. Az elnevezés megmaradt és a későbbiekben minden Észak-Afrikában élő franciát így hívtak.

⁸³¹ MAZRUI: *i. m.* – p. 133.

⁸³² Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques–Mozgalom a Demokratikus Szabadságjogok Diadaláért

⁸³³ Organisation Spéciale–Különleges Szervezet.

⁸³⁴ 1954 tavaszán az MTLD vezetésének egy része létrehozta az Egység és Cselekvés Forradalmi Bizottságát (CRUA–Comité Révolutionnaire de l’Unité et de l’Action) a fegyveres harc folytatására.

⁸³⁵ MAZRUI: *i. m.* – p. 133.

⁸³⁶ *Uo.* – p. 133.

ügyeltek arra, hogy ezek mind a gyarmati uralomhoz feltétlen hűséggel viseltetők közül kerüljenek ki. Ugyanakkor a francia gyarmattartók mindenféle manifesztációt még csírájában elfojtottak. Algéria 1947–1954 közötti története jó példája annak, hogy egy, a demokratikus alapelveket magáévá tevő gyarmati adminisztráció hogyan is tudja egyszersmind megkerülni mindazokat.⁸³⁷

Mint már említettem, a franciák 1954-ben elszenvedett indokínai veresége Dien Bien Phu-nál az algériai nacionalizmusnak nagy lendületet adott. Az algériai nacionalisták legtöbb képviselője ekkorra már csak a fegyveres harcot látta megoldásnak. Történelmi vezetőik – mint Aït Ahmed, Mohamed Boudiaf, Ahmed Ben Bella, Mourad Didouche, Rabah Bitat, Larbi ben M'Hidi, Belkasem Krim és Mohamed Khider – a felkelés megindításának időpontját 1954. november 1. hajnali 1 órában határozták meg⁸³⁸, amellyel egy több éven át tartó háború bontakozott ki (11. számú melléklet). Az október 22–23-a éjszakáján tartott tanácskozáson létrehozták a Nemzeti Felszabadítási Frontot (FLN) és a Nemzeti Felszabadító Hadsereget.⁸³⁹ A gyarmati háborúkat tekintve az egyik leghosszabb és legtöbb emberáldozatot követelő események kirobbanásakor⁸⁴⁰ – az önrendelkezési jogukat a francia gyarmattartókkal szemben fegyveres eszközökkel elismertetni akaró – a felkelők konkrét programmal nem rendelkeztek. Az ALN körülbelül 2–3000 fővel – ez főként puskákkal és késekkel felszerelkezett földműves parasztot jelentett – indított támadásai posták, rendőrőrsök és közhivatalok ellen irányultak. Ezeket a gyarmati szervek – hiszen Algériát Franciaország integráns részének tekintették⁸⁴¹ – belbiztonsági kérdésként kezelték, így a rendfenntartó erőiket mozgósították. 1955 januárjában pedig fő kormányzónak a keménykezűségéről elhíresült Jacques Soustelle-t küldték. Eleinte igaznak bizonyult a franciák meglátása. Úgy tűnt, hogy

⁸³⁷ *Uo.* – p. 133.

⁸³⁸ A dzsihad (jelentése: harc Isten ösvényén) szellemét az FLN a 19. századi algériai hőstől, Abd al-Kadir al-Jazairi-től 1954-ben vette át. A 20. században, és elsősorban a dekolonialista küzdelem idején, a dzsihad az arab nemzeti felszabadító mozgalom fontos ideológiai, tömegeket mobilizáló komponensévé vált. Az algériai felkelők 1954. november 1-jén dzsihadra, kollektív erőfeszítésre, a francia gyarmati rendszer elleni harcra szólították fel honfitársaikat, magukat pedig mudzsahedeknek, a hit harcosainak nevezték. Az FLN lapjának címe így már kézenfekvő volt: *El Mudzsahid*, vagyis *A hit harcosa*. A függetlenség 1962-es kivívása után felmerült az is (Ahmed Ben Bella vetette fel), hogy a szocializmust dzsihadddal, össznépi erőfeszítéssel valósítsák meg.

⁸³⁹ ALN–Armée de Libération Nationale. Ennek száz főnél kisebb létszámú szárazföldi egységét katibának nevezték.

⁸⁴⁰ Beaufre szerint 1954-ben, a harcok kezdetén, mivel az erősen lokális jellegű volt, még meg lehetett volna állítani az algériai felkelést, amelyet kezdetben csak erőtlően próbáltak elfojtani a franciák.

⁸⁴¹ Az 1954–1955 közötti miniszterelnök, Pierre Mendès France is kijelentette, hogy az algériai megyék Franciaország integráns részét képezik.

szimplán „egy blanquista jellegű felkelésről van szó, amely a tömegeket is meglepte, s egyáltalán nem váltotta ki körükben a remélt aktivitást. S valóban, az FLN–ALN-nek közel két évre volt szüksége ahhoz, hogy elérje a nemzeti pártok és szervezetek csatlakozását, és bizonyos tömegtámogatást szerezzen.”⁸⁴² Az ALN-hez egyre többen csatlakoztak a városi lakosság közül is mihelyst nyilvánvalóvá vált, hogy a francia gyarmattartók és fegyvereseik nem tesznek különbséget a harcoló és a passzivitást választó öslakosok között.⁸⁴³ „Összességében az állapítható meg, hogy a felkelés kirobbanását követő hónapokban egy sajátos immobilizmus jellemezte az egész legális nemzeti mozgalmat: már nem bízott a gyarmati »legalitás«-ban, de még nem fogadta el a fegyveres módszereket.”⁸⁴⁴ Változás 1955 nyarán következett be, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a forradalmi lendület nem fullad ki, amíg céljait el nem éri.⁸⁴⁵ 1955. augusztus 20-án indították meg a felkelők az összesen 27 települést érintő többnapos támadássorozatot az ország keleti területein, amely 1955 nyarára Algéria keleti és középső részeire is kiterjedt. Ez már nem gerillaharc volt: a felkelők reguláris egységekbe szerveződtek, és olyan objektumok voltak a célpontjaik, mint rendőrőrsök, kaszárnyák, bányák és üzemek. „Fordulatként értékelhető a fegyveres harc kiterjedése és az FLN–ALN körül megvalósuló nemzeti egység megteremtésének folyamatában.”⁸⁴⁶ Az ország gyakorlatilag kétfelé szakadt: európaiakra és algériaiakra. Ugyanakkor a támadássorozat ezernél is több algériai áldozatát követelte, szemben a 71 franciáéval. Október elején a harcok már az ország nyugati részén is folytak. Az algériai felkelőknek nagy támaszt jelentettek szomszédjaik: Marokkó és Tunézia. A közvetett és közvetlen segítségnyújtást jól példázta a Marokkói Felszabadító Hadsereggel kialakult együttműködés, valamint az, hogy a marokkói szultán 1956 tavaszán tetemes mennyiségű pénzt és fegyverzetet juttatott az algériai nacionalistáknak. A haladó szellemű arab rezsimek is törekvéseik pártjára álltak, fegyverekkel, katonai tanácsokkal és pénzzel dotálták a felkelőket. Ilyen volt

⁸⁴² J. NAGY: *i. m.* – p. 137.

⁸⁴³ MAZRUI: *i. m.* – p. 135.

⁸⁴⁴ J. NAGY: *i. m.* – p. 138.

⁸⁴⁵ Az algériai háború első időszakában a franciák a „pókháló-harcászatot” alkalmazták, ami azt jelentette, hogy az algériai felkelőket minden irányból kisebb erőkkel zárták körül. Ennek kudarca miatt a franciák 1954 végétől áttértek a csapásmérő csoportokkal végrehajtott akciókra. A francia gyarmattartók kudarcainak kezdeti okai: nem voltak felkészülve a partizánellenes tevékenységre, tapasztaltabb egységeik akkor még Vietnamban, Marokkóban és Tunéziában harcoltak, és csak a harctevékenységek megindulása után négy hónappal kezdtek Algéria területére érkezni. Nem rendelkeztek továbbá a hadszíntér viszonyainak megfelelő haditechnikával, valamint az algériai felkelőket nagy arányban támogatta a falusi lakosság.

⁸⁴⁶ J. NAGY: *i. m.* – p. 138.

például Egyiptom is, Nasszer például átadta nekik az országában található tunéziai kiképzőtáborokat. Az Arab Liga tagállamai közül is egyre többen nyújtottak erkölcsi, politikai és anyagi segítséget, az algériai háború 1954-es kitörésekor mindegyik arab állam – kivéve Libanont – egyöntetűen Algéria mögé állt, és megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Párizssal, amelyet csak 1962 után állítottak vissza.⁸⁴⁷ A felkelők, céljuk megvalósítása érdekében, az országot hat katonai kerületre, vagyis vilajára⁸⁴⁸ osztották fel, amelyet egy-egy főparancsnok vezetett. Az FLN-hez Ferhát Abbász és Ibrahimí sejk is csatlakozott. 1956 folyamán a kommunista partizánosztatok is beleolvadtak az ALN-be. Egyedül Messzali Hadzs és köre maradt kívül mindezekén. Az FLN sikereket könnyelhetett el ügyük internacionalizálásában. 1955 áprilisában küldötteit – Ait Ahmed-et és Mohamed Jazid-ot – a bandungi értekezleten Algéria hivatalos képviselőjeként fogadták. Ez volt az első alkalom, amikor az FLN nyílt támogatást kapott egy nemzetközi fórumon. Az algériai háború az ENSZ elé került, majd folyamatosan annak üléseinek napirendi pontjai között szerepelt, az arab és az ázsiai szocialista országok nagy segítséget jelentettek a forradalmárok számára. Az 1957. decemberi kairói afroázsiai értekezlet témái között, majd 1958 szeptemberében Accrában, a független afrikai államok konferenciáján is fontos kérdést jelentett az algériai háború. Az FLN 1956. augusztus 20-án tartotta első (természetesen illegális) kongresszusát Kabíliában, Szummam völgyében. Az FLN szerveit, vagyis az Algériai Forradalom Nemzeti Tanácsát (a forradalmi parlamentet) és a Végrehajtó és Koordinációs Bizottságot (a forradalmi kormányt) például itt hozták létre. Kijelentették, hogy a politikai kérdések a katonaiak felett állnak, azonban továbbra is szükségesnek találták folytatni fegyveres harcukat. 1956. október 22-én az FLN vezetőit⁸⁴⁹ szállító gépet – a nemzetközi jogot megsértve – a franciák Algírba térítették és az utasokat a Santé börtönbe zárták. Az 1956 januárjában a béke mellett állást foglaló programjával a francia választásokat megnyerő baloldal, Guy Mollet kormánya – noha, már a személyes találkozásokba is belebocsátkozott az FLN képviselőivel – hamar átpártolt a szélsőségesen kolonialista nézeteket vallókhöz, és katonáik számát tovább, 400

⁸⁴⁷ Az algériai függetlenségi háborúban sokszor nők is részt vettek, holott róluk a szakirodalom kevés említést tesz. Sokszor a forradalmár nőknél múlt, hogy egy-egy művelet kimenetele sikeres legyen, akik hagyományos muszlim viseletükben képesek voltak behatolni az ellenséges vonalak mögé. A testüket erősen beburkoló nők az algériai gerillaharcosok számára, többek között, a gránátok legfőbb szállítói voltak. (MAZRUI: *i. m.* – p. 17.)

⁸⁴⁸ Jelentése: körzet.

⁸⁴⁹ Ben Bellát, Ait Ahmed-et, Mohamed Kídert és Mohamed Budiaf-ot.

ezer főre emelték. Ez több vidéki francia városban, valamint Párizsban is egyre több és egyre hevesebb tiltakozást váltott ki. Megszületett az észak-afrikai államban folyó háború elleni békemozgalom, amelynek a korábbiaktól magasabb társadalmi támogatottsága annak volt köszönhető, hogy Algériába a francia sorkatonákat küldték, szemben a korábbi évek gyakorlatával, amikor a hivatásos és a gyarmatokon toborzott katonák, valamint az Idegenlégió zsoldosai harcoltak. A megnövelt haderőtől függetlenül azonban az események irányítása fokozatosan kicsúszott a franciák kezéből, az erőszak egyre nagyobb méreteket öltött és már az algériai nagyvárosokig eljutott. Az 1956–1958 közötti időszakban az FLN a városokban próbált minél nagyobb támogatottságot szerezni, és új, addig nem használt módszereket – mint például a sztrájkokat – is bevetettek, aktivistáik pedig Franciaország területén is megjelentek. Az Algéria tunéziai és marokkói határán felállított elektromos határzár sem tudta megtörni a harci szellemet, és szűkösebb keretek között ugyan, de folytatódott a fegyveres ellenállás és a gerillák műveletei.⁸⁵⁰ Az ALN 1956 őszétől a városokban folytatott, úgynevezett plasztik háborújára – az ALN napi rendszerességgel többször plasztikbombákat robbantott fel Algéria városaiban, így Algírban is, a célpontokat a frekventált helyek, mint mozik, kávézók, stb. jelentették – válaszul „1957 januárjában a főkormányzó Massu ejtőernyős tábornokra bízta Algír »pacifikálását.«”⁸⁵¹ (12. számú melléklet) Az algíri csata 1957 közepére véget ért. Ennek során a franciák nem válogattak az eszközökben, azonban a bebörtönzöttek közül is sokan haltak meg a rendszeres kínzások következtében. Henri Alleg újságíró *Vallatás*⁸⁵² címmel megjelent könyve óriási pedig botrányt okozott. A történetek a francia belpolitikában is éreztették hatásukat. Ugyanakkor Párizs számára egyre kezelhetlenebbé vált a fokozatosan a szélsőjobboldal felé sodródó tisztikar is. Az FLN is problémákba ütközött, részben taglétszámának jelentős megcsappanása miatt.⁸⁵³ Az Algériában szerveződő ellenállás letörésére a francia fegyveresek egyre drasztikusabb eszközökhöz

⁸⁵⁰ MAZRUI: *i. m.* – p. 137.

⁸⁵¹ J. NAGY: *i. m.* – p. 141.

⁸⁵² Ennek Előszavában olvashatjuk: „Alleg könyvét Párizsban úgyszólván percek alatt szétkapkodták, újabb és újabb utánnyomásra volt szükség – mire a hatóságok betiltották. (...) Jean-Paul Sartre, az egzisztencializmus atyja, a neves francia író és publicista, aki egyben kommunistaellenességéről is ismert, lapjában a »l'Express«-ben Alleg írásának védelmére kelt, és szenvedélyes szavakkal követelte az algériai háború beszüntetését. A »l'Express«-nek ezt a számát a hatóságok elkobozták, mire Sartre illegális röpiratban jelentette meg véleményét Alleg hősi helytállásáról és az algériai gyarmati háborúról.” (ALLEG, Henri: *Vallatás.* – Bp.: Kossuth Kiadó, 1958.)

⁸⁵³ J. NAGY: *i. m.* – p. 141.

folyamodtak. A tunéziai Szakiet Szidi-Jusszef falu 1958. február 8-i légi bombázásának megindításakor a franciák abban a hitben éltek, hogy ott található az ALN bázisa. Az eredmény körülbelül száz békés tunéziai halála volt – „*mindez két évvel Tunézia függetlenségének elnyerése után*”⁸⁵⁴ –, amely óriási nemzetközi felháborodást okozott. A három Maghreb-állam meghatározó politikai erői, vagyis az Új Desztúr Párt, az Isztikál és az FLN, 1958. áprilisi tangeri értekezletén a történetek kapcsán született javaslat arról, hogy az FLN alakítson kormányt, valamint itt határoztak az Észak-Afrikai Föderáció létrehozásáról is.

Az algériai háború illetve az 1956. októberi szuezi események Franciaországban több szempontból is válságot eredményeztek. Értem ezalatt a gazdasági és pénzügyi rendszer válságát, a munkaerőhiányt, az inflációt, a külkereskedelmi és az erkölcsi kérdéseket illető problémákat. „*1957 végére a politikai élet gyakorlatilag szétzilálódott és megbénult.*”⁸⁵⁵ Az ország két részre szakadt, a kaotikusságon a negyedik köztársaság gyenge kormánya pedig nem volt képes úrrá lenni, amely egyre nagyobb teret engedett a gyarmatok szélsőjobboldali eszmék felé tendáló tábornokai számára, akik a „papa Algériáját” akarták mindenáron megtartani.⁸⁵⁶ A megosztottság nemcsak az anyaországban, hanem az Algériában tartózkodó telepeseik és katonák körében is egyre nagyobb méreteket öltött, 1958 után pedig tovább nőtt. A helyzet megoldására egyetlen embert láttak alkalmasnak, ez pedig az 1946-ban visszavonult Charles de Gaulle volt, aki továbbra is úgy élt a francia közvélemény tudatában, „*mint a Franciaország történelmi nagyságát és nemzeti érdekeit legméltóbban képviselni tudó személyiség.*”⁸⁵⁷ A korszikai partraszállás után – amikor a szélsőjobboldali tisztek csoportja 1958. május 13-án puccs végrehajtásával próbálkozott Algériában, az európai lakosság támogatását birtokolva átvette a hatalmat Algírban és Párizst is megfenyegette, miszerint ha az „*nem engedelmeskedik, akkor erőszakot alkalmaz.*”⁸⁵⁸ – fizikális közelségbe került a polgárháború és a katonai diktatúra veszélye. A IV. Köztársaság „*belebukott a gyarmati háborúba, ott, ahol lényegében megszületett 1944-ben: Algírban.*”⁸⁵⁹ De Gaulle mögött két jelentős politikai erő, a pénzügyi oligarchák és az algériai francia

⁸⁵⁴ LENGYEL: *i. m.* – p. 67.

⁸⁵⁵ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 79.

⁸⁵⁶ MAZRUI: *i. m.* – p. 136.

⁸⁵⁷ GAZDAG: *Franciaország története...*, *i. m.* – p. 80.

⁸⁵⁸ J. NAGY: *i. m.* – p. 142.

⁸⁵⁹ *Uo.* – p. 142.

gyarmattartók álltak. A tábornok érdekei és céljai alapján inkább előbbieket preferálta, így az algériai háború befejezése még váratott magára. A franciaországi változásokra reagálva és az 1956-os szummami kongresszus folytatásaként, az FLN 1958. szeptember 19-én Kairóban proklamálta a 18 tagú emigráns kormány, a GPRA⁸⁶⁰ megalakulását, amelynek első miniszterelnöke Ferhát Abbász lett. Célja Algéria függetlensége volt, illetve új kapcsolatokat kívántak felállítani Franciaországgal anélkül, hogy az országukban élő európai kisebbséget diszkriminálták volna, és készen mutatkoztak a franciákkal való tárgyalásokra. Nagy megdöbbenést okozott de Gaulle október 23-i békejavaslata. Hangsúlyozta, hogy az egyetlen igazán tartós béke a „bátrak békéje”⁸⁶¹, az igazi békekötésre a gyávák képtelenek. Ellenkezést váltott ki, hogy egyenlő katonai félként ismerte el az ALN-t. A harcok ugyanakkor tovább folytatódtak, a francia elnök kezdeményezései nem hoztak sikert, és a GPRA-t – amelynek már a kezdetektől fogva fontos volt, hogy a nemzetközi tárgyalópartnerek számára a független Algériát testesítse meg⁸⁶² – egyre több ország ismerte el: jogilag az összes arab, valamint számos ázsiai ország, de facto a szocialista orientációjú országok. Majd de Gaulle „valószínűleg a mind véresebb háború hatására döntött: 1959. szeptember 16-i beszédében ünnepélyesen elismerte az algériai lakosság önrendelkezési jogát”⁸⁶³

A franciák algériai háború alatti stratégiája három részből állt. Az egyik az úgynevezett falvak átcsoportosítása volt, amellyel az FLN támogatási hálózatát akarták tönkretenni, és amely több százezer földműves parasztot érintett. Őket földjeiktől és hagyományaiktól anélkül szakították el, hogy bármiféle más életutat biztosítottak volna számukra. Az úgynevezett stratégiai falvak létrehozásával a franciák az őslakosokat akarták ellenőrzésük alatt tartani, amely az algériai háború végéig közel 13 millió embert, az akkori lakosság egyharmadát érintette.⁸⁶⁴ A falvak volt lakosai koldusokká váltak, mivel termelő munkájuk megszűnt. Közülük mintegy negyedmillió ember a Marokkóba és a Tunéziába való menekülést választotta. Később közülük toborzott az ALN, amely legnagyobb létszámát 130 000 főben érte

⁸⁶⁰ Gouvernement Provisoire de la République Algérienne–Algériai Köztársaság Ideiglenes Kormánya

⁸⁶¹ „la paix des braves”

⁸⁶² Az 1958 szeptemberében Accrában rendezett független afrikai államok konferenciáján részt vevő országok képviselői teljes támogatásukról biztosították a frissen alakult GPRA-t.

⁸⁶³ GAZDAG: *Franciaország története...*, i. m. – p. 93.

⁸⁶⁴ J. NAGY: i. m. – p. 141.

el.⁸⁶⁵ A második a pszichológiai hadviselés volt, amellyel az FLN-t az őslakosoktól kívánták elszigetelni, hiszen az ALN a civil lakosságtól egyre jelentősebb támogatáshoz jutott. A franciák harmadik stratégiája a határzárak⁸⁶⁶ felállítása volt, amellyel a felkelőket a további utánpótlástól zárták el. Az 1953 elejétől datálható időszakra tehető a tunéziai és az algériai nacionalista ellenállók közötti együttműködés kialakulása is. A Franciaország által kiépített, és André Morice belügyminiszterről elnevezett Morice-vonal ezt az együttműködést próbálta gátolni, de nemcsak Tunéziával, hanem Marokkóval is. Erre az algériai felkelők 1956–1958 között kiépítették a vilaják közötti rádiós összeköttetést, valamint fegyverzetüket is jelentős mértékben javították.

A háborús veszteségeket tekintve, egyrészt az algériai háború nagy károkat okozott az észak-afrikai országban. Mivel „*egyik fél sem válogatott az eszközökben, így az mintegy másfél millió áldozatot követelt.*”⁸⁶⁷ A halálos áldozatok 80–90%-a algériai volt. Kétmillió ember szakadt el otthonától, a háború és az OAS akciói következtében tízezer ház és középület ment tönkre. Károk keletkeztek az ipari növényekben, a korábbi mezőgazdasági szerkezet pedig tönkrement, mivel sok földműves már a városban élt. Az OAS tevékenysége miatt az európai telepések pánikszerűen menekültek vissza anyaországukba, így Algéria szakembergárda nélkül maradt. Július végére körülbelül fél millióan távoztak Franciaországba, és az év végére az európaiak kevesebb, mint húsz százaléka maradt Algéria területén. A nagyarányú kivándorlás a társadalom etnikai és szociális struktúráját oly mértékben leegyszerűsítette, hogy az elkerülhetetlen faji konfliktusokat okozott a későbbiekben. „*Nem volt még egy olyan afrikai nemzet, amely ennyire magas és tragikus árat fizetett volna a függetlenségéért.*”⁸⁶⁸

Érdekes és fontos résznek tekinthető a francia kolonialista szélsőjobboldal tevékenysége, akik a hatvanas évek elején hozták létre a félig illegális Francia Nemzeti Frontot⁸⁶⁹ és a Tömörülés Francia Algériáért⁸⁷⁰ szervezetet, valamint az évtizedben számos plasztikbomba-robbantást hajtottak végre Algériában és

⁸⁶⁵ MAZRUI: *i. m.* – p. 137.

⁸⁶⁶ Ez védelmi erődítményekből, kerítésekből, aknamezőkből, valamint szögesdrótokból állt, és állandó felügyelet alatt tartották.

⁸⁶⁷ BÚR: *i. m.* – p. 57.

⁸⁶⁸ MAZRUI: *i. m.* – p. 139.

⁸⁶⁹ Le Front National Français–FNF

⁸⁷⁰ Le Rassemblement pour l'Algérie Française–RAF: 1959. szeptember 19-én, „francia Algéria” hívei által létrehozott tömörülés, amely az FNF-fel szoros kapcsolatokat ápolt.

Franciaországban. Az algériai ultrák, valamint irányítóik, mint Pierre Lagaille, volt ejtőernyős tiszt és algíri képviselő, illetve Joseph Ortiz – az OAS későbbi alapítóinak egyikei – vezetésével 1960. január 24-én kirobbantották a február 1-jéig tartó „barrikádok hetét”. De Gaulle kemény fellépése, illetve gyenge támogatottságuk miatt akciójuk nem hozott eredményt, a résztvevőket bebörtönözték és katonai bíróság elé állították. Később a francia-algériai tárgyalások időszakában létrehozott OAS aktivistái közismert személyiségek ellen követtek el merényleteket, de nem kímélték a civil lakosságot sem: robbantásokat hajtottak végre nemcsak algériai, hanem franciaországi közösségi helyeken is, például mozikban, kávézókban. 1961 áprilisában egy puccsal is megpróbálkoztak, azonban a négy magas rangú katonai tábornok, köztük Raoul Salan vezette, de Gaulle elleni összeesküvés – a „tábornokok lázadása” – kudarccal végződött, ahogyan az elnök ellen elkövetett későbbi merényletek is. Az OAS ugyanakkor folytatta tevékenységét a muzulmánok ellen, amiket patkányirtásnak⁸⁷¹ neveztek. A gyarmati uralom utolsó hónapjait, illetve a függetlenség első időszakának heteit az OAS terrorakciói tarkították, amely a hatvanas évek elején hivatalosan is befejezte működését, vezetőit letartóztatták, többségüket halálra ítélték, azonban 1968-ban de Gaulle a börtönökben raboskodó volt OAS-tagoknak amnesztiát adott.⁸⁷²

De Gaulle 1960 márciusi kijelentésével, miszerint „algériai Algéria” egy korszak lezárult, nevezetesen annak a mítosza, hogy Algéria Franciaország. A tárgyalásokat még ez év közepén megkezdték. 1960. december 20-án az ENSZ Közgyűlése 25 afroázsiai ország határozati javaslatának megszavazásával elismerte az algériai nemzet jogát úgy az önrendelkezésre, mint a függetlenségre.⁸⁷³ A francia politikai életbe történt visszatérésekor Charles de Gaulle célja – ahogyan a *Reménység emlékiratai* című írása első kötetének lapjain megfogalmazta – többek között abban állt, hogy a „tengerentúli Franciaország” népeit az önállósodás útjára vezesse azzal együtt, hogy közöttük és Franciaország között közvetlen együttműködést építsen ki. Algériával kapcsolatban pedig a következő meglátása volt: *„Itt nem csupán békés megoldásra váró helyzettel, hanem valódi drámával állunk szemben, amely épp annyira a mi drámánk volt, mint az algériaiaké. Franciaország életében Algéria olyan jelentőséggel bír, amellyel egyetlen tőlünk függő terület sem. (...) Egyébként*

⁸⁷¹ Ratonnade.

⁸⁷² A franciaországi diáklázadások során.

⁸⁷³ J. NAGY: *i. m.* – p. 144.

*Algériának köszönhetően afrikai és földközi-tengeri pozíciánk rendkívül megerősödött. Innen tudtunk továbbnyomulni Tunéziába, Marokkóba és a Szaharába.*⁸⁷⁴ Utóbbi terület – az ott felfedezett szénhidrogén lelőhelyek miatt – pedig nem kis súllyal esett a latba az Algéria képviselőivel folytatott tárgyalások során. A területen kitermelt kőolaj mennyisége pedig évről évre nőtt: 1959-ben 1,2 millió tonna, 1960-ban 8,6 millió tonna, 1961-ben 15,6 millió tonna, 1962-ben pedig már 20,5 millió tonna volt. Ezen kívül, a szaharai területet illetően olyan elképzelések is voltak, miszerint ott majdan atomrobbantásokat hajtanak végre. Mindezek miatt a béketárgyalásokon a Szaharára vonatkozóan egy sajátos társulási formát szorgalmaztak, amely tovább lassította a békefolyamatot. A Szahara státusa miatt elhúzódó tárgyalások végül kompromisszumot eredményeztek, és 1962. március 18-án az algériai ideiglenes kormány, illetve a franciák képviselői aláírták a tűzszünetről, valamint Franciaország és Algéria kapcsolatairól szóló Eviani Egyezményt. A 132 éves francia megszállás lezárása de Gaulle népszerűségét is növelte. Az egyezmény *„megkötése kölcsönös kompromisszum eredménye volt. Párizst az aktív, nagyhatalmi rangot visszaszerző külpolitika kialakításában gátolta a háború. Teljes katonai győzelmet (...) az algériai szabadságharcosok sem remélhettek. Az egyezmények értelmében Franciaország továbbra is jelentős gazdasági, katonai és kulturális befolyással rendelkezett Algériában. (...) A volt gyarmat függetlenségét Algériában és Franciaországban népszavazással*⁸⁷⁵ *erősítették meg. 1962. július 5-én, 132 évvel a francia expedíciós hadsereg algíri partraszállása után hivatalosan deklarálták a független Algéria megalakulását.*⁸⁷⁶ Ahmed Ben Bella 1962-es szabadulása után az ország miniszterelnöke, majd 1963-ban a független Algéria első köztársasági elnöke lett. Az algériai háború Franciaország más gyarmatain elősegítette a politikai törekvések sikeres kimenetelét, kedvezőleg hatott a marokkói és a tunéziai függetlenségi folyamatokra is. Sikerült megdönteni azt az állítást is, miszerint rendőri és katonai erővel a végtelenségig fenn lehet tartani egy francia gyarmatot.⁸⁷⁷

⁸⁷⁴ DE GAULLE: *A reménység emlékiratai...*, i. m. – p. 35.

⁸⁷⁵ A franciaországi népszavazásra 1962. április 8-án, az algériaira pedig ugyanezen év július 1-jén került sor, ahol a szavazók 99,7%-a tette le voksát a függetlenség mellett.

⁸⁷⁶ J. NAGY: i. m. – p. 146.

⁸⁷⁷ MAZRUI: i. m. – p. 136.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

Algéria területének megtartása, így az algériai háború háttérében francia részről egyrészt politikai okok álltak, hiszen a területen a legnagyobb létszámú (az észak-afrikai területeken Feketelábúaknak nevezett) francia telepes élt. Az algériai telepések általi lobbiszigifikáns volt Franciaország akkori politikai életében. A francia katonai lépések gazdasági háttérét tekintve, elsődlegesen a francia mezőgazdasági és bányászati befektetések voltak meghatározóak. A területtel kapcsolatos további francia gazdasági érdeket jelentették az 1950-es években felfedezett – az algériai területen található – szaharai gáz- és olajmezők, ahol jelentős készleteket becsültek már akkoriban is. A szaharai terület kiaknázásának lehetőségével megvalósulni látszott egy független francia olajpolitika, amely azért is lett volna fontos, mivel a szénhidrogének birtoklása a második világháborút követően jelentősen felértékelődött. Ez a terület továbbá a francia politikai, így katonai döntésekre abból a szempontból is hatással volt, hogy terveik között szerepelt, hogy ott majdan atomrobbantásokat hajtsanak végre. Véleményem szerint mindezek voltak az elsődleges okai annak, hogy az ország ebbe a kilátástalan háborúba belefogott, hiszen akkoriban már minden jel arra mutatott, hogy a dekolonizáció megállíthatatlan, a korábbi gyarmatok pedig már nem igazgathatók az addig megszokott módon. Ugyanakkor a gazdasági problémák – konkrétan a fölkérdés – az algériai felkelők részéről is meghatározóak voltak. Az 1945 májusában kirobbant, majd az országban tovább terjedő, algériai felkelés azon termékeny földterületeket érintette, ahonnan korábban a gyarmatosítók elüldözték az algériai lakosságot.

Mint már az előző alfejezetben is említettem, a francia politika számára gyarmatainak megléte és megtartásának célja – az *exception française* szellemében – azon törekvésehez kapcsolódott, hogy újra a nagyhatalmak között foglalhasson helyet. Az 1947. szeptember 20-án a IV. Francia Köztársaság parlamentje által elfogadott, úgynevezett szerves alaptörvénnyel Algéria a „tengerentúli megyék egyike” státust kapta, így az – többi gyarmatához képest – még különlegesebb szerepet töltött be. Franciaország azt területileg integráns részének tekintette. Algériát nem asszimilálták Franciaországba, de nem vált klasszikus gyarmattá sem. Egy részben autonóm állam lett belőle, amelyet telepések irányítottak, de őslakosok fizettek. Az indokínai és az algériai elszakadási törekvésekkel kapcsolatban véleményem szerint elmondható, hogy Franciaország veszteségei jelentősen

kisebbségek lettek volna azok önállósodásának elfogadásával és velük, számára előnyös, szerződések megkötésével.

Az indokínai és az algériai függetlenségi háborúban a felkelők által alkalmazott gerilla-hadviselés bizonyítottan hatással volt a hidegháború francia hadelméletére is. Ennek megjelenését André Beaufre és David Galula műveiben láthattuk. A két szerző ezen elméletei a közvetlen helyi háborús tapasztalatokon alapultak, mivel mindkettő – igaz, más titulusban – részt vettek Franciaország több akkori tengerentúli háborújában. Az itt szerzett tapasztalataikat és ebből levont következtetéseiket és – mint Galula esetében – a felkelések elleni hadviselésre vonatkozó megoldási javaslatokat tartalmazó írások a hidegháborús francia hadelméletet gazdagították.

Az algériai háborúval szembenálló franciaországi békemozgalom az indokínaitól nagyobb társadalmi támogatottsága háttérében az állt, hogy ide a francia sorkatonákat küldték. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy ez a háború (továbbá az 1956-os szuezi események) a francia államban számos belpolitikai problémához vezettek, de külkereskedelmi kérdéseket is érintettek. A IV. Köztársaság francia társadalmi politikai szempontból két részre szakadt, ennek volt köszönhető, hogy a kolonialisták szélsőjobboldali eszméi teret nyerhettek. Továbbá mindez az algériai francia telepések és katonák körében is megosztottságot okozott. Mindezek következtében az 1946-ban visszavonult de Gaulle visszahívása mellett döntött az ország, aki létrehozta a szilárdabb lábakon álló félpreszidenciaális V. Köztársaságot és befejezte az algériai háborút. Visszatérésében a francia kivételesség megjelenése véleményem szerint olyan módon tükröződik, hogy őt tartotta a közvélemény annak az embernek, aki országuk történelmi nagyságát és nemzeti érdekeit a legméltóbban képviselni tudja. Ugyanakkor, elsődlegesen a francia pénzügyi körök és az algériai francia gyarmattartók közreműködésével, visszatért de Gaulle utóbbiak számára nagy csalódást okozott, olyannyira, hogy az az ellene elkövetett merényletekbe torkollott. A tábornok-elnök számára ugyanakkor az algériai háború már gátló tényezőt jelentett egy olyan külpolitika kialakítása szempontjából, amellyel Franciaország nagyhatalmi rangját visszaállíthatja. Az *exception française* megjelenése még az Eviani szerződés,

így a dekolonizáció kapcsán⁸⁷⁸ is látható, miszerint de Gaulle előbbit egy olyan lépésnek tartotta, amely nem engedménynek, hanem Franciaország akkori érdekeinek felelt meg.⁸⁷⁹

3.3 A TENGERI KALÓZKODÁS ELLENI KÜZDELEM ÉS FRANCIAORSZÁG

A szomáliai partok mentén zajló kalózkodás történeti előzményeinek bemutatása során véleményem szerint elsődlegesen a társadalmi, valamint a politikai szempontokra kell fókuszálnunk. 1960-ban a korábbi brit és olasz fennhatóságú területek egyesítésével hozták létre Szomáliát. Területi elhelyezkedése miatt az országot Afrika szarvának is szokta nevezni a köznyelv, ahol a nyolcvanas évek közepén robbant ki az a polgárháború, amely megdöntötte a korábbi diktátor, Mahammad Sziad Barre addig fennálló rendszerét, aki 1969-ben, egy rövid életű demokratikus kormányzást követő katonai puccsal jutott hatalomra. A nyolcvanas évek végének, kilencvenes évek elejének sorozatos államcsínyei miatt viszont már egyáltalán nem volt képes egy stabil rendszer kialakítására az ország. A különböző politikai erők azóta sem tudtak a hatalom megosztásáról megegyezni. A klánok közötti fegyveres összecsapások megindulását követően az ország nem csupán politikai, hanem gazdasági értelemben is elkezdett lefelé csúszni a lejtőn. Mindezekkel megindult a lavina, amellyel a terület – erős központi hatalom híján – a hadurak harcait nyögő országgá vált.⁸⁸⁰ Szomália a bukott államok⁸⁸¹ közé került (napjainkban már törékeny államnak – fragile state – nevezik). 2012-ben a Failed States Index első helyén végzett 114,9 ponttal⁸⁸² (13. számú melléklet), jelezve, hogy gyenge és biztonsági kockázatot jelentő államról beszélünk. A kilencmillió emberrel rendelkező országban a közellátás rendszere összeomlott, a központi kormányzati és biztonsági erők hiányoznak. A kialakult humanitárius katasztrófa arra ösztönözte az Egyesült Nemzetek Szervezetét, hogy humanitárius műveletet indítson. Ez először UNISOM

⁸⁷⁸ A grandeur megjelenése következő kijelentésében is látható: „*eltökélten véget vetek a hajdan dicsőséges, mára azonban túl sokba kerülő gyarmati uralomnak. (...) nemzeti törekvéseinket másfelé kell irányítanom.*” (DE GAULLE: *A reménység emlékiratai...*, i. m. – p. 65.)

⁸⁷⁹ *Uo.* – p. 5.

⁸⁸⁰ VÉRON: *i. m.* – p. 47–48.

⁸⁸¹ Failed states; A hidegháború végén született fogalom alapján a failed state egy olyan állam, amelyet a nemzetközi közösség igaz, szuverénnek ismer el, azonban nem rendelkezik működőképes központi kormányzattal, így a nemzetközi rendszert tekintve nem képes még minimális feladatainak ellátására sem. (HEGEDŰS Kata: *Tizenhárom év anarchia: Szomália a hidegháború után.* – In: *Külügyi Szemle*, 2005. 4. évf. 1–2. sz. – p. 37–62.)

⁸⁸² Forrás: <http://fundforpeace.org/fsi/>, letöltés ideje: 2017. július 14.

I, majd UNISOM II – United Nations Operation in Somalia (az Egyesült Nemzetek Szervezetének művelete Szomáliában) – néven működött, illetve hozzá szervesen kötődött az amerikai vezetésű, nemzetközi UNITAF – Unified Task Force – is. A kéksisakosok először 1992 szeptemberében érkeztek meg és létszámuk az egyre katasztrofálisabbá váló helyzet miatt gyorsan nőtt. A Nemzetközi Vöröskereszt és más segélyszervezetek is folytattak a területen segélyakciókat, amelyek összességükben – akkoriban legalábbis – a második világháború óta történt legnagyobbnak számítottak. Az eseményekben döntő változás 1993 júliusában következett be. Barre rendszerének megdöntése után Ali Mahdi, a befolyásos üzletember, illetve Aidid tábornok volt a két legerősebb vezető az országban, azonban soha nem sikerült egymással megegyezésre jutniuk. A fővárost, Mogadishut például kettéosztották. Mindketten megpróbálták befolyásukat a többi szomáliai területre is kiterjeszteni. Az ENSZ és az amerikai csapatok által az utóbbi hadúr ellen folytatott küzdelem azt eredményezte, hogy a Mogadishut ellenőrző klánokat ellenük fordította, akciójuk pedig balul sült el. A Szomáliában magát elnöknek tekintő Mohamed Farah Aidid irányította milicisták véres utcai harcokba kezdtek az amerikai katonákkal. A kudarc miatt az amerikai közvélemény nyomására Bill Clinton, akkori amerikai elnök 1994 tavaszára kivonta a területéről – a még Georges Bush által küldött – csapatait, az ENSZ-misszió pedig 1995 márciusában kénytelen volt megszüntetni addigi tevékenységét. A kilencvenes években bekövetkezett negatív változások eredményeképpen több szeparatista államalakulat jött létre Afrika szarván, amelyek kihasználták a központi hatalom gyengeségét. Ilyen az ország északnyugati területén 1998-ban létrehozott Puntföld is, a szomáliai kalózok többségének otthona. Magát a régiót nyugat felől Maakhir, Szomáliföld és Northland – mint szakadárállamok –, egy részen Etiópia, délen pedig Galmudug határolja. Ezen tartományok önálló tevékenységet fejtenek ki, saját politikai döntéseket hoznak, egymással pedig folyamatosan versengenek. A központi hatalom megszűnését követően az iszlám törvények, vagyis a saria jelentősége megnőtt az országban. 2000-ben egyesült 11 mogadishui bíróság, létrehozva az Iszlám Bíróságok Szövetségét⁸⁸³, amely a különböző iszlamista mozgalmakat fogta össze a szomáliai területen. Ennek legerősebb fegyveres csoportja az al-Sabáb. Az ICU hatásköre 2006-ra már egész Mogadishura, valamint Dél- és Közép-Szomália legtöbb területére

⁸⁸³ Islamic Courts Union–ICU

kiterjedt, azonban mindezt 2007 januárjában az etióp hadsereg megdöntötte.⁸⁸⁴ Az al-Sabáb ezt követően gerillatevékenységbe fogott. A szomáliai területen 2007-ben ENSZ-felhatalmazással megkezdték tevékenységüket az AMISOM⁸⁸⁵ békefenntartói, akiknek sikerült az al-Sabáb erőket – amelynek globális terrorista ambíciói és képességei soha nem voltak, csak regionális érdeklődéssel rendelkezik – a nagyobb városokból kiszorítani. A fegyveres csoport azóta folyamatosan hajt végre merényleteket szerte az ország területén mind katonai, mind pedig polgári célpontok ellen Szomáliában, Kenyában és Ugandában egyaránt. Legfőbb céljukként a nemzetközi közösség által támogatott szomáliai szövetségi kormány megbuktatását jelölték meg.⁸⁸⁶ (14. számú melléklet) A polgárháború nyomán létrejövő instabil helyzetben – a központi ellenőrzés hiányában – megindult a nagybani orvhalászat, amely azért is jelentett nagy problémát, mivel a partok mentén élőknek szinte ez volt az egyetlen kenyérkereseti lehetőségük. Az első kalózok halászként voltak, akik a számukra konkurenciát jelentő külföldi hajókat kívánták vizeikről elűzni. Nagyobb méreteket a jelenség akkor öltött, amikor a szomáliai partvidék hadurainak meglátták mindebben a kiváló pénzkereseti forrást, és saját milíciákat hoztak létre. Az első nagyobb külföldi hajó megtámadására viszont egészen 2005 áprilisáig kellett várni, azonban onnantól számuk gyorsan növekedett. A tengeri útonállók csoportjai így korábbi halászként, tengerészeként, illetve militáns csoportok tagjaiból verbuválódottak össze. Kezdetben az Ádeni-öbölben – ahol éves szinten körülbelül 20 000 kereskedelmi hajó forgalma bonyolódik, illetve az Ázsia és Európa közötti legfontosabb szállítási útvonalnak tekinthető – és annak térségében portyáztak. Tevékenységüket fokozatosan kiterjesztették a távolabbi vizekre is. A kalózkodás a területen társadalmilag elfogadottá vált. A 20 és 35 év közötti férfiak ezen „hivatásukkal” akár a társadalmi elit, a megbecsültek és a befolyással rendelkezők közé is bekerülhetnek. A kalózok egy sikeres akció után – lojalitásukat biztosítandó – osztalékot fizetnek a helyi törzsi vezetőknek, illetve olyan esetre is volt már példa, amikor egy közösségi kezdeményezés támogatásába szálltak be, magukat pedig nem kalózként, hanem parti őrségként kezdték el emlegetni. A kalózkodás így vált tehát

⁸⁸⁴ Az Amerikai Egyesült Államok ezt a műveletet támogatta, tekintve, hogy az ICU és az al-Káida között szoros kapcsolatot feltételeztek.

⁸⁸⁵ Az Afrikai Unió szomáliai missziója.

⁸⁸⁶ VÉRON: *i. m.* – p. 48–50.

a régió stabilitását veszélyeztető egyik legfőbb tényezővé, a nemzetközi problémák egyikévé.⁸⁸⁷

Mielőtt a kalózkodás elleni küzdelemre indított műveletek tárgyalásába fognék, szükségesnek tartom a szomáliai kalózok⁸⁸⁸ szerveződését és akciók végrehajtásának módját is bemutatni. A csoportokon belül az egyes tagok között munkamegosztás van, amelynek speciális területei is kialakultak. A „végrehajtó állomány” szinte folyamatosan – újabb és újabb célpontokat keresve – a tengeren tartózkodik, azonban arról is hallani, hogy folyamatos az erők váltása. Egy sikeres akció után a zsákmányt a partok közelébe viszik, ahol a csoport többi része átveszi és gondoskodik annak őrzéséről a tárgyalások időszakában, amelyeket az angol nyelven beszélni tudó kalózok folytatnak. Van logisztikai rész is, ez biztosítja a tengeren lévők számára többek között a rendszeres étellemezést, míg a „szárazföldi csapatok” megakadályozhatják a rivális klánokat abban, hogy elragadják a nehezen szerzett prédát. Általában minden csoportnak van saját szabályrendszere az emberek toborzására, a túszzal való bánásmódra és a zsákmány elosztására. Noha különféle, egymásnak többnyire konkurenciát jelentő kalózcsopotról beszélünk, módszereik, szerveződésük gyakorlatilag ugyanaz. Többségük – egykori halászként – kiváló helyismerettel rendelkezik, a kezdetben alkalmazott kis halászhajókat viszont folyamatosan korszerűsítik. Fegyverzetüket a mogadishui feketepiacon, valamint Jemenből szerzik be, az informális és a bizalomra épülő, tradicionális hawala közvetítői rendszer segítségével. Korunk tengeri útonállóit többnyire nem az eltérített hajó rakománya, hanem annak személyzete érdekli, amely kiváló tárgyalási alapot jelent számukra a minél magasabb váltságdíj megfizettetése érdekében. Ahogyan a kalózok első áldozatait, a WFP⁸⁸⁹ hajói esetében sem történt ez másként. Portyáikra Szomália nagyobb parti városaiból indulnak, a túsztárgyalások eredményessége esetén a baráti kikötőkben kerül sor a cserékre. A kalózok támadócsapatai körülbelül tíz férfit jelentenek, akik főként AK 47 gépkarabélyokkal,

⁸⁸⁷ Mindez attól függetlenül alakult így, hogy Afrika partjainál a folyamatos nemzetközi katonai jelenlét gyakorlatilag mindig biztosítva volt, hiszen például az Európai Unió tengeri kereskedelmének hetven százaléka is ezen a térségen halad keresztül.

⁸⁸⁸ A kalózok három típusát különböztethetjük meg. Vannak az egykori halászok, akik úgy ismerik a tengert, mint a tenyerüket. Vannak a volt milicisták, akik korábban valamelyik hadúr klánjában harcoltak, illetve találunk közöttük úgynevezett műszaki szakértőket is, akik értenek a számítógépekhez, tudják, hogyan működnek a különféle high-tech berendezések, alkalmasak GPS, műholdas telefonok és más hasonló eszközök kezelésére.

⁸⁸⁹ United Nations World Food Programme–Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Világélelmezési Programja.

RPG-7-es nem irányított páncéltörő rakétákkal, csákllyákkal és létrákkal felszerelve indítják és viszik véghez akcióikat. A célpontok meghatározása többnyire GPS-szel történik, egymással is műholdas telefonon érintkeznek. Egy támadóegység általában három tengeri járműből áll, amely egy anyahajót és két csónakot jelent. Előbbi – legtöbbször egy nyolc–tíz méteres, egykori bálnavadász-, vagy halászhajó – szállítja az üzemanyagot, az élelmiszert és a vizet a több hetes időszakokra. Ritkán, de előfordulhat, hogy az anyahajó olyan kereskedelmi jármű, amelyért a hónapok óta tartó tárgyalások ellenére sem folyósították a váltságdíjat, ezzel pedig akár több száz tengeri mérföldes körzetre is kiterjeszhetik akcióikat. A csónakok körülbelül hat méter hosszúak, egy hajótesten kívüli motorral felszerelve, segítségükkel a kereskedelmi hajók szinte bármelyik típusát képesek megtámadni. A kalózkodó csoportjai gyakran vegyülnek az Ádeni-öböl szomáliai halászaival, amely nehezíti beazonosíthatóságukat. A támadások során a cél közelében lövéseket adnak le, hogy ráijesszenek a legénységre, amikor pedig azok menekülésre fognak, a csákllyák és a létrák segítségével a fedélzetre jutnak, ahol megtörténik a túszejtés. Van olyan motoros csónak, amelynek az oldalára több méteres létrákat szerelnek fel. Ezeket a magasabb kereskedelmi hajók ellen vetik be, azonban kockázata, hogy könnyebben észreveszik őket. A legkedveltebb támadási módszer, amikor kettő vagy több, könnyű és gyors csónakkal erednek a kiszemelt célpont után, legtöbbször hajnalban vagy napnyugtakor. Egy felkészületlen hajó – például amelynek a fedélzetén nincsenek őrk, vagy nem kísérik az Atalanta-művelet (lásd később részletesen) egységei vagy más nemzetközi erők – feletti ellenőrzés átvételét a kalózkodó kevesebb, mint negyedóra alatt meg tudják oldani. Az alacsony és lassabb tengeri járművek pedig a legegyszerűbb célpontokat jelentik számukra. Ilyen például egy vitorlás hajó, amely a végeredményt nézve ugyanakkora értékkel bírhat, mint egy rakományal megrakott, több ezer tonnás kereskedelmi jármű. Azonban a partoktól nagy távolságra történő kalóztámadásoknál akár több órán keresztül is eltarthat egy akció a megtámadott hajó manőverezésének és sebességének függvényében. Ekkor végeredményben a túlélés is a céljuk, mivel innen a saját eszközeik segítségével már nem tudnának a partra visszajutni, illetve a megtámadott hajó segélykérésére bármikor megérkezhet a felmentősereg.⁸⁹⁰

⁸⁹⁰ <http://www.defense.gouv.fr>, letöltés ideje: 2017. március 16.

A térségben folyó modern kalózkodás elleni küzdelem szükségességét a francia állam már a NATO, majd az összeurópai összefogás megindítása előtt felismerte. A francia Védelmi Minisztérium két nagy cselekvési irányt határozott meg, az egyik a diplomáciai és jogi, a másik pedig a katonai.⁸⁹¹ 2007. július 10-én – tehetetlenségét jelezve – a WFP és az IMB⁸⁹² felhívást tett közzé, amelyben nemzetközi összefogást kért az Afrika szarvának partjai mentén folyó kalózkodással szemben, a Szomáliába érkező humanitárius segélyszállítmányok védelme érdekében. Válasz erre 2007. szeptember 25-én érkezett, amikor Nicolas Sarkozy köztársasági elnök az ENSZ 62. közgyűlésén bejelentette, hogy Franciaország egy hadihajót küld a WFP hajóinak védelmére, majd 2007. november 16-án megindult a francia Alcyon művelet, amelynek során Franciaország több mint 30 000 tonna élelmiszer-segélyszállítmány biztonságos megérkezését tette lehetővé. A feladatot 2008. február 2-án a dán haditengerészet vette át, a kezdeményezéshez pedig több más nemzet is csatlakozott. A következő fontos dátum 2008. szeptember 15-e, amikor a francia állam és Spanyolország javaslata alapján az Európai Tanács Brüsszelben döntött az EUNAVCO létrehozásáról.⁸⁹³ Ennek keretében 2008. október 12-én először kísért keresztül az Ádeni-öbölben egy francia hadihajó egy európai hajót.⁸⁹⁴ Ugyanezen év októberében megindították az Allied Provider műveletet, az első NATO-akciót is. Az akkori ENSZ Főtitkár, Ban Ki-moon kérésére indított NATO művelet 2008 decemberében befejeződött.⁸⁹⁵

A kalózcselekmények kezelésére indított legsikeresebb katonai műveletet, az EUNAVFOR⁸⁹⁶-t, vagy közismertebb nevén az Atalanta-műveletet 2008. december 8-án indította útjára – ENSZ-mandátummal – az Európai Unió, mint az első európai tengeri hadműveletet. Ennek céljaként határozták meg, hogy a Szomália partjai

⁸⁹¹ A kalózkodás elleni küzdelemben a katonai irányultság főbb részei: elrettentés, megelőzés, védelem és beavatkozás. Mindez vízi és légi eszközöket foglal magában, illetve közvetlen együttműködést a térségben közlekedő kereskedelmi hajókkal.

⁸⁹² International Maritime Bureau–Nemzetközi Tengerészeti Hivatal

⁸⁹³ EUNAVCO–European Union Naval Coordination Cell–Az Európai Unió Haditengerészeti Koordinációs Egysége: Ez a tengeri kalózkodás elleni küzdelem európai koordinációs hálózatát jelentette. Feladatai közé tartozott egyrészt azon lépések koordinációja, amelyeket a tagországok tettek a nemzeti missziók keretén belül a tengeri kalózkodás elleni küzdelem kapcsán, másrészt az európai hajótulajdonosok informálása a telepített eszközökről. AZ EUNAVCO keretében Franciaország mintegy húsz kereskedelmi hajó biztonságos átkelését biztosította az Ádeni-öböl térségében. A koordinációs egység az Atalanta-művelet megindításával egyidejűleg, jogutód nélkül megszűnt. (Forrás: <http://www.defense.gouv.fr>, letöltés ideje: 2017. március 16.)

⁸⁹⁴ *Uo.*

⁸⁹⁵ Forrás: <http://www.nato.int>, letöltés ideje: 2008. április 25.

⁸⁹⁶ European Union Naval Force–Somalia–Az Európai Unió Haditengerészeti Ereje–Szomália

mentén folyó kalózcselekmények és fegyveres rablások elleni küzdelemhez, mindezek megelőzéséhez, valamint kezeléséhez hozzájáruljon. Mandátuma először még csak egyéves időtartamra szólt, amelyet többször is meghosszabbítottak. (A művelet jelenleg is tart, azonban értekezésemben a releváns eseményeket, így elemzéseimet is, 2012-ig, vagyis dolgozatom korszakhatáráig tárgyalom.) Az eseményt megelőzte az Európai Unió Tanácsának 2008. november 10-én elfogadott közös cselekvési terve az integráció első tengeri katonai műveletének elindításáról. Utóbbi az ENSZ Biztonsági Tanácsának támogatásával, illetve ennek a somáliai kalózkodás elleni küzdelemmel kapcsolatos határozataival⁸⁹⁷ szervesen összefügg. Az Atalanta-művelet céljai közé soroljuk azon WFP, illetve veszélyeztetett hajók⁸⁹⁸ védelmét, amelyek az Ádeni-öbölben, a somáliai partok mentén és a Seychelles-szigetek környékén hajóznak, valamint a partok mentén történő kalózcselekmények, illetve fegyveres rablások megelőzését, kezelését és az ellenük fogantatosított lépések megtételét, továbbá a somáliai partok mentén folytatott halászati tevékenység ellenőrzését. Az EUNAVFOR az európai integráció biztonság- és védelempolitikájának is részévé vált. További célja azon, más EU-missziók és nemzetközi szervezetek támogatása, amelyek a tengeri biztonság és képesség erősítéséért dolgoznak a régióban. A művelet mandátumával kapcsolatban a WFP, az AMISOM és a kereskedelmi hajók védelme mellett kiemelendő, hogy a résztvevőket felhatalmazták arra is, hogy bármilyen eszközhöz – ideértve az erő alkalmazását is – folyamodhatnak, de csak a célként meghatározottak elérése érdekében és kizárólag abban a zónában, amelyben tevékenységüket kifejtik. A műveletbe több európai ország – katonai képességeinek megfelelően – kapcsolódott be, ezek a következők: Hollandia, Spanyolország, Németország, Franciaország, Görögország, Olaszország, Svédország, Belgium, Luxemburg és Észtország, jelezve, hogy az Atalanta egy igazán európai hadművelet. A franciák már a kezdetektől fogva jelen vannak az EUNAVFOR kötelékeiben: állandó jelleggel, egy fregattal képviseltetik magukat⁸⁹⁹,

⁸⁹⁷ 1814, 1816, 1838, 1846 és 1851-es ENSZ határozatok.

(Forrás: http://epa.niif.hu/00800/00878/01659/pdf/L_2008_330_0019_0020.pdf és <http://eurlex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010D0231&from=EN>, letöltés ideje: 2017. augusztus 18.)

⁸⁹⁸ Például az AMISOM által újtára indított szállítmányok, valamint a kereskedelmi-, illetve turistahajók.

⁸⁹⁹ 2009. július 1-jén továbbá, egy hajótulajdonos csoport kérésére, a franciák létrehozták az EPE (équipes de protection embarquées-hajózásra fogható védelmi csapatok) Seychelles-missziót, amelynek segítségével közvetlenül a fedélzeten védik azon francia halászhajókat, amelyek a Seychelles-szigetek mentén tevékenykednek. Az EPE-ben részt vevő államok száma és annak műveleti térsége az évek során folyamatosan bővült. 2011 júniusában az EPE-tevékenységhez

illetve eseti segítségnyújtással haditengerészetük egy Atlantique 2 típusú tengerészeti felderítő-repülőgéppel vannak jelen. Utóbbi bázisa Dzsibutiban – itt található a francia Összhaderőnemi Parancsnokság afrikai részlege – van. A franciák a dzsibuti logisztikai bázissal is segítik már a kezdetektől fogva a műveletet. A műveleti zóna (15. számú melléklet) lefedi a Vörös-tenger déli területeit, az Ádeni-öböl térségét és az Indiai-óceán egy részét, beleértve a Seychelles-szigeteket is. Az EUNAVFOR erői a hajók kísérete mellett a folyamatos katonai jelenlétet és az elrettentést jelentik a műveleti térségben, beleértve a somáliai parti vizeket is, mindezt az ENSZ Biztonsági Tanácsának erre vonatkozó határozataival összhangban. A kérdéses térségben természetesen több más nemzet haditengerészete is tevékenykedik, amelyekkel az EUNAVFOR széles kapcsolati hálót hozott létre.⁹⁰⁰ Az EUNAVFOR már szinte indulása óta magasan vezeti az Európai Unió eddig megindított műveleteinek ranglistáját. Ezen tény, illetve a modern kalózkodás elleni küzdelem kiemelkedő fontossága biztosította azt, hogy a művelet mandátumát többször is meghosszabbítsák.⁹⁰¹ 2010 júniusában pedig némi koncepcióváltással is élt az EU Külügyek Tanácsa. Ez alapján immáron a régió országainak is aktív szerepvállalást irányoztak elő annak elérése érdekében, hogy Afrika szarvának térsége biztonságossá és békessé váljon. Fontos fejlemény még, hogy a műveleti zónát kibővítették keleti és déli irányban, illetve a problémák gyökereinek kezelése érdekében elindították az Európai Unió somáliai kiképzőmisszióját⁹⁰² is, amely a somáliai biztonsági erőket hivatott erősíteni.⁹⁰³

A kalózkodás elleni küzdelemben – jelen értekezésben tárgyalt 2012-ig tartó időszakig – elért francia eredmények véleményem szerint jelentősek. Mindezek bemutatását megelőzően fontos a háttérüket is ismerni. A francia hatóságok a kalóztámadások ellen csak abban az esetben nyújthatnak védelmet, amikor az adott tengeri jármű francia zászló alatt hajózik, tevékenysége egy francia gazdasági szektorra vonatkozik, vagy azon különösen veszélyeztetett hajók közé tartozik,

csatlakozott például Észtország, amely 2010 novembere óta járul hozzá az Atalanta-művelet sikereihez. (Forrás: <http://www.defense.gouv.fr>, letöltés ideje: 2017. március 16.)

⁹⁰⁰ 2008 vége óta egyre több ország küld hadihajókat az Ádeni-öböl, illetve a somáliai partok térségébe, amelyek semmiféle többnemzeti erőhöz nem tartoznak, ám az EUNAVFOR-ral szoros együttműködésben tevékenykednek. Ez átlagosan 10–15 hadihajót jelent.

⁹⁰¹ <http://eunavfor.eu/>, letöltés ideje: 2017. március 15.

⁹⁰² EUTM–European Union Somalia Training Mission: A modern tengeri kalózkodás elleni küzdelem során bebizonyosodott, hogy nem elég pusztán a fejlett technológiával felvértezett haditengerészeti erőkre támaszkodni, hanem egyre inkább szükségessé válik, hogy mindezek – a tengeri és a légi erőket kombinálva – hatékonyan együttműködjenek a helyi fegyveres erőkkel.

⁹⁰³ Forrás: <http://www.defense.gouv.fr>, letöltés ideje: 2017. március 16.

amelyeket az Atalanta-művelet keretén belül védenek. Ilyen esetekben a védett hajóknak el kell fogadniuk a fedélzetükön tett változtatásokat, illetve anyagilag is részt kell vállalniuk a költségek fedezésében. Francia hajó megtámadása esetén vagy akkor, amikor a kalózkodó által kézre kerített vagy megtámadott hajón francia személyzet, vagy utasok is tartózkodnak, az ország katonai eszközök alkalmazását helyezheti kilátásba. Francia vélemények szerint az EUNAVFOR igazi sikertörténete 2010 márciusában kezdődött. 2010 februárjában kapcsolódott a műveletbe a Nivôse-fregatt, amely a kelet-afrikai partok mentén és az Ádeni-öbölben addig szolgálatot teljesítő Surcouf nevű társát váltotta. Elsőszámú feladatául – az addigiakhoz hasonlóan – a kereskedelmi, a WFP és az AMISOM hajóinak védelmét, illetve a tengeri kalózkodó elleni küzdelemben történő aktív részvételét jelölték meg. Szolgálatának megkezdése után nem sokkal a Nivôse és legénysége máris nagy sikert könyvelhetett el. A 2010. március 5-ére virradó napon összesen kettő, március 6-án és 7-én pedig még egy-egy újabb sikeres akciót hajtott végre a szomáliai partok közelében az EUNAVFOR résztvevő egységeinek egy része francia vezetéssel, a korábbiakhoz mérten sokkal nagyobb sikerrel. A három nap leforgása alatt összesen harmincöt kalóz, öt anyahajó és nyolc csónak került kézre. A március 7-én végrehajtott művelet pedig azt is megmutatta, hogy a kalózkodó elleni küzdelem során mennyire fontos a részes európai államok által rendelkezésre bocsátott katonai eszközök megfelelően kombinált és összehangolt bevetése. A Nivôse, a 2009 decembere óta a művelet zászlóshajójának számító olasz Etna, e két hadihajó helikopterei, illetve egy spanyol haditengerészeti felderítő-repülőgép egységes akciója biztosította a sikeres kimenetelt. A műveletben részt vevő helikopterek a kalózkodócsónakok és az anyahajó felderítésében játszottak fontos szerepet. A kalózkodókat figyelmeztető lövésekkel vették rá, hogy tegyék le a fegyvert, majd elfogásuk után a műveletben részt vevő hajók fedélzetére szállították őket csónakjaikkal együtt. A tengeri rablók anyahajóját – ahogyan eddig és ezután is – még a helyszínen megsemmisítették. Számos sikeres cselekmény bizonyította azt követően a francia erők részvételének fontosságát (is). 2010. augusztus 14-én Franciaország vette át az Atalanta-művelet parancsnokságát Philippe Coindreau ellentengernagy vezetésével négy hónapra, ezért fregattja és haditengerészeti felderítő-repülőgépe mellé további egy hadihajót ajánlott fel a művelet számára. Ezen időszak alatt a francia de Grasse fregatt a 2010. szeptember 6-án hozzá csatlakozó Floréal fregatt-tal együtt számos sikeres akciót hajtott végre a kalózkodó ellen a Szomáli-medencében. A négy hónap

francia parancsnoksága alatt több mint 120 feltételezett kalózt fogtak el, több mint 20 akcióban. A művelet parancsnokságát Coindreau ellentengernagy 2010. december 10-én adta át a spanyol Juan Rodriguez Garat ellentengernagynak Dzsubutiban. 2012 márciusának végétől Franciaország további egy hadihajót bocsátott az Atalanta-művelet rendelkezésére. 2012. április 7–augusztus 6. között ismét Franciaország vezette a műveletet Dupuis ellentengernaggal az élen, aki megbízásának lejártával, olasz kollégájának, Enrico Credendino-nak adta át a művelet irányítását. A négy hónap során az ország ismét sikeresen helytállt nemcsak a kalózok ellen folytatott küzdelem során, hanem az EUNAVFOR-ral együttműködő afrikai államok kiképzése terén is.⁹⁰⁴

A modern kalózkodás ellen alkalmazott módszereket tekintve, ahhoz, hogy katonai eszközök bevetésével a nemzeti és nemzetközi kötelekekben részt vevő erők egy kalózcsелеkményt megakadályozzanak, vagy egy, a túsok kiszabadítására szolgáló kísérletet tegyenek, speciális eszközök szükségesek. A kalózok letartóztatása, bíróság elé állítása és elítélése pedig problémás, függetlenül attól, hogy erre nemzetközi megállapodás alapján már lehetőség nyílik. 2009. március 6-án az Európai Unió és Kenya egyezményt írt alá arról, hogy az Atalanta-művelet során kalózkodással vádolt személyeket Kenyába szállítják, és ott állítják bíróság elé. Ezzel kapcsolatban a Seychelles-szigetekre is lehet számítani, azonban gyakran fordul elő, hogy elengedik a kalózokat.⁹⁰⁵ A kalózok elleni küzdelem kapcsán a leginkább alkalmazott módszer az anyahajó kiiktatása. A kereskedelmi hajók számára is kínálkoznak védekezési alternatívák. Kapcsolhatnak például nagyobb sebességre, avagy megpróbálhatnak a kalózokat hátráltató erősebb, nagyobb hullámokat verő szélben átjutni a veszélyeztetett területen. Egyes hajótársaságok már fegyveres biztonsági őrköt is alkalmaznak, illetve van még egy tengeri villanypásztornak is nevezhető módszer. Ez egy, a hajótest köré vont speciális, áramütést okozó eszköz, amely hathatós védelmet nyújthat. Ha a kalózok támadása minden óvintézkedés ellenére sikeres, akkor megkezdődik a hetekig-hónapokig tartó egyezkedés a váltságdíjról. A váltságdíjat ledobhatják ejtőernyővel, azonban ha élelmiszer és üzemanyag is szerepel a kialakult követelések között, akkor akár hajóval is célba juttathatják. A tárgyalások

⁹⁰⁴ *Uo.*

⁹⁰⁵ Továbbá az EUNAVFOR, műveletei során, ezen két ország mellett már Tanzániával, Ugandával, Dzsubutival, Ománnal, Madagaszkárral és Mauritiussal is együttműködésbe kezdett.

során a legfontosabb szempont a legénység és az utasok, vagyis az emberi élet épségének garantálása, és ezt a kalózok ki is használják.⁹⁰⁶

Az Indiai-óceánon és az Ádeni-öbölben Franciaország több évtizede folyamatos katonai jelenlétet képvisel. Nemcsak nemzeti, hanem többnemzeti műveletek keretén belül is tevékenykedik. Az ALINDIEN az Indiai-óceán tengeri övezete parancsnokának és tengeri erőinek illetékességi területe⁹⁰⁷, amely a Vörös-tengertől és Nyugat-Afrikától a Fülöp-szigetekig, valamint Vietnam keleti részéig terjed, és a katonai ellenőrzés mellett nagyfokú védelmi diplomáciai aktivitást is biztosít a térségben. A francia haditengerészet indiai-óceáni szerepvállalása már a kilencvenes évek Öböl-háborúja során megnőtt. Ennek keretében került sor az afganisztáni terrorizmus elleni küzdelemre, vagy például a 2004. december 6-i szökőár áldozatainak megsegítésére. Az ország 2001 decembere után – a Control Naval Volontaire⁹⁰⁸ jegyzőkönyve alapján – indította el a Csendes- és az Indiai-óceán térségében hajói, hadihajói és ezek személyzete részére azt az információs csatornát, amely a civil–katonai szféra közötti interakciókkal a felmerülő veszélyek elkerülésére, avagy hatékony kezelésére szolgált. Az ötletet az EU Atalanta-művelete is átvette, és útjára indították a MSCHOA-t⁹⁰⁹ Northwood központtal, amely saját internetes oldalának köszönhetően minden, a zónában található tengeri járműnek segítséget és egyfajta passzív védelmet ad. A MSCHOA bizonyított: a tanácsait követő hajók 99%-a elkerülte a kalóztámadásokat a kérdéses területen történő átkelése során.⁹¹⁰

A térségben folyó műveletekben alkalmazott haditechnikai eszközök közül a legfontosabbak a helikopterekkel ellátott egységek: ezek általában fregattok és rombolók. Körülbelül húsz ilyen hadihajó található folyamatosan a kérdéses zónában egyrészt az európai Atalanta műveletben, másrészt az amerikai és az egyes nemzeti kötelékekben, amelyek tevékenységük hathatós összehangolásával képesek a terület szinte teljes lefedésére. A fregattok és rombolók előnye, hogy hetekig, sőt, megfelelő logisztikai támogatással akár hónapokig képesek a hadművelleti területen tartózkodni. Védelmi, ellenőrző és kísérő funkciót látnak el. Támadás esetén – ha a kalózok a

⁹⁰⁶ Forrás: <http://www.defense.gouv.fr>, letöltés ideje: 2017. március 16.

⁹⁰⁷ amiral commandant de la zone maritime de l'océan Indien et les forces maritimes de l'océan Indien.

⁹⁰⁸ Önkéntes Haditengerészeti Ellenőrzés.

⁹⁰⁹ Maritime Security Center–Horn of Africa–Tengerészeti Biztonsági Központ–Afrika szarva.

⁹¹⁰ Forrás: <http://www.defense.gouv.fr>, letöltés ideje: 2017. március 16.

közelében vannak – közvetlenül be tudnak avatkozni, nagyobb távolság esetén pedig helikopterüket is bevethetik. A lefegyverzéshez helikoptereket és támadóegységeket használnak. A műveletekben résztvevő erők másik nagy csoportját a légi járművek jelentik. A haditengerészeti felderítő- és járőrrepülőgépek Dzsibutiból, Mombasából, Kenyából vagy a Seychelles-szigetokról szállnak fel, és kiegészítik a tengeri erőket. Akcióikat rendszeresen támogatják a Dzsibutiban állomásozó AWACS E3F légtérelenőrző repülőgéppel. A légi erők vészjelzést ad, irányítja a felszíni egységeket, információkat gyűjt, felderíti a helyzetet, például azt, hogy hol található a megtámadott hajók. Ezalatt a haditengerészeti kommandó és a haditengerészeti fegyveres egységek a felszíni hajókon tartózkodnak, majd a támadások során ők szerelik le közvetlenül a kalózkodókat, irányítják a mentőműveleteket, de akár a veszélyeztetett kereskedelmi-, vagy halászhajókon is szolgálhatnak.⁹¹¹

A kalózkodás elleni küzdelem eredményeit tekintve, a politikai, jogi, diplomáciai, illetve katonai eszközök meghozták gyümölcsüket. Az elfogott kalózkodók száma nőtt, a kereskedelmi hajók útja az Ádeni-öbölben biztonságosabbá vált, valamint – köszönhetően az Európai Unió és az IMB kiterjedt riasztási rendszerének és ajánlásainak – felkészültebbek lettek a támadásokkal szemben. A hajók egyre nagyobb része válik képessé a saját eszközei segítségével kivédeni a támadásokat. A megerősített jelenlét továbbá ahhoz vezetett, hogy arányait tekintve kevesebb hajó jutott a tengeri rablók kezére, ugyanakkor azok egyre távolabbi vizeken kezdtek el tevékenykedni. Ugyanakkor úgy gondolom, hogy amíg egy Szomáliához hasonló helyzet kialakulásának esélye van az afrikai kontinensen, addig kalózkodók is lesznek.

ÖSSZEGZÉS, KÖVETKEZTETÉSEK

A francia kül- és biztonságpolitika egyik legfontosabb elemének, mint a korábbiakban már rámutattam, az Európa-politika tekinthető. Az ország a nyugat-európai integrációban már annak létrejöttétől kezdve vezető szerepre törekedett. A kilencvenes években Európai Unióvá vált integrációban a kül- és biztonságpolitika a három pillér egyikévé vált, majd az ezredforduló után az Európai Unió új szereplőként jelent meg a nemzetközi válságkezelésben. Az Európai Unió első és a mai napig legnagyobb katonai tengeri műveletében, a 2008-ban indult EUNAVFOR-ban – amely az EU kül- és biztonságpolitikájának részévé is vált –

⁹¹¹ *Uo.*

Franciaország a kezdetektől fogva jelentős szerepet vállalt, sőt annak legfőbb résztvevőjének tekintette mindig is magát. Mindez véleményem szerint nemcsak az európai vezető szerepre történő törekvés, hanem a francia kivételesség nyilvánulásának is tekinthető, ahogyan annak is, hogy katonai téren tett lépéseik hogyan válnak politikai ambícióik folytatóivá. Franciaország továbbá az érintett térségben már a műveletet megelőzően önálló tevékenységbe kezdett, ilyen volt az ALINDIEN is, amely katonai és diplomáciai tevékenységet egyaránt jelent.

Látható, hogy a francia állam a mai napig szívesen jár akár európai partnereitől is külön utakon. Ugyanakkor számos olyan önálló kezdeményezése is volt az országnak, amely később az EUNAVFOR sikereihez jelentős mértékben hozzájárult. Ilyen volt a Csendes- és az Indiai-óceán térségében hajói, hadihajói és ezek személyzete részére azon információs csatorna elindítása 2001 decembere után, amely a civil-katonai együttműködéssel kívánta a térségben felmerülő veszélyeket elkerülni, vagy azokat hatékonyan kezelni. Az Atalanta-műveletben ennek mintájára hozták létre hasonló céllal a mai napig aktív és sikeres támogatást nyújtó MSCHOA-t. Másik érdekes és hasznos kezdeményezésnek tartom az EUNAVFOR művelet szeptemberjében a 2009. július 1-jén, egy hajótulajdonos csoport kérésére, a franciák által létrehozott úgynevezett EPE Seychelles-missziót, amelynek műveleti térsége és a részt vevő államok száma az évek során fokozatosan bővült. Ezen sajátos, úgynevezett hajózásra fogható védelmi csapatok segítségével közvetlenül a fedélzeten védik a térségben tevékenykedő európai államok halászhajóit.

Véleményem szerint a modern kalózkodás elleni küzdelemben folytatott francia tevékenységben az anyagcentrikus hadikultúra nyilvánul meg, miszerint a hadviselés indirekt jegyeit hordozza, amelyre a módosult biztonsági környezet egyik aszimmetrikus kihívása – nevesen a modern kalózkodás – van további hatással. Az európai integráció többnemzeti haditengerészeti műveletében nemcsak katonai, hanem diplomáciai és jogi eszközöket is alkalmaznak. Továbbá Franciaország – a művelet jellegéből adódóan – haditengerészeti erőivel vesz részt az EUNAVFOR-ban. Állandó jelleggel biztosít legalább egy helikopterrel ellátott fregattot, továbbá Dzsibuti-ban található bázisukról tengerészeti felderítő támogatást. Ugyanakkor, mint korábban már említettem, a probléma jellegéből adódó, sajátos kezelési módokat tekintve is együttműködő az állam.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK, TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK, AJÁNLÁSOK ÉS A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK HASZNOSÍTHATÓSÁGA

Választott mottómnak megfelelően értekezésemben egyértelművé vált, hogy mennyire fontos egy adott ország – esetünkben egy fejlett nyugat-európai állam – kül- és biztonságpolitikai történetének, valamint ezzel párhuzamosan ugyanazon időszak nemzetközi és az adott állam teoretikusai általi hadelméletének megismerése és mélyreható tanulmányozása ahhoz, hogy a közöttük fennálló szoros kapcsolat létezését sikeresen bebizonyítsuk, és a napjainkban zajló folyamatokat is megértsük. Dolgozatomban igazoltam, hogy a második világháború utáni francia kül- és biztonságpolitika a francia hadelmélettel szervesen együtt fejlődött, ahogyan azt is, hogyan hatottak utóbbira az egyetemes indirekt, valamint a helyi háborúk gerillahadviselésének elméletei, majd a hidegháború utáni módosult biztonsági környezet. A francia nagyhatalmi ambíciók elsődlegesen a francia külpolitikában nyilvánulnak meg, eszközének pedig az ahhoz szorosan kapcsolódó és azt támogató biztonság- és védelempolitika tekinthető. Kutatásaim alapján tett következtetésem továbbá, hogy a francia kül- és biztonságpolitika, még Charles de Gaulle által felállított, prioritásai – az *exception française* jelenlétével együtt, amely a IV. Köztársaság időszakát is enyhébb formában, de jellemezte – az évek során alapvetően nem változtak. Azokban, a vizsgált köztársasági elnökök periódusai alapján, hangsúlyeltolódások figyelhetők meg, elsősorban az elnöki időszakok kezdetein. Továbbá a hangsúlyeltolódásokat és a prioritások mozgásterét a változó nemzetközi és biztonsági környezet és a francia állam mindenkori – főként gazdasági – kényszerei és korlátai befolyásolták, amely az V. Köztársaságot megelőző második világháború utáni időszakban is szignifikáns volt.

Értekezésem elkészítése és ehhez kapcsolódó kutatómunkám során a magam elé *kitűzött célokat* témavezetőm és a doktori képzésem alatti oktatóim útmutatásával, valamint a megfelelő kutatási módszerek alkalmazásával igyekeztem teljesíteni.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK

Jelen doktori értekezésemre vonatkozó, alábbi *összegzett következtetéseimmel* arra kívánok rámutatni, hogy dolgozatom felépítése és tartalma miként is járult hozzá az értekezésem elején megfogalmazott hipotéziseim vizsgálatához és bizonyításához.

Az 1945–2012 közötti időszak francia kül- és biztonságpolitikájának bemutatása és elemzése során láthattuk, hogy a második világháborúból katasztrofális körülmények között kikerült, ugyanakkor a győztesek között helyet foglalt állam, hogyan is tudott a nehézségeken felülemelkedni, és hogyan vált Európa egyik meghatározó politikai tényezőjévé, az európai integráció egyik motorjává. A hipotéziseimben megfogalmazottak bizonyításához kapcsolódik – Franciaország önmagáról kialakított elképzelése, nagyhatalmi ambíciói, így a francia kivételesség jegyében – az európai, ázsiai, afrikai, vagy akár az amerikai kontinenseken folytatott francia kül- és biztonságpolitika, amelyre gazdasági kényszerei is jelentős befolyást gyakoroltak. A két szuperhatalom jelenléte és befolyása a világ szinte minden szegletében ugyanakkor nem igazán tette lehetővé további politikai akaratok térnyerését, pláne nem megerősödését, ezekkel a korlátokkal Franciaország is szembetalálta magát. A IV. Köztársaság nem bizonyult hosszú életűnek, azonban ebben az időszakban az ország gazdasági fellendülése és a nyugat-európai integráció jelentős előremozdulást mutatott, utóbbit illetően a francia állam még korábbi, erősen német-ellenes külpolitikáját is hajlandó volt feladni. Ugyanakkor, ebben az időszakban az ország az atlanti szövetség irányába mozdult el, amelynek háttérében véleményem szerint elsősorban Franciaország második világháború utáni gazdasági kényszerei álltak. Lehetőségeitől függetlenül azonban Franciaország az 1949-ben létrejött NATO-ban kivételes szerepének hangsúlyozására törekedett, amelyhez a nyugat-európai integrációt próbálta felhasználni. A katonai és politikai dimenziók kölcsönhatását mutatta azon – igaz nem megvalósult – elképzelésük, hogy a francia fegyveres erők megerősítését egy nyugat-európai védelmi közösség létrehozásával valósítsák meg. A francia nagyhatalmi törekvéseket akkoriban jól kifejező, a gyarmati területekkel kapcsolatos francia kül- és biztonságpolitika – amelynek kialakításában gazdasági kényszereik is meghatározóak voltak – a Francia Unió létrehozásával és politikájuk folytatásaként gyakran a legkevésbé sem humánus katonai és rendőri eszközök alkalmazásával, már nem bizonyult hatékony eszköznek a dekolonizáció megfékezéséhez, az algériai háború pedig már a IV. Köztársaságnak vetett véget.

A hidegháborús rendszerben, az V. Köztársaság létrehozásával, a francia kül- és biztonságpolitikának sikerült megtalálnia a helyét, és egy egyensúlyozó, a két hatalmi tömbtől külön, de mégis közelálló, az enyhülési folyamatba aktívan bekapcsolódó, az Európa-politikát a középpontba helyező, önmagát ugyanakkor – nukleáris képességeivel – függetleníteni igyekvő állammá vált. Az önálló francia nukleáris elrettentő erő kérdését mindhárom bemutatott és elemzett Fehér Könyvük kiemelten kezeli. Ezen elemzések, valamint a katonapolitikai koncepciók módosulásai a hadügy és politika kölcsönhatását bizonyítják. Charles de Gaulle, mint az V. Köztársaság létrehozója és első elnöke, törekvése az volt, hogy a középhatalommá vált Franciaország korábbi világhatalmi szerepét visszaállítsa, így kül- és biztonságpolitikai lépéseinek meghatározása során visszanyúlt a – még a nagy francia forradalomhoz kapcsolódó – francia kivételességhez. Ennek megfelelően, az a felfogás, hogy Franciaországnak a világban vezető szerep predesztinált, a kül- és biztonságpolitikájukban legfontosabbnak tekintett Európa-politikára nagy hatással volt. A francia európai vezető szerepre törekvés jelenik meg a nyugatnémet állammal stabilizált kapcsolatokban is a hatvanas évek folyamán. Együttműködésük az Elysée-szerződésben öltött testet, amelynek nagymértékben köszönhető, hogy a francia-német páros a mai napig az európai integráció motorjának tekinthető. A de Gaulle-t követő köztársasági elnökök, kül- és biztonságpolitikai lépéseiket tekintve, a tábornok-elnök általi prioritások mentén haladtak, amelyben csak az egyes köztársasági elnökök személye és politikai irányultsága következtében, valamint a nemzetközi és a biztonsági környezet, valamint a gazdasági kényszerek és korlátok módosulásai miatt alakultak ki hangsúlyeltolódások. Úgy gondolom, ez a Franciaország és a NATO közötti kapcsolatokban jól megfigyelhető. Ugyanakkor a franciák Amerikai Egyesült Államokkal való kapcsolatai a tárgyalt időszakban mindenkori ambivalensnek tekinthetők. Továbbá a gazdasági kényszerei által meghatározott francia politika az afrikai területeken, valamint a Közel-kelet és a Földközi-tenger térségében egyre inkább szembe találta magát az amerikai érdekekkel, így az erre a térségre vonatkozó politikájának átgondolására is sok esetben szüksége volt. A hidegháború megszűnésével épp az addigi francia politika kapaszkodói tűntek el, ezzel az állam önmagát, így kül- és biztonságpolitikáját is újradefiniálni volt kénytelen, mindamelllett, hogy prioritásai ezen a téren továbbra sem változtak. Ehhez társult a világ globalizálódásának megindulása, újabb nagyhatalmak feltűnése, új típusú konfliktusok megjelenése, amelyhez igyekezett

igazodni a francia politika úgy, hogy kivételességének és különutas szerepének megtartására továbbra is törekedett. Jacques Chirac, majd Nicolas Sarkozy elnökségei során vált igazán nyilvánvalóvá, hogy a francia politika mozgásterét – részben gazdasági okok miatt – mennyire korlátozott. Az utóbbi által felvázolt célkitűzés, vagyis a Chirac-i időkkel történő szakítás, hozott némi eredményt, az ország számos kezdeményezés elindítója volt, elsősorban az európai integráció területén.

A dolgozatomban felállított hipotézisek kapcsán folytatott vizsgálatokhoz és azok bizonyításához szükségesnek tartottam a hidegháború, majd az azt követő időszak egyetemes hadelméletének áttekintését és elemzését is elvégezni. Ennek során az indirekt és a gerilla-hadviselést tárgyaltam először, majd a hidegháború utáni időszak hadelméleti változásait, amelynek oka, hogy – amennyiben a francia hadelmélet 1945–2012 közötti periódusának változásaival kívánunk érdemben foglalkozni – ezek jelenthetik a megfelelő viszonyítási alapot. Meglátásom szerint a Liddell Hart-féle indirekt hadviselés – amely a második világháború utáni időszakban a nyugati hadelméletre volt nagy hatással és egyetemessé csak a hidegháború után vált – elemzése során korábbi évszázadok szerzőinek munkáihoz, mint Morus Tamás, Machiavelli, Montesquieu és Szun Ce, is szükséges visszanyúlni, amelyekben az indirekt hadviselés elméletének korai megjelenését láthattuk. A gerilla-hadviselést már a hidegháború időszakát megelőzően alkalmazták, így elméletének kidolgozása is megindult, azonban az atomfegyverek és a hidegháborús szuperhatalmi szembenállás helyi háborúinak megjelenésével, nagymértékű növekedését tapasztalhattuk. A gerilla-hadviselés – részben európai megjelenését – a Raoul Salan francia tábornok által irányított kolonialista szélsőjobboldal de Gaulle elleni akcióiban is megfigyelhettük. A nemzetközi környezetben az 1990-es évek elején végbement változásokkal létrejött hidegháború utáni világban a biztonság új – gazdasági, politikai, társadalmi és környezeti – dimenziói jelentek meg, a továbbra is fontos katonai mellett. A katonai konfliktusok módosult formában és növekvő számban jelentkeztek, amelyre az elméletnek is reagálnia kellett. A terrorizmus napjaink egyetemes hadelméleti problémájának tekinthető, mindamelllett, hogy véleményem szerint sem erre, sem pedig az aszimmetrikus hadviselésre és korunk globális biztonsági kihívásainak, kockázatainak és fenyegetéseinek kezelésére nincs még egységes, egyféle megközelítésből adott válasz. Mindezek mellett, amennyiben

a hadügy és politika közötti kapcsolatok összefüggéseinek feltárására vállalkozunk egy adott ország hadelméletében, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a mára a hadelméleti kutatások terén alapműnek tekinthető Clausewitz *A háborúról* című munkáját sem. A porosz katonai teoretikus művében többek között a háború és a politika egymáshoz kötődése fogalmazódik meg, amelyet a későbbiekben a hadelmélet képviselői többször is idéztek és fogadtak el alapelveként. Azonban tették mindezt a második világháborút követő francia hadelmélet részletes vizsgálata nélkül, amelyet jelen értekezésben – a hidegháború időszakára vonatkozólag – elsődlegesen André Beaufre elméleti munkásságával szándékoztam megvalósítani. Ugyanakkor nem hagyhattam ki felsorolásomból Raymond Aron – akinek kétkötetes monográfiájában Clausewitz franciaországi hatása egyértelműen megjelenik – és David Galula munkásságát sem. Clausewitz hatása ugyanakkor a hidegháború utáni francia teoretikusok írásaiban is jelentkezett.

A hidegháborús francia hadelméletet jellemző kettősség egyrészt abban nyilvánult meg, hogy önálló utakat keresett és sok esetben az amerikai nézeteket bírálta. Másrészt nem válhatott minden esetben és szempontból önállóvá, mivel Franciaország katonai, gazdasági és politikai téren egyaránt a nyugati államokhoz tartozott és tartozik a mai napig. A francia hadelmélet képviselői közül Pierre Gallois tábornok nevéhez az önálló francia nukleáris elrettentő erő de Gaulle-féle politikai koncepciójának hadászati elgondolása kapcsolódik, amelyet tudományos igénnyel majd a későbbiekben Beaufre fogalmazott meg. Az 1960-as években létrejött *force de frappe*-hoz kapcsolódó, úgynevezett körkörös védelem koncepcióját Charles Ailleret tábornok dolgozta ki. Írásaiban a *force de frappe* létjogosultságával és elgondolásával kapcsolatos nézetei mellett jól megfigyelhető a korabeli hivatalos amerikai politikai és hadászati elgondolásokkal szembeni francia szembenállás, valamint az 1961-től érvényes amerikai rugalmas reagálás doktrínájának európai érvényességével kapcsolatos véleménye is. Mindezek, úgy gondolom, a francia kivételesség kifejezéséhez köthetőek. A Liddell Hart-féle indirekt hadviselés hadelmélete a hidegháborús francia hadelméletre jelentős hatással volt, ugyanakkor a direkt hadviseléssel kapcsolatos kutatások is folytatódtak. Beaufre mint az egyik legnagyobb hidegháborús francia katonai teoretikus nemzetközi elismertséget is kivívott, műveivel azonban érdemben Magyarországon eddig kevés kutató foglalkozott, amelyek közül számomra a korlátozott háborúra vonatkozó fejtegetései

voltak a legérdekesebbek. Ugyanakkor írásaiban nem tulajdonított kisebb figyelmet a hidegháborús időszak hagyományos hadviselésének sem, amely a korszak helyi háborúiban továbbra is jelen volt, valamint megpróbálta szintetizálni a népi háborúk elméletét is. Beaufre háborúkhöz kapcsolódó filozófiai munkássága, illetve a Franciaország és a NATO közötti kapcsolatokra vonatkozó fejtegetései sem kevésbé figyelemre méltóak. Utóbbiit illetően, az általam fellelt írások már az 1966-os francia kilépést követően születtek, amelyekben elemzése elsősorban a NATO esetleges reformjára vonatkoznak. Ezeket összekapcsolja – és itt nagyon jól kitapintható a de Gaulle elnöki időszakában fénykorát élő francia kivételesség hangsúlyozására és az európai vezető szerepre történő törekvés megjelenése – az európai védelem kérdéseivel. Továbbá Beaufre tábornok elméleti műveiben – főként a francia-atlanti kapcsolatokra és a NATO reformjára vonatkozóakban – mindenkori a de Gaulle-i vélemények támogatója volt, amely a francia hadelméleti dimenzió összekapcsolódását mutatja kül- és biztonságpolitikájukkal. A hidegháborús francia hadelmélet tárgyalása során továbbá David Galula munkássága az, amely elemzésre szorul. A felkelések elleni hadviseléssel kapcsolatos műve véleményem szerint azért is tekinthető jelentősnek, mivel azt, láthattuk, az amerikai hadsereg is előszeretettel forgatta a kilencvenes évektől megjelenő új típusú konfliktusok kapcsán, hiszen abban a felkelések kezelésének részletesen kidolgozott, lehetséges módzatai is megtalálhatók.

A hidegháború utáni időszak vonatkozó francia szakirodalma jelentős, azonban ezek közül sok olyan akad, amelyek vagy nehezen beszerezhetőek, vagy egyáltalán nem állnak rendelkezésünkre hazai keretek között. Számos olyan, hasznosnak tűnő, forrásművel találkoztam kutatásaim során, mint az IFRI, az IFAS és az IRIS – amelyek keretein belül napjaink francia kutatóinak nagy része is tevékenykedik – kiadványai. Függetlenül attól, hogy ezen intézetek színvonalas internetes weboldallal rendelkeznek, az itt publikált tanulmányok és könyvek csak korlátozottan érhetőek el hazánkban. A korszak általam feldolgozott munkáinak tekintetében a legjelentősebbnek egyrészt az aszimmetrikus hadviseléssel kapcsolatos fejtegetéseket tekintettem, amelyek közül François Géré írásait tartottam az egyik legfontosabbnak az aszimmetrikus konfliktusok kezelésére szolgáló megoldási javaslatok kapcsán, de véleményem szerint érdekes és a megszokottól eltérő megfogalmazásokat olvashatunk a témában Philippe Moreau-Defarges és

Vincent Desportes feldolgozott írásaiban is. Az aszimmetrikus hadviselés további, részletesebb feltárása és elemzése a jelenlegi afrikai és közel-keleti francia szerepvállalás kapcsán lenne még izgalmasabb, amelyet jelen dolgozatban terjedelmi okok miatt nem vizsgáltam. Továbbá láthattuk, hogy ebben az időszakban is jól kitapintható – ahogy Frédéric Bozo tanulmányában olvashattuk – a NATO-val szembeni francia ambivalencia megjelenése, valamint ehhez kapcsolódóan a francia európai vezető szerep és a francia kivételesség kifejezésének keresése, továbbá a NATO reform szükségességének hangsúlyozása, mindamelllett, hogy az ország 2009 óta ismét részt vállal az atlanti szövetség katonai szervezetében. Kiváló francia tanulmányokat találhatunk a kiberhadviselés témájában is, amely meglátásom szerint Franciaországban már olyan a színvonalon áll, hogy ezekből a tanulmányokból hasznos következtetéseket vonhatunk le hazánk viszonylatában is.

A harmadik fejezetben elsőként a francia indokínai háborút mutattam be, azt követően pedig a Maghreb-államok elszakadási törekvései közül az algériai háborút. Ahogyan rámutattam, Franciaország ragaszkodása gyarmati területeihez már történelmi késésben volt a többi korabeli gyarmattartó országhoz képest, ugyanakkor – elsődlegesen Franciaország gazdasági kényszerei következtében – érthető volt. A dekolonizációtól a kezdetekben elzárkózó francia politika kifejeződése már a második világháború időszakában megtartott brazzaville-i konferencia során (1944. január 30–február 8.) is megfigyelhető volt, amely a világháború utáni ideiglenes kormány időszakában sem változott meg. A második világháború után erősödő gyarmati függetlenségi törekvések kezelésére a francia állam többnyire nem a tárgyalásos, hanem a katonai utat választotta, amelyben a politikai és a katonai dimenziók kölcsönhatása jelenik meg, ahogyan abban is, hogy Indokína megtartása érdekében, még az atlanti elköteleződést, tehát a NATO-hoz való csatlakozást is vállalta és az amerikaiak segítségét is elfogadta a francia állam, amelynek háttérében gazdasági korlátai álltak. Az indokínai területekhez történő francia ragaszkodás gazdasági háttérét a francia bankok és cégek bányászati és mezőgazdasági érdekeltségei, valamint a helyi olcsó munkaerő jelentette. A terület függetlenségi vezetői elszakadásukat, láthattuk, elsődlegesen tárgyalásos úton kívánták megvalósítani és csak a francia agresszió hatására indultak meg a komolyabb fegyveres harcok. Indokína megtartásával továbbá a franciák – a de Gaulle-féle felfogáshoz híven – országuk korábbi nagyságát kívánták biztosítani. A

gyarmatbirodalmuk biztosította számukra a korábbi francia nagyság (grandeur) visszaállításának lehetőségét, így háttérben az *exception française* is állt. Magatartásukra ez végig, még a háború utolsó időszakában is jellemző volt, attól függetlenül, hogy helyzetük akkoriban már egyáltalán nem alakult kedvezően. A Kínai Népköztársaság 1949-es létrejöttével és a koreai háború kirobbanásával nagyobb összefüggésrendszerbe kerülő indokínai háború a korszak úgynevezett helyettesítő háborúinak egyikévé vált, amelyben a francia hadtudomány és a katonai dimenziók kölcsönhatását is bizonyítottam, aszerint, hogy a háború folyamán az indirekt hadviselés egyre nagyobb teret nyert, amely francia részről az anyagcentrikus hadikultúra irányába történő elmozdulást eredményezte. Úgy gondolom, ennek megnyilvánulását olyan közvetlen eszközök alkalmazásában láthattuk, mint a dél-vietnami helyi bábkormány létrehozása, vagy a francia csapatok sárgásítása (vietnamizálása). Utóbbinak nem katonai, hanem politikai hatása volt szignifikáns.

Az algériai háború háttérben politikai és gazdasági okok egyaránt álltak. Egyrészt az anyaország politikai életére az algériai telepések általi lobbizás nagy hatással volt, míg a gazdasági okok közé a francia mezőgazdasági és bányászati befektetések és a területen található, az 1950-es években felfedezett szaharai gáz- és olajmezők tartoztak. Itt már akkoriban jelentős készleteket becsültek és kiaknázásának lehetőségével megvalósulni látszott egy független francia olajpolitika. A Szahara továbbá a francia politikai, így katonai döntésekre azzal volt hatással, hogy terveik között szerepelt ott atomrobbantások végrehajtása. Úgy gondolom, hogy a dekolonizáció elkerülhetetlenségét azért sem ismerte fel a francia állam, mert célja ekkoriban még gyarmatainak – így a területileg integráns részének tekintett „három tengerentúli megye”, vagyis Algéria – megtartása volt az *exception française* szellemében, hogy újra a nagyhatalmak között foglalhasson helyet. Az algériai háborúval szembenálló anyaországi békemozgalom az indokínaitól azért volt szignifikánsabb, mivel az észak-afrikai országban nem az idegenlégiosok, hanem elsődlegesen francia sorkatonák harcoltak. Meglátásom szerint az észak-afrikai területen zajlott háború az 1956-os szuezi konfliktussal együtt továbbá Franciaországban nemcsak belpolitikai válsághoz – a gazdasági és pénzügyi rendszer válságához, munkaerőhiányhoz, inflációhoz és az erkölcsi kérdéseket illető problémákhoz – vezetett, hanem külkereskedelmüket és nemzetközi tekintélyüket is

nagyban érintették. A francia társadalmat, az algériai telepeseket és a katonákat is egyre jobban megosztó háború de Gaulle visszatérésének kedvezett, létrehozva az V. Köztársaságot. De Gaulle visszatérésében a francia kivételesség megjelenését láthatjuk aszerint, hogy a közvélemény őt tartotta annak az embernek, aki országuk történelmi nagyságát és nemzeti érdekeit a legméltóbban képviselni tudja. A tábornok-elnök számára ugyanakkor az algériai háború már gátló tényezőt jelentett egy olyan külpolitika kialakítása szempontjából, amellyel Franciaország nagyhatalmi rangját visszaállíthatja, amely a visszatérését támogató algériai gyarmattartók számára csalódást okozott. Másik támogatói köre, a francia pénzügyi körök, algériai gazdasági érdekei miatt továbbá a francia-algériai tárgyalások elhúzódását tapasztalhattuk. Ugyanakkor úgy vélem, hogy az Eviani szerződéssel kapcsolatos de gaulle-i véleményben a francia kivételesség fejeződött ki aszerint, hogy azt egy olyan lépésnek tekintette, amely Franciaország akkori érdekeinek felelt meg, nem pedig engedményeknek.

Az indokínai és az algériai függetlenségi háborúban a felkelők által alkalmazott gerilla-hadviselés bizonyíthatóan hatással volt a hidegháború francia hadelméletére is. Ennek megjelenését André Beaufre és David Galula műveiben láthattuk. A két szerző elméletei a közvetlen helyi háborús tapasztalatokon alapultak, mivel mindketten – más beosztásban, igaz, de – részt vettek országuk több akkori tengerentúli háborújában. Összességében, az indokínai és az algériai elszakadási törekvésekkel kapcsolatban úgy gondolom, hogy Franciaország veszteségei jelentősen kevesebbek lettek volna azok önállósodásának elfogadásával és számukra előnyös szerződések megkötésével.

A szomáliai kalózkodás elleni küzdelem és az abban folytatott francia részvétel feldolgozásának okai a következők. Az ezredforduló után az Európai Unió, mint új szereplő jelent meg a nemzetközi válságkezelésben. A 2008 decemberében útjára indított EUNAVFOR-művelet pedig az Európai Unió egyik legnagyobb szabású katonai műveletét jelenti a mai napig. Az integráció kül- és biztonságpolitikájának sikere leginkább ebben a műveletben érhető tetten, amelyben a francia állam jelentős részt vállalt már a kezdetek óta, továbbá az általam feldolgozott francia szakirodalom és a rendelkezésre álló források alapján kijelenthető: abban az egyik legmeghatározóbb államnak tekinti magát. Ez a francia európai vezető szerepre törekvés és a francia kivételesség hangsúlyozásának ismételt megjelenése, ahogyan

annak is, hogyan válnak katonai téren tett lépéseik politikai ambícióik folytatójává. Az európai integráció művelete mellett a térségben a francia állam önállóan – például az ALINDIEN keretében, amely katonai és diplomáciai tevékenységet egyaránt jelent – is tevékenykedik. Továbbá az EUNAVFOR-ban is számos alkalommal élt önálló kezdeményezéssel, amelyek az eddigiek alapján láthatóan sikeresnek bizonyultak, mutatva, hogy az ország előszeretettel jár még napjainkban is európai partnereitől (is) külön utakon. Utóbbi egyik példája a Csendes- és az Indiai-óceán térségében hajói, hadihajói és ezek személyzete részére 2001 decembere után indított információs csatorna, amely civil-katonai együttműködéssel kívánta a térségben felmerülő veszélyeket elkerülni, továbbá azokat hatékonyan kezelni. Az EUNAVFOR-ban ennek mintájára vezették be hasonló céllal, a mai napig aktív és sikeres támogatást nyújtó MSCHOA-t. Hasznos kezdeményezésnek tekinthető továbbá a 2009. július 1-jén, egy hajótulajdonos csoport kérésére, a franciák által létrehozott úgynevezett EPE Seychelles-misszió. Ennek műveleti térsége és a részt vevő államok száma az évek folyamán bővült, így az úgynevezett hajózásra fogható védelmi csapatok segítségével közvetlenül a fedélzeten védhetik a térségben tevékenykedő európai államok halászhajóit. A szomáliai kalózkodás elleni küzdelemben folytatott francia tevékenységben véleményem szerint az anyagcentrikus hadikultúra nyilvánul meg, azzal, hogy a hadviselés indirekt jegyeit hordozza, amelyre a módosult biztonsági környezet egyik aszimmetrikus kihívása – a modern kalózkodás – van további hatással. Az európai integráció többnemzeti haditengerészeti műveletében nemcsak katonai, hanem diplomáciai és jogi eszközöket alkalmaznak, valamint Franciaország a műveletben – annak jellegéből adódóan – haditengerészeti erőivel, gyakran sajátos módszereket alkalmazva, vesz részt korunk egyik új kihívásával szemben, egy immáron megváltozott biztonsági környezetben.

TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolájának képzése keretében folytatott tanulmányaim, valamint eddigi kutatásaim eredményeként *új tudományos eredményeknek* tartom a következőket:

1. **Bizonyítottam**, hogy a második világháborút követően a francia hadelmélet – az egyetemes hadtudományi fejlődés tendenciáit követve – elsősorban az indirekt hadviselés irányába mozdult el, és erre a folyamatra az ország gyarmati és helyi háborúinak gerilla-hadviselése, majd a hidegháború utáni időszak módosult

biztonsági környezete is hatással volt. Ezzel hadelméleti gondolkodóik érdemben foglalkoztak.

2. **Igazoltam**, hogy az 1945–2012 közötti időszakban a francia hadtudomány a francia kül- és biztonságpolitikával összhangban fejlődött.
3. A hadügy és a politika kölcsönhatásának dimenziójába helyezve **vizsgáltam és bizonyítottam** a francia kivételesség (*exception française*) megjelenési formáit és a gazdasági folyamatok hatásait. **Bizonyítottam**, hogy – még a nagy francia forradalomig visszanyúló és Charles de Gaulle által is képviselt, a francia politikai gondolkodásban megerősített – *exception française* meghatározó tényező a francia katonai és politikai dimenziók kölcsönhatásában, és ezek közös fejlődését Franciaország gazdasági kényszerei és korlátai mindenkor befolyásolták.

AJÁNLÁSOK ÉS A KUTATÁSI EREDMÉNYEK GYAKORLATI FELHASZNÁLHATÓSÁGA

Értekezésemben a fejezetek feldolgozása és elemzéseim során elsődlegesen azok minél részletesebb tárgyalására és feldolgozására helyeztem a hangsúlyt. A dolgozat terjedelmi korlátaiból kifolyólag – úgy gondolom – *kutatási témám még számos, feltáráásra váró területet rejt magában, így ajánlásaimat a következőkben fogalmazom meg:*

A hidegháború során és az azt követően született francia hadtudományi művek további feltáráásra, bemutatásra és elemzésre szorulnak. Ez véleményem szerint, egy újabb, önálló értekezés formájában megvalósítható lenne.

Értékes adalékot jelentene az ország 1945 utáni szerepvállalásának bemutatása az afrikai kontinensen, különös tekintettel az Elysée-palota úgynevezett afrikai titkárságának tevékenységére. De érdekes fejtegetések születhetnének a francia-orosz és a francia-kínai kapcsolatok alakulásáról, valamint Franciaország szerepvállalásáról a balkáni konfliktusokban.

Jelen téma mélyebb és még alaposabb feltáráshoz Franciaországban végzett kutatómunka szükségeltetik.

Az IFRI, az IFAS és az IRIS kiadványai érdemesek lennének arra, hogy azokat a magyar olvasóközönség, magyar feldolgozásban megismerje.

Kutatási témámat ajánlom továbbá François Hollande francia köztársasági elnök (2012-2017) időszakának elemzésével és az ehhez kapcsolódó francia katonai műveletek tárgyalásával elmélyíteni.

Úgy gondolom, hogy szakmailag fontos munkát jelentene Franciaország terrorizmus elleni küzdelemben folytatott tevékenysége (az ország területén belül is). A francia állam az elmúlt években többször vált terrorista támadások áldozatává, kezdve a 2015. január 7-ei Charlie Hebdo elleni merénylettel, majd a 2015. november 13-ai párizsi merényletsorozattal, ugyanakkor a terroristák számára továbbra is közkedvelt célpontot jelent Franciaország.

A legújabb francia szakirodalom alapján, további kutatásra ajánlom Franciaország és a kiberhadviselés témáját is.

Az értekezés fejezeteiben bemutatott elemzéseim és az ebből levont következtetések alapján *kutatási eredményeim gyakorlati hasznosításának lehetséges területeiként az alábbiakat jelölöm meg:*

Véleményem szerint értekezésem értékes elemzést és forrást jelent a francia hadtudomány és hadelmélet 1945-2012 közötti kutatási eredményeinek bemutatásával és vizsgálatával.

Jelen dolgozatom a jövő nemzedéke kutatóinak, egyetemi hallgatóinak hasznos forrásművet jelenthet, és további elemzéseknek adhat kiindulási alapot, inspirációt.

Disszertációm információs alpnak is szolgálhat a Nemzeti Közszerológati Egyetem biztonság- és védelempolitika szakos hallgatói számára.

Az értekezés hasznos forrás lehet nemzetközi kapcsolatok szakos hallgatók, valamint bölcsészettudományi hallgatók, elsősorban a francia történelemmel foglalkozók számára is.

Értekezésem utolsó mondataiban köszönetemet szeretném kifejezni mindazoknak, akik támogatást és segítséget nyújtottak annak elkészítése során, valamint doktori tanulmányaim alatt. Köszönetemet szeretném kifejezni elsődlegesen témavezetőmnek és minden oktatóimnak, valamint a Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskolája dolgozóinak és István Krisztinának. Köszönettel tartozom továbbá Sári Orsolyának és Halmi Gábornak minden segítségükért,

végezetül pedig családomnak, Imrének és barátaimnak a velem szemben tanúsított végtelen türelmükért és támogatásukért.

„Egy embernek lehetnek barátai, egy nemzetnek soha.”⁹¹²

(Charles de Gaulle)

⁹¹² HAJMA: *i. m.* – p. 246.

FELHASZNÁLT IRODALOM

HIVATKOZOTT IRODALOM

1. ABOVILLE, Benoît: *Les soixante ans de l'OTAN: un point de vue européen. (A NATO hatvan éve: egy európai nézőpont.)* – In. *Politique étrangère*, 2008. 73. évf. 1. sz. – p. 91–104.
2. ÁGH Attila: *Konfliktusok, háborúk.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1989. – ISBN 963 326 592 4
3. AILLERET, Charles: *Histoire de l'armement. (A fegyverzet története.)* – Paris: Presses Universitaires de France, 1948.
4. AILLERET, Charles: *L'organisation de la sécurité et les progrès des armes nouvelles. (A biztonság szervezete és az új hadseregek fejlődése.)* – In. *Politique étrangère*, 2006. 71. évf. 4. sz. – p. 839–848.
5. AILLERET, Charles: *Opinion sur la théorie stratégique de la „flexible response”. (Vélemény a „rugalmas reagálás” stratégiai elméletről.)* – In. *Revue de Défense Nationale*, 1964. augusztus–szeptember. (20. évf.) 8–9. sz. – p. 1323–1340.
6. ALLEG, Henri: *Vallatás.* – Bp.: Kossuth Kiadó, 1958.
7. ARON, Raymond: *Paix et Guerre entre les nations. (Háború és béke a nemzetek között.)* – Paris: Calmann-Lévy, 1962.
8. ARON, Raymond: *Penser la guerre, Clausewitz. I. L'âge européen. (Gondolatok a háborúról, Clausewitz. I. Az európai korszak.)* – Paris: Éditions Gallimard, 1976.
9. ARON, Raymond: *Penser la guerre, Clausewitz. II. L'âge planétaire. (Gondolatok a háborúról, Clausewitz. II. A globális korszak.)* – Paris: Éditions Gallimard, 1976.
10. BALÁZS Gábor: *Egy francia jelenség: a gaulle-izmus.* – Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/egy-francia-jelenseg-a-gaulle-izmus>, letöltés ideje: 2014. november 23.
11. BALÁZS József, GAZDAG Ferenc: *Fegyverek a Diadalív alatt. Franciaország biztonságpolitikájáról.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1983.
12. BALÁZS Péter: *Új német–francia tengely az Európai Unióban.* – In. *Egyenlítő*, 2007. 5. évf. 9. sz. – p. 29–34.

13. BARACS Dénes: *Miterrand–franciaországi változások*. – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1981.
14. BEAUFRE, André (Général): *Dissuasion et stratégie. (Elrettentés és stratégia.)* – Paris: Armand Colin, 1964.
15. BEAUFRE, André (Général): *European–American Cooperation. (Európai–amerikai együttműködés.)* – In. *Strategy for the West. American–Allied relations in transition. (Stratégia a Nyugat számára: Az átalakulóban lévő amerikai–szövetséges kapcsolatok.)* – New York: Crane, Russak&Company, Inc., 1974. – p. 225–240. – ISBN 0 8448 0274 3
16. BEAUFRE, André (Général): *Introduction à la stratégie. (Bevezetés a stratégiába.)* – Paris: Libraire Armand Colin, 1963.
17. BEAUFRE, André (Général): *La guerre révolutionnaire: Les formes nouvelles de la guerre. (A forradalmi háború: A háború új formái.)* – Paris: Libraire Arthème Fayard, 1972.
18. BEAUFRE, André (Général): *La Nature de l'Histoire. (A történelem természete.)* – Paris: Libraire Plon, 1974.
19. BEAUFRE, André (Général): *L'O.T.A.N. et l'Europe. (A NATO és Európa.)* – Paris: Calmann-Lévy, 1966.
20. BEAUFRE, André (Général): *Stratégie de l'action. (A támadás stratégiája.)* – Paris: Armand Colin, 1966.
21. BEAUFRE, André (Général): *Stratégie pour demain: Les problemes militaires de la guerre moderne. (Stratégia holnapra. A modern háború katonai problémái.)* – Paris: Libraire Plon, 1972.
22. BOZO, Frédéric: *Franciaország és a NATO: a közeledés határai*. – In. *Európai Szemle*, 1997. 8. évf. 2. sz. – p. 29–44.
23. BOZO, Frédéric: *La relation transatlantique et la „longue” guerre contre le terrorisme. (A transzatlanti kapcsolat és a terrorizmus elleni „hosszú” háború.)* – In. *Politique étrangère*, 2002. 67. évf. 2. sz. – p. 337–351. – Forrás: http://www.persee.fr/doc/polit_0032-342x_2002_num_67_2_5183, letöltés ideje: 2017. július 10.
24. BRZEZINSKI, Zbigniew: *A nagy sakktábla. Amerika világhatalma és geostratégiai feladatai*. – Bp.: Európa Könyvkiadó, 1999. – ISBN 963 07 6533 0

25. BÚR Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok*. – Bp.: Mudus Novus Kft., 2011. – ISBN 978 963 9713 32 1
26. CABRAL, Amílcar: *Unité et lutte. (Egység és küzdelem.)* – Paris: Libraire François Maspero, 1980. – ISBN 2 7071 1171 6
27. CADEAU, Ivan: *David Galula, Contre-insurrection. Théorie et pratique. (David Galula, A felkelések elleni hadviselés. Elmélet és gyakorlat.)* – In. *Revue Historique des Armées*, 2010. május 05. 259. sz. – Forrás: <http://rha.revues.org/7009>, letöltés ideje: 2017. január 29.
28. CHE GUEVARA, Ernesto: *A gerillaharcos kézikönyve*. – Bp.: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2007. – ISBN 978 963 9752 27 6
29. CHIRAC, Jacques: *Egy új Franciaországért*. – Bp.: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 1997. – ISBN 963 8033 38 X
30. CLAUDE, Gérard: *Chirac „l’Africain”. Dix ans de politique africaine de la France, 1996–2006. (Chirac, „az afrikai”. Franciaország Afrika-politikájának tíz éve, 1996–2006.)* – In. *Politique étrangère*, 2007. december. 4. sz. – p. 905–918.
31. CLAUSEWITZ, Carl von: *A háborúról*. – Bp.: Zrínyi Kiadó, 1961–1962. I–II. kötet.
32. COUTAU-BÉGARIE, Hervé: *Stratégie de la France au XXIe siècle. (Franciaország stratégiája a XXI. század hajnalán.)* című előadása. Elhangzott a Zrínyi Miklós Egyetem Zrínyi-előadójában 2008. február 19-én.
33. CSIZMADIA Sándor: *A francia geopolitika. Európai vagy atlanti Európa*. – Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_francia_geopolitika_europai_vagy_atlanti_europa/, letöltés ideje: 2014. november 30.
34. CSIZMADIA Sándor: *A nemzetközi kapcsolatok története (1945–1991)*. – H.n.: PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszék, 2004. – Forrás: www.politologia.btk.pte.hu/docs/nemz.doc, letöltés ideje: 2014. április 05.
35. D’ESTAING, Valéry Giscard: *Hatalom és élet*. – Bp.: Európa Könyvkiadó, 1992. – ISBN 963 07 5416 9
36. DAUGHERTY, Leo J.: *A vietnami háború napról napra*. – Debrecen: Hajja & Fiai Könyvkiadó, 2003. – ISBN 963 9329 71 1
37. DAVIDSON, Basil: *Gerillaháborúk Afrikában*. – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1984. – ISBN 963 09 2423 4

38. DE BRESSY, Bernard: *Défense ou intervention: la paradoxe européen.* (Védelem vagy beavatkozás: az európai paradoxon.) – In. Défense Nationale, 2000. április. (56. évf.) 4. sz. – p. 5–11.
39. DE CHASSEY, Francis: *Colonisation, décolonisation, impérialisme. Le cas de la Mauritanie.* (Gyarmatosítás, dekolonizáció, imperializmus. Mauritánia esete.) – Forrás: http://www.editions-harmattan.fr/auteurs/article_pop.asp?no=10147&no_artiste=775, letöltés ideje: 2017. augusztus 03.
40. DE GAULLE, Charles: *A reménység emlékiratai. I. Az újjászületés 1958–1962.* – Szeged: Gradus ad Parnassum Könyvkiadó, 2003. – ISBN 963 9184 14 4
41. DEÁK János: *A katonai stratégiák változásai és fejlődésük lehetséges irányai.* – In. Hadtudomány, 2008. (18. évf.) 1–2. sz. – p. 55–69. – Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2008/1_2/055-069.pdf, letöltés ideje: 2017. június 30.
42. DESPORTES, Vincent: *Combats de demain: le futur est-il prévisible? (A holnap csatái: előrelátható a jövő?)* – In. Politique étrangère, 2006. 71. évf. 3. sz. – p. 595–607.
43. DIÓSZEGI István, HARSÁNYI Iván, NÉMETH István (szerk.): *20. századi egyetemes történet. Európán kívüli országok. 1945–1995.* – Bp.: Korona Kiadó, 2001. III. kötet. – ISBN 963 903 61 37
44. DUBY, Georges: *Franciaország története II. Az új idők 1852-től napjainkig.* – Bp.: Osiris Kiadó, 2007. – ISBN 978 963 389 757 2
45. Entretien avec Nicolas Sarkozy President de la République Française conduit par la redaction de Politique Internationale: La France, puissance d’avenir. (A Politique Internationale c. folyóirat interjúja Nicolas Sarkozy-vel, a Francia Köztársaság elnökével: Franciaország, a jövő hatalma.) – Forrás: http://www.politiqueinternationale.com/revue/print_article.php?id=613&id_revue=115&content=texte, letöltés ideje: 2008. február 19.
46. FÁBIÁN Éva: *Gazdag Ferenc: Franciaország története 1919–1995.* – In. Külügyi Szemle, 2011. 10. évf. 2. sz. – p. 198–201. – ISSN 2060-4904
47. FEJÉRDY Gergely: *Stílusváltás a francia külpolitikában 2012. május 6. után.* – In. MKI-TANULMÁNYOK, 2012. szeptember 20. – Forrás: http://kki.gov.hu/download/a/a9/b0000/Tanulmanyok_2012_21_St%C3%ADlu

- [sv%C3%A1llt%C3%A1s_a_francia_k%C3%BC_.pdf](#), letöltés ideje: 2017. március 02.
48. FERWAGNER Péter Ákos: *Francia politikai pártok a gyarmati Algériában 1945–1954*. Doktori értekezés. – Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2002. – Forrás: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/70/1/de_1237.pdf, letöltés ideje: 2016. november 16.
49. FISCHER Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Tankönyv és atlasz. – Bp.– Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2005, 2014. – ISBN 978 963 9542 85 3
50. FORGÁCS Balázs: *A hadikultúra fogalmának historiográfiája I.* – In. *Hadtudományi Szemle*, 2009. (2. évf.) 2. sz. – p. 1–9. – Forrás: http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_2/2009_2_hm_forgacs_balazs_1_9.pdf, letöltés ideje: 2017. július 15.
51. FORGÁCS Balázs: *Napjaink hadikultúrái (A hadviselés elmélete és fejlődési tendenciái a modern korban)*. PhD értekezés. – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, 2009. – Forrás: http://uni-nke.hu/downloads/konyvtar/digitgy/phd/2009/forgacs_balazs.pdf, letöltés ideje: 2014. augusztus 01.
52. FREGÁN Beatrix: *A francia haderő átalakítása és aktuális problémái.* – Forrás: http://old.honvedelem.hu/hirek/kiadvanyok/kutatas/doktorandusz/fregan_beatrix, letöltés ideje: 2008. december 19.
53. FREID Mónika: *Statisztikai portré az Európai Unióról I.* – In. *Európai Tükör*, 2007. 12. évf. 10. sz. – p. 164–167.
54. GALLOIS, Pierre: *Stratégie de l'âge nucléaire. (Hadászat az atomkorszakban.)* – Paris: Calmann-Lévi Éditeur, 1960.
55. GALULA, David: *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice. (A felkelések elleni hadviselés: elmélet és gyakorlat.)* – Westport, Connecticut, London: Praeger Security International, 2006. – ISBN: 0 275 99269 1, ISBN 0 275 99303 5 (pbk.) – Forrás: <http://ready4itall.org/wp-content/uploads/2013/05/Counterinsurgency-Warfare-Theory-and-Practice.pdf>, letöltés: 2017. július 01.
56. GAZDAG Ferenc: *A francia–német együttműködés évtizedei: negyvenéves az Elysée-szerződés.* – In. *Európai Utas*, 2003. 14. évf. 1. sz. – p. 21–24.

57. GAZDAG Ferenc: *Franciaország és az iraki konfliktus*. – In: *Külügyi Szemle*, 2007. 6. évf. 2–3. sz. – p. 116–133.
58. GAZDAG Ferenc: *Franciaország története 1918–1995*. – Bp.: Kossuth Kiadó, 2011. – ISBN 978 963 09 6498 2
59. GÉRÉ, François: *Charles Ailleret, stratège français. La pensée stratégique française contemporaine. (Charles Ailleret, francia stratégia. Napjaink francia hadászati gondolkodása.)* – Forrás: <https://www.diploweb.com/Charles-Ailleret.html>, letöltés ideje: 2017. július 19.
60. GÉRÉ, François: *La guerre asymétrique. (Az aszimmetrikus háború.)* – Forrás: http://www.liberation.fr/tribune/2001/09/25/la-guerre-asymetrique_378207, letöltés ideje: 2017. január 28.
61. GIAP, Vo Nguyen: *Dien Bien Phu. (Dien Bien Phu.)* – Hanoi: Éditions en Langues Étrangères, 1959.
62. GIAP, Vo Nguyen: *People's War People's Army. (Népi háború, népi hadsereg.)* – Hanoi: Foreign Languages Publishing House, 1961. – Forrás: <http://www.marxists.org/archive//giap/1961-pwpa.pdf>, letöltés ideje: 2014. október 25.
63. GIAP, Vo Nguyen: *Stratégia és taktika a felszabadító háborúban*. – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, Zrínyi Katonai Kiadó, 1971.
64. GNESOTTO, Nicole: *EU, USA: A világról és az egymásról kialakított kép*. – In: VINCZE Hajnalka (szerk.): *A transzatlanti vita: Tanulmányok*. – Bp.: Zrínyi Kiadó, 2006. – ISBN 963 327 414 1
65. GŐCZE István (szerk.): *Állam és katona*. – Bp.: Dialóg Campus Kiadó, 2017. – ISBN 978 615 5680 38 0
66. GRIMAL, Henri: *La décolonisation 1919–1963. (A dekolonizáció 1919–1963.)* – Paris: Collection U/Série „Histoire contemporaine” dirigé par René Rémond. Librairie Armand Colin, 1965.
67. HAHNER Péter: *Franciaország története*. – Bp.: Műszaki Könyvkiadó, 2002. – ISBN 963 16 2763 2
68. HAJMA Lajos: *Nyugati szakírók a háborúról*. – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1968.
69. HECKER, Marc: *De Marighella à Ben Laden. Passerelles stratégiques entre guérillos et djihadistes. (Marighellától Bin Ladenig. Stratégiai átjárhatóságok*

- a gerillák és a dzsihadisták között.*) – In. Politique étrangère, 2006. 71. évf. 2. sz. – p. 385–396.
70. HEGEDŰS Kata: *Tizenhárom év anarchia: Szomália a hidegháború után.* – In. Külügyi Szemle, 2005. 4. évf. 1–2. sz. – p. 37–62.
71. HORVÁTH Csaba: *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai.* Egyetemi tankönyv. – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Hadtörténelem tanszék, 1999.
72. http://1.bp.blogspot.com/-Ko4Ht7DDXL8/UHR3-aGYKzI/AAAAAAAAA00/CQVXEtw1H34/s1600/somalia_shabaab_retreat.png, letöltés ideje: 2017. március 16.
73. <http://a136.idata.over-blog.com/2/21/09/31/3eme/Carre-decolonisation.jpg>, letöltés ideje: 2017. június 29.
74. <http://acces-defense.com/index.php/2016/12/04/les-livres-blancs-de-la-defense/>, letöltés ideje: 2017. augusztus 02.
75. http://crc-resurrection.org/images/restauration_nationale/carte_dien-bien-phu.jpg, letöltés ideje: 2017. március 12.
76. <http://ekladata.com/NWOvATCt8iSPVRFjLQv7fxTDAJE.jpg>, letöltés ideje: 2017. július 14.
77. http://epa.niif.hu/00800/00878/01659/pdf/L_2008_330_0019_0020.pdf, letöltés ideje: 2017. augusztus 18.
78. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32010D0231&from=EN>, letöltés ideje: 2017. augusztus 18.
79. <http://fundforpeace.org/fsi/>, letöltés ideje: 2017. július 14.
80. <http://fundforpeace.org/fsi/excel/>, letöltés ideje: 2017. július 14.
81. http://katpol.blog.hu/2011/02/26/modositva_megorizni_atoltozott_a_vietnami_nephadsereg_vazlat, letöltés ideje: 2014. október 16.
82. <http://mjp.univ-perp.fr/defense/lpm1977.htm>, letöltés ideje: 2017. augusztus 11.
83. <http://uca.edu/politicalscience/dadm-project/sub-saharan-africa-region/mauritania-1960-present/>, letöltés ideje: 2017. március 25.
84. <http://vilag.transindex.ro/?hir=5911>, letöltés ideje: 2008. április 25.
85. <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/mauritanie/presentation-de-la-mauritanie/>, letöltés ideje: 2017. augusztus 03.

86. <http://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/084000341.pdf>, letöltés ideje: 2017. augusztus 06.
87. <http://www.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/pdf/le-livre-blanc-sur-la-defense-1972.pdf>, letöltés ideje: 2017. július 27.
88. <http://www.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/pdf/le-livre-blanc-sur-la-defense-1994.pdf>, letöltés ideje: 2017. augusztus 06.
89. <http://www.marinechandlery.com/admiralty-anti-piracy-planning-chart-q6099-red-sea-gulf-of-aden-and-arabian-sea#>, letöltés ideje: 2017. március 15.
90. http://www.mkih.hu/feladatkorok_proliferacio.shtml, letöltés ideje: 2017. július 10.
91. http://www.monatlas.fr/Hist/Z_Diacchronie/France/fr_56a.htm, letöltés ideje: 2017. június 29.
92. http://www.monatlas.fr/Hist/Z_Diacchronie/France/fr_72.htm, letöltés ideje: 2017. június 29.
93. <http://www.rfi.fr/afrique/20101127-mauritanie-grandes-dates-histoire-politique>, letöltés ideje: 2017. augusztus 03.
94. <http://www.solidariteetprogres.org/orientation-strategique-47/affaire-de-suez-affaire-de-syrie-rompre-notre.html>, letöltés ideje: 2017. július 20.
95. <https://carlpepin.files.wordpress.com/2010/12/algc3a9rie1.jpg>, letöltés ideje: 2017. július 14.
96. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5a/Bataille_d%27Alger.jpg, letöltés ideje: 2017. március 12.
97. https://www.defense-et-republique.org/1Fichiers/defense%20textes/1972_00_00_LB_V2.pdf, letöltés ideje: 2017. július 31.
98. HUYGHE, François-Bernard: *Les nouvelles formes du conflit. (A konfliktus új formái.)* – Forrás: https://www.huyghe.fr/actu_442.htm, letöltés ideje: 2017. január 28.
99. J. NAGY László: *Az ummától a nemzetállamig. Az arab országok a 19–20. században.* – Szeged: SZTE Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2009. – ISBN 978 963 7356 99 5
100. JEANCLOS, Yves: *L'ère des conflits asymétriques. (Az aszimmetrikus konfliktusok korszaka.)* – In. Le Monde, 2015. január 19. – Forrás:

http://www.lemonde.fr/idees/article/2015/01/19/l-ere-des-conflits-asymetriques_4559268_3232.html, letöltés ideje: 2017. február 01.

101. JOMINI, Antoine Henri: *A hadművészet meghatározása.* – In. *A hadművészet középkori és újkori klasszikusai.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1974. – p. 568–622. – ISBN 963 326 004 3
102. KAISER Ferenc, TÁLAS Péter: *Politikai erőszakformák.* – In. *Nemzet és Biztonság*, 2012. 5. évf. 5–6. sz. – p. 133–156.
103. KECSKÉS D. Gusztáv: *Franciaország. Közép-Kelet-Európa és Magyarország Georges Pompidou elnöksége idején, 1969–1974.* – In. *Múltunk*, 2011. 56. évf. 3. sz. – p. 129–136.
104. KENDE István: *Forró béke–Hidegháború: A diplomáciai kapcsolatok története 1945/56.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1970.
105. KENDE István: *Napjaink százhusz háborúja 1945–1976.* – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1979. – ISBN 963 05 1889 9
106. KIS Aladár (szerk.): *Egyetemes történet 1945–1975. A második világháború befejezésétől a Helsink-i konferenciáig.* – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1993. I. kötet.
107. KOCSIS Bernát (szerk.): *Válogatás burzsoá hadtudományi írásokból.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1985. – ISBN 963 326 186 4
108. KŐSZEGVÁRI Tibor: *A hadtudomány mai problémái, területe és fogalma.* – In. *Hadtudomány*, 2007. március. 17. évf. 1. sz. – p. 8–14. – Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/2007_1_2.html, letöltés ideje: 2017. január 27.
109. KŐSZEGVÁRI Tibor: *Hadviselés a 21. században.* – In. *Hadtudomány*, 1999. március. 9. évf. 1. sz. – p. 41–54. – Forrás: <http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/1999/ht-1999-1-5.html>, letöltés ideje: 2017. január 28.
110. LANXADE, Jacques: *La défense française dans le nouveau cadre géostratégique. (A francia védelem az új geostratégiai keretben.)* – In. *Défense Nationale*, 1995. augusztus–szeptember. (51. évf.) 8–9. sz. – p. 7–22.
111. LEMIERE DE CORVEY, J. F. A.: *Un Peu du Fanatisme. (Egy kis fanatizmus.)* – In. LAQUEUR, Walter (szerk.): *The guerrilla reader. A historical anthology.* Philadelphia: Temple University Press, 1977. – p. 62–65. – ISBN 0 87722 095 6

112. LENGYEL István: *Országok az Atlasz vonzásában: A Maghreb Arab Unió esélyei.* – Bp.: Kairosz Kiadó, 2006. – ISBN 963 7510 53 2
113. LIDDELL HART, Basil Henry: *Stratégia.* – Bp.: Európa Könyvkiadó, 2002. – ISBN 963 07 7243 4
114. LOPPERT Csaba: *A Sarkozy-koktél (Az új francia köztársasági elnök receptje az előtte álló kihívásokra).* – In. Valóság, 2007. 50. évf. 6. sz. – p. 105–114.
115. MACHIAVELLI, Niccolò: *A fejedelem.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1991. – ISBN 963 09 3519 8
116. MALLET, Jean-Claude: *Stratégie et modèle d'armée 2015. (A Haderő 2015 stratégiája és modellje.)* – In. Défense Nationale, 1996. július 14. (52. évfolyam), Numéro Spécial – p. 21–32.
117. MARTIN József Péter: *A Sarkozy-jelenség.* – Forrás: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-sarkozy-jelenseg>, letöltés ideje: 2008. április 25.
118. MARTIN, Alexandre, CORIOU, Loïck: *Définir un conflit asymétrique. (Egy aszimmetrikus konfliktus meghatározása.)* – Forrás: http://www.lemonde.fr/international/article/2003/03/31/definir-un-conflit-asymetrique_315022_3210.html, letöltés ideje: 2017. február 09.
119. MAURIN, François: *Entretien avec le Chef d'état-major des armées (Cema). (Interjú a fegyveres erők vezérkari főnökével.)* – In. Défense Nationale, 1974. július. (30. évf.) 7. sz. – p. 7–28.
120. MAZRUI, Ali A. (szerk.): *General History of Africa, Vol. VIII.: Africa since 1935. (Afrika általános történelme, VIII. kötet: Afrika 1935 óta.)* – Paris–Oxford–California: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Heinemann Educational-University of California Press, 1993. – ISBN 0435 948148 ISBN 92 3 102758 1 ISBN 0 520 03920 3 – Forrás: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001842/184297eo.pdf>, letöltés ideje: 2017. augusztus 07.
121. MERARI, Ariel: *A terrorizmus mint a lázadás stratégiája.* – In. TÁLAS Péter (szerk.): *A terrorizmus anatómiája.* – Bp.: Zrínyi Kiadó, 2006. – ISBN 963 327 412 5
122. MONTESQUIEU: *A törvények szelleméről.* – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1962. I–II. kötet.
123. MORUS Tamás: *Utópia.* – Bp.: Szent István Társulat, 2002. – ISBN 963 361 19 1

124. NAGY Miklós Mihály: *Interpretáció Clausewitz fő művének nyolcadik könyvéhez.* – In. Hadtudományi Szemle, 2017. 10. évf. 1. sz. – p. 98–112.
125. PÁLFY József, NOVÁK Zoltán: *A NATO húsz éve.* – Bp.: Zrínyi Könyvkiadó, Kossuth Könyvkiadó, 1970.
126. PÁLFY József: *Furcsa házasság. Franciaország és a NATO.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1980. – ISBN 963 326 0744
127. PAPP Levente: *Sarkozy nagy álma.* – Forrás: <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=66859>, letöltés ideje: 2008. április 02.
128. PATAKI Zsolt: *Sorozott vagy profi hadsereget Franciaországnak.* – In. Új Honvédségi Szemle, 1997. 51. évf. 9. sz. – p. 127–135.
129. PERJÉES Géza: *Carl von Clausewitz: A háborúról. I–II.* – In. Századok, 1966. (100. évf.) 4–5. sz. – p. 990–996.
130. PERJÉES Géza: *Clausewitz és a háború praxeológiája.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1988. – ISBN 963 326 581 9
131. PERJÉES Géza: *Clausewitz magyar fordítása.* – In. Hadtörténelmi Közlemények, 1966. 1. sz. (Új folyam, XIII. évf.) – p. 104–132.
132. PERJÉES Géza: *Clausewitz.* – Bp.: Magvető Könyvkiadó, 1983. – ISBN 963 14 0012 3
133. POMPIDOU, Georges: *Entretiens et Discours 1968–1974. (Interjúk és beszédek 1968–1974.)* – Paris: Librairie Plon, 1975. I. kötet.
134. PORKOLÁB Imre (ezredes), WAGNER Péter: *Petraeus két háborúja.* – In. Honvédségi Szemle, 2014. 142. évf. 1. sz. – p. 13–26. – Forrás: http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/42201/2014_hsz_1_beli_v_oldalankent.pdf, letöltés ideje: 2017. július 01.
135. PRICE, Roger: *Franciaország története.* – Bp.: Maecenas Könyvkiadó, 1994, 2001. – ISBN 963 645 108 7, ISBN 963 203 048 6
136. RESPERGER István: *A biztonsági környezet, az aszimmetrikus hadviselés és a terrorizmus jellemzői.* – In. Hadtudományi Szemle, 2016. 9. évf. 3. sz. – p. 115–181. – Forrás: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00032/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2016_03_115-181.pdf, letöltés ideje: 2017. január 26.
137. SALGÓ László: *„Vizontlátásra tábornokom!” A Dien Bien Phu-i csata.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1983. – ISBN 963 09 2074 3

138. SALGÓ László: *A gyarmati rendszer története 1939–1955.* – Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.
139. SALGÓ László: *Gyarmatpolitika Napóleontól de Gaulle-ig.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1977. – ISBN 963 09 0785 2
140. SALGÓ László: *Neokolonialista és globális érdekek az Egyesült Államok indokínai politikájában.* – In. *Külpolitika*, 1974. 1. évf. 1. sz. – p. 78–94.
141. SAMAAN, Jean-Loup: *Mythes et réalités des cyberguerres. (A kiberháborúk mítoszai és valóságai.)* – In. *Politique étrangère*, 2008. 73. évf. 4. sz. – p. 829–841.
142. SARKOZY, Nicolas: *Vallomások.* – Bp.: Századvég Kiadó, 2006. – ISBN 963 7340 35 5, ISBN 978 963 7340 33 8
143. SAVROV, I. J. (szerk.): *Helyi háborúk.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1982. – ISBN 963 326 307 7
144. SCHMITT, Carl: *A partizán elmélete.* – In. *A politikai fogalma.* – Bp.: Osiris, Pallas Stúdió, Attraktor Kiadó, 2002. – p. 103–173.
145. SCHUMAN, Robert: *Európáért.* – Pécs: Baranya Megyei Könyvtár, 1991. – ISBN 963 7272 48 8
146. SIENKIEWICZ, Marian: *Az indokínai háború 1945–1975.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1982. – ISBN 963 326 109 0
147. SOÓS Eszter: *Charles de Gaulle és a karizma mindennapivá válása.* – In. *Politikatudományi tanulmányok.* – Bp.: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának III. Konferenciája, 2012. április 20. – p. 23–36. – ISSN 1417-2488 – Forrás: www.ajk.elte.hu/file/politanulmanyok2012.pdf, letöltés ideje: 2015. március 18.
148. SOUTOU, Georges-Henri: *L'émergence du couple franco-allemand: un mariage de raison. (A francia-német páros megjelenése: egy indokolt házasság.)* – In. *Politique étrangère*, 2012. 77. évf. 4. sz. – p. 727–738.
149. SZABÓ József (főszerk.): *Hadtudományi Lexikon.* – Bp.: Magyar Hadtudományi Társaság, 1995. I–II. kötet. – ISBN 963 04 5226 X (I–II. kötet), ISBN 963 04 5228 6 (II. kötet)
150. SZEMLÉR Tamás: *A francia-német kapcsolatok az Európa-politika kulcskérdései tükrében a XXI. század küszöbén: Folyamatosság vagy változás?* Doktori (PhD) értekezés. – Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi

- Kapcsolatok Doktori Iskola, 2000. – Forrás: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/140/01/szemler_tamas.pdf, letöltés ideje: 2009. január 03.
151. SZENDY István: *A hadtudományról magyar szemmel.* – In. Magyar Tudomány, 2012. (173. évf.) 11. sz. – p. 1361–1367. – Forrás: http://epa.oszk.hu/00600/00691/00107/pdf/EPA00691_mtud_2012_11_1361-1367.pdf, letöltés ideje: 2017. június 29.
152. SZENES Zoltán: *A katonai biztonság reneszánsza.* – In. Honvédségi Szemle, 2017. 145. évf. 2. sz. – p. 3–26. – Forrás: http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/62253/hsz_2017_2_be_liv_003_026.pdf, letöltés ideje: 2017. június 12.
153. SZENES Zoltán: *Katonai kihívások a 21. század elején.* – In. Hadtudomány, 2005. 15. évf. 4. sz. – Forrás: http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2005/4/2005_4_5.html, letöltés ideje: 2017. június 13.
154. SZERZŐ NÉLKÜL: *Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciájának állásfoglalása.* – In. Hadtudomány, 2007. március. 17. évf. 1. sz. – Forrás: <http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2007/1/index.html>, letöltés ideje: 2017. június 30.
155. SZERZŐ NÉLKÜL: *La guerre est un caméléon: le nouveau visage des conflits. (A háború egy kaméleon: a konfliktusok új megjelenése.)* – Forrás: <http://www.atlantico.fr/decryptage/guerre-est-cameleon-nouveau-visage-conflits-francois-gere-657994.html>, letöltés ideje: 2017. január 28.
156. SZERZŐ NÉLKÜL: *Le projet de durcir la discipline budgétaire provoque des remous dans l'UE. (A költségvetési fegyelem szigorításának terve hullámokat idéz elő az EU-ban.)* – Forrás: http://www.lemonde.fr/europe/article/2010/10/25/le-projet-de-durcir-la-discipline-budgetaire-provoque-des-remous-dans-l-ue_1430776_3214.html, letöltés ideje: 2010. október 29.
157. SZERZŐ NÉLKÜL: *Mauritánia kikiáltja függetlenségét.* – Forrás: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=11665>, letöltés ideje: 2012. április 28.
158. SZERZŐ NÉLKÜL: *Medvegyev elmegy a NATO-csúcsra.* – Forrás: http://nol.hu/lap/vilag/20101020-medvegyev_elmegy_a_nato-csucsra, letöltés ideje: 2010. október 29.

159. SZUN CE: *A hadviselés tudománya*. – Bp.: Göncöl Kiadó, é.n. – ISBN 963 9183 39 3
160. SZŰCS Anita: *Az „exception française” és a francia nagyhatalmiság*. – In. *Külügyi Szemle*, 2006. 5. évf. 3–4. sz. – p. 89–110.
161. SZŰCS Anita: *Az „exception française” erodálódása és a megváltozott francia nagyhatalmiság: Franciaország kettős válsága*. PhD értekezés. – Bp.: Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Kapcsolatok Doktori Iskola, 2006. – Forrás: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/14/01/szucs_anita.pdf, letöltés ideje: 2008. december 25.
162. TITO, Josip Broz: *Önéletrajzi vallomások*. – Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1985. Első kötet.
163. TITO, Josip Broz: *Önéletrajzi vallomások*. – Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1985. Második kötet.
164. TOMOLYA János, PADÁNYI József: *A terrorizmus és a gerilla hadviselés azonosságai és különbségei*. – Az MHTT (Magyar Hadtudományi Társaság) 2013. évi pályázatára benyújtott közlemény. – Forrás: http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2014/2014_elektronikus/11_TOMOLYA_PADANYI.pdf, letöltés ideje: 2017. január 27.
165. TÜRKE András István: *„Bilan”: A Sarkozy-féle új francia kül- és biztonságpolitika irányvonalai*. – In. *MKI-TANULMÁNYOK*, 2008. július 1. – Forrás: http://kki.gov.hu/download/d/0a/b0000/Tanulmanyok_2008_22_%E2%80%9E_Bilan%E2%80%9D-_A_Sarkozy-f%C3%A9le_%C3%BA.pdf, letöltés ideje: 2017. március 02.
166. TÜRKE András István: *De Gaulle-től Sarkozyig: Franciaország és a NATO viszonya (1996–2009)*. – In. *Külügyi Szemle*, 2009. 8. évf. 2. sz. – p. 65–87.
167. VAÏSSE, Maurice: *La France et L’OTAN: une histoire. (Franciaország és a NATO: egy történet.)* – In. *Politique étrangère*, 2009. 74. évf. 4. sz. – p. 861–872.
168. VARGA Tamás: *A francia külpolitika térvesztése a hidegháború utáni nemzetközi rendszerben*. – Forrás: http://www.grotius.hu/doc/pub/DQDVXB/2009_155_varga_tamas.pdf, letöltés ideje: 2014. november 23.

169. VÉRON, Jean-Bernard: *La Somalie: cas d'école des États dits „faillis”*. (Szomália: az úgynevezett „bukott” államok iskolapéldája.) – In. Politique étrangère, 2011. 76. évf. 1. sz. – p. 45–57.
170. VIDA László: *Sarkozy győzelme*. – In. HVG, 2007. 29. évf. 19. sz. – p. 11–12.
171. VINCZE Hajnalka: *A francia Európa-politika prioritásai: SVKI Védelmi Tanulmányok*. – Bp.: Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 2000. – ISBN 963 8117 81 8
172. VINCZE Hajnalka: *Európa: egy előre bejelentett hanyatlás krónikája*. – Forrás: <http://www.nol.hu/cikk/391475>, letöltés ideje: 2008. február 04.
173. VINCZE Hajnalka: *Uniós forгатókönyv a múltból*. – Forrás: <http://www.nol.hu/cikk/318026>, letöltés ideje: 2008. február 04.

INTERNETES WEBOLDALAK

1. <http://bibliographienationale.bnf.fr/>
2. <http://eunavfor.eu/>
3. <http://lesrapports.ladocumentationfrancaise.fr>
4. <http://www.agefi.fr/>
5. <http://www.charles-de-gaulle.org/>
6. <http://www.defense.gouv.fr>
7. <http://www.diplomatie.gouv.fr>
8. <http://www.elysee.fr/>
9. <http://www.eurekanetwork.org/>
10. <http://www.georges-pompidou.org/>
11. <http://www.giat-industries.fr/>
12. <http://www.ifri.org/>
13. <http://www.iris-france.org/>
14. <http://www.larousse.fr/>
15. <http://www.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/>
16. <http://www.nato.int>
17. <http://www.persee.fr/>
18. <http://www.rpfrance-otan.org/>
19. <http://www.strato-analyse.org/fr/>
20. <https://www.britannica.com/>

21. <https://www.herodote.net/>
22. <https://www.sipri.org/>

NEM HIVATKOZOTT IRODALOM

1. Anglia 1954-ben elutasítja az indokínai háborúba való beavatkozást. (*Részlet Anthony Eden Emlékirataiból. – The Memoirs of the Rt. Hon. Sir. Anthony Eden.* – London: Cassel, 1959. – p. 99–106.) – Idézi: *Külpolitika*, 1974. 1. évf. 1. sz. – p. 142–148.
2. BEAUFRE, André (Général): *Bâtir l’avenir. (A jövő építése.)* – Paris: Calmann-Lévy, Collection questions d’actualité, 1967.
3. BEAUFRE, André (Général): *La nature des choses. (A dolgok természete.)* – Paris: Plon, 1969.
4. BENDJEBBAR, André: *Archives secretes–Le „vrai père” de la bombe H. (Titkos dokumentumok–A hidrogénbomba „igazi atyja”).* – In. *L’Histoire*, 2001. szeptember. 257. sz. – p. 64–70.
5. BENKE József: *Az arab országok története I–II.* – Pécs: Alexandra Kiadó, 1997. – ISBN 963 367 281 3
6. BERKI Tamás: *Az Európai Unió Haditengerészeti Erejének Atalanta-hadművelete.* – Forrás: [http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=900&title=Az Európai Unió Haditengerészeti Erejének Atalanta-hadművelete](http://www.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=900&title=Az_Európai_Unió_Haditengerészeti_Erejének_Atalanta-hadművelete), letöltés ideje: 2010. november 11.
7. BESENYŐ János, PRANTNER Zoltán, SPEIDL Bianka, VOGEL Dávid: *Az Iszlám Állam – Terrorizmus 2.0 – Történet, ideológia, propaganda.* – Bp.: Kossuth Kiadó, 2016. – ISBN 978 963 09 8441 6
8. BESENYŐ János: *„Arab tavasz” – politikai rendszerváltás az észak-afrikai arab államokban.* – In. *Kül-Világ*, 2011. 8. évf. 4. sz. – Forrás: <http://www.kulvilag.hu/2011/04/besenyoy.pdf>, letöltés ideje: 2012. szeptember 28.
9. BESENYŐ János: *A nyugat-szaharai válság: Egy magyar békefenntartó szemével.* – Bp.: Publikon Kiadó, 2012. – ISBN 6155001567
10. BESENYŐ János: *Recenzió J. Nagy László Az algériai háború 1954–1962 című könyvéről.* – In. *Sereg Szemle*, 2011. január–március. 11. évf. 1. sz. – p. 173–175.

11. BOUHOU, Kassim: *L'OTAN et le monde arabe: peur, dialogue et partenariat.* (*A NATO és az arab világ: félelem, párbeszéd és partnerség.*) – In. *Politique étrangère*, 2008. 73. évf. 1. sz. – p. 119–130.
12. BOZO, Frédéric: *A transzatlanti kapcsolatok és a terrorizmus elleni „hosszú” háború.* – In. *Külügyi Szemle*, 2002. 1. évf. 3. sz. – p. 195–198. – Forrás: http://kki.gov.hu/download/a/5c/b0000/Kulugyi_Szemle_2002_03_A_transzatlanti_kapcsolat_.pdf, letöltés ideje: 2017. január 27.
13. BRAUDEL, Fernand: *Franciaország identitása: A tér és a történelem.* – Bp.: Helikon Kiadó, 2003. – ISBN 963 208 825 5
14. CHARILLON, Frédéric: *Politique étrangère de la France: l'heure des choix.* (*Franciaország külpolitikája: a választások órája.*) – In. *Politique étrangère*, 2007., 72. évf. 1. sz. – p. 139–150.
15. CHE GUEVARA, Ernesto: *A motoros naplója.* – Bp.: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2006. – ISBN 963 7253 31 9
16. CHE GUEVARA, Ernesto: *Bolíviai napló.* – Bp.: Ulpius-ház Könyvkiadó, 2006. – ISBN 963 7253 41 6
17. CHE GUEVARA, Ernesto: *Global Justice: Liberation and Socialism.* (*Világméretű igazságosság: Felszabadulás és szocializmus.*) – Melbourne: Ocean Press, 2002. – ISBN 1 876175 45 1
18. CHEVÈNEMENT, Jean-Pierre: *Le „retour” de la France dans l'OTAN: une décision inopportune.* (*Franciaország „visszatérése” a NATO-ba: időszerűtlen döntés.*) – In. *Politique étrangère*, 2009. 74. évf. 4. sz. – p. 873–879.
19. CSIKI Tamás: *A Failed States Index 2009.* – In. *Nemzet és Biztonság*, 2009. 2. évf. 7. sz. – p. 87–93.
20. CSIZMADIA Sándor, MOLNÁR Gusztáv, PATAKI Gábor Zsolt (szerk): *Geopolitikai szöveggyűjtemény.* – Bp.: Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, 1999. – ISBN 963 8117 68 0
21. DATLIN, Sz.: *Tunisz, Algéria, Marokkó népeinek függetlenségi harca.* – Bp.: Szikra Könyvkiadó, 1954.
22. DAVID, Dominique: *France/OTAN: la dernière marche.* (*Franciaország/NATO: az utolsó menet.*) – In. *Politique étrangère*, 2008. 73. évf. 2. sz. – p. 429–441.
23. DAVIDSON, Basil: *The Liberation of Guiné: Aspects of an African Revolution with a foreword by Amílcar Cabral.* (*Guinea felszabadulása: Egy afrikai*

- forradalom aspektusai Amílcar Cabral előszavával.)* – Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 1969. – ISBN 0140410279
24. DEÁK János, SZTERNÁK György: *Gondolatok a NATO-csúcstalálkozó után.* – In. Szakmai Szemle, 2008. 2. sz. – p. 5–21. – Forrás: http://knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2008_2_szam.pdf, letöltés ideje: 2017. március 05.
 25. DUNAY Pál, GAZDAG Ferenc: *A helsinki folyamat: az első húsz év. Tanulmányok és dokumentumok.* – Bp.: SVKI, Magyar Külügyi Intézet, Zrínyi Kiadó, 1995. – ISBN 963 8117 24 9
 26. EINSTEIN, Albert, FREUD, Sigmund: *Háború, de miért? Iszak Aszimov esszéjével.* – Bp.: Glória Kiadó, é.n. – ISBN 963 7495 52 5
 27. FÁBIÁN Éva: *A francia haditengerészet Afrika szarvának kalózvizein.* – In. Nemzet és Biztonság, 2011. 4. évf. 1. sz. – p. 18–27. – ISSN 1789-5286
 28. FÁBIÁN Éva: *Franciaország európai biztonságpolitikája Georges Pompidou elnöksége idején.* – In. Szakmai Szemle, 2015. 1. sz. – p. 82–96.
 29. FÁBIÁN Éva: *Háború és függetlenség Algériában.* – In. Sereg Szemle, 2012. július–szeptember. 10. évf. 3. sz. – p. 134–150. – ISSN 2060-3924
 30. FÁBIÁN Éva: *Indochina and the French Fourth Republic: The first Indochina war (1945–1954): Part 1.(Indokína és a Francia Negyedik Köztársaság: Az első indokínai háború (1945–1954): Első rész.)* – In. National Security Review, 2015. 2. sz. – p. 35–55.
 31. FÁBIÁN Éva: *Indochina and the French Fourth Republic: The first Indochina war (1945–1954): Part II. (Indokína és a Francia Negyedik Köztársaság: Az első indokínai háború (1945–1954): Második rész.)* – In. National Security Review, 2016. 2. sz. – p. 49–71. – ISSN 2416 3732
 32. FÁBIÁN Éva: *Jószomszédi (v)iszonyok?: A magyarok és a Vajdaság.* – In. Társadalom és Honvédelem, 2007. 11. évf. 3–4. sz. – p. 87–107. – ISSN 1417-7293
 33. FÁBIÁN Éva: *The downfall of the Fourth Republic of France. (Franciaország Negyedik Köztársaságának bukása.)* – In. Hírvillám, 2013. 4. évf. 1. sz. – p. 95–103. – ISSN 2061-9499
 34. FÁBIÁN Éva: *Tunézia és Marokkó függetlenné válásának története.* – In. Sereg Szemle, 2012. október–december. 10. évf. 4. sz. – p. 121–131. – ISSN 2060-3924

35. FORGÁCS Balázs: *A hadikultúra fogalmának historiográfiája II.* – In. *Hadtudományi Szemle*, 2009. (2. évf.) 3. sz. – p. 1–8. – Forrás: http://uni-nke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2009/2009_9_3/2009_3_hm_forgacs_balazs_1_8.pdf, letöltés ideje: 2017. július 15.
36. FREGÁN Beatrix, FÁBIÁN Éva: *A francia katonapolitika változásai.* – In. Fekete Károly (szerk.): *Kommunikáció 2009.* (Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2009. október 14.) – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009. – p. 281–283. – ISBN:978 963 7060 70 0
37. FREGÁN Beatrix, FÁBIÁN Éva: *The special relationship for European integration. (Különleges kapcsolat az európai integráció számára.)* – In. Fekete Károly (szerk.): *Kommunikáció 2010.* (Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2010. október 06.) – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2010. – p. 65–68. – ISBN 978 963 7060 21 2
38. FREI Tamás: *Szomáliai útijegyzet: Gyomorultak.* – In. *HVG*, 1993. 15. évf. 9. sz. – p. 22–23.
39. FUKUYAMA, Francis: *A történelem vége és az utolsó ember.* – Bp.: Európa Könyvkiadó, 2014. – ISBN 978 963 0795 73 9
40. GALULA, David: *Pacification in Algeria: 1956–1958. (Béketeremtés Algériában: 1956–1958.)* – H.n.: RAND Corporation, 2006. – Forrás: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2006/RAND_MG478-1.pdf, letöltés ideje: 2017. január 29. – ISBN 0 8330 3920 2
41. GAULME, François: „États faillis”. „États fragiles”: *concepts jumelés d’une nouvelle réflexion mondiale. („Bukott államok”. „Törékeny államok”: Egy új világelképzelés fogalompárjai.)* – In. *Politique étrangère*, 2011. 76. évf. 1. sz. – p. 17–29.
42. GIAP, Vo Nguyen: *A népi háborúról.* – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1976. – ISBN 963 326 030 2
43. HAJDÚ István (szerk.): *A válságreagáló műveletek elmélete és gyakorlata a 21. században.* Egyetemi jegyzet. – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2004.
44. HAJDÚ István (szerk.): *Válságreagáló műveletek.* Vázlatalbum. – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2006.

45. HALIMI, Serge: *Les recettes idéologiques du président Sarkozy. (Sarkozy elnök ideológiai receptjei.)* – In. Le Monde diplomatique, 2007. június. 54. évf. 639. sz. – p. 8–9.
46. HARAI Dénes: *Szellem, hatalom, erőszak.* – Bp.: Zrínyi Kiadó, 2017. – ISBN 978 963 327 741 6
47. HECHS László, SZIKORA Márton: *Jordánia Husszein után: Hogyan tovább.* – Forrás: http://www.hetek.hu/hatter/199902/hogyan_tovabb, letöltés ideje: 2012. április 30.
48. http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/habib_bourguiba.html, letöltés ideje: 2012. július 12.
49. http://www.afrikatanulmanyok.hu/htmls/vi_mohamed.html, letöltés ideje: 2012. szeptember 28.
50. <http://www.ambafrance-kh.org/>, letöltés ideje: 2014. március 09.
51. <http://www.ambafrance-vn.org/>, letöltés ideje: 2014. február 16.
52. <http://www.biography.com/people/georges-pompidou-9444059>, letöltés ideje: 2015. január 04.
53. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/469501/Georges-Pompidou>, letöltés ideje: 2015. január 02.
54. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/555530/Jacques-Soustelle>, letöltés ideje: 2012. május 10.
55. http://www.cvce.eu/obj/communique_final_de_la_session_ministerielle_du_conseil_de_l_atlantique_nord_bruxelles_3_et_4_decembre_1970-fr-b6dad00-09e8-4996-acce-47752259dcb5.html, letöltés ideje: 2015. január 25.
56. <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/vietnam-718/>, letöltés ideje: 2014. január 12.
57. <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/laos/la-france-et-le-laos/>, letöltés ideje: 2014. március 09.
58. <http://www.elysee.fr/la-presidence/georges-pompidou>, letöltés ideje: 2015. január 03.
59. <http://www.foreignpolicy.com/failedstates>, letöltés ideje: 2010. december 18.
60. http://www.herodote.net/Georges_Pompidou_1911_1974_-synthese-622.php, letöltés ideje: 2015. január 03.
61. <http://www.hirstart.hu/fk/szomaliala>, letöltés ideje: 2010. november 18.

62. http://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Georges_Pompidou/138677,
letöltés ideje: 2015. január 02.
63. http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/MA/hu/Ismerteto/marokko_eu.htm,
letöltés ideje: 2012. szeptember 28.
64. HUNTER, Robin: *Somali pirates living the high life. (Fényűzésben élő szomáliai kalózkod.)* – Forrás: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/7650415.stm>,
letöltés ideje: 2010. december 20.
65. HUNTINGTON, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.* – Bp.: Európa Könyvkiadó, 2015. – ISBN 978 963 07 9572 2
66. HUNTINGTON, Samuel P.: *A Katona és az Állam.* – Bp.: Zrínyi Kiadó, Atlanti Kutató és Kiadó, 2014. – ISBN 963 327 221 1
67. J. NAGY László, FERWAGNER Péter Ákos: *Az arab országok története 1913–2003.* – Szeged: JATEPress Kiadó, 2004. – ISBN 3159780000858
68. J. NAGY László: *Az algériai háború 1954–1962.* – Szeged: Universitas Szeged Kiadó, 2010. – ISBN 963 888 80 51
69. J. NAGY László: *Az arab országok története a XIX–XX. században.* – Bp.: Eötvös József Könyvkiadó, 1997. – ISBN 963 9024 16 3
70. JOBBÁGY, Zoltán: *A felkelők elleni műveletekről: Egy elfeledett klasszikus: Bernardo de Vargas Machuca.* – In. Honvédségi Szemle, (2013) 141. évf. 2. sz. – p. 15–18. – Forrás: http://magyaryprogram.kormany.hu/download/2/45/90000/Honvedsegi_Szemle_2013_02_%20Dr_Kadar_Pal_2-4_oldal.pdf, letöltés ideje: 2017. július 01.
71. JOBBÁGY, Zoltán: *Clausewitz és a felkelők: a háború csodálatos háromsága és a felfegyverzett nép ereje.* – In. Honvédségi Szemle, 2013. 141. évf. 3. sz. – p. 28–31. – Forrás: http://www.honvedelem.hu/container/files/attachments/38492/honvedsegi_szemle_2013_03.pdf, letöltés ideje: 2017. július 04.
72. KADUMA, Ndugu Ibrahim M.: *Afrika déli részének felszabadítása.* – In. Külpolitika, 1976. 3. évf. 4. sz. – p. 74–85. (A Magyar Külügyi Intézetben 1976. szeptember 11-én elhangzott előadás).
73. KAISER Ferenc: *A túlnépesedés mint a globális migráció fő kiváltó oka.* – In. Felderítő Szemle, 2015. november. 14. évf. 4. sz. – p. 142–145.
74. KENDE István: *Le Duan. Válogatott beszédek és írások.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1981. – ISBN 963 09 1701 7

75. KIS Álmos Péter, BESENYŐ János, RESPERGER István: *Országismertető Szomália*. – Bp.: Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely, MH GEOSZ közös kiadványa, 2014. – ISBN 9789638903761 – Forrás: <https://www.scribd.com/doc/248577664/Szomalia-Orszagismertet%C5%91-2014>, letöltés ideje: 2017. március 31.
76. KISS Anita Júlia: *A francia hidrogénbomba megszületése*. – In. Klió, 2002. 11. évf. 2. sz. – p. 166–167.
77. KOSZTOLÁNYI Ildikó: *Franciaország tengerentúli megyei és területei – Hogyan integrálódnak Európába és az Európai Unióba az ultra-periférikus területek*. Szakdolgozat. – Bp.: Budapesti Gazdasági Főiskola, 2009. – Forrás: http://elib.kkf.hu/edip/D_14542.pdf, letöltés ideje: 2012. július 13.
78. KŐSZEGVÁRI Tibor: *Katonai stratégiák és doktrínák a hidegháború korszakában*. Egyetemi jegyzet. Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Doktori Iskola, 2000.
79. KULCSÁR Péter: *Nyugati külpolitikaelméletek a második világháború után*. – In. Külpolitika, 1974. 1. évf. 3. sz. – p. 13–25.
80. *La Grande Encyclopédie. (Nagy Enciklopédia.)* – H.n.: Libraire Larousse, 1975. – ISBN 2 03 000900 8 (édition complet/teljes kiadás), ISBN 2 03 000916 4 (vol. 16/16. kötet)
81. LA MAISONNEUVE, Eric de: *Le soldat et le politique. (A katona és a politika.)* – In. Défense Nationale, 1996. június. (52. évf.), 6. sz. – p. 61–71.
82. LAWRENCE, Thomas Edward: *A bölcsesség hét pillére*. – Bp.: Révai Kiadás, 1935. I–II. kötet.
83. LELLOUCHE, Pierre: *France-Allemagne: le double déni. (Franciaország-Németország: a dupla tagadás.)* – In. Politique étrangère, 2012. 77. évf. 4. sz. – p. 739–754.
84. LOUIS N. György: *Idegenlégiós éveim*. – Szeged: Dávid Könyvkiadó, 1997. – ISBN 963 85643 5 0
85. LŐKÖS István: *Arab a nyelvem, iszlám a vallásom, Algéria a hazám: Muszlim reformkísérlet*. – Forrás: http://www.hetek.hu/hatter/199907/muszlim_reformkiserlet, letöltés ideje: 2012. május 08.
86. MACHIAVELLI, Niccolò: *A háború művészete*. – Szeged: Szukits Könyvkiadó, 2001. – ISBN 963 9344 07 9

87. MARSAI Viktor: *A szomáliai kalózok és az EU ATALANTA missziója.* –
Forrás:
http://epa.oszk.hu/01800/01827/00009/pdf/le_monde_dipl_magyar_EPA01827_2010_05_28-36.pdf, letöltés ideje: 2010. november 28.
88. MÁRTON Balázs: *A magyar EU-elnökség és az ESDP/CSDP.* – In. MKI-Tanulmányok, 2009. december 7. – Forrás:
http://kki.gov.hu/download/c/f9/b0000/Tanulmanyok_2009_23_A_magyar_EU-eln%C3%B6ks%C3%A9g_%C3%A9s_a.pdf, letöltés ideje: 2017. március 09.
89. MENU, Jean: *Les forces nucléaires françaises. (A francia nukleáris erők.)* – Défense Nationale, 2000. július. (56. évf.) 7. sz. – p. 34–43.
90. MOIS, Dominique: *Franciaország jó forradalma.* – In. HVG, 2007. 29. évf. 19. sz. – p. 126–127.
91. NAGY Miklós Mihály: *A terrorizmus hadelmélete.* – In. Kapu, 2004. 17. évf. 6–7. sz. – p. 16–20.
92. NAGY Miklós Mihály: *Clausewitz és a történeti földrajz.* – In. Történeti Földrajzi Közlemények, 2017. 5. évf. 1. sz. – p. 17–32.
93. NAGY Miklós Mihály: *Geopolitika és hadtudomány.* – In. Magyar Tudomány, 1999. 44. évf. 7. sz. – p. 769–778. – Forrás:
http://epa.oszk.hu/00700/00775/00007/1999_07_01.html, letöltés ideje: 2017. március 26.
94. NAGY Miklós: *A francia republikanizmus főbb kérdései: A republikánus hagyomány a francia köztársasági rendszerekben.* Diplomamunka. – Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 2001. – Forrás: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/3/1/nm_szte_koztars.pdf, letöltés ideje: 2012. május 08.
95. NÉMETH István (szerk.): *20. századi egyetemes történet: Európán kívüli országok.* – Bp.: Osiris Kiadó, 2005. II. kötet. – ISBN 963 389 761 2
96. PAPP, Julien: *A francia ellenállás és a szövetséges hatalmak (1940–1944).* – Forrás: <http://tortenelemszak.elte.hu/data/25746/PappJulien.pdf>, letöltés ideje: 2012. április 27.
97. POMPIDOU, Georges: *Entretiens et Discours 1968–1974. (Interjúk és beszédek 1968–1974.)* – Paris: Libraire Plon, 1975. II. kötet.
98. POMPIDOU, Georges: *Le noeud gordien (A gordiuszi csomó.)* – Paris: Libraire Plon, 1974.

99. POMPIDOU, Georges: *Pour rétablir une vérité (Egy igazság helyreállítására.)* – Paris: Flammarion, 1982. – ISBN 2 08 064470 X
100. RAVASZ Ábel: *Kalózkodás Szomáliában: Puntland és a bukott államiság.* – In. *Kül-Világ*, 2008. 5. évf. 3–4. sz. – p. 86–104.
101. ROSTOVÁNYI Zsolt: *Civilizációk a civilizáció ellen?: A hidegháború utáni nemzetközi rendszer antinómiái.* – In. *Külügyi Szemle*, 2002. 1. évf. 1. sz. – p. 39–72. – Forrás: http://kki.gov.hu/download/1/5c/b0000/Kulugyi_Szemle_2002_01_Civiliz%C3%A1ci%C3%B3k_a_civiliz%C3%A1ci_.pdf, letöltés ideje: 2017. január 27.
102. SALGÓ László, BALOGH András: *A gyarmati rendszer története 1870–1955.* – Bp.: Kossuth Könyvkiadó, 1980. – ISBN 963 09 1636 3
103. SELJÁN Péter: *Szomália, mint az államkudarccal tipikus példája és az Adeni-öböl kalózzai.* – Forrás: http://peter.seljan.hu/uploads/Seljan_Szomalia.pdf, letöltés ideje: 2017. március 15.
104. SÍK Endre: *Fekete-Afrika története II.* – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1964.
105. SÍK Endre: *Fekete-Afrika története III.* – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1972.
106. SÍK Endre: *Fekete-Afrika története IV.* – Bp.: Akadémiai Kiadó, 1973.
107. SZERZŐ NÉLKÜL: *Francia–német kibékülés.* – Forrás: http://www.mult-kor.hu/20030122_francianemet_kibekules, letöltés ideje: 2010. október 28.
108. SZERZŐ NÉLKÜL: *Kalózkodás Szomáliánál: váltságdíjtaktikák első kézből.* – Forrás: http://hvg.hu/vilag/20100401_szomaliai_kalozok, letöltés ideje: 2010. december 05.
109. SZERZŐ NÉLKÜL: *Marokkóban trónra lép VI. Mohamed.* – Forrás: <http://www.mult-kor.hu/cikk.php?id=14383>, letöltés ideje: 2012. július 12.
110. SZERZŐ NÉLKÜL: *Német–francia nap 2009. január 22-én.* – Forrás: http://ambafrance-hu.org/france_hongrie/spip.php?article1212, letöltés ideje: 2010. október 28.
111. SZERZŐ NÉLKÜL: *Szomáliai ENSZ-hadművelet: Kenyérharc.* – In. HVG, 1993. 15. évf. 2. sz. – p. 21–22.
112. SZERZŐ NÉLKÜL: *Szomáliai kivonulás: kivonulási rend.* – In. HVG, 1995. 17. évf. 10. sz. – p. 27.
113. SZERZŐ NÉLKÜL: *Szomáliai kivonulás: utánuk az éhínség.* – In. HVG, 1995. 17. évf. 10. sz. – p. 27–28.

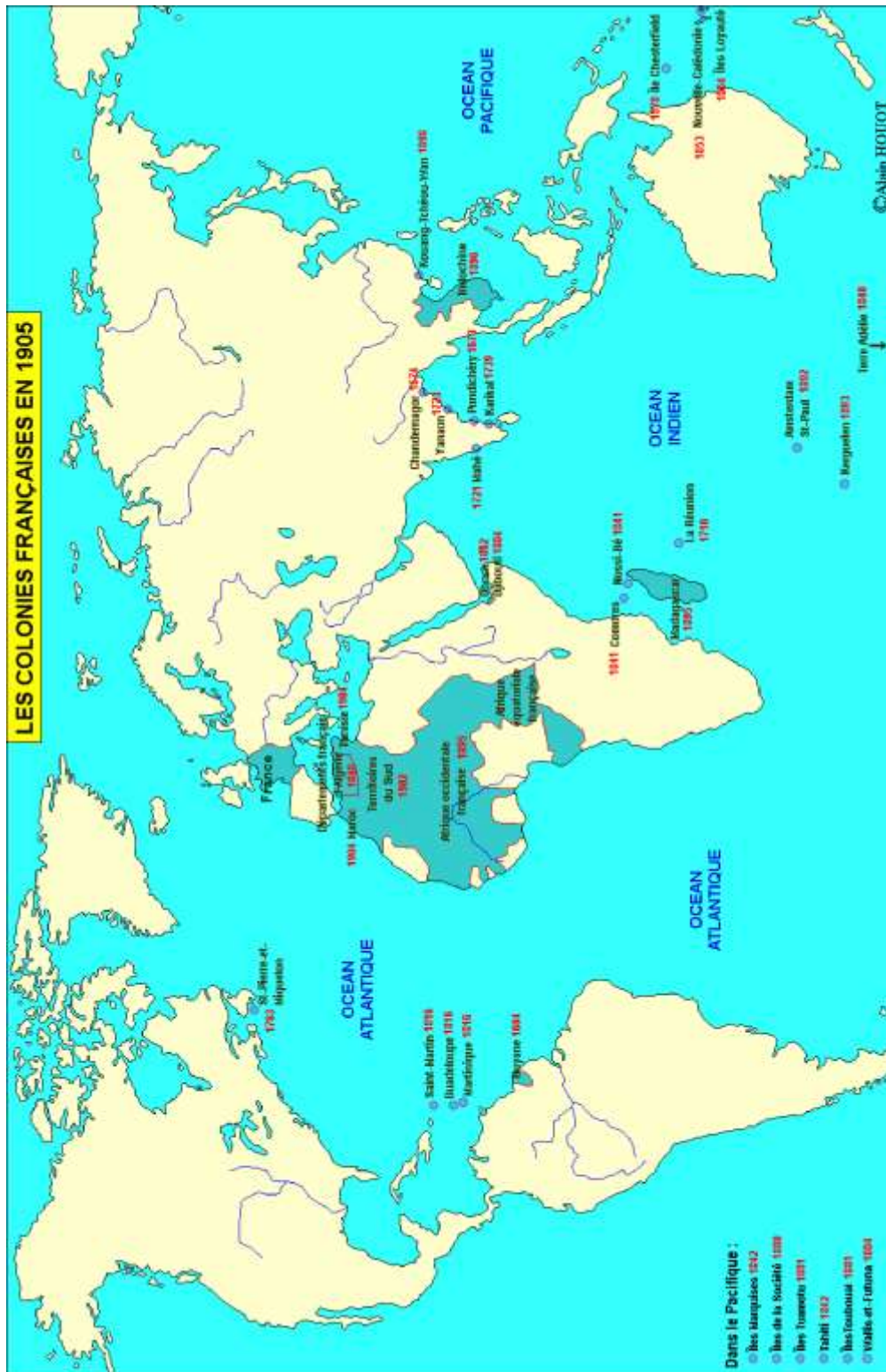
114. SZTERNÁK György: *Szélsőséges erőszakos szervezetek, mint lehetséges veszélyforrások, a demokratikus társadalmakban*. Egyetemi jegyzet. – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009.
115. SZÚCS Anita: *A régi–új francia álmom: Sarkozy versenyfutása Európáért*. – In: GROTIUS-Tanulmányok. – Forrás: <http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=TREJPE>, letöltés ideje: 2017. március 31.
116. TARJÁN Tamás: *1940. június 16.: Pétain marsall kerül Franciaország élére*. – Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1940_junius_16_petaim_marsall_kerul_franciaorszag_elere/, letöltés ideje: 2012. május 07.
117. TEYSSIER, Jean-Pierre: *L'année 1973 dans la politique étrangère du président Pompidou (Az 1973-as év Pompidou elnök külpolitikájában.)* – In: *Politique étrangère*, 1974. 39. évf. 4–5. sz. – p. 473–504. – Forrás: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/polit_0032-342x_1974_num_39_4_1798, letöltés ideje: 2015. január 10.
118. TUCKER, Spencer C. (szerk.): *The Encyclopedia of the Vietnam War: A Political, Social, and Military History. (A vietnámi háború enciklopédiája: politikai, társadalmi és katonai történelem.)* – H.n.: ABC-CLIO, 2011. – Forrás: <http://books.google.hu/books?id=qh5lffww-KsC&printsec=frontcover&dq=the+encyclopedia+of+vietnam+war&hl=fr&sa=X&ei=kJpcVIuHOvSv7Abh4YHgCw&ved=0CCAQ6AEwAA#v=onepage&q&f=true>, letöltés ideje: 2014. november 06. – ISBN 978 1 85109 960 3
119. TURNER, Robert F.: *Myths of the Vietnam War: The Pentagon Papers Reconsidered. (A vietnámi háború mítoszai: A Pentagon felülvizsgált dokumentumai.)* – Forrás: <http://www.virginia.edu/cnsl/pdf/Turner-Myths.pdf>, letöltés ideje: 2014. november 04.
120. TÜRKE András István: *Az elszalasztott lehetőségek diplomáciája?: A francia külpolitika strukturális és tartalmi változásai a 2007–2010-es időszakban és tevékenysége az európai szintén.* – In: *Külügyi Szemle*, 2011. 10. évf. 2. sz. – p. 14–37. – Forrás: http://kki.gov.hu/download/e/ca/b0000/Kulugyi_Szemle_2011_02_Az_elszalasztott_lehet%C3%94s%C3%A9.pdf, letöltés ideje: 2017. március 31.

121. VIDA László: *Francia elnökválasztás.* – In. HVG, 2007. 29. évf. 17. sz. – p. 27–29.
122. VINCZE Hajnalka: *Európa francia lelkiismerete.* – Forrás: <http://www.nol.hu/cikk/363696>, letöltés ideje: 2008. február 4.
123. WALDHEIM, Kurt: *Nehéz mesterség.* – Bp.: Gondolat Kiadó, 1979. – ISBN 963 280 755 3

MELLÉKLETEK

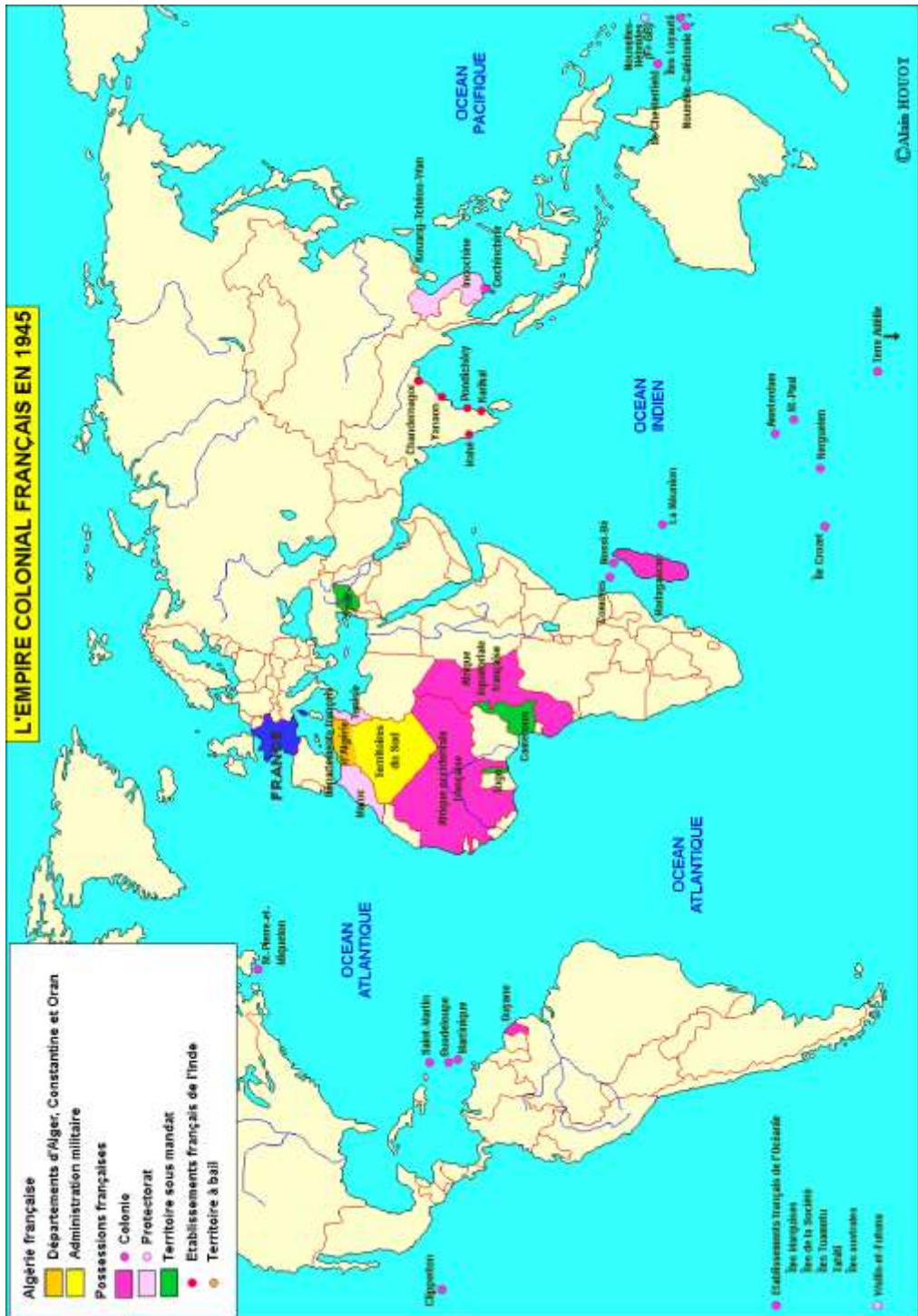
1. számú melléklet

A francia gyarmatbirodalom 1905-ben

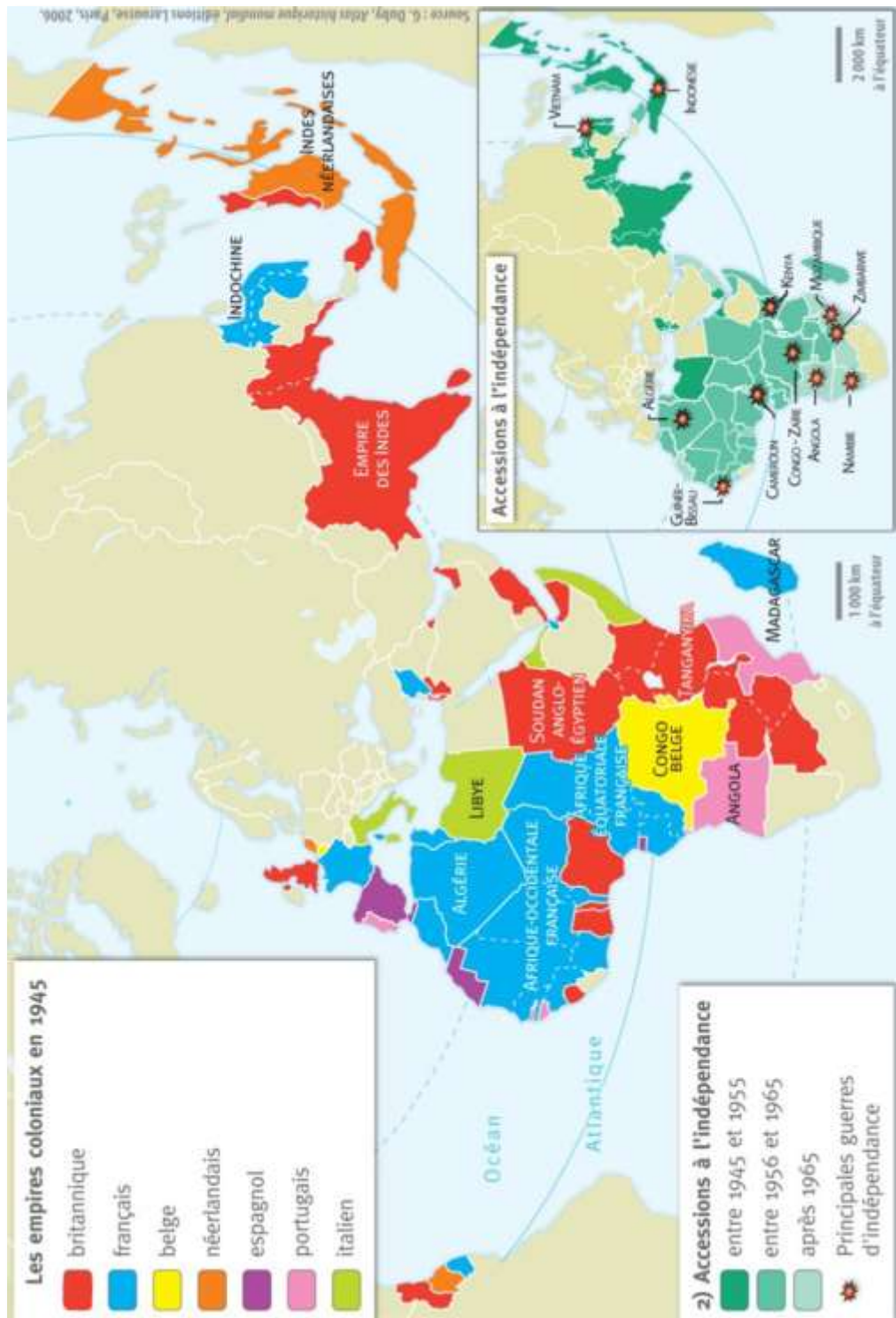
Forrás: http://www.monatlas.fr/Hist/Z_Diacronie/France/fr_56a.htm, letöltés ideje: 2017. június 29.

A francia gyarmatbirodalom 1945-ben

Forrás: http://www.monatlas.fr/Hist/Z_Diachronie/France/fr_72.htm, letöltés ideje: 2017. június 29.

A gyarmatbirodalmak 1945 utáni felbomlása

Forrás: <http://a136.idata.over-blog.com/2/21/09/31/3eme/Carre-decolonisation.jpg>, letöltés ideje: 2017. június 29.

2. számú melléklet

Franciaország a nemzetközi környezetben – 1945–2012

Évszám	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033	2034	2035	2036	2037	2038	2039	2040	2041	2042	2043	2044	2045	2046	2047	2048	2049	2050
Korszakok	Atmeneti időszak		Klasszikus hidegháború		Erválás, Déterné fele		Déterné		Ottavai megállapítások		Kis tudsgáború		Erválás átmeneti és a hidegháború befejeződése		Hidegháború utáni megváltozott nemzetközi rendszer																																																																																											
Amerikai elnökök	Harry S. Truman		Dwight D. Eisenhower		Lyndon B. Johnson		Richard Nixon		Gerald R. Ford, Jimmy Carter		Ronald Reagan		George W. Bush		Bill Clinton		George W. Bush		Barack Obama																																																																																							
Szovjet vezető / Ötven évek	Joszef Sztálin		Nyikita Hruscsov				Leonyid Brezsnyev				Mihail Gorbacsov		Borisz Jelcin		Vlagyimir Putyin		Dmitrij Medvedev																																																																																									
Francia köztársasági elnökök	IV. Köztársaság		IV. Köztársaság				V. Köztársaság																																																																																																			
Francia köztársasági elnökök	Charles de Gaulle		Charles de Gaulle		Charles de Gaulle		Georges Pompidou		Valéry Giscard d'Estaing		François Mitterrand		Jacques Chirac		Nicolas Sarkozy																																																																																											
Főbb események a nemzetközi környezetben	első indokmai háború		alpnai háború						Délkelet-Ázsia		Béni háború		„Haderő 2015” program																																																																																													
	1. 5. Marseilles-i dicsőítés		18. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40.		47. 50. 52. 54. 55. 56. 58. 60. 62. 64. 66. 68. 70. 72. 74. 76. 78. 80. 82. 84. 86. 88. 90. 92. 94. 96. 98. 100. 102. 104. 106. 108. 110. 112. 114. 116. 118. 120. 122. 124. 126. 128. 130. 132. 134. 136. 138. 140. 142. 144. 146. 148. 150. 152. 154. 156. 158. 160. 162. 164. 166. 168. 170. 172. 174. 176. 178. 180. 182. 184. 186. 188. 190. 192. 194. 196. 198. 200. 202. 204. 206. 208. 210. 212. 214. 216. 218. 220. 222. 224. 226. 228. 230. 232. 234. 236. 238. 240.		21. 23. 25. 27. 29. 31. 33. 35. 37. 39. 41. 43. 45. 47. 49. 51. 53. 55. 57. 59. 61. 63. 65. 67. 69. 71. 73. 75. 77. 79. 81. 83. 85. 87. 89. 91. 93. 95. 97. 99. 101. 103. 105. 107. 109. 111. 113. 115. 117. 119. 121. 123. 125. 127. 129. 131. 133. 135. 137. 139. 141. 143. 145. 147. 149. 151. 153. 155. 157. 159. 161. 163. 165. 167. 169. 171. 173. 175. 177. 179. 181. 183. 185. 187. 189. 191. 193. 195. 197. 199. 201. 203. 205. 207. 209. 211. 213. 215. 217. 219. 221. 223. 225. 227. 229. 231. 233. 235. 237. 239. 241. 243. 245. 247. 249. 251. 253. 255. 257. 259. 261. 263. 265. 267. 269. 271. 273. 275. 277. 279. 281. 283. 285. 287. 289. 291. 293. 295. 297. 299. 301. 303. 305. 307. 309. 311. 313. 315. 317. 319. 321. 323. 325. 327. 329. 331. 333. 335. 337. 339. 341. 343. 345. 347. 349. 351. 353. 355. 357. 359. 361. 363. 365. 367. 369. 371. 373. 375. 377. 379. 381. 383. 385. 387. 389. 391. 393. 395. 397. 399. 401. 403. 405. 407. 409. 411. 413. 415. 417. 419. 421. 423. 425. 427. 429. 431. 433. 435. 437. 439. 441. 443. 445. 447. 449. 451. 453. 455. 457. 459. 461. 463. 465. 467. 469. 471. 473. 475. 477. 479. 481. 483. 485. 487. 489. 491. 493. 495. 497. 499. 501. 503. 505. 507. 509. 511. 513. 515. 517. 519. 521. 523. 525. 527. 529. 531. 533. 535. 537. 539. 541. 543. 545. 547. 549. 551. 553. 555. 557. 559. 561. 563. 565. 567. 569. 571. 573. 575. 577. 579. 581. 583. 585. 587. 589. 591. 593. 595. 597. 599. 601. 603. 605. 607. 609. 611. 613. 615. 617. 619. 621. 623. 625. 627. 629. 631. 633. 635. 637. 639. 641. 643. 645. 647. 649. 651. 653. 655. 657. 659. 661. 663. 665. 667. 669. 671. 673. 675. 677. 679. 681. 683. 685. 687. 689. 691. 693. 695. 697. 699. 701. 703. 705. 707. 709. 711. 713. 715. 717. 719. 721. 723. 725. 727. 729. 731. 733. 735. 737. 739. 741. 743. 745. 747. 749. 751. 753. 755. 757. 759. 761. 763. 765. 767. 769. 771. 773. 775. 777. 779. 781. 783. 785. 787. 789. 791. 793. 795. 797. 799. 801. 803. 805. 807. 809. 811. 813. 815. 817. 819. 821. 823. 825. 827. 829. 831. 833. 835. 837. 839. 841. 843. 845. 847. 849. 851. 853. 855. 857. 859. 861. 863. 865. 867. 869. 871. 873. 875. 877. 879. 881. 883. 885. 887. 889. 891. 893. 895. 897. 899. 901. 903. 905. 907. 909. 911. 913. 915. 917. 919. 921. 923. 925. 927. 929. 931. 933. 935. 937. 939. 941. 943. 945. 947. 949. 951. 953. 955. 957. 959. 961. 963. 965. 967. 969. 971. 973. 975. 977. 979. 981. 983. 985. 987. 989. 991. 993. 995. 997. 999. 1001. 1003. 1005. 1007. 1009. 1011. 1013. 1015. 1017. 1019. 1021. 1023. 1025. 1027. 1029. 1031. 1033. 1035. 1037. 1039. 1041. 1043. 1045. 1047. 1049. 1051. 1053. 1055. 1057. 1059. 1061. 1063. 1065. 1067. 1069. 1071. 1073. 1075. 1077. 1079. 1081. 1083. 1085. 1087. 1089. 1091. 1093. 1095. 1097. 1099. 1101. 1103. 1105. 1107. 1109. 1111. 1113. 1115. 1117. 1119. 1121. 1123. 1125. 1127. 1129. 1131. 1133. 1135. 1137. 1139. 1141. 1143. 1145. 1147. 1149. 1151. 1153. 1155. 1157. 1159. 1161. 1163. 1165. 1167. 1169. 1171. 1173. 1175. 1177. 1179. 1181. 1183. 1185. 1187. 1189. 1191. 1193. 1195. 1197. 1199. 1201. 1203. 1205. 1207. 1209. 1211. 1213. 1215. 1217. 1219. 1221. 1223. 1225. 1227. 1229. 1231. 1233. 1235. 1237. 1239. 1241. 1243. 1245. 1247. 1249. 1251. 1253. 1255. 1257. 1259. 1261. 1263. 1265. 1267. 1269. 1271. 1273. 1275. 1277. 1279. 1281. 1283. 1285. 1287. 1289. 1291. 1293. 1295. 1297. 1299. 1301. 1303. 1305. 1307. 1309. 1311. 1313. 1315. 1317. 1319. 1321. 1323. 1325. 1327. 1329. 1331. 1333. 1335. 1337. 1339. 1341. 1343. 1345. 1347. 1349. 1351. 1353. 1355. 1357. 1359. 1361. 1363. 1365. 1367. 1369. 1371. 1373. 1375. 1377. 1379. 1381. 1383. 1385. 1387. 1389. 1391. 1393. 1395. 1397. 1399. 1401. 1403. 1405. 1407. 1409. 1411. 1413. 1415. 1417. 1419. 1421. 1423. 1425. 1427. 1429. 1431. 1433. 1435. 1437. 1439. 1441. 1443. 1445. 1447. 1449. 1451. 1453. 1455. 1457. 1459. 1461. 1463. 1465. 1467. 1469. 1471. 1473. 1475. 1477. 1479. 1481. 1483. 1485. 1487. 1489. 1491. 1493. 1495. 1497. 1499. 1501. 1503. 1505. 1507. 1509. 1511. 1513. 1515. 1517. 1519. 1521. 1523. 1525. 1527. 1529. 1531. 1533. 1535. 1537. 1539. 1541. 1543. 1545. 1547. 1549. 1551. 1553. 1555. 1557. 1559. 1561. 1563. 1565. 1567. 1569. 1571. 1573. 1575. 1577. 1579. 1581. 1583. 1585. 1587. 1589. 1591. 1593. 1595. 1597. 1599. 1601. 1603. 1605. 1607. 1609. 1611. 1613. 1615. 1617. 1619. 1621. 1623. 1625. 1627. 1629. 1631. 1633. 1635. 1637. 1639. 1641. 1643. 1645. 1647. 1649. 1651. 1653. 1655. 1657. 1659. 1661. 1663. 1665. 1667. 1669. 1671. 1673. 1675. 1677. 1679. 1681. 1683. 1685. 1687. 1689. 1691. 1693. 1695. 1697. 1699. 1701. 1703. 1705. 1707. 1709. 1711. 1713. 1715. 1717. 1719. 1721. 1723. 1725. 1727. 1729. 1731. 1733. 1735. 1737. 1739. 1741. 1743. 1745. 1747. 1749. 1751. 1753. 1755. 1757. 1759. 1761. 1763. 1765. 1767. 1769. 1771. 1773. 1775. 1777. 1779. 1781. 1783. 1785. 1787. 1789. 1791. 1793. 1795. 1797. 1799. 1801. 1803. 1805. 1807. 1809. 1811. 1813. 1815. 1817. 1819. 1821. 1823. 1825. 1827. 1829. 1831. 1833. 1835. 1837. 1839. 1841. 1843. 1845. 1847. 1849. 1851. 1853. 1855. 1857. 1859. 1861. 1863. 1865. 1867. 1869. 1871. 1873. 1875. 1877. 1879. 1881. 1883. 1885. 1887. 1889. 1891. 1893. 1895. 1897. 1899. 1901. 1903. 1905. 1907. 1909. 1911. 1913. 1915. 1917. 1919. 1921. 1923. 1925. 1927. 1929. 1931. 1933. 1935. 1937. 1939. 1941. 1943. 1945. 1947. 1949. 1951. 1953. 1955. 1957. 1959. 1961. 1963. 1965. 1967. 1969. 1971. 1973. 1975. 1977. 1979. 1981. 1983. 1985. 1987. 1989. 1991. 1993. 1995. 1997. 1999. 2001. 2003. 2005. 2007. 2009. 2011. 2013. 2015. 2017. 2019. 2021. 2023. 2025. 2027. 2029. 2031. 2033. 2035. 2037. 2039. 2041. 2043. 2045. 2047. 2049. 2051. 2053. 2055. 2057. 2059. 2061. 2063. 2065. 2067. 2069. 2071. 2073. 2075. 2077. 2079. 2081. 2083. 2085. 2087. 2089. 2091. 2093. 2095. 2097. 2099. 2101. 2103. 2105. 2107. 2109. 2111. 2113. 2115. 2117. 2119. 2121. 2123. 2125. 2127. 2129. 2131. 2133. 2135. 2137. 2139. 2141. 2143. 2145. 2147. 2149. 2151. 2153. 2155. 2157. 2159. 2161. 2163. 2165. 2167. 2169. 2171. 2173. 2175. 2177. 2179. 2181. 2183. 2185. 2187. 2189. 2191. 2193. 2195. 2197. 2199. 2201. 2203. 2205. 2207. 2209. 2211. 2213. 2215. 2217. 2219. 2221. 2223. 2225. 2227. 2229. 2231. 2233. 2235. 2237. 2239. 2241. 2243. 2245. 2247. 2249. 2251. 2253. 2255. 2257. 2259. 2261. 2263. 2265. 2267. 2269. 2271. 2273. 2275. 2277. 2279. 2281. 2283. 2285. 2287. 2289. 2291. 2293. 2295. 2297. 2299. 2301. 2303. 2305. 2307. 2309. 2311. 2313. 2315. 2317. 2319. 2321. 2323. 2325. 2327. 2329. 2331. 2333. 2335. 2337. 2339. 2341. 2343. 2345. 2347. 2349. 2351. 2353. 2355. 2357. 2359. 2361. 2363. 2365. 2367. 2369. 2371. 2373. 2375. 2377. 2379. 2381. 2383. 2385. 2387. 2389. 2391. 2393. 2395. 2397. 2399. 2401. 2403. 2405. 2407. 2409. 2411. 2413. 2415. 2417. 2419. 2421. 2423. 2425. 2427. 2429. 2431. 2433. 2435. 2437. 2439. 2441. 2443. 2445. 2447. 2449. 2451. 2453. 2455. 2457. 2459. 2461. 2463. 2465. 2467. 2469. 2471. 2473. 2475. 2477. 2479. 2481. 2483. 2485. 2487. 2489. 2491. 2493. 2495. 2497. 2499. 2501. 2503. 2505. 2507. 2509. 2511. 2513. 2515. 2517. 2519. 2521. 2523. 2525. 2527. 2529. 2531. 2533. 2535. 2537. 2539. 2541. 2543. 2545. 2547. 2549. 2551. 2553. 2555. 2557. 2559. 2561. 2563. 2565. 2567. 2569. 2571. 2573. 2575. 2577. 2579. 2581. 2583. 2585. 2587. 2589. 2591. 2593. 2595. 2597. 2599. 2601. 2603. 2605. 2607. 2609. 2611. 2613. 2615. 2617. 2619. 2621. 2623. 2625. 2627. 2629. 2631. 2633. 2635. 2637. 2639. 2641. 2643. 2645. 2647. 2649. 2651. 2653. 2655. 2657. 2659. 2661. 2663. 2665. 2667. 2669. 2671. 2673. 2675. 2677. 2679. 2681. 2683. 2685. 2687. 2689. 2691. 2693. 2695. 2697. 2699. 2701. 2703. 2705. 2707. 2709. 2711. 2713. 2715. 2717. 2719. 2721. 2723. 2725. 2727. 2729. 2731. 2733. 2735. 2737. 2739. 2741. 2743. 2745. 2747. 2749. 2751. 2753. 2755. 2757. 2759. 2761. 2763. 2765. 2767. 2769. 2771. 2773. 2775. 2777. 2779. 2781. 2783. 2785. 2787. 2789. 2791. 2793. 2795. 2797. 2799. 2801. 2803. 2805. 2807. 2809. 2811. 2813. 2815. 2817. 2819. 2821. 2823. 2825. 2827. 2829. 2831. 2833. 2835. 2837. 2839. 2841. 2843. 2845. 2847. 2849. 2851. 2853. 2855. 2857. 2859. 2861. 2863. 2865. 2867. 2869. 2871. 2873. 2875. 2877. 2879. 2881. 2883. 2885. 2887. 2889. 2891. 2893. 2895. 2897. 2899. 2901. 2903. 2905. 2907. 2909. 2911. 2913. 2915. 2917. 2919. 2921. 2923. 2925. 2927. 2929. 2931. 2933. 2935. 2937. 2939. 2941. 2943. 2945. 2947. 2949. 2951. 2953. 2955. 2957. 2959. 2961. 2963. 2965. 2967. 2969. 2971. 2973. 2975. 2977. 2979. 2981. 2983. 2985. 2987. 2989. 2991. 2993. 2995. 2997. 2999. 3001. 3003. 3005. 3007. 3009. 3011. 3013. 3015. 3017. 3019. 3021. 3023. 3025. 3027. 3029. 3031. 3033. 3035. 3037. 3039. 3041. 3043. 3045. 3047. 3049. 3051. 3053. 3055. 3057. 3059. 3061. 3063. 3065. 3067. 3069. 3071. 3073. 3075. 3077. 3079. 3081. 3083. 3085. 3087. 3089. 3091. 3093. 3095. 3097. 3099. 3101. 3103. 3105. 3107. 3109. 3111. 3113. 3115. 3117. 3119. 3121. 3123. 3125. 3127. 3129. 3131. 3133. 3135. 3137. 3139. 3141. 3143. 3145. 3147. 3149. 3151. 3153. 3155. 3157. 3159. 3161. 3163. 3165. 3167. 3169. 3171. 3173. 3175. 3177. 3179. 3181. 3183. 3185. 3187. 3189. 3191. 3193. 3195. 3197. 3199. 3201. 3203. 3205. 3207. 3209. 3211. 3213. 3215. 3217. 3219. 3221. 3223. 3225. 3227. 3229. 3231. 3233. 3235. 3237. 3239. 3241. 3243. 3245. 3247. 3249. 3251. 3253. 3255. 3257. 3259. 3261. 3263. 3265. 3267. 3269. 3271. 3273. 3275. 3277. 3279. 3281. 3283. 3285. 3287. 3289. 3291. 3293. 3295. 3297. 3299. 3301. 3303. 3305. 3307. 3309. 331																																																																																																			

A táblázatban szereplő számmal jelölt események magyarázata

1	de Gaulle visszavonulása - január 20.	41	Moszkvai atomcsendegyezmény - augusztus 05.
2	Lamine-Gueye törvény hatályba lépése - május 07.	42	Atlanti francia hadiflotta kivonása a NATO parancsnoksága alól
3	de Gaulle bayeux-i beszéde - június 16.	43	Clemenceau repülőgép-hordozó szolgálatba állítása
4	IV. Köztársaság Alkotmánya - december 24.	44	de Gaulle kínai látogatása - december
5	(angol-francia) dunkerque-i szerződés - március 04.	45	Első francia mesterséges hold fellövése - november 26.
6	Truman-elv - március 12.	46	Franciaország kilépése a NATO integrált katonai szervezetéből - március 07.
7	Francia Népi Tömörülés (RPF) létrehozása - április 14.	47	de Gaulle körútja a Szovjetunióban - június 20 - július 01.
8	Marshall-terv - június 05.	48	Défense à tous azimuts elve - Charles Ailleret
9	Brüsszeli Egyezmény - március 17.	49	Külföldi katonai jelenlétet megtöltő rendelkezés hatályba lépése - április 01.
10	NATO létrehozása - április 04.	50	Charles de Gaulle látogatása a montreali vilákiállításán - július
11	Európa Tanács létrehozása: Strasbourg - május 05.	51	Első francia hidrogénbomba-robbantás: Fangatufa - augusztus 24.
12	Európa Parlament felállítása - szeptember	52	Párizsi diáklázadások
13	Monnet-terv előterjesztése - május 09.	53	A területi igazgatás és a Szenátus reformjáról szóló népszavazás - április 27.
14	Pleven-terv meghirdetése - október 24.	54	Charles de Gaulle lemondása - április 28.
15	Tárgyalások megindulása az EVK létrehozásáról - február	55	Franciaország csatlakozik az EBEÉ folyamatához - szeptember
16	Párizsi Szerződés - április 18.	56	Pompidou washingtoni útja - február 23-március 03.
17	ESZAK/MONTÁNUNIO létrejötte - július 25.	57	NSZK: barátsági és együttműködési szerződés a Szovjetunióval - augusztus 12.
18	Genfi Egyezmény - július 21.	58	Kínai Népköztársaság kormánydelegációjának látogatása Párizsba - október 01.
19	A francia parlament leszavazza az EVK-tervet - augusztus 30.	59	Első francia atom-tengeralattjáró (Le Redoutable) szolgálatba állítása - december 01.
20	Manilai szerződés aláírása: SEATO létrejötte - szeptember 8.	60	Francia-algériai egyezmény - december 23.
21	Párizsi szerződések aláírása: NYEU - október 19-23.	61	Nixon-Pompidou találkozó: Azori-szigetek - december
22	Párizsi szerződések hatályba lépése - május 05.	62	Nemzetközi pénzügyi válság
23	Varsói Szerződés megalakulása - május 14.	63	Népszavazás az EGK bővítéséről - április 23.
24	Népszavazás a Saar-vidék hovatartozásáról - október	64	Nixon-Breznyev tárgyalások kezdete: a stratégiai fegyverekről
25	Szuezi válság	65	Fehér Könyv: Michel Debré
26	Római Szerződés: EGK létrehozása - március 25.	66	Nixon-Pompidou találkozó: Reykjavík - 1973. május
27	de Gaulle fekete-afrikai körutazása - augusztus	67	Pompidou látogatása Mao Ce-tung-nál - szeptember 11-17.
28	V. Köztársaság Alkotmánya - október 04.	68	Negyedik arab-izraeli háború - 1973. október 6-24.: energia- és nyersanyagár-robbanás
29	Unió az Új Köztársaságért (UNR) létrejötte	69	Francia-afrikai csúcstalálkozó: Párizs - november 23.
30	de Gaulle elismeri az algériai önrendelkezést - szeptember 16.	70	Nagy-Britannia, Írország és Dánia felvétele az EGK-ba
31	Földközi-tengeri francia hadiflotta kivonása a NATO parancsnoksága alól	71	Nixon-Breznyev tárgyalások vége: stratégiai fegyverekről
32	Első francia atombomba felrobbantása: Szahara - február 13.	72	Giscard-Ford találkozó: Martinique - december
33	Hruscov párizsi látogatása - március	73	Loméi megállapodás - február
34	OAS létrejötte: Madrid - február	74	Helsinki Záróokmány aláírása - augusztus 01.
35	Tábornokok puccsa - április 22.	75	Giscard moszkvai látogatása - október
36	Első merénylet de Gaulle ellen - szeptember 08.	76	Észak-Dél tanácskozás: Párizs - december
37	Foch repülőgép-hordozó szolgálatba állítása	77	Megnyitják a PFSZ párizsi irodáját
38	Eviani Egyezmény - március 18.	78	Kiszélesített biztonsági terület elv - Guy Méry (vezérkari főnök)
39	Második merénylet de Gaulle ellen - augusztus 22.	79	Katonai beavatkozás Nyugat-Szaharában - szeptember
40	Elysée-szerződés - január 22.	80	Katonai beavatkozás Csádban

81	Katonai beavatkozás Zairében
82	Első európai parlamenti választások - június 10.
83	Giscard közel-keleti útja - március
84	Giscard varsói útja
85	Mitterrand mexikói látogatása - október 20.
86	Mitterrand látogatása Izraelben - március
87	Marboeuf utcai és Rosiers utcai merényletek
88	Mitterrand beszéde a Bundestag-ban - január 20.
89	Bejrúti öngyilkos merénylet - október
90	Mitterrand elfogadja a Pershing rakéták Európába telepítését
91	Mitterrand látogatása Washingtonba - április
92	Mitterrand látogatása a Szovjetunióban - június
93	EURÉKA kutatási-fejlesztési program létrehozása
94	Francia-libiai szerződés
95	Gorbacsov párizsi látogatása
96	Spanyolország és Portugália belépése az EGK-ba - július 01.
97	Mitterrand moszkvai látogatása - július
98	Robbantások a Champs-Elysée-n
99	Algíri-egyezmény Csád és Líbia között - augusztus
100	Kelet-közép európai rendszerváltozások
101	Schengeni egyezmény aláírása - január
102	Helmut Kohl kancellár párizsi látogatása -február
103	Párizsi charta aláírása - november 19.
104	Francia sorállomány szolgálati idejének csökkentése két hónappal
105	Mitterrand-Gorbacsov találkozók
106	Párizsi frankofón találkozó (Chaillot-nyilatkozat)
107	EBESZ létrejötte
108	Maastrichti Szerződés hatályba lépése: Európai Unió
109	Ruandai válság
110	Fehér Könyv: Edouard Balladur és François Léotard

111	Ausztria, Finnország és Svédország belépése az EU-ba
112	Franciaország képviselője ismét elfoglalja helyét a NATO Katonai Bizottságában - február 02.
113	Nukleáris kísérletek teljes moratóriumáról szóló megállapodás aláírása - szeptember
114	Francia-német nyilatkozat: Nürnberg
115	Berlini csúcs
116	Amszterdami Szerződés - október 02.
117	Saint-Malo-i brit-francia nyilatkozat - december 15.
118	Euró bevezetése - január 01.
119	Lisszaboni stratégia - március
120	Francia soros elnökség: EU - július 1-december 31.
121	Nizzai Szerződés - február 26.
122	WTC elleni terrormerénylet - szeptember 11.
123	Unió a Népi Mozgalomért Párt (UMP) megalakulása
124	Iraki intervenció
125	Negyvenéves az Elysée-szerződés
126	EU bővítés: középkelet-európai államok (10 állam) - május 01.
127	„Flag to post” egyezmény
128	A párizsi terrorizmusellenes terv (Vigipirate) piros fokozata lép érvénybe - december
129	Mediterrán Unió (ClubMed) létrehozásának ötlete - február
130	A francia Alcyon-művelet megindulása (WFP hajók védelme) - november 16.
131	Sarkozy látogatása Washingtonban - november
132	Bulgária és Románia az EU tagjává válik
133	Koszovó elismerése - február 18.
134	Nicolas Sarkozy-Gordon Brown találkozó (ESDP) - március 26.
135	Francia soros elnökség: EU - július 1-december 31.
136	Nemzetközi gazdasági válság
137	Fehér Könyv: Nicolas Sarkozy
138	Strasbourg-Kehl-i NATO-csúcs: Franciaország visszatér a NATO katonai szervezetébe
139	Francia-brit védelmi- és biztonsági együttműködési megállapodás: Cameron és Sarkozy - november
140	Deauville-i hármas (francia-német-orosz) csúcstalálkozó

Az értekezésben szereplő adatok felhasználásával készítette: Fábíán Éva

3. számú melléklet

Dekolonialista törekvések Mauritánia területén

Mauritánia a Maghreb-államokat és Fekete-Afrika országait köti össze. A főként a Szaharában található ország a gyarmatosítás története során először portugál, majd holland kézben volt. Formálisan 1920-ban vált Franciaország gyarmatává, amely azt Francia Nyugat-Afrikához (Afrique Occidentale Française–AOF) sorolta, majd a második világháború befejezését követően, 1946-ban a IV. Köztársaság tengerentúli területeinek egyike lett. (A francia gyarmatbirodalom afrikai területeit tekintve két nagy részből állt, a másik nagy egység a Francia Egyenlítői Afrika – Afrique Équatoriale Française–AEF – volt.) A mauritániai függetlenségi mozgalmak két fő irányzata közül az egyik haladó szellemű volt, elutasította a törzsi tradíciókat, elsősorban a fiatalokat tömörítette, és a fegyveres utat is járhatónak tartotta az elszakadás elérésére. Egyik képviselőjük, Horma Uld Babana az 1946-os választásokon a francia parlamentbe is bekerült, illetve vezetésével alakult meg 1948-ban az Egyetértés Párt. A „Nagy Marokkó” koncepció elfogadása miatt azonban hamarosan távoznia kellett, pozícióját Szarr Diavara foglalta el, aki létrehozta a Demokratikus Blokkot. A konzervatívabb szemléletű irányzat pártját 1947 áprilisában Mauritániai Haladó Unió néven alapították meg. 1958-ban pedig a mórok a Nahda vatania, vagyis a Nemzeti újjászületés pártot hozták létre, amely a belső ellentéteket tovább fokozta. Az országban zajló függetlenségi törekvésekre – pozitív és negatív értelemben egyaránt – nagy hatással voltak az algériai függetlenségi harcok, Marokkó követelései, illetve a harmadik világ államainak növekvő politikai szerepvállalása a nemzetközi szervezetekben. Mauritánia 1956-ban egy kerettörvénnyel belső autonómiához jutott, azonban területén 1957 és 1958 folyamán fegyveres felkelések törtek ki. Az 1958. szeptember 28-i népszavazáson lakossága de Gaulle V. Köztársasága mellé állt. Még ez év november 28-án kikiáltották a Mauritániai Iszlám Köztársaságot, amely csatlakozott a Francia Nemzetközösséghez. Az Arab Liga 1960. augusztus 23-i nyilatkozatában az arab országok azon egységes véleményüket fejezték ki Mauritániáról, hogy mesterséges képződmény, és Marokkó integráns részének tekinthető. 1960. november 28-án az ENSZ független állammak ismerte el, elnöke Moktar Ould Daddah lett. A Maghreb-

országok közül csak Tunézia ismerte el azonnal, látható tehát, hogy státusa problémás maradt.⁹¹³

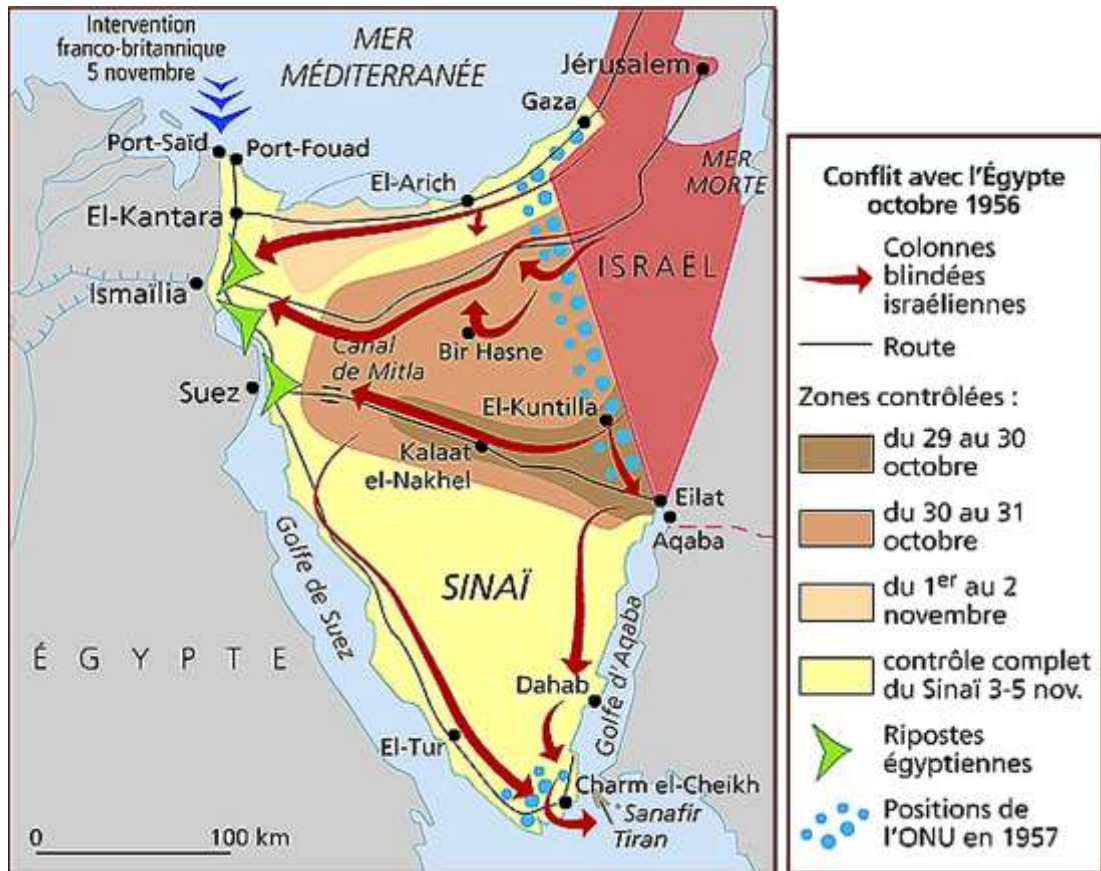

Forrás: <http://uca.edu/politicalscience/dadm-project/sub-saharan-africa-region/mauritania-1960-present/>, letöltés ideje: 2017. március 25.

⁹¹³ Források: SZERZŐ NÉLKÜL: *Mauritánia kikiáltja függetlenségét.* – Forrás: <http://www.multkor.hu/cikk.php?id=11665>, letöltés ideje: 2012. április 28.; <http://www.rfi.fr/afrique/20101127-mauritanie-grandes-dates-histoire-politique>, letöltés ideje: 2017. augusztus 03.; <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/mauritanie/presentation-de-la-mauritanie/>, letöltés ideje: 2017. augusztus 03.; DE CHASSEY, Francis: *Colonisation, décolonisation, impérialisme. Le cas de la Mauritanie.* (Gyarmatosítás, dekolonizáció, imperializmus. Mauritánia esete.) – Forrás: http://www.editions-harmattan.fr/auteurs/article_pop.asp?no=10147&no_artiste=775, letöltés ideje: 2017. augusztus 03.

4. számú melléklet

A szuezi válság

Forrás: <http://www.solidariteetprogres.org/orientation-strategique-47/affaire-de-suez-affaire-de-syrie-rompre-notre.html>, letöltés ideje: 2017. július 20.

5. számú melléklet

Atomrobbantási kísérletek, 1945–1986

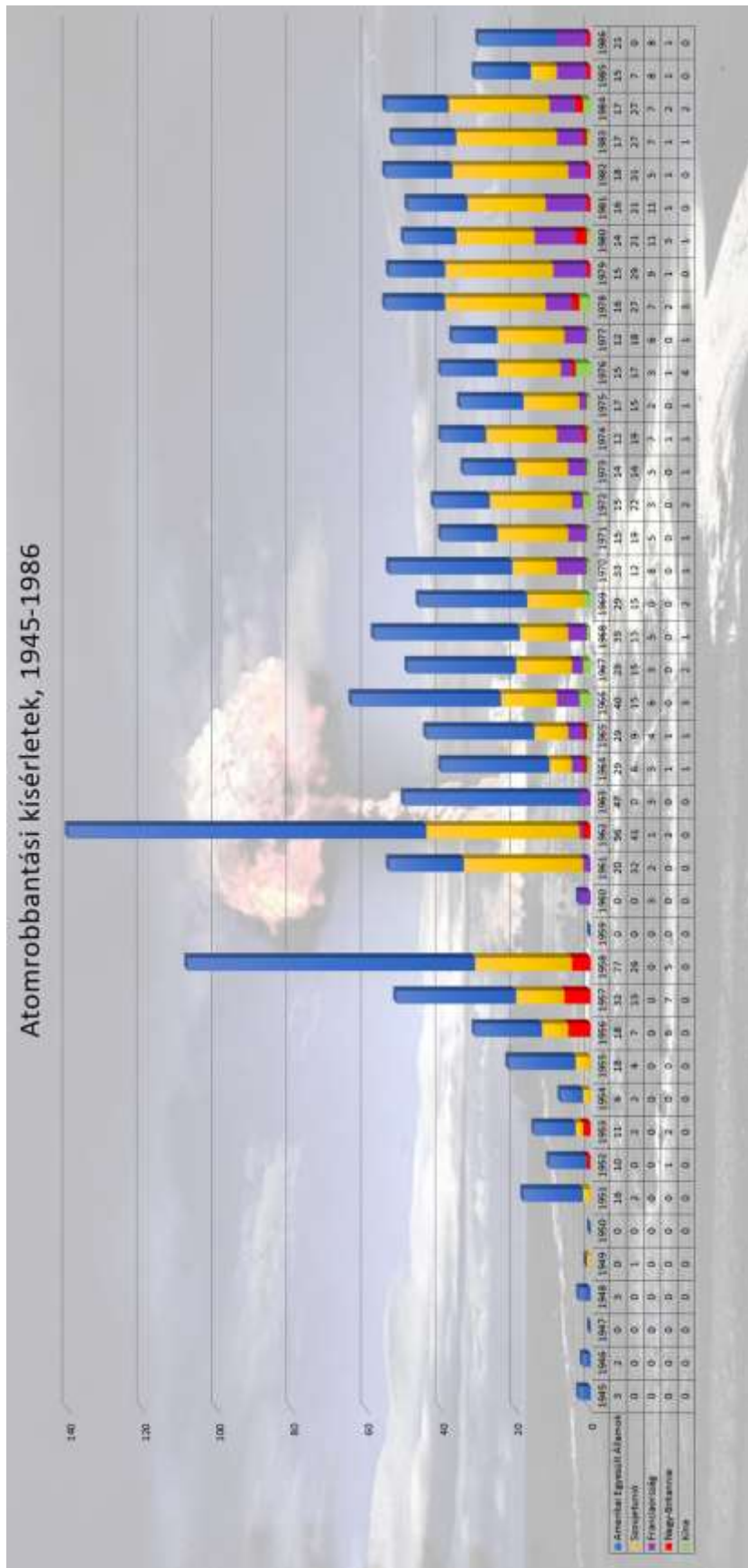
Év	Össz.	USA		Szovjetunió		Nagy-Br.		Franciao.		Kína	
		L	F	L	F	L	F	L	F	L	F
1945	3	3	0								
1946	2	2	0								
1947	0	0	0								
1948	3	3	0								
1949	1	0	0	1	0						
1950	0	0	0	0	0						
1951	18	15	1	2	0						
1952	11	10	0	0	0	1	0				
1953	15	11	0	2	0	2	0				
1954	8	6	0	2	0	0	0				
1955	22	17	1	4	0	0	0				
1956	31	18	0	7	0	6	0				
1957	52	27	5	13	0	7	0				
1958	108	62	15	26	0	5	0				
1959	0	0	0	0	0	0	0				
1960	3	0	0	0	0	0	0	3	0		
1961	44	0	20	32	0	0	0	1	1		
1962	140	38	58	40	1	0	2	0	1		
1963	50	4	43	0	0	0	0	0	3		
1964	40	0	29	0	6	0	1	0	3	1	0
1965	44	0	29	0	9	0	1	0	4	1	0
1966	64	0	40	0	15	0	0	5	1	3	0
1967	49	0	29	0	15	0	0	3	0	2	0
1968	58	0	39	0	13	0	0	5	0	1	0
1969	46	0	29	0	15	0	0	0	0	1	1
1970	54	0	33	0	12	0	0	8	0	1	0
1971	40	0	15	0	19	0	0	5	0	1	0
1972	42	0	15	0	22	0	0	3	0	2	0
1973	34	0	14	0	14	0	0	5	0	1	0
1974	40	0	12	0	19	0	1	7	0	1	0
1975	35	0	17	0	15	0	0	0	2	0	1
1976	40	0	15	0	17	0	1	0	3	3	1
1977	37	0	12	0	18	0	0	0	6	1	0
1978	55	0	16	0	27	0	2	0	7	2	1
1979	54	0	15	0	29	0	1	0	9	0	0
1980	50	0	14	0	21	0	3	0	11	1	0
1981	49	0	16	0	21	0	1	0	11	0	0
1982	55	0	18	0	31	0	1	0	5	0	0
1983	53	0	17	0	27	0	1	0	7	0	1
1984	55	0	17	0	27	0	2	0	7	0	2
1985	31	0	15	0	7	0	1	0	8	0	0
1986	30	0	21	0	0	0	1	0	8	0	0
Össz:	1599	216	610	162	400	21	19	45	97	22	7

9. táblázat

Atomrobbantási kísérletek, 1945–1986 (L: légtérben; F: föld alatt végrehajtott nukleáris robbantás)

(Forrás: Baló–Lipovecz: 406–407. o.)

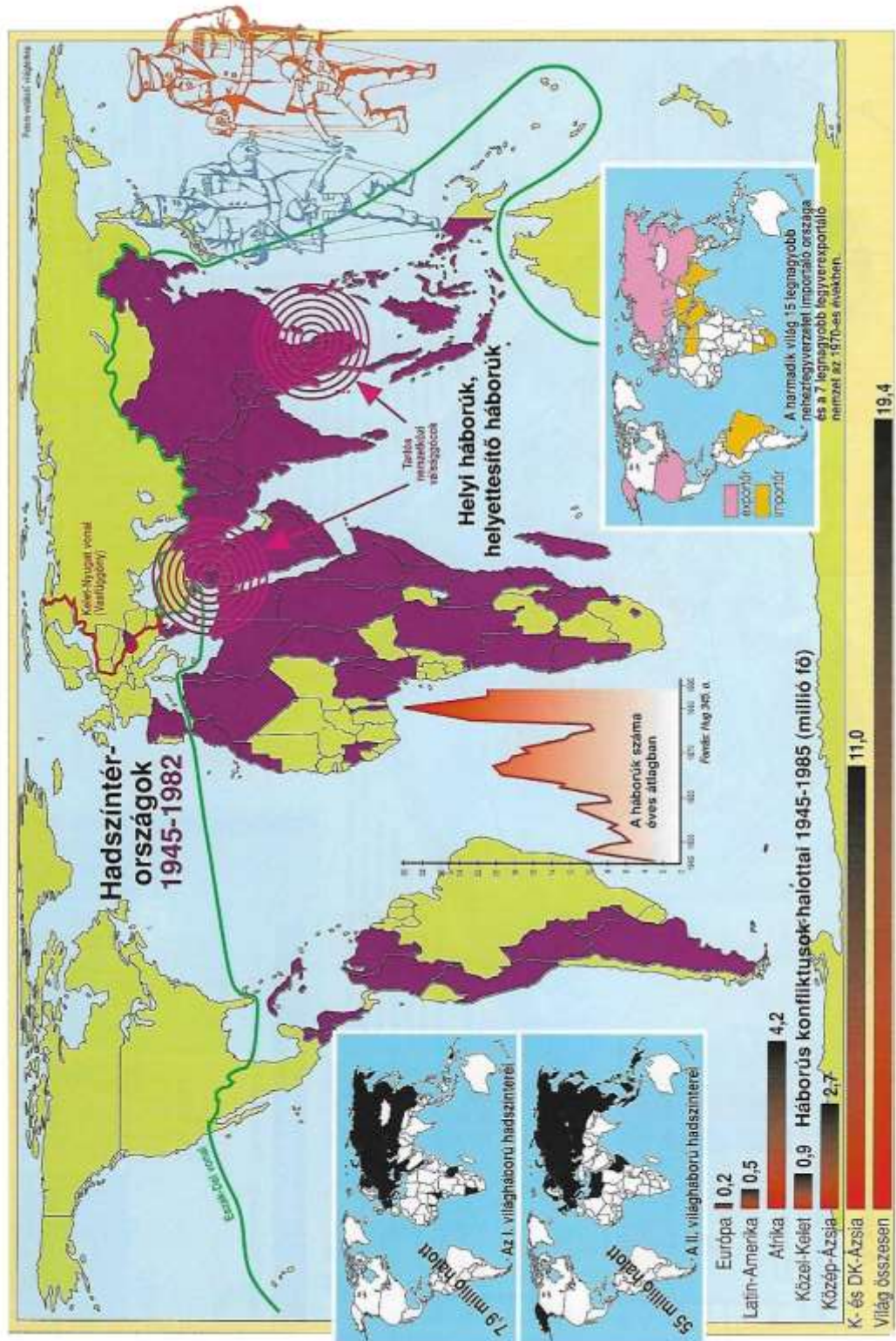
Idézi: FISCHER Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Tankönyv és atlasz. – Bp.–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2005, 2014. – p. 232.

Készítette: Fábián Éva az előző oldal táblázatának adatai alapján (innen: FISCHER Ferenc: *A kétpólusú világ 1945–1989*. Tankönyv és atlasz. – Bp.–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2005, 2014. – p. 232.)

6. számú melléklet

Az 1945–1982 közötti időszak háborús konfliktusai

7. számú melléklet

A modern kisháborúk típusai Ágh Attila felosztása alapján

Megnevezés	Jellemzők	Példák
új konvencionális háború	<ul style="list-style-type: none"> - elsősorban regionális középhatalmak részvétele; - néhány regionális hatalom: fejlett katonai eszközökkel rendelkezik, emiatt fegyverkezési verseny jellemzi - legkoncentráltabb, legnagyobb intenzitású és leggyorsabb forma; - határozottan megállapítható kezdet és befejezés, jól elkülöníthető frontvonal és hátsószög - főszerepben: reguláris seregek és haditechnika - döntő csata; - átfordulhat konvencionális háborúba; - a helyi háborúk egy szakasza - gyakran gerillatevékenység kíséri 	<p>Egyiptom, Szíria–Israel, India–Pakisztán, India–Kína közötti háborúk</p> <p>Latin-Amerika területén</p> <p>Pl.: India–Pakisztán háborúi, közel-keleti konfliktusok, Nagy-Britannia–Argentína közötti (Falklandi) háború</p>
nem konvencionális háború	<ul style="list-style-type: none"> - a második világháború után a leggyakoribb; - elhúzódó konfliktus - fejlődő országok részvétele; - konvencionális háborúra emlékeztető szakaszok, de főleg új tulajdonságok - a felek közötti spontán összecsapások gerillaháborúba mennek át, amely nem konvencionális háború lesz - visszaeshet a szinte teljesen akciómentes szintre - sajátos esete: külső beavatkozáshoz kötődő korlátozott háború (hosszabb, többnyire nem fegyveres összeütközéssel járó nemzetközi konfliktusok és válságok egy mozzanata, pontos területi és időbeli meghatározottsággal és céllal: „leckét” ad, megtorol, erőt demonstrál, elrettent stb.) 	<p>alaptípusa: Irak–Irán háborúja a nyolcvanas években;</p> <p>Fekete-Afrika, Délkelet-Ázsia országai közötti háborúk, például: Etiópia–Szomália, Tanzánia–Uganda háborúi</p> <p>Pl.: Franciaország és Líbia részvétele a csádi polgárháborúban, Izrael és az Amerikai Egyesült Államok libanoni beavatkozása, az iraki atomreaktor izraeli bombázása, Dél-Afrika akciói Angola és Mozambik ellen</p>
destabilizációs háború	<ul style="list-style-type: none"> - alacsony intenzitású, elhúzódó konfliktus révén történő kifárasztási stratégia; - domináns: a konfliktus nem katonai eszközei (infrastruktúra tudatos és módszeres lerombolása) és céljai (adott társadalmi-gazdasági szerkezet és politikai rendszer teljes destabilizálása); - a front eltűnik, a dzsungelben, hegyekben, mocsaras területeken vagy a nagyvárosokban zajlanak az intenzívebb harcok; - főleg belső háborúk; - alacsony intenzitásuk miatt a nemzetközi közvélemény nehezen tudja követni; - döntő csata: ellenfelek moráljában; - végső vereség: politikai célkitűzések feladása (nem a közvetlen katonai vereség) 	<p>altípusa a harmadik világban megjelent szeparatista mozgalmak:</p> <p>Biafra Nigériában, Eritrea Etiópiában;</p> <p>Délkelet-Ázsia, Afrika, Latin-Amerika területén;</p> <p>az indiai szikh konfliktus, a tamil szeparatizmus Sri Lankán, a nyolcvanas évek nicaraguai polgárháborúja;</p> <p>El Salvador, India északkeleti része, Burma, Kelet-Timor, Angola, Mozambik, Kongó, Zimbabwe, Namibia (Nyugat-Szahara), Chile</p>
anómiás konfliktusok anomosz: rendezetlen (ógörög)	<ul style="list-style-type: none"> - ösztönös, rendezetlen, váratlan politikai erőszak és fegyveres összeütközések; - a helyi háborúk kiindulópontja és alapja; - a magasabb konfliktusformák időről időre visszatérnek erre a szintre 	<p>azon szeparatista mozgalmak, amelyek még nem kerültek nyílt polgárháború szintjére;</p> <p>a nyolcvanas években teret nyert nemzetközi és helyi terrorizmus</p>

Forrás: ÁGH Attila: *Konfliktusok, háborúk*. – Bp.: Zrínyi Katonai Kiadó, 1989. – p. 178–190. (A forrás felhasználásával a táblázatot készítette: Fábíán Éva)

8. számú melléklet

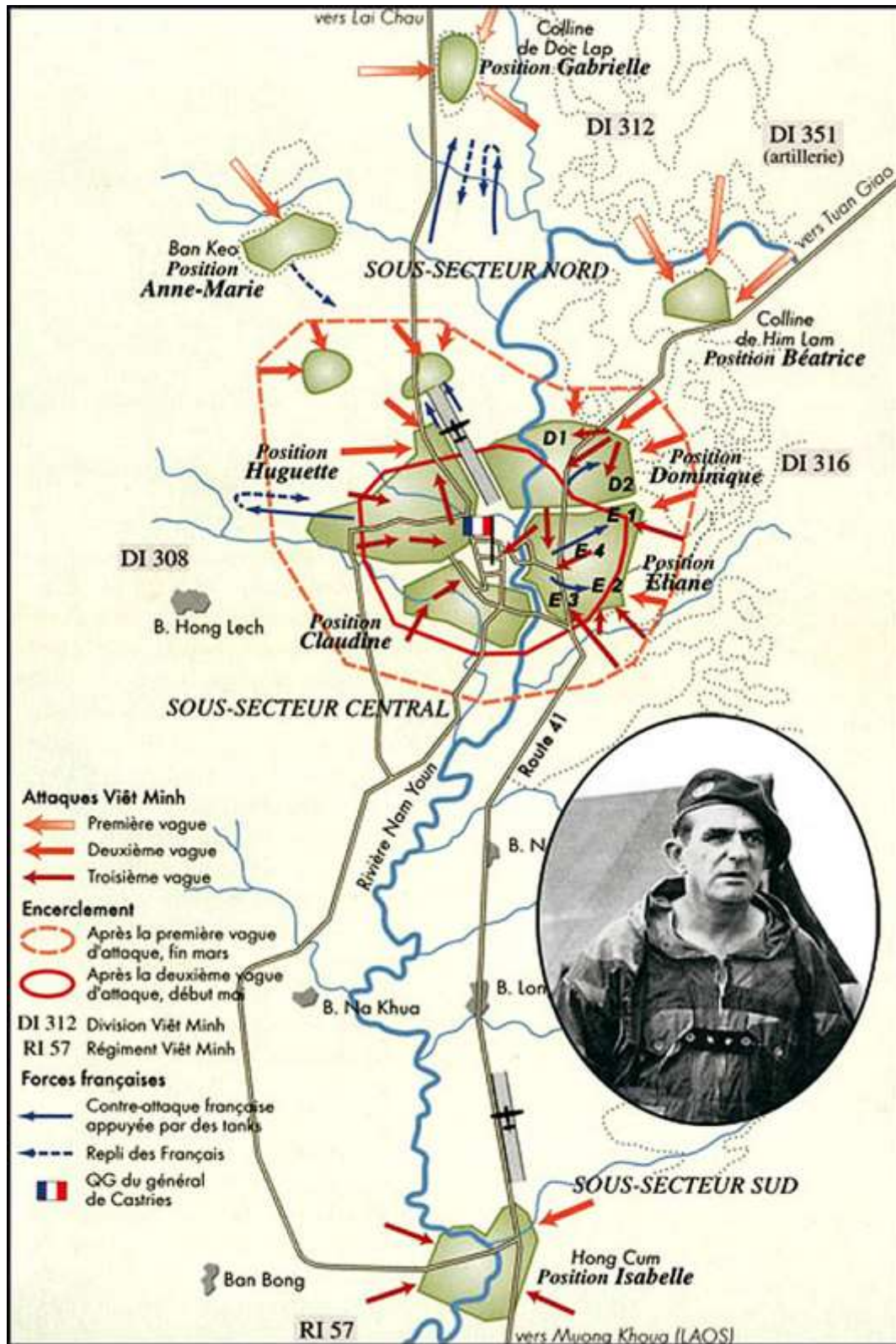
A terrorizmus, a gerilla- és a hagyományos háború jellemzői

	Hagyományos háború	Gerillaháború	Terrorizmus
Harcoló egység mérete harchelyzetben	Nagy (hadsereg, hadtest, hadosztály)	Közepes (szakasz, század, zászlóalj)	Kicsi (rendszerint tíz főnél kevesebb)
Fegyverek	A fegyverzet minden válfaja (légierő, páncélosok, tüzérség stb.)	A fegyverzet minden válfaja (légierő, páncélosok, tüzérség stb.)	Kézifegyverek, kézigranát, rohampuska és különleges fegyverek, például autóbomba, távirányítású pokolgép, légnyomásváltásra működésbe lépő bomba
Taktika	Többnyire több fegyvernem összehangolt, közös hadművelete	Kommandótipusú taktika	Különleges taktika: emberrablás, gyilkosság, autórobbantás, repülőgép-eltérítés, barikád, túszejtés stb.
Célpontok	Többnyire katonai egységek, ipari és szállítási infrastruktúra	Többnyire katonai, rendőri és közigazgatási létesítmények, akár politikai ellenfelek	Állami jelképek, politikai ellenfelek és általában a legszélesebb tömegek
Várt eredmény	Fizikai megsemmisítés	Főleg az ellenség fizikai felmorzsolása	Lélektani kényszer
Terület ellenőrzése	Igen	Igen	Nem
Egyenruha	Hord	Gyakran hord	Nem hord
Háborús övezetek elismerése	A háború földrajzilag elismert övezetre korlátozódik	A háború a harcban álló országra korlátozódik	Nincsenek elismert háborús övezetek: világszerte folyó hadműveletek
Nemzetközi törvényesség	Igen, ha szabályok irányítják	Igen, ha szabályok irányítják	Nincs
Belföldi törvényesség	Igen	Nem	Nem

Forrás: MERARI, Ariel: *A terrorizmus mint a lázadás stratégiája*. – In. TÁLAS Péter (szerk.): *A terrorizmus anatómiája*. – Bp.: Zrínyi Kiadó, 2006. – p. 90.

(A tanulmányban szereplő táblázatot újraserkesztette: Fábián Éva)

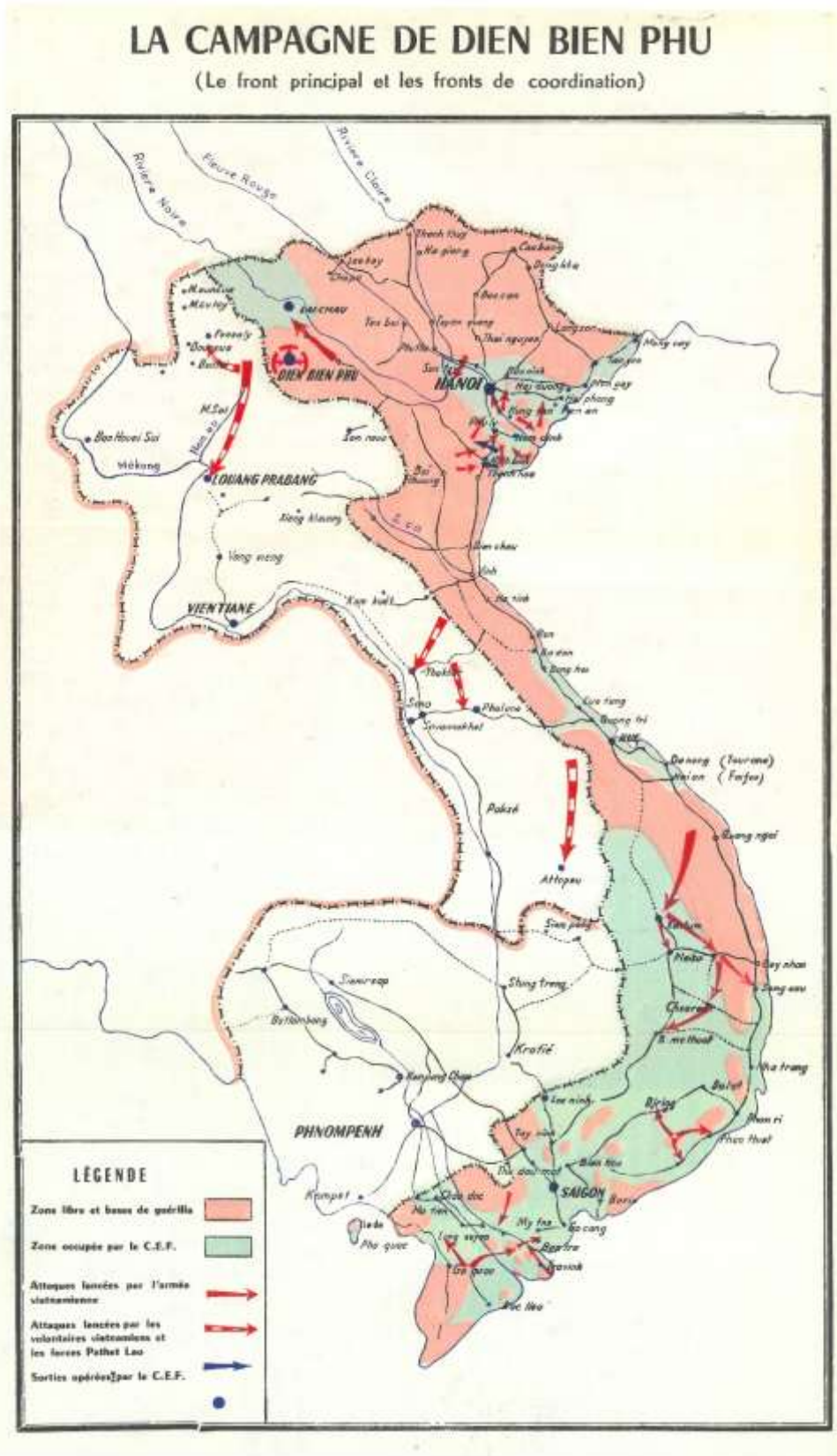
9. számú melléklet
Dien Bien Phu erődítése

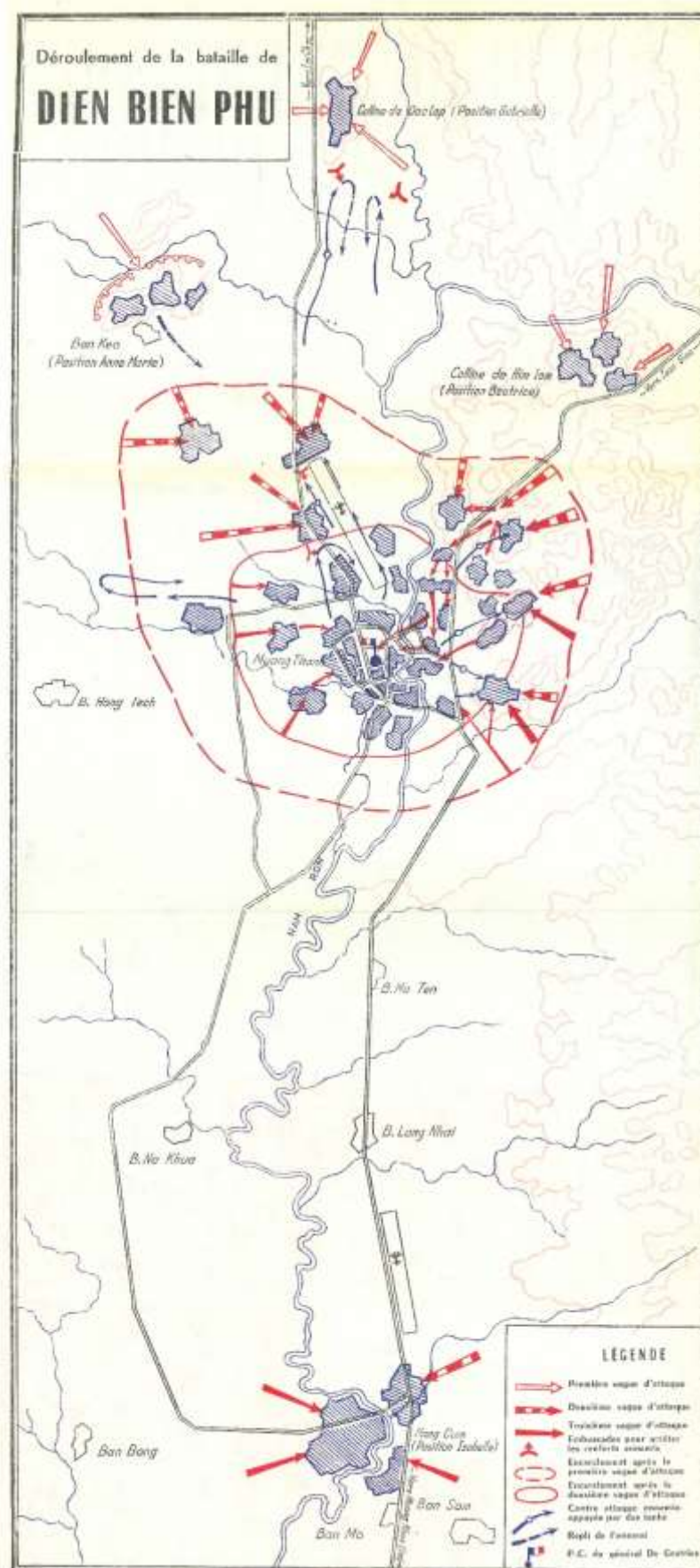
Forrás: http://crc-resurrection.org/images/restauration_nationale/carte_dien-bien-phu.jpg, letöltés ideje: 2017. március 12.

10. számú melléklet

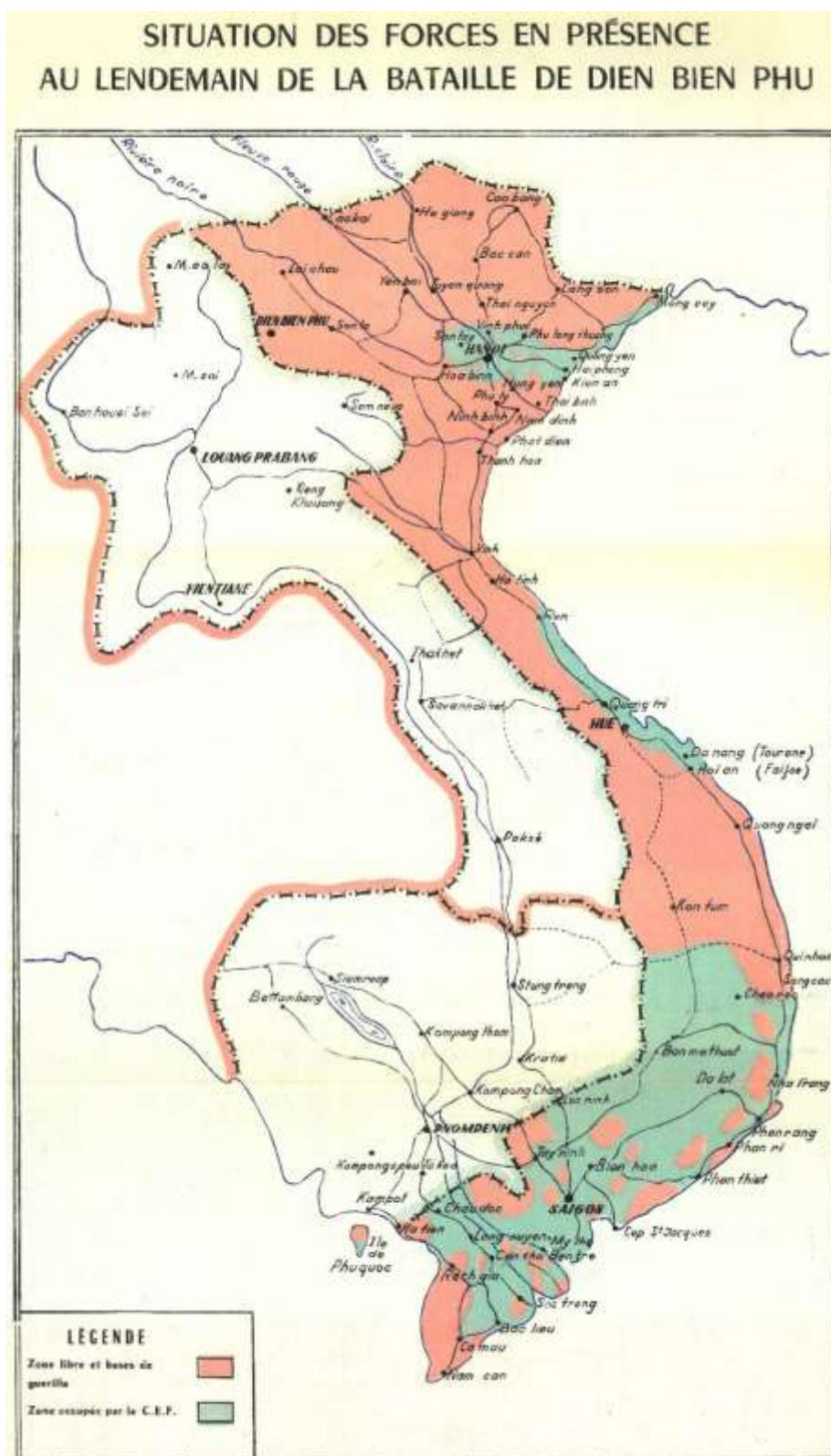
a.) A Dien Bien Phu-i hadjárat (A fő hadszíntér és a mellékhadszínterek)

b.) A Dien Bien Phu-i csata lefolyása

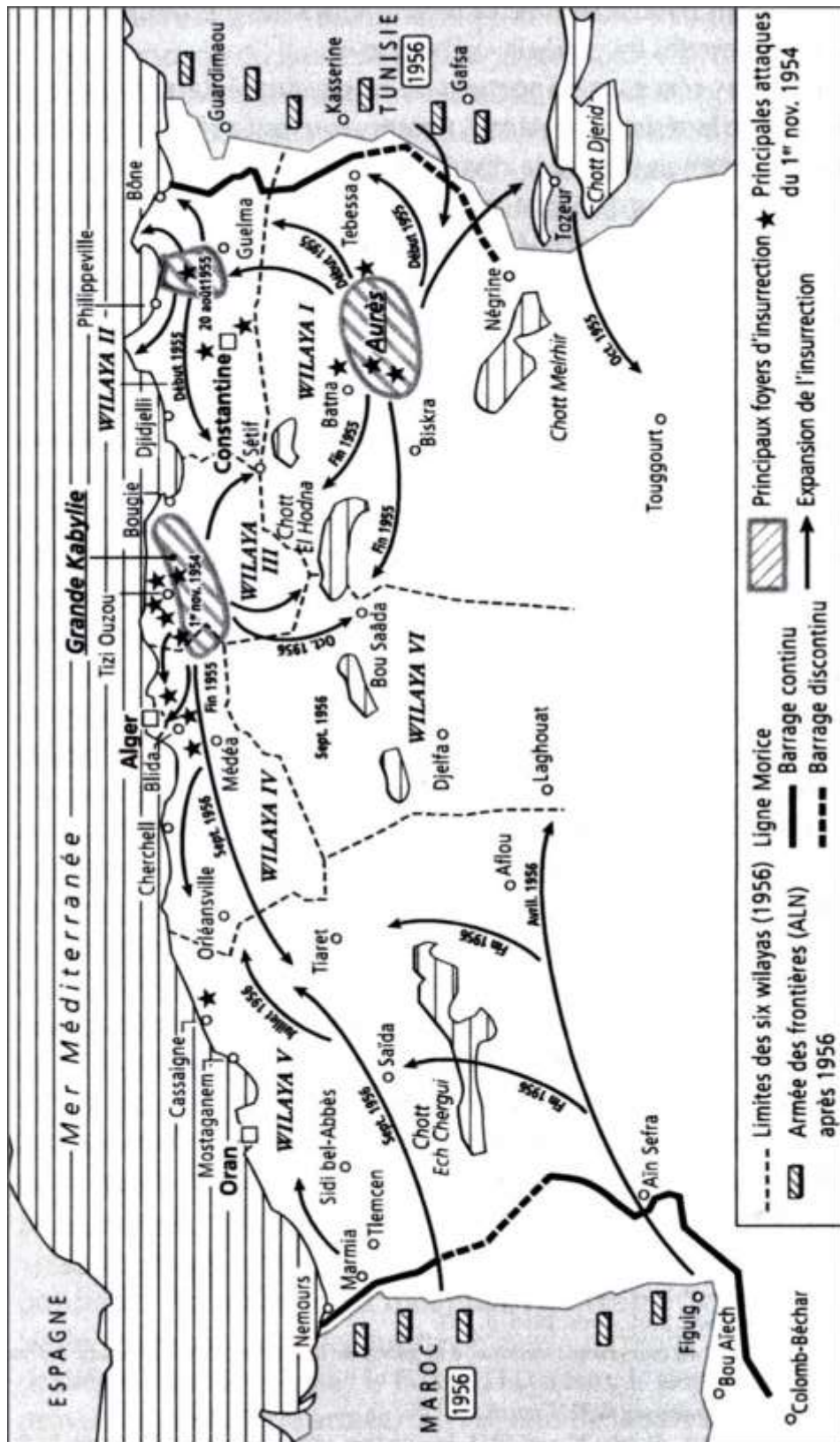
c.) Az erők helyzete a Dien Bien Phu-i csata másnapján

Forrás: a.) La Campagne de Dien Bien Phu; b.) Déroulement de la bataille de Dien Bien Phu; c.) Situation des forces en présence au lendemain de la bataille de Dien Bien Phu. – In. GIAP, Vo Nguyen: *Dien Bien Phu. (Dien Bien Phu.)* – Hanoi: Éditions en Langues Étrangères, 1959. (a.) – p. 62–63. b.) – p. 72–73. c.) – p. 82–83. oldalak között található különálló térképként)

11. számú melléklet

Az algériai háború, 1954–1962

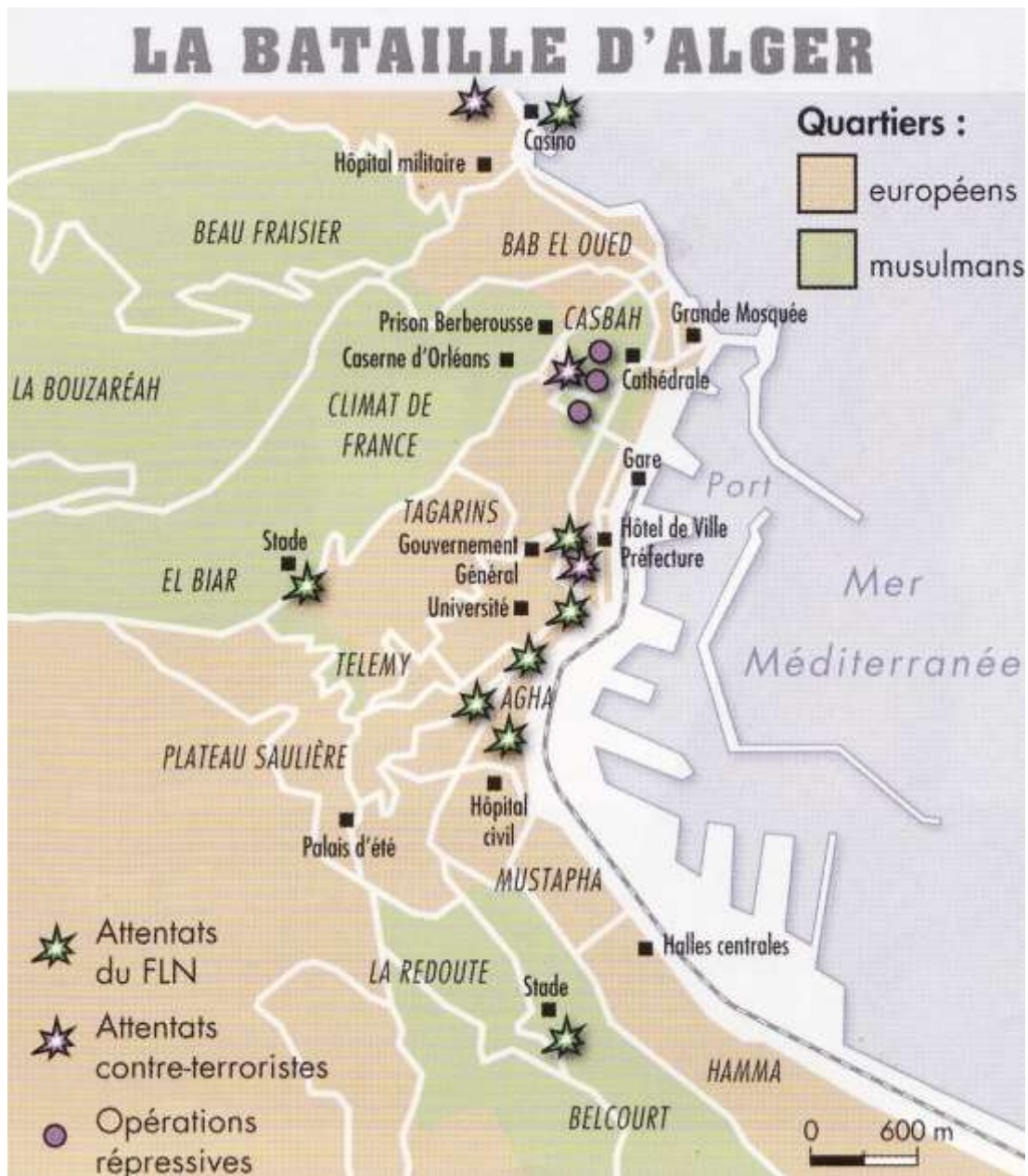

Forrás: <http://ekladata.com/NWOvATCt8iSPVRFjLQv7fxTDAJE.jpg>, letöltés ideje: 2017. július 14.

Forrás: <https://carlpepin.files.wordpress.com/2010/12/alg3a9rie1.jpg>, letöltés ideje: 2017. július 14.

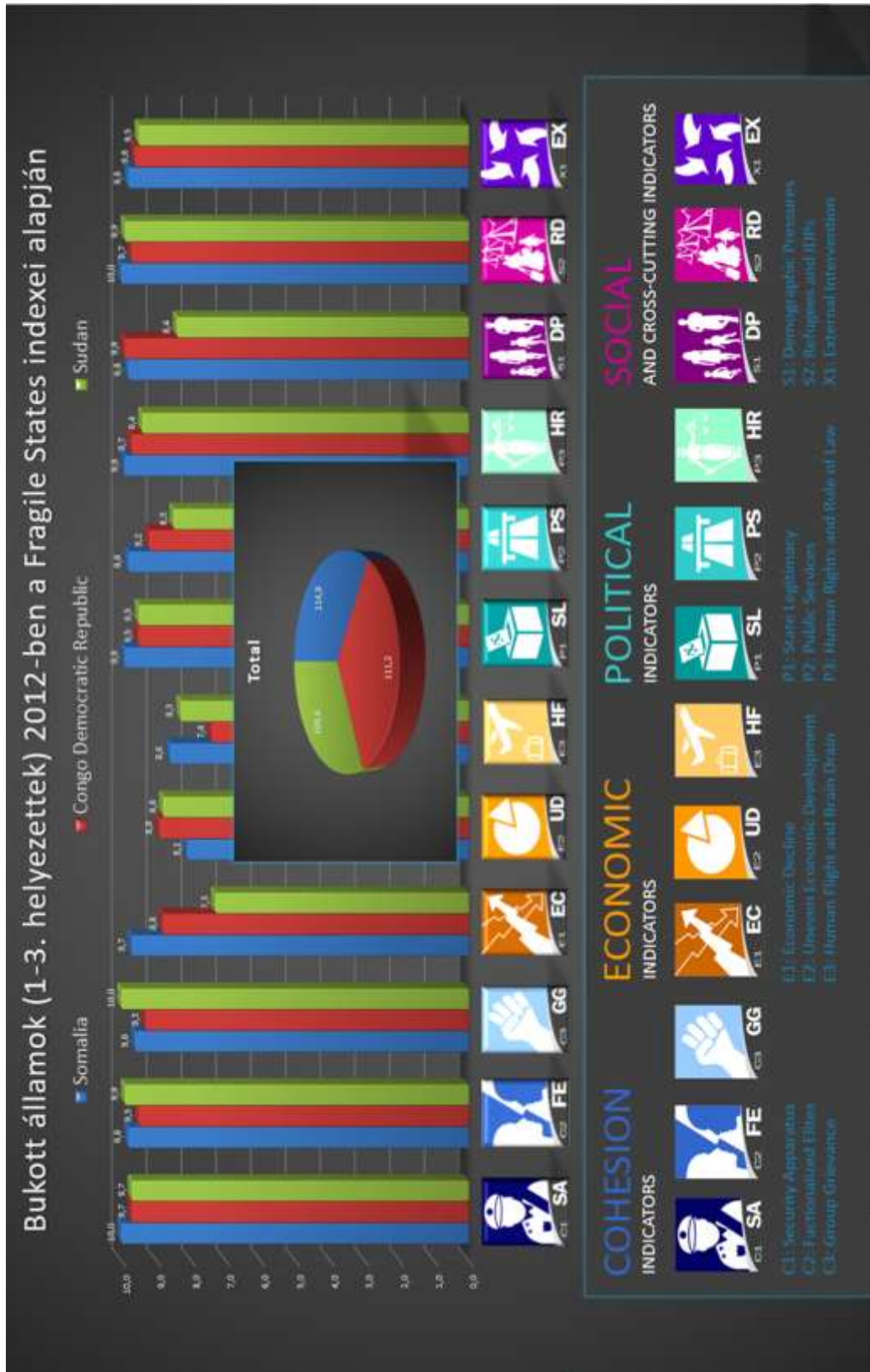
12. számú melléklet
Az 1957-es algíri csata

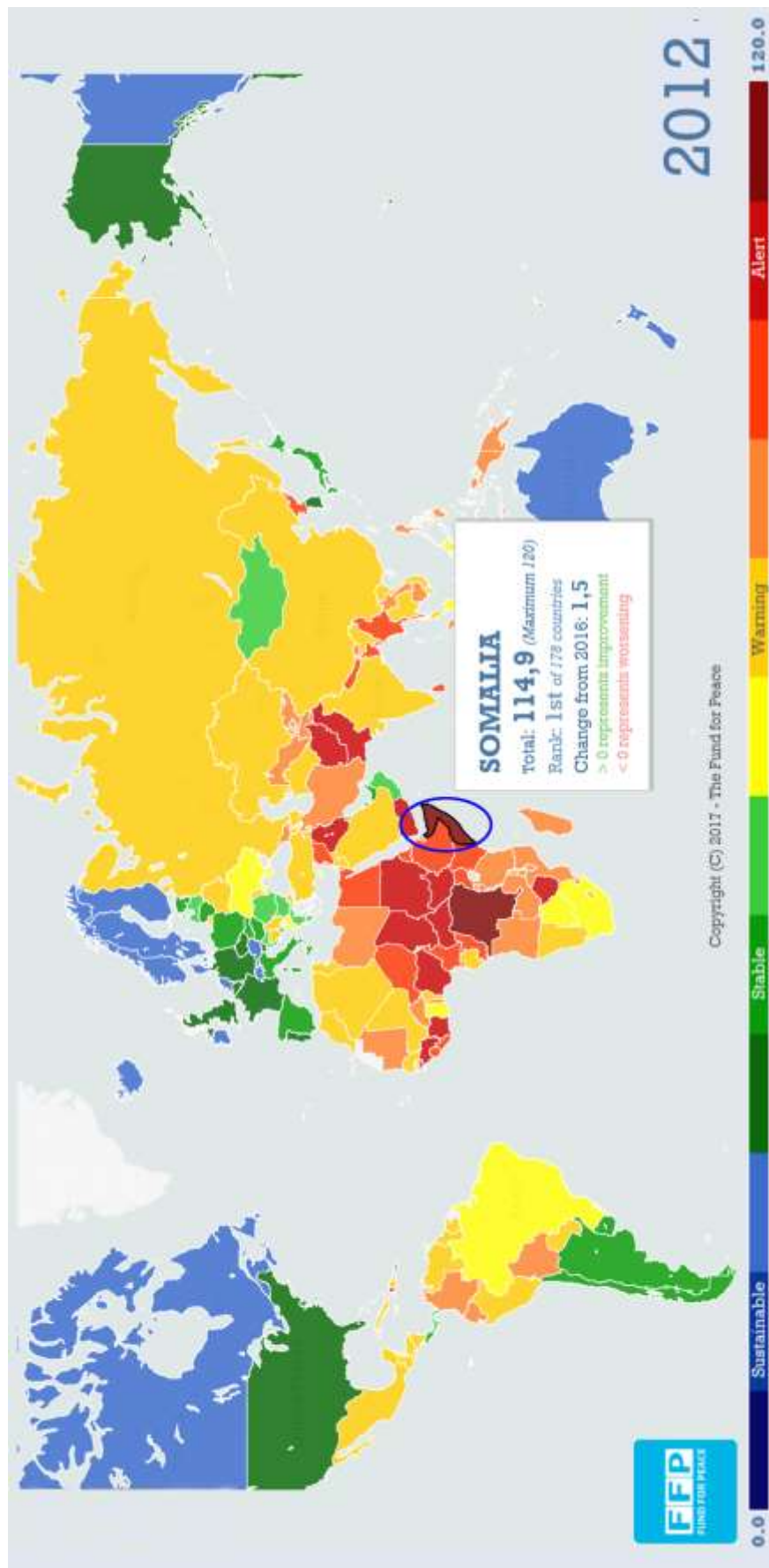
Forrás: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5a/Bataille_d%27Alger.jpg, letöltés ideje: 2017. március 12.

13. számú melléklet

A bukott államok indexe és Szomália helyzete, 2012

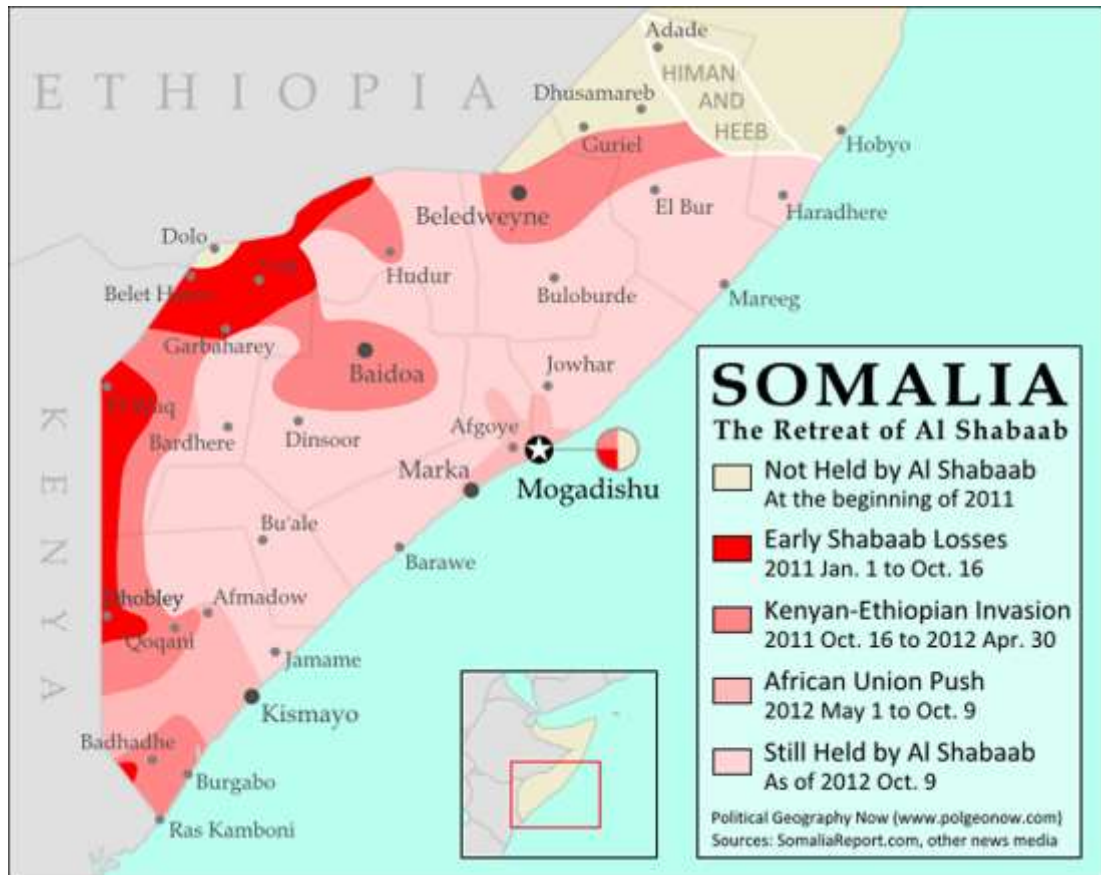
Forrás: <http://fundforpeace.org/fsi/excel/>, letöltés ideje: 2017. július 14.
Szerkesztette és az Excel adatokból a diagramot készítette: Fábán Éva

Forrás: <http://fundforpeace.org/fsi/>, letöltés ideje: 2017. július 14.
 A képet szerkesztette: Fábián Éva

14. számú melléklet

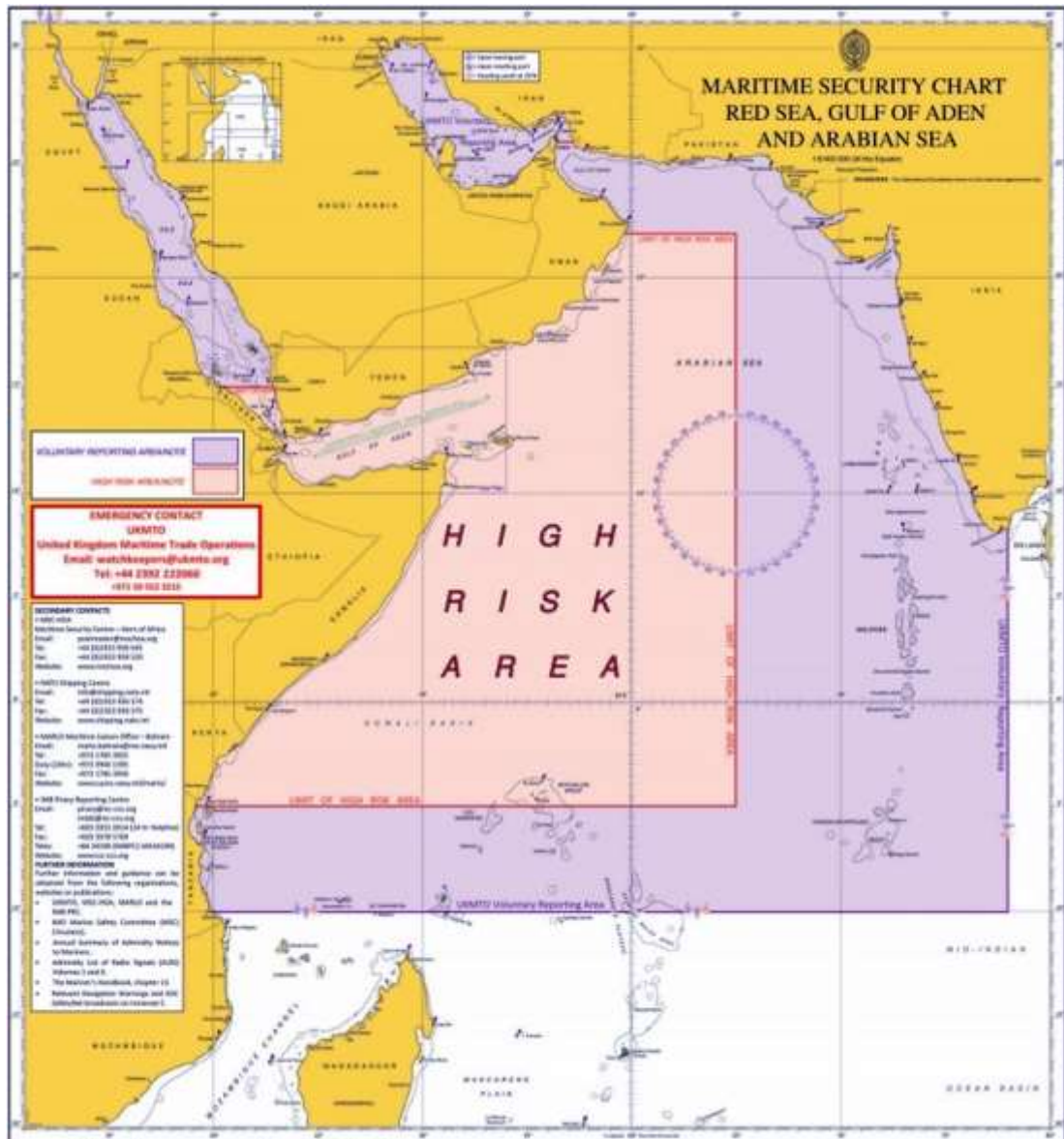
Az al-Sabáb térnyerése Szomália területén (2012-es állapot)

Forrás: http://1.bp.blogspot.com/-Ko4Ht7DDXL8/UHR3-aGYKzI/AAAAAAAAA00/CQVXEtw1H34/s1600/somalia_shabaab_retreat.png, letöltés ideje: 2017. március 16.

15. számú melléklet

A szomáliai kalózok elleni küzdelem műveleti területe

Forrás: <http://www.marinechandlery.com/admiralty-anti-piracy-planning-chart-q6099-red-sea-gulf-of-aden-and-arabian-sea/>, letöltés ideje: 2017. március 15.

A SZERZŐ JELEN ÉRTEKEZÉSHEZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓS JEGYZÉKE

1. FÁBIÁN Éva: *French navy versus Somali piracy: History of ten years – 2007–2017. (Francia haditengerészet kontra szomáliai kalózkodók: Tíz év története – 2007–2017.)* – megjelenés alatt itt: Defence Review 2017/2.
2. Részvétel az NKE Doktorandusz Önkormányzata, a Doktoranduszok Országos Szövetsége és a Magyar Hadtudományi Társaság Kápolnai Pauer István Ifjúsági Klubja által kiírt versenyen: *A tudomány kapujában–Poszterverseny a NATO-ról.* 2016. június 14. – A konferenciakötet lektorálása és megjelenése folyamatban.
3. FÁBIÁN Éva: *Indochina and the French Fourth Republic: The first Indochina war (1945–1954): Part II. (Indokína és a Francia Negyedik Köztársaság: Az első indokínai háború (1945–1954): Második rész.)* – In. National Security Review, 2016. 2. sz. – p. 49–71. – ISSN 2416-3732
4. FÁBIÁN Éva: *Franciaország európai biztonságpolitikája Georges Pompidou elnöksége idején.* – In. Szakmai Szemle, 2015. 1. sz. – p. 82–96. – ISSN 1785-1181
5. FÁBIÁN Éva: *Indochina and the French Fourth Republic: The first Indochina war (1945–1954): Part 1. (Indokína és a Francia Negyedik Köztársaság: Az első indokínai háború (1945–1954): Első rész.)* – In. National Security Review, 2015. 2. sz. – p. 35–55. – ISSN 2416-3732
6. FÁBIÁN Éva: *The downfall of the Fourth Republic of France. (Franciaország Negyedik Köztársaságának bukása.)* – In. Hírvillám, 2013. 4. évf. 1. sz. – p. 95–103. – ISSN 2061-9499

7. FÁBIÁN Éva: *Tunézia és Marokkó függetlenné válásának története.* – In. Sereg Szemle, 2012. október–december. 10. évf. 4. sz. – p. 121–131. – ISSN 2060-3924
8. FÁBIÁN Éva: *Háború és függetlenség Algériában.* – In. Sereg Szemle, 2012. július–szeptember. 10. évf. 3. sz. – p. 134–150. – ISSN 2060-3924
9. FÁBIÁN Éva: *Politika 2011-re: a nemzetközi kérdések elemzése francia módra.* – In. Nemzet és Biztonság, 2011. 4. évf. 7. sz. – p. 93–96. – ISSN 1789-5286
10. FÁBIÁN Éva: *A francia külvárosok lángjai.* – In. Hadtudományi Szemle, 2011. 4. évf. 3. sz. – p. 76–84. – ISSN 2060-0437
11. FÁBIÁN Éva: *Gazdag Ferenc: Franciaország története 1919–1995.* – In. Külügyi Szemle, 2011. 10. évf. 2. sz. – p. 198–201. – ISSN 2060-4904
12. FÁBIÁN Éva: *A francia haditengerészet Afrika szarvának kalózvizein.* – In. Nemzet és Biztonság, 2011. 4. évf. 1. sz. – p. 18–27. – ISSN 1789-5286
13. FREGÁN Beatrix, FÁBIÁN Éva: *The special relationship for European integration. (Különleges kapcsolat az európai integráció számára.)* – In. Fekete Károly (szerk.): *Kommunikáció 2010.* – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2010. – p. 65–68. – ISBN 978 963 7060 21 2 (Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2010. október 06.)
14. FREGÁN Beatrix, FÁBIÁN Éva: *A francia katonapolitika változásai.* – In. Fekete Károly (szerk.): *Kommunikáció 2009.* – Bp.: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, 2009. – p. 281–283. – ISBN 978 963 7060 70 0 (Konferencia helye, ideje: Budapest, Magyarország, 2009. október 14.)
15. FÁBIÁN Éva: *A francia Európa-politika napjainkban: Különös tekintettel Törökország Európai Unió csatlakozására.* Diplomamunka. – Bp.: Zrínyi

Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Kossuth Lajos Hadtudományi Kar,
Biztonság- és Védelempolitika Tanszék, 2008.